KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2004
1

A TARTALOMBÓL:

A MAGYAR KÖNYVTÁRAK JÖVŐJE – GYALUI FARKAS GONDOLATAI 1904-BŐL

PÁRHUZAMOS ÉLETRAJZOK (APÁCZAI CSERE JÁNOS ÉS BOD PÉTER LEXIKONSZERKESZTŐI MUNKÁSSÁGA)

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR ANTIKVA-GYŰJTEMÉNYE

AZ OSZTÁLYOZÁS ÉS A KÁOSZELMÉLET

AZ OLVASÁS SZEREPE A TARTALMI FELTÁRÁS FOLYAMATÁBAN

TUDOMÁNYOS INFORMÁCIÓK MAGYARORSZÁGI KUTATÓK SZÁMÁRA

A KÖNYVTÁROS ÍRNI TANUL

SÉTA AZ ELEKTRONIKUS KÖNYVEK KÖRÜL (SZEMLE)

ÚJ FOLYAM

Könyvtári Intézet

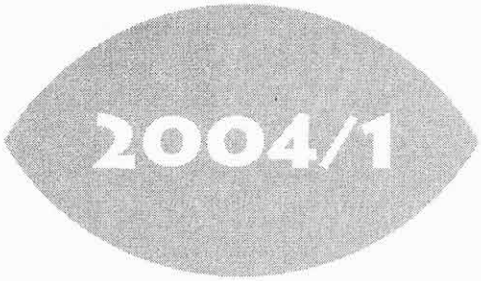
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FROM THE CONTENTS

- ABOUT THE FUTURE OF HUNGARIAN LIBRARIES – BY GYALUI, F. (1904)
- VITAE PARALLELAE – BIOGRAPHIES IN PARALLEL (THE LEXICON EDITING WORK OF APÁCZAI CSERE, J. AND BOD, P.)
- THE COLLECTION OF EARLY PRINTED BOOKS AT THE EÖTVÖS LORÁND UNIVERSITY LIBRARY
- CHAOS THEORY AND CLASSIFICATION
- READING MODELS IN THE PROCESS OF INDEXING AND ABSTRACTING
- HUNGARIAN RESEARCH AND SCHOLARLY INFORMATION
- LIBRARIANS LEARNING HOW TO WRITE
- EXPECTATIONS AND DOUBTS AROUND THE ELECTRONIC BOOK

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

ÚJ FOLYAM 14. (50.) ÉVFOLYAM 2004. 1. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter ❀ FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin ❀ SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület: dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszti Pálné, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Murányi Péter, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc, Sándori Zsuzsanna ❀ **Borítóterv:** Gerő Éva ❀ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ❀ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, Budapest, Budavári Palota F. épület ❀ **Telefon:** 224-3795, 224-3796 ❀ **Telefax:** 224-3795 ❀ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu ❀ **Megjelenik:** Negyedévenként. Ára: 750,-Ft+ÁFA és postaköltség. Éves előfizetési díj: 3000,-Ft+ÁFA és postaköltség. Számonként is megrendelhető. ❀ Külföldi előfizetési ára: 100 EUR. ❀ Terjeszti: Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető a szerkesztőség címén ❀ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. Készítette: AKAPRINT Nyomdaipari Kft. Budapest; Felelős vezető: Freier László.
HU ISSN 0023-3773 INDEX 26408 (Nyomtatott), HU ISSN 1586-5193 (On-line)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

Bibliografia analityczna bibliotekoznawstwa i informacji naukowej
(a Przegląd Biblioteczny c. folyóirat melléklete)

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)

ISA (Information Science Abstracts)

Library Literature and Information Science (The Wilson Co.)

LISA (Library and Information Science Abstracts)

MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikkek) adatbázis

A folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatja.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ on-line változata a http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html címen érhető el.

A lapban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2004/1

TARTALOM

Abstracts 6

TANULMÁNYOK

SONNEVEND Péter: Gyaluiról, műveiről, teendőinkről 13

GYALUI Farkas (1866–1952): A magyar könyvtárak jövőjéről 17

KOZÁK Péter: Vitae parallellae – Párhuzamos életutak 26

FARKAS Gábor: Az Egyetemi Könyvtár antikva-gyűjteménye *(Egy kiállítás margójára)* 45

KOLTAY Tibor: Az olvasás a tartalmi feltárás folyamatában 54

GICZI András Béla: Az osztályozás és a káoszelmélet. *A rendszer-, a káosz-, az osztályozás-, és az információelmélet találkozása a tudományok dobozai között* 59

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

BROOKS, Sam: Tudományos információk a magyarországi kutatók számára *(Ford.: Hegyközi Ilona)* 83

KOLTAY Tibor: A könyvtáros írni tanul. *Egy utópia vázlata* *97*

MOHOR Jenő: Séta az elektronikus könyvek körül. *Várakozások és kétségek között* *106*

KÖNYVSZEMLE

Bezárult a kör?
NAGY Attila: Háttal a jövőnek? Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. (Ism.: Monostori Imre) *119*

Kézikönyv a referálásról
KOLTAY Tibor: A referálás elmélete és gyakorlata (Ism.: Feimer Ágnes) 124

Gutenbergtől a globális információs rendszerekig
BORGMAN Christine: From Gutenberg to the global information infrastructure (Ism.: Koltay Tibor) *129*

A 21. század könyvtára
BROPHY, P.: The library in the information society. New services in the twenty-first century. (Ism.: Koltay Tibor) *136*

Kihívás és változás
Challenge and change in the information society. Ed. S. Hornby, Zoe Clarke. (Ism.: Koltay Tibor) *140*

VÁLOGATÁS A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI SZAKKÖNYVTÁR ÚJ BESZERZÉSEIBŐL 143

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány 159

Könyvtár- és tájékoztatásügy 162

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 174

Munkafolyamatok és szolgáltatások 184

Tájékoztatási rendszerek 207

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Vezetés, irányítás 209

Felhasználók és használat 216

Információ-előállítás, megjelenítés és terjesztés 221

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 227

Kapcsolódó területek 229

A számot szerkesztette: Kovács Katalin és Novák István

E számunk szerzői és közreműködői:

BROOKS, Sam (EBSCO Publishing), FARKAS Gábor (ELTE Egyetemi Könyvtár, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), FEIMER Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), FUTALA Tibor (az OMK ny. könyvtárigazgatója), GICZI András Béla (a Külügyminisztérium Szakkönyvtára, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KATSÁNYI Sándor (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. főosztályvezetője), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kar, Informatikus-könyvtáros Tanszék, Jászberény), KOZÁK Péter (lexikonszerkesztő, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtára, Bp.), MONOSTORI Imre (József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya), MURÁNYI Lajos (a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.), SONNEVEND Péter (Kaposvári Egyetem, Csokonai Vitéz Mihály Főiskolai Kar, Könyvtártudományi és informatikai Tanszék, Kaposvár), SZ. NAGY Lajos (Könyvtári Intézet, Bp.), VAJDA Henrik (Könyvtári Intézet, Bp.).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS

STUDIES

About Farkas GYALUI, his work and the message he conveyed to future generations

SONNEVEND, Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.), 2004. no. 4. pp. 13–15.

The article is an introduction to and a recommendation of the study by Gyalui, F. first published in 1904 and included in the present issue of Library Review. Gyalui (1866–1952) worked at the university library of Kolozsvár (Cluj, in Romania) as a librarian, then from 1911 as the director of the library. Between 1901 and 1919, he was also a visiting professor at the University of Kolozsvár and contributed to the training of librarians. He formed his own rigorous concepts concerning the development of libraries, the training in librarianship and the publishing industry in Hungary on the basis of his knowledge of library systems in Western European countries. Many of his statements made 100 years ago are still relevant today.

About the future of Hungarian libraries

(this is a re–publishing of the study originally published in Budapest Review, issue No. 330, 1904.)

GYALUI, Farkas (1866–1952)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.), 2004. no. 4. pp. 17–25.

The author gives an overview of the library systems of various countries in Europe (England, France, Italy, Germany, Austria) that have been fully established by the

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

end of the 19th century and have shown a vigorous development at that time. He then gives a few examples of countries in which – similarly to Hungary – for one reason or another, certain obstacles were hindering the development of libraries. Thus the concept of the ideal library system in Hungary is outlined with a number of references to foreign practices. He deals with the questions of library development from the point of view of financing and operating. He also presents his vision of the service–oriented library, the quality content and the ideal librarian.

According to Gyalui, the core mission of libraries should be the education of citizens. Libraries should promote the right attitudes that foster conscious and cultivated citizenship. Reading and learning should not be regarded only as a source of personal enrichment: learned citizens are for the benefit of the entire society. Thus the library system should be built upon the support of several players: the state, private societies, foundations and individuals. The state assumes the essential role of operating, supervising and financing the system, but local financial support (in the form of cultural taxes) is also necessary, as it is shown by examples of Western European countries. It is important to educate people in order that they like books and enjoy reading, but the pitfalls of the contemporary publishing industry striving to attract readers with valueless or clearly „harmful" books are to be avoided. A good library should not be too bureaucratic and over–regulated, and the ideal librarian should be highly educated, flexible and helpful to users. The development of these attitudes should be part of the training in librarianship.

Vitae parallelae – biographies in parallel

The lexicon editing work of János APÁCZAI CSERE and Péter BOD

KOZÁK, Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.), 2004. no. 4. pp. 26–43.

The article presents the comprehensive works that represent the antecedents of today's lexicons via the works of two Transylvanian scientists. In the 16th –18th centuries, encyclopaedias and lexicons were different from what we mean by these terms today. The first „encyclopaedias" were primarily school manuals and not all of them aimed at comprehensiveness. Their authors were Calvinist theologians or Cartesian philosophers who, in possession of their own multidisciplinary knowledge, required that their students also learn about everything.

The author of the first Hungarian encyclopaedia was Apáczai Csere, J. (1625–1659). After having studied at Dutch universities, he returned to Transylvania and started teaching at the College of Gyulafehérvár (Alba Julia, Romania). His main work became the Hungarian Encyclopaedia, written in Hungarian language, with an introduction in Latin. This work reflects the natural sciences–based thinking of the 17th century. Apáczai selected the most important authors of his time and starting from the authors, he collected the scientific disciplines that he considered the most important: mathematics, natural sciences, some social sciences and theology. His intention was to teach sciences in the Hungarian language. He was planning to use his work as a textbook in secondary education, for students who completed their primary education in Hungarian. However, this project did not materialise and the work of Apáczai could not be widely used at schools at that time.

Bod, P. (1712–1769) is well known as the author of the first Hungarian lexicon. Like Apáczai, he also gained his encyclopaedic knowledge in the Netherlands. Returning home to Transylvania, he worked as a private pastor and librarian for the powerful Catherine Bethlen who devoted her life to the reformed church, charity activities and supporting education and culture in Transylvania. She also supported the publishing of Hungarian books, including the works by Bod. One of Bod's significant works aimed to explain the examples and allegories of the Bible („Hungarian lexicon for the understanding of the Holy Scripture"). The work gives an interpretation of 657 biblical expressions, arranged in alphabetical order. The most important work of Bod was the „Hungarian Athenas" covering the life and work of more than 500 Hungarian scientists. This was the first biographical lexicon in the Hungarian language. As the librarian of the famous library of Catherine Bethlen, he was collecting books and documents and also prepared a catalogue.

Both Apáczai and Bod published works with a broad coverage of sciences and contributed to the fostering of the Hungarian scientific language.

The Collection of Early Printed Books at the Eötvös Loránd University Library

FARKAS, Gábor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.), 2004. no. 4. pp. 45–53.

The article presents the department of early printed and rare books of the University Library on the occasion of making available the special collection of 16th and 17th century books for public use in November 2003. Sixteen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

of the most valuable books were displayed in the framework of an exhibition at the time of the opening.

The history of the University Library dates from 1561 when the first Jesuit monastery including a library was founded in Nagyszombat (Trnava, Slovakia). The University of Nagyszombat was founded in 1635. After the suppression of the Jesuits in 1773, the library became a state–owned entity. It was moved to Budapest in 1777 and occupied its current premises in 1876. The new catalogue of the library, including 11 main themes was completed in that year. In the collection, Hungarian and foreign books were separated, but they were arranged on the shelves by size, in order to save space.

The University Library joined the national early printed books program in 1990. In 2000, a separate unit, the Department of Early Printed Books was created in order to select, catalogue, preserve and make available for users all early printed books from the collection of the library. The library comprises 7200 early printed books, which means that this is the second largest such collection after the one at the National Library.

Reading models in the process of indexing and abstracting

KOLTAY, Tibor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.), 2004. no. 4. pp. 54–58.

Reading – and usually repeated reading – of the full text of the document is the primordial part of the indexing work. Psycholinguistic research methods have established several, sometimes contradictory models of reading that, nevertheless, leave certain questions unclarified. The present article deals with some of the well–known aspects of reading related to the indexing of documents.

Reading with the purpose of indexing is different from reading for other purposes, as it is focusing on the identification and selection of key terms. The unique objective of the reading and understanding for documentation purposes is the analysis and interpretation of the primary document in order to generate surrogates right after the understanding. Reading in this sense is a very conscious and purposeful activity.

Consciousness must be associated with good reading skills as well as with significant practice. The most experienced the readers are, the most efficiently they will carry out the abstracting work. Reading for documentation can be described with verbal protocols and the article compares the outcomes of two studies conducted with this method.

Chaos theory and classification

GICZI, András Béla

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.), 2004. no. 4. pp. 59–82.

Chaos theory deals with the behaviour of certain dynamical systems that, under certain circumstances (most importantly showing sensitivity to initial conditions), demonstrate the phenomenon called chaotic motion. The author points out the wide range of fields where the model of chaos can be applied, including library classification. Through the analysis of the components of the three main theories of classification (science theory, linguistic theory, statistical theory), the author suggests that classification, as a dynamic structure and intellectual activity can be regarded as an open system characterised by chaotic behaviour.

The phenomenon of sensitivity to initial conditions (see the famous example of butterfly effect) brings up the question of differing outcomes from the predicted process. In the classification work, the expected outcome is the most precise definition of the content and the satisfaction of the users. Unforeseen differences can occur due to the shortcomings of the classification system (e.g. the UDC system does not match perfectly the structures of scientific disciplines) and due to human factors (errors). Chaos theory helps understand the origins of errors that may happen during any process. In the dinamical systems created by men, chaotic motion can be reduced by prevention and feedback.

FROM ABROAD

BROOKS, Sam: Hungarian research and scholarly information. (Translated by Hegyközi, I.)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.), 2004. no. 4. pp. 83–95.

The Senior Vice President of EBSCO Publishing presents the latest news on the database package available for Hungarian libraries in the framework of the Hungarian national licence. The article covers such features as searchable citations, native pdf, EBSCO's linking capabilities, the abstracting and indexing work carried out by EBSCO staff, as well as the administrative function called EBSCOadmin. The author also explains the importance of multidisciplinary content, peer reviewed journals, unique titles, the measure of backfile expansion, and the overlap with leading bibliographical databases that are today's quality attributes for aggregated content services.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KOLTAY, Tibor: Librarians learning how to write. Hungarian perspectives

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.), 2004. no. 4. pp. 97–105.

In connection with the training in LIS in the USA, it has been observed that the current training programs do not provide the written communication skills required in the everyday work of librarians. There are only a few training institutions that offer relevant courses. According to many, students do not acquire appropriate writing skills during their training, and even those who are able to write well will not have the opportunity to gain the necessary experience for their prospective career in the LIS area.

Developing writing skills should be part of the teaching of research methodologies. The traditional approach according to which those graduates who have gained experience of a specific research area also have acquired the necessary skills to publish articles or scientific works must be rejected. Research and publishing the outcomes of research are tightly connected. Librarians are not exempt from this requirement. They are not only working with scientific literature, but they are mediating it to other users and from time to time they are publishing articles themselves.

Fortunately there are a few good examples of courses designed specifically for developing writing skills. But knowing the issues of LIS training in Hungary, not to mention the entire Hungarian higher education system, the massive availability of such courses seems to be a utopia. However, such training could be included in the system of further training of librarians. Practicing librarians should be able to write at least two types of documents: grant proposals and reports. Plenty of details and useful tips are provided in connection with these two types of documents.

MOHOR, Jenő: Expectations and doubts around the electronic book

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.), 2004. no. 4. pp. 106–118.

The article offers a comprehensive overview of e-book publishing. A typology of the current – but not very consistent – definitions is offered and some of the advantages and disadvantages of the e-book are listed. The author outlines the expected impact of e-books both on library services and on users' attitudes. Success or failure of the e-books also depends on the adaptability of the publishing industry that needs to overcome its traditional business models that simply replace the printed book with the e-book.

As the content of e-books is tightly connected with its media and devices, its use has not spread widely yet. Its current formats are far from being user-friendly. With the rapid development of new technologies, purchasing e-books means certain economic risks. Some legal issues also emerge with the use of e-books. For the moment, it is impossible to foresee whether these obstacles can be obviated and e-book publishing can become a booming industry in the near future.

BOOK REVIEW

NAGY, Attila: Turning your back on the future?

Literacy and cultural sociology study of secondary school pupils in Hungary. (Reviewed by Monostori, I.)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.), 2004. no. 4. pp. 119–123.

KOLTAY, Tibor: Theory and practice of abstracting.

(Reviewed by Feimer, Á.).

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.), 2004. no. 4. pp. 124–128.

BORGMAN, Christine: From Gutenberg to the global information infrastructure:

Access to information in the networked world. (Reviewed by Koltay, T.)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.), 2004. no. 4. pp. 129–135.

BROPHY, Peter: The library in the twenty-first century

(Reviewed by Koltay, T.)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.), 2004. no. 4. pp. 136–140.

Challenge and change in the information society. Ed. by Susan Hornby and Zoe Clarke. (Reviewed by Koltay, T.)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.), 2004. no. 4. pp. 140–142.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

SELECTED ACCESSION LIST OF THE LIBRARY SCIENCE LIBRARY

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.), 2004. no. 4. pp. 143–157.

FROM FOREIGN JOURNALS (ABSTRACTS)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.), 2004. no. 4. pp. 159–231.

„VILÁGHALLÓ" – A MEK egyedülálló szolgáltatása vakok számára

2004. március 4-én az Országos Széchényi Könyvtárban bemutatták a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) „vakbarát" változatát és on-line felolvasó rendszerét, a „VilágHalló"-t. A „VilágHalló" rendszer segítségével az elektronikus könyveket és egyéb szövegeket vizuális információ nélkül használhatják a MEK vak és látáskorlátozott használói. Nem pusztán szöveget hallhatnak, hanem lapozhatnak, könyvjelzőt is elhelyezhetnek a „VilágHalló" segítségével. A vakbarát" rendszer a vakokat, a csökkentlátókat és az idősebb korosztály olvasni vágyó tagjait szeretné a könyvélmények varázsához hozzásegíteni. Lesznek talán olyanok is, akik csak kedvtelésből, a változatosság miatt választják az olvasásnak ezt a formáját.

A rendszert az IHM-OM pályázati rendszerében 2003-ban dolgozták ki a MEK munkatársai. A fejlesztéseket „A magyar nyelvű beszédszintézis alkalmazásának szabványai on-line szövegfelolvasás" IHM K+F ITEM 2002, valamint a „Vakok és csökkentlátók számára kialakított navigációs felület és letöltési formátumok a Magyar Elektronikus Könyvtárban" IHM-ITP-2/E 2002 c. pályázatok keretében valósították meg.

A következőkben a sajtótájékoztató anyagát közöljük:

A „Vakbarát" Magyar Elektronikus Könyvtár és a VilágHalló on-line felolvasó rendszer

1. A Vakbarát Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK). (http://vmek.oszk.hu)

A MEK Egyesület, átgondolva látássérült olvasóinak helyzetét, az elektronikus könyvtárhoz vakbarát belépési oldalt hozott létre. A dokumentumok letöltéséhez egyszerű text formátumot, az erre alkalmas dokumentumokhoz pedig on-line felolvasási lehetőséget biztosít. Mind az on-line felolvasás, mind a text formátum kiinduló pontja az XML, a mára már nemzetközileg elfogadott szövegábrázolási szabvány. Tekintve, hogy ezek előállítása nagy munka, igyekeztünk minél szabványosabb formában, a Text Encoding Initiative (TEI) alapján elkészíteni, hogy később már gépi konverzióval kinyerhető legyen az e-book vagy más, később igényként felmerülő egyéb formátum.

Előzmények

A hálózati technológiák fejlődése a vak és csökkentlátó felhasználók számára kedvezőtlen irányba fordult a grafikus felületek térhódításával. Az eredetileg karakteres programokra kidolgozott fel-

---

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

olvasó (text to speech) programok segítségével a bonyolult képeket tartalmazó oldalakon már nem lehet eligazodni. Az egér mint fő navigálási eszköz, a vakok számára alkalmatlan. A fejlődés irányát követve a MEK is áttért összetettebb szolgáltatást nyújtó újabb technológiákra, de a látássérült olvasók nagy számára való tekintettel, egyidejűleg vakos használatra optimalizált belépési pontot is kíván nyújtani. Ezt a célt szolgálja a http://vmek.oszk.hu internet címen nyíló oldal, az on-line felolvasás lehetősége, valamint a text formátumban is feltöltött szövegek. Az így kialakított oldal egyben a gyengébb kapcsolattal rendelkező olvasók számára is előnyös a grafikus elemek kis száma miatt. A tervezés során derült ki, hogy a fejlesztésbe nem érdemes ma már belefogni az XML technológia alkalmazása nélkül. A logikai jelölőkkel ellátott szövegből ugyanis a letöltésre és felolvasásra szánt szövegek éppúgy előállíthatók konverzióval, mint a látók számára is alkalmas HTML oldalak, PDF fájlok, valamint a jövőben várható (esetleg váratlan) igények, mint pl. az e-book. Felhasználható a szöveg differenciált keresésre, újabb szöveggyűjtemény összeállítására is, sőt, ha szükségessé válik, akár braille-ben is kinyomtatható. A sokoldalú későbbi felhasználás egységes, lehetőleg nemzetközi szabványon alapuló szerkezeti meghatározottságot igényel. Erre a célra a TEI (Text Encoding Initiative) ajánlásai alapján készíttetett a MEK minden dokumentumtípusra kiterjedő DTD-t (documentum type definition), amely a későbbiekben az OSZK egyéb digitalizálási projektjeiben is felhasználható. A DTD-t az Empolis Magyarország készítette, az IHM-ITEM pályázat keretében.

2. A VilágHalló on-line felolvasó rendszer

A VilágHalló nyílt forráskódú internetes on-line felolvasó rendszer, mely az interneten lévő szövegeket mesterségesen generált emberi beszéd formájában teszi hallgathatóvá. (Olvasásszakértők szerint ez a fajta felolvasás éppen mert személytelen, érzelemmentes jobban hasonlít az olvasásra, mintha színész tolmácsolná a szöveget, mivel az olvasó saját maga értelmezheti a művet.) Jelenleg még kissé mesterkélt a felolvasó hang, de fejlesztőinek kitűzött célja, hogy a géphang minősége megközelítse, sőt elérje a természetes emberi beszédet. A VilágHalló mind filozófiájában, mind információtechnológiai megoldásában alapvetően eltér a képernyő-felolvasó szoftverektől, melyek használata esetén a felhasználók külön-külön gondoskodnak a szoftverkomponensek beszerzéséről és folyamatos frissítéséről, a szövegek letöltéséről, a kapcsolódó szerzői jogi követelmények betartásáról, a megfelelő tároló és processzor kapacitásról stb. Ezekkel szemben a VILÁGHALLÓ egy központilag menedzselt integrált On-line szolgáltatás, ami az elérhető szövegeket kombinált szöveg- és hangfolyamként juttatja el a hallgatóhoz (mint egy szövegrádió) egy speciális, erre a célra kifejlesztett hang-szöveg szinkronprotokoll (wow) segítségével. Ez biztosítja, hogy a szövegben navigálni, lapozni lehessen. Ez a megoldás szerzői jogi szempontból is előnyös, mert a szöveg nem jelenik meg önállóan a felhasználónál, nem töltheti le, nem mentheti el, és így mentesül sok szerzői jogi megkötéstől. Lehetőség van a kivételszó (nem úgy kell ejteni, ahogyan írva van), idegenszó, tulajdonnév kiejtésének központi kezelésére. A szoftver-komponensek és az internetes szövegállomány változásainak követését és a rendszerbe építését a szolgáltató végzi és teszi elérhetővé a felhasználók számára. Hogy csak a fontosabbakat említsük: a beszédge-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

neráló motor fejlettebb verzióra cserélése (pl. több hangszín, állítható sebesség), az újabb motorok (pl. idegen nyelvű) beépítése, az elektronikus formában elérhetővé vált szövegek, szövegábrázolási standardok (pl. XML, TEI) használata, a számítógépes nyelvi elemzés új eredményeinek felhasználása. A VILÁGHALLÓ a tárolt szövegeket a felolvasásra legalkalmasabb formátumra hozza függetlenül attól, hogy milyen formátumban érhetők el (HTML, ZIPHTML, TXT, ZIPTXT, MSWORD, RTF, XML, SGML) és a felolvasás szempontjából informatív, strukturális és nyelvi annotációkkal látja el (ilyenek pl. a mondat, bekezdés, versszak, fejezet, stb. jelölések vagy az akár ragozott – idegenszó illetve név helyes kiejtése). A szükséges szoftver és hardver komponensekről a felhasználónak még csak tudomást sem kell szereznie, a megfelelő CPU igényt, tárolási kapacitást és minden egyéb erőforrást a szolgáltatás biztosítja és így ezek költségei nem a felhasználót terheli. Elegendő egy vékony kliens programot letölteni és az internetre kapcsolódni, akár telefonvonalon is. Mindehhez a VilágHalló egy egységes közeget és a vakok által is könnyen, vizuális információk nélkül is kezelhető felhasználói felületet biztosít. Ez a felület személyre szabható, beállítható a legkedvezőbb megjelenés és a billentyűk, amikkel kezelni lehet. A felhasználói beállítások megmaradnak, míg a folytonosan fejlődő alkalmazás minden bejelentkezésnél frissül (Webstart). A felhasználói beállítások közül az egyik legfontosabb a „könyvjelző" funkció, mely lehetőséget biztosít arra, hogy ott folytassuk a könyvet, ahol abbahagytuk. (Egy átlagos méretű könyv felolvasása 12 órát venne igénybe.) Jelenleg a VilágHalló a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) vakbarát oldalához kapcsolódik és az új MEK szövegeit olvassa. Ehhez a Profivox beszédszintetizáló motort használja. A MEK oldaláról a Világhalló szolgáltatást és a pályázat ismertetését a http://mek.oszk.hu/egyesulet/palyazatok/vakbarat/ címen lehet elérni.

A ProfiVox magyar nyelvű beszédgeneráló szoftver (TTS, Text-to- Speech). Az eszköz közel 10 év fejlesztő munkájának eredménye, a BME Távközlési és Telematikai Tanszék kiemelkedő kutatói fejlesztették. Ma is folyamatosan fejlesztik, pillanatnyilag ez a legszebben beszélő magyar TTS motor. Nem ingyenes. Minden nyelven vannak TTS (Text-to-Speech) motorok, némelyik hangját szinte nehéz megkülönböztetni az emberi hangtól, a kevésbé jókat akár ingyen is el lehet érni.

A VilágHalló világviszonylatban is egyedülálló. A Szabály Informatikai Bt. által elindított, és az IHM kutatásfejlesztési pályázata által támogatott program keretében a K-PRO Kft. fejlesztette.

A szolgáltatás végleges verziója a http://www.vilaghallo.hu oldalról érhető el, innen tölthető le a használatához szükséges program a JAVA szoftverkomponensekkel együtt.

(Moldován István, OSZK levelezési lista, 2004. március 4.)

http://mail.oszk.hu/cgi-bin/mailman/listinfo/oszk-l

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Gyaluiról, műveiről, teendőinkről

Sonnevend Péter

Gyalui Farkas (Gyalu, 1866. nov. 24. - Kolozsvár, 1952. ápr. 17.) „Irodalomtörténész, műfordító. A kolozsvári egyetemen 1891-ben m. és francia nyelv- és irodalomból doktori oklevelet szerzett. Közben 1882-től kolozsvári és bp.-i lapok munkatársa. 1891-től a kolozsvári egyetemi könyvtárban dolgozott. 1911-től igazgatója volt. 1926-ban ment nyugdíjba. A 90-es évek végén Nyugat-Európában tanulmányozta a könyvtárügyet. 1901-től 1919-ig egyetemi magántanárként a könyvtár tanszék vezetője. E minőségében elsőként dolgozta ki a könytárosképzés intézményes rendszerét."
Részlet az Új magyar irodalmi lexikonból (Főszerk. Péter László, Bp. Akad. K. 1994. 715. p.)

A következő oldalakon olvasható, épp száz éves írás magáért beszél. Ajánlom szíves figyelmükbe a „lassú olvasás" örömét: gondolati gazdagság, hajlékony nyelvi köntös, – minden együtt van egy maradandó íráshoz.

Miért is feledtük el akkor?

Kovács Máté összeállítása (*A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. 2.* kötet, 1970.) tud *Gyalui Farkas*ról, még le is hozza a *Magyar Könyvszemle* vele foglalkozó közleményét (A könyvtári tudományok a Kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetemen. In: Magyar Könyvszemle, 1901. 417. p.), miszerint a miniszter a *„könyvtártudományokból történt egyetemi magántanári képesítését jóváhagyta s nevezettet ezen állásában megerősítette"*. A szakbibliográfiai rész viszont csak a hatvan éves „irodalmi munkásságáról" saját maga által készített 1943-as bibliográfiát és *Remete László*nak a *Könyvtáros* 1964-es évfolyamában megjelent méltatását említi (Könyvtárosok és bibliográfusok: Gyalui Farkas. In. Könyvtáros, 14. évf. 1964. 2. sz. 80–82. p.), így voltaképp elrejti Gyaluit múltunk feledett árnyai közé.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Halálának ötvenedik évfordulóján, 2003 elején megemlékezett róla a kolozsvári *Szabadság* című lap (Grabán Nagy Tímea Csengele: Gyalui Farkas 50 éves halhatatlansága. In: Szabadság, 2003. február), néhány olyan adalékkal is szolgálva, amelyek nem igen ismertek. Például: orosz fogságba esett, Szibériába jutott kollégáit, *Monoki Istvánt* és *Valentiny Antalt* Nansen, a világhírű utazó segítségével sikerült hazajuttatni. Gyalui 1904-ben megjelent *Legkedvesebb könyveim* című összeállítását – *Kőhalmi Béla* és *Batári Gyula* későbbi vállalkozásainak előfutárát – *Molnár Julianna és Varju Zsuzsanna* felhasználja a Magyar Könyvszemle 1999. 3 számában megjelent érdekes elemzésében (Az olvasás és a könyv szerepe a dualizmus-kori polgárság magánéletében). *Ady Endre* levelezését és prózáját ismerők tudják, hogy kettejük közt elég rút afférkeletkezett 1916 elején, – kis híján párbaj lett belőle (ez nem növelhette Gyalui ázsióját a korábbi évtizedekben).

Gyalui Farkasnak (1866–1952) volt néhány érdemes tette. 1891-től dolgozott a kolozsvári egyetemi könyvtárban – eleinte *Ferenczi Zoltán* igazgatása mellett –, s a közel 50 ezres gyűjteményről ő szerkesztette a könyvtár öt kötetes nyomtatott katalógusát. 1901-től 1918-ig tanított magántanárként: *György Lajos* 1926-os szép írása szerint (megjelent Kolozsvárt a Pásztortűz kiadásában 12 oldalon) első hivatásos egyetemi oktató elődünktől *több mint ezer hallgató* tanult ezen idő alatt szemináriumain (könyvtártörténet, könyvtártan, bibliográfia, sajtótörténet stb.). Remeténél valószínűleg elírás, hogy Gyalui tanszéket hozott volna létre, – ugyanis ez nem a magántanár szintje. A *Magyar Pedagógiai Lexikon* (Szerk.: Finászy Ernő és Kornis Gyula, 1934.) szerint a képesítési eljárást egy 1892-es rendelet szabályozza, s a lexikon szerint a magántanár feladata a *„rendszeres egyetemi tanítás kiegészítése"* (*magántanár* címszó, 255. p.). Gyalui 1911-től *Erdélyi Pál* – Erdélyi János fia, Erdélyi Zsuzsanna édesapja – egyetemi könyvtárigazgató mellett címzetes (helyettes) igazgató lett.

Érdekes lehet az is, hogy 1897-ben „megvédte" a sajtóban az új (első) hazai átfogó kötelespéldány törvényt, majd *Wlassics Gyula* miniszter támogatásával beutazta Nyugat-Európa jó részét könyvtári tanulmányút céljából (gazdag „útijelentésének" első kötete készült csak el, megjelent 123 oldalon *Külföldi közkönyvtárakról I.* címen 1900-ban). A tucatnyi általa dokumentált intézmény többsége királyi és egyetemi könyvtár (ezek az akkori szóhasználat szerint köz-, azaz nyilvános könyvtárak voltak), de akad néhány városi könyvtár is, például a kölni. 1903-ban tanulmányt tett közzé *A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon* (Kolozsvár, 25 p.) címmel. Remek írás!

1919–1926 között igazgatója volt a kolozsvári egyetemi könyvtárnak – a főigazgató *E. Barbul* alatt –, s ha jól értem *Gulyás Pál* megjegyzését biobibliográfiája Gyalui-cikkében (Gyalui 1926-os nyugdíjazását Gulyás szerint *„Kolozsvár visszacsatolása idején a m. kormány is jóváhagyta"*, 9. kötet 679. p.), akkor 1940-ben „magyar szempontból" sem volt kárhoztatható a román kormányzás alatt végzett szakmai irányító munkája.

Gyalui sokat foglalkozott művelődéstörténeti témákkal (Apáczai, Misztótfalusi Kiss Miklós stb.), szívesen írt hírlapokba – pályája is a kolozsvári redakciókban indult -, sőt talán szépirodalmi próbálkozásait is méltányolni lehetne. A mindentudó *Szinnyei* 1896-ban (a *Magyar írók élete és munkái* 4. kötetében) természetesen rögzíti Gyalui akkor már bő egy évtizedes írói-újságírói munkájának termését: számunkra egy adalék lehet fontos, hogy Gyalui a *Budapesti Hírlap* 1893-as évfolyamában *„Könyvtáraink és a millenium"* címmel cikkezett.

Érdemes aláhúzni, hogy Gyalui itt olvasható nagy ívű dolgozatát a konzervatívnak elkönyvelt *Budapesti Szemle, Gyulai Pál* enciklopédikus tudományos folyóirata tette közzé a 118. kötetben, a 330. számban. Gyalui Farkas írása előtt „Statisztika és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyilvánosság" címmel Kenéz Béla dolgozata olvasható, – a cím itt is magáért beszél –, további tanulmány szól a szociológia alapelveiről, a szám bevezető emlékező írását pedig maga Gyulai jegyzi a *Deák Ferenc* évfordulóhoz időzítetten.

Gyulai Pál utolsó éveiben főként e folyóiratával múlatta idejét: a 78 éves mester figyelmét vajon mi kelthette fel fiatal pályatársa erőteljesen újító szándékú dolgozatában? (Vannak-e ma is akadémikusok, akik könyvtári dolgok terén fölkarolnak ilyen friss gondolatokat?)

Jó lenne mielőbb árnyalt képet rajzolni a múlt századelő izgalmas hazai könyvtári folyamatairól, személyeiről, valós harcaikról. Szerencsére Wlassicsról – a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége elnöki minőségében végzett munkájáról – már írt *Voit Krisztina*, egyesek talán olvasták Ferenczi Zoltán első hazai könyvtártani kismonográfiáját is (megjelent *A könyvtártan alapvonalai* címen 1903-ban, – lesz-e egyszer facsimile kiadás?).

Esett szó az elmúlt évtizedben Gulyás Pál könyvtárügyi eszméiről és tevékenységéről is. *Szabó Ervin* kiválóságának elismerését semmiképp nem befolyásolja, ha láttatni tudjuk, mennyi erő és gondolat irányult akkoriban a hazai könyvtári témákra. Egyébként Gyalui és Szabó tudtak is egymásról: a Szabó Ervin levelezését tartalmazó összeállítás közli Gyalui 1903-ban hozzá intézett lendületes sorait. Most a Könyvtári Figyelő – *Rózsa György* nemes kezdeményezését folytatva* – vállalta Gyalui Farkas élesztését. Azt hiszem, még jócskán van érték a „második reformkor" (Horváth Zoltán írt így a múlt századfordulóról) idejéből, de a két világháború közti időszakból is. Bíztatom pályatársaimat: kiki hozza napvilágra arra méltó elődünket. Egy szakma akkor érett, ha nemzedékek során rakták le elméleti-gyakorlati alapjait, s az utódok tudnak is ezen alapok létezéséről. Előttünk pedig legalább három-négy nemzedék dolgozott már, hozott létre szakmai köztudatot. Hol sikerrel, hol kudarcok közepette, – s a mi Gyaluinknak sem mindig lehetett épp könnyű dolga.

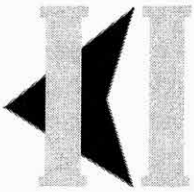
Elkészült az ingyenesen letölthető EU pályázati kalauz, mely tartalmazza valamennyi megnyíló uniós program rövid leírását, a kapcsolattartók nevét és elérhetőségét, a pályázatok elkészítéséhez nélkülözhetetlen dokumentumok és formanyomtatványok beszerzési helyét, továbbá gyakorlati tanácsokat a pályázatok elkészítéséhez.

Címe: www.euoldal.hu

(Székely Gabriella híradása. Katalist. 2004. április 29.)

* Rózsa György javaslatára és ajánlásával jelent meg Szász Károly (1929-1905) „Közkönyvtáraink s az egy országos könyvtár" c. tanulmányának újraközlése a Könyvtári Figyelő 2001. 3. számában. Bevezetőjében Rózsa György szorgalmazta, hogy érdemes lenne pl. újraközlések révén könyvtárügyünk jelentősebb alakjainak gondolkodását jobban is megismernünk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári Intézet
Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest, I. Budavári Palota F épület, VIII. emelet
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3793, Fax:224-3795,
E-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

– 2004. április –

(az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:
http://www.ki.oszk.hu

a szakkönyvtár honlapja:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/

on–line katalógus (LibriVision):
http://nektar.oszk.hu

gyarapodási jegyzékünk:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/gyarap

könyvtárközi kölcsönzés, elektronikus dokumentumszolgáltatás:
kszk@oszk.hu

adatbázisok (MANCI és THES):
http://w3.oszk.hu/manci.htm
(a LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:
http://www.ki.oszk.hu/kf

magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:
http://www.oszk.hu/konyvtar/tartj/tartjegy.html

on–line tájékoztatás a LibInfO keretében:
http://libinfo.oszk.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A magyar könyvtárak jövőjéről*

Gyalui Farkas (1866–1952)

A tanulmány a Budapesti Szemle 118. köt. 1904. 330. számában megjelent írás utánközlése.

I.

Legyen szabad egy pillantást vetnem a jövőbe: milyen képet látok ott, a remény egy sugarának fényében, a magyar könyvtárak jövőjéről? Íme.

A fő- és székváros a tudományos könyvtárak mellé hatalmas nyilvános közkönyvtárakat létesített. A központi városi közkönyvtáron kívül negyven fiókkönyvtár működik, mindenik olvasóteremmel, szerteszét a város mindenik részében nyújtja bőven a könyveket, képzett könyvtárnokok egész serege áll a központi városi nagy könyvtárakban s a fiókintézetekben a közönség rendelkezésére. Barátságos útmutatói minden szükséges irodalmi, tudományos, közgazdasági és közérdekű kérdésben a tudni vágyó közönségnek. A főváros szellemi életének egyik fő gócpontja ez a nagy könyvtár és fiai. Nemcsak szórakozást keresni, hanem tudományához, mesterségéhez, művészetéhez új tudnivalót, új szerszámokat is kovácsolni tódul oda mindenféle foglalkozást űző ember, férfi és nő, fiatal és öreg. Az egyetemek, múzeumok és szakintézetek hatalmas könyvtárai a szűkebb szaktudományt szolgálják, mint régen, csakhogy nagyobb erővel, több móddal, mint egykor. Ám a művelt közönség s a nép helyet talált a nagy városi könyvtár termeiben és fiók-intézeteiben. Még e városi könyvtárakon kívül is egész sereg kisebb-nagyobb népkönyvtár állott nyitva minden nap a késő éjjeli órákig, legtöbbje olvasótermekkel, valamennyi haza is kölcsönöz szíve-

* A tanulmány eredeti írásmódját megtartottuk, kivételt a mai helyesírási szabályoktól való lényeges eltérés esetén tettünk. (A szerk.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sen és könnyen könyvet. Az állam, egyletek, magánosak alapították és tartották fönn e népkönyvtárakat. Amelyeknek száma évről-évre nőtt. A fő- és székvárosban mily érdekes változás: már nem a kávéházakat, hanem a könyvtárakat szállotta meg szabad idején a közönségnek az a része, mely eddig kávéházakba járt olvasni.

A vidéken is eleven, hatalmas könyvtári élet lüktet. Diadalmat aratott az az elv, melyet egykor merésznek mondtak, hogy Magyarországon minden városban s minden faluban kell nyilvános könyvtárnak lennie. Kivéve néhány messze fekvő havasi községet, melyekben az utolsó vándor-könyvtárak működnek, minden városban nagyobb, tudományos szolgálatra is képes közkönyvtár dolgozik. A falvakban kisebb könyvtárak osztják a magyar könyvet a közönségnek, a népnek, az ifjúságnak. Sőt, számos kisebb városban és faluban öt-hat könyvtár is működik. Évről-évre szaporodva újabb és újabb könyvtárak nyíltak meg. Mióta a könyvtárak dolgát külön országos bizottság vette kezébe, s a kormány kebelében is külön szakosztály működött a könyvtárügy rendszeres, tervszerű fejlesztésén, a törvényhatóságokban is egymás után külön könyvtári bizottságok alakultak, és buzgalmuk nyomán részint újon alapított könyvtárak, részint több ezer könyvtár, mely régen bezárva porosodott, kibővítve, megnyitva, tárva-nyitva állott és sohasem üresen a magyar közönség rendelkezésére. Utópia ez? Mesemondás? Nem. A képet a valóságból s a jelenkorból vettem. Igaz, hogy az óperenciás tengeren túlról, egy kis amerikai állam életéből kölcsönöztem néhány vonást, melylyel a mi ügyünk jövőjét megrajzoltam. Mi volt a múlt XIX. század közepén egész Amerika könyvtári élete? Mindössze 19 könyvtára működött. Félszázad múltán több mint kétezer. Ha nagyon aggodalmas a haladás e szédítően gyors képe, nézzünk más államokat.

Angliában is félszázados a nyilvános könyvtárak alakításának mozgalma. 1849-ben Edwards Edétől hírlapokba, folyóiratokba írt czikksorozat hatása alatt Edward képviselő indítványára a parlament bizottságot küld ki a nyilvános könyvtárak ügyének megvizsgálására. Kitűnt, hogy csak egy könyvtár nyilvános oly mértékben, hogy nyitva legyen „gazdagnak és szegénynek, külföldinek és benvalónak". Egyedül a manchesteri könyvtár volt ilyen. Megindul a mozgalom, törvényt hoznak 1850-ben, amelyet indítványozójáról, Edward képviselőről, Edward-törvénynek neveznek, s mely följogosítja a legalább 5000 lakosságot számláló városokat, hogy könyvtáraik részére, ha a városi képviselőtestület 2/3-a megszavazza, minden font sterling adó után 1/2, évekkel később úgy módosították, hogy egy egész pennyt szedhessenek. Megkezdi a könyvtáralapítást a törvény szentesítése után két hónappal Norwich, folytatja Winchester, 1852-ben Birmingham, Manchester, Liverpool, Oxford mondja ki könyvtár alapításáról a határozatot. Az első nyilvános városi könyvtár, mely a törvény alapján nyílt meg, a manchesteri volt 1852 őszén. Megnyitásának fényét emelte, hogy személyesen jelen volt Dickens, Thackeray, Bulwer. Terjed a mozgalom – bár nem egy városban morogtak és tüntettek is a törvény ellen – de hiába; ma már az egész birodalom el van árasztva közkönyvtárakkal. Kivált a városokban vannak óriás könyvtárak és olvasótermek.

Franczia országban sem hagyták el a könyvtárak ügyét. A nagy nemzeti katasztrófa után, mely 1870-ben érte a nemzetet, a közmívelődés ügyét különös gonddal fejlesztik, mint védbástyáját az államnak. A könyvtárakat egyre-másra szaporítják, kivált Párizsban, s alapítják a községi, városi népkönyvtárakat. A 20 arrondissement* mindenik városházában [létrejön] egy-egy népkönyvtár, kívülök 3–6 könyvtár mindenik kerületben. Összesen

* kerület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

80-on fölül, több mint negyven olvasóteremmel. Mindenik könyvtárra külön bizottság visel gondot. Kölcsön adnak e könyvtárak zeneműveket is, valamint ifjúsági és gyermekolvasmányokat.

Olaszország állami szabályzattal vetette meg könyvtárai fejlődésének alapját s kivált mióta nemzeti állam, nagy gondot fordít reájok, valamint arra, hogy könyvtári szakembereket képezzenek ki. 1869-től datálódik különös figyelme a könyvtári ügy iránt. Rendelkezéseit fokozatosan terjeszti ki Regolamentoja; szabályzata kitűnő, s hogy papíron nem marad, fejlődő könyvtári ügye bizonyítja.

Németország, melynek fővárosa népesség dolgában New Yorknál nagyobb arányban kezd szaporodni, a közkönyvtárak ügyében is rohamosan siet előre. Tudományos könyvtár volt ott elég, de belátták a nyilvános közkönyvtárak, az angol nagy public libraryk és a kisebb népkönyvtárak szükséges voltát. Az ilyen nagy városi közkönyvtárak ügyében a Comenius-Társaság indított mozgalmat. 1899-ben a Társaság felhívást intézett a városok elöljáróságához. 150 tekintélyes férfiú, minden pártból aláírta ezt a körlevelet, melyben városi közkönyvtárak alapítását kérik, s megállapítják az alapelveket, melyeket a könyvtárak létesítésnél figyelembe venni szükségesnek tartanak. Nagy könyvesházakat (Bücherhalle) óhajtanak a városokban, fiókokkal. Olyanokat tehát, mint az amerikai és angol nyilvános könyvtárak. Nemsokára megnyilvánult a felhívás hatása. Egyik könyvesház a másik után nyílt meg a városokban. Charlottenburg már előbb, 1898-ban megnyitotta közkönyvtárát, és a felhívás után példáját követte, hogy csak néhány várost említsek, Hamburg, Essen, Bréma, Elberfeld, Jéna, Boroszló, mely utóbbinak, valamint más városoknak is (így Kölnnek, Majna melletti Frankfurtnak stb.) már előbb volt kitűnő nagy városi könyvtára: nagyobb népkönyvtárt létesít Freiburg, Darmstadt, Bonn, Düsseldorf, Stuttgard és persze Berlin hasonló nyilvános közkönyvtárakat alapított.

Az elsoroltakon kívül még 46 helyen állítottak föl 1895–1902-ig könyvtárakat és olvasótermeket. A mozgalom (német szakember véleménye szerint) „szélességben nagyon terjed, de mélységben nem". A könyvtárak egy része nem dolgozik elég anyagi eszközzel, s nem eléggé kihasználható a közönség által. Igaz, hogy még fiatalok, fejlesztésökön tovább fáradnak.

Ha az északi államokat nézzük: Dániában, Svédországban, Norvégiában mindenütt munka folyik, és nyomában eredmény nő, terem a nyilvános könyvtárak dolgában. Még nagyobb mértékben és nagyobb eredménynyel dolgoztak Svájczban, Hollandiában, Belgiumban.

Ausztriában is követni akarják a művelt nemzetek törekvését, de – Reyernek, a könyvtárügy egyik igen jeles szakemberének szavát idézzük, mert magunk nem akarunk vádolni – „az úgynevezett irányadó körök azt találják, hogy elég a meglévő állami tudományos könyvtár. Aki nem tartozik a művelt osztályhoz, lássa, hogy hol művelje magát. Sőt, számos politikus és magas állású egyéniség, tőkepénzesek is úgy vélekednek, hogy az emberek dolgozzanak és ne gondolkozzanak, mert a gondolkodás elégedetlenné teszi a népet. Tehát félnek a művelődéstől. Szemben velök az osztrák könyvtári ügy emberei s az a kisebbség, mely ott arról van meggyőződve, hogy a műveltség, a jobb képzettség hasznosabb mind az egyesre, mind az államra, egyfelől Angliára és Amerikára mutatnak, másrészről pedig Oroszországra és Spanyolországra. A két első állam virul, a munkásosztály, amennyire törekvő embernél lehetséges, megelégedett és ha elégedetlen törvényes úton küzdi ki jogát és jobb megélhetését. Ellenben Oroszország és Spanyolország, bár elég tekintélyes mértékben hátramaradtak műveltségben, mégsem akarnak fölvirágozni, s az emberek ott egyáltalán nem mutatják az idylli megelégedettségnek azt a képét, melyet a reactio előharczosai, mint a míveletlenség eredményét dicsérnek." Így panaszol az osztrák könyvtárügy egyik legkiválóbb munkása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és hozzá teszi, hogy sem az állam, sem a városok nem támogatják őket, hanem társadalmi úton igyekeznek dolgozni. Bécsben az ügy néhány év óta hanyatlott, mondhatni kudarczot vallott. Ott városi könyvtárak helyett egy képtelen specialitást akartak teremteni: a városi hatóság antiszemita népkönyvtárakat (!) propagált s a többi nyilvános népkönyvtár ellen valóságos hadjáratot indított. Segélyt nem ad, azt sem engedi, hogy mérsékelt olvasási díjakat szedjenek, pedig a közönség így is fönntartotta és fönntarthatja e könyvtárakat és az egyleti úton alapított könyvtárak Bécsben is nagy eredményt értek el, de hiába, emberünk így sóhajt fel: Bécsben mit sem lehet tenni. *(Reyer, E.: Die Fortschritte der volkstümlichen Bibliotheken. Leipzig. 1903. Engelmann kiadása.)*

II.

Szabad és művelt nemzetek erős munkája, a nemzeti művelődés terjesztésére folytatott hatalmas és sikeres tevékenysége mellett elszoruló szívvel, a rokonszenv melegségével bámulva nézünk arra a nemzeti kétségbeesett védelmi harczra, melyet az elnyomott Orosz-Lengyelország folytat. Az orosz állam minden eszközt felhasznál arra, hogy megakadályozza a lengyel népkönyvtárak létesülését és a létezők működését. Hivatalos orosz-lengyel népkönyvtárakat propagál, de a lengyel nép mit sem akar tudni ezekről a könyvtárakról. Nem csoda. Az orosz censura az újon létesített hivatalos népkönyvtárakban a lengyel irodalmi jegyzéknek 10 000 művéből csak 163 könyvet és füzetet vett föl. Másféle új könyvtárt alapítani nem lehet. A régi könyvtárak közül van még 23 népkönyvtár Varsóban s egy Radomban. Néhány év óta – úgymond álnév alá rejtőzött forrásunk – ezeket a könyvtárakat szigorú ellenőrzés alá fogták. Katalógusaikból százával törlik ki a legjobb tudományos és szépirodalmi műveket. Első sorban valamennyi sociologiai, közgazdasági és philosophiai munkát. A kitörölt szerzők közül csak egy párat sorolok föl: Darwin, Mill Stuart, Laveley, Buckle, Spencer, Huxley, továbbá Jókai Mór, Hugo Victor, Heine, Ibsen, Balsac, Kielland, Shelley és sokan mások. A könyvtárak személyzetét, loyalitásuk dolgában rendőrök és zsandárok ellenőrzik. A censura kétféle. Ha meg is engedik, hogy egy könyv megjelenhessék, vagy hogy árulják, külön censura dönt, hogy szabad-e a népkönyvtárba tenni. A kormány meg akarja fojtani a lengyel népkönyvtárakat, melyeket Lubomirszky Tádé herceg, kiváló történettudós alapított 1861-ben. Vele tartott a lengyel irodalom valamennyi jelessége. Amit elültettek, gyökerében támadta meg most az orosz kormány.

És mily megható s mennyire gondolkodásra készteti az, hogy az elnyomott lengyel népkönyvtárakban (melyeknek pénzalapjok nincs, hanem mindenfelől érkező adományokból élnek) a lengyel nép nagyon sok könyvet olvas. A 23 könyvtárból az önként, ingyen dolgozó könyvtárnokok 1892-ben negyedmillió kötet könyvet adtak kölcsön 105 279 látogatónak ingyen és 1900-ban jóval több mint félmillió kötetet kölcsönöztek (509 898 kötetet) 140 118 látogatónak. A könyvtár állandó abonnenseinek* száma ez idő alatt 4902-ről 14 691-re emelkedett. Az olvasók száma 1897-ben 31% kézműves és gyári munkás, egyharmada a fiatalság, 11%-a kereskedő, 12%-a alkalmazott hivatalnok. Valamennyi olvasó 40%-a nő. Legtöbbet szépirodalmat olvasnak, de 16% szigorúan tudományos könyv és ezen kívül ifjúsági iratok, történelem, irodalomtörténet stb. Hová érkeztünk a szabad és független nemzetek culturalis munkájának sikerrel telt képe után! Részvétünk mellett forduljunk ettől a sötét

* előfizető, itt: kölcsönzési díjat fizető

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mélységtől ismét a jövőnek ama fönnen ragyogó képe felé, melyet valóságban létezőnek ismerünk, s melynek fokozatos fejlődését a polgárosult nemzeteknél láttuk.
Hogyan kell felérnünk a hegycsúcsra nekünk, kik attól ma, valljuk meg, nagyon távol vagyunk? Egypár irányelvet jelölök meg legjobban hitem és tapasztalatom szerint.

III.

Mindenek előtt be kell vinnünk a köztudatba egészen, hogy a könyvtár nem nevezetesség, nem gyűjtemény, sem hivatal, hanem folytatása az iskolának.
Ma már nem elég, ha a népnevelés czéljára csak iskolákat alapítunk, így az épületnek csak alapját raktuk le. Fedele valamennyi iskolának a könyvtár. Az iskola munkáját köteles folytatni a nemzet minden rétegében a könyvtár. Meg kell kedveltetnünk a könyvet s azt az óriás erőt, mely irodalmunkban fekszik, a nép nevelésére és művelésére be kell kapcsolnunk.
Hazánk földjén száz meg száz patak, vízesés, féktelenül rohanó folyam siet tova. Künn idegen népek villamos erőt fejlesztenek ki vizeikből. Zuhatagok ereje messze fekvő városoknak és vidékeknek ad világosságot, melegséget és munkaerőt. Azt gondolom, hogy a könyvtárakban, könyvesboltokban és padlásokon használatlanul heverő könyvtömeget, a nemzet szellemi erejének annyi forrását és folyamát be kell csatolni a nemzet háztartásába és műhelyeibe, hadd terjeszszen világosságot, erőt és meleget ebben az országban.
Ha most már kétségtelen köztudattá vált, hogy minél több könyvtárt kell, s minél erőteljesebben működésbe hoznunk, akkor a czél elérésére meg kell egymás közt osztanunk a munkát. Az állam: kormány és törvényhozás, törvényhatóságok és a társadalom: magánosok és egyesületek feladata különkülön és egyesülten, hogy a könyvtárak ügyét előre vigyék. A könyvtárak haszna is egyaránt éri mindezeket a tényezőket. Mert be van bizonyítva, hogy a művelődéssel, melyet a könyvtárak kétségtelenül terjesztenek, a nép, az egész nemzet erkölcsében, egészségében, iparában, gazdaságilag gyarapodik. Politikailag érettebbé válik, sőt mint katona, harczképesebb. Folytatni kell tehát az iskolák munkáját: a szántást, s vetni kell. Valóban a könyvtárak vetéséből dúsan arathat a nemzet. A munka felosztását az egyes tényezők közt így képzelem. Az állam kimondja s megvalósítja azt az elvet, hogy a könyvtárak elve a magyar közoktatásügy egyik rendszeresen, szakadatlanul művelendő része. Hátramaradásunkat tekintve – melynek nem a nemzet az oka – teljes erővel az egész vonalon munkába kell fognunk s a könyvtárak ügyét egységes, rendszeres terv alapján rendeznünk. Egyik sürgős tennivaló, gondoskodni a szakemberek kiképzéséről, mert a hol nincs a könyvtári szakban kiképzett könyvtárnok sereg, ott a könyvtárügy nem fejlődhetik. A könyvtári szak már régen tudományos szakokká fejlődött, feladata (mint más helyen kifejtettem) temérdek. Ha erre a czélra nem kiképzett szakmunkásokkal akarunk az ügy szolgálatában dolgozni, épületünk lassan emelkedik s mielőtt tető alá hoznók, félek, bedől. A ki azt hiszi, hogy erre a hadjáratra (s talán másra is) elég a pénz, megint pénz és csak pénz, téved. Ide nem zsoldosok kellenek, hanem egy jól kiképzett, lelkes csapat álljon a vezérkar rendelkezésére, s csak a pénzzel sohasem győzünk, hanem igaz szakértelemmel és lelkesedésünkkel.
Az állam a főfelügyeletet s az irányítást gyakorolja, törvényekkel gondoskodik arról, hogy a könyvtárak számban és intensív működésben (rendszeres terv szerint egyre fokozódó) munkaképességben dolgozhassanak. Nem szabad most részletekbe mennem, de szükségesnek látom, hogy az Országos Bizottság és Tanács hatásköre kiszélesíttessék úgy, hogy talán törvényhatóságonként alakított bi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zottságok legyenek segítségére és rendelkezésére, de az adminisztrálás sok aprólékosságában ne a vezérkar fárassza magát és munkaidejét, hanem a kormánynak, mint más egyenlő fontosságú közoktatási ágban rendes ügyosztálya legyen az összes könyvtárak ügyében is.

A munkát a törvényhatóságoknak támogatniok kell. Hiszem, hogy mihelyt fölvilágosíttatnak arról, hogy itt egy nagy fontosságú és nemzeti actióról van szó, meg is teszik. Tudom, hogy túl vannak terhelve, de a nemzeti cultúra szolgálatában ezt a föladatot szívesen elbírják. Kivált a városoknak van nagy szerepük a kérdés megoldásában. Ugyanis halaszthatatlan teendőnk teljes erővel városi, communalis jellegű nyilvános közkönyvtárakkal bevetni az egész országot. Az angol és amerikai public library olvasóteremmel, könyvkölcsönzéssel, kézikönyvtárral kapcsolatban fölolvasásokkal, így a fővárosban oly sikeres szabad egyetemmel, zenei előadásokkal: íme ilyen a minta-könyvtár, mely tudományos használatra is alkalmas lehet. Erre a czélra egész sereg parlagon heverő, bezárt könyvtárunk van: gymnáziumi, felekezeti könyvtárak. Átalakítva, felszerelve, részökre állami segedelmet is juttatva, kellő kapcsolattal községi, városi jellegű könyvtárakká lehet és kell tennünk a meglevőket. Hogy ezeken kívül a kisebb népkönyvtárak egész serege terjeszthető, az természetes. Valamint fölösleges azt külön jeleznem, hogy a már most működő kevés nyilvános közkönyvtárt, legyen az tudományos, vagy szakkönyvtár, munkájában teljesen erősbíteni szükséges. Nem oly nagy a szükséges áldozat a községek, városok részéről. Néhány fillér culturális járulékra telik, s a város lakossága kedves és becses ellenszolgáltatásban részesül: könyvtárt, olvasótermet használhat ingyen. Nem is áldozatot hoz, hanem inkább jól gyümölcsöző befektetést csinál.

IV.

Mikor arról van szó, hogy milyen fajta könyvtárt alapítsunk és hozzunk működésbe, hangsúlyoznom kell, hogy milyen legyen minden nyilvános könyvtár. Alapföltétele létezésének, hogy minden irányban függetlennek kell lennie. Sem felekezeti, sem pártjellegű nem lehet. Más, mint az általános culturális, nemzeti művelődési szempont és az irodalmi színvonal nem vehető tekintetbe a könyvtárak alapításánál és könyveiknél, különben végök van.

A társadalom föladata nagy és szép e téren. Ha minden részébe belevittük, beleoltottuk azt a tudatot – mert ez ma még nincs benne – hogy a míveltség a legáldásosabb és legfélelmetesebb hatalma egy nemzetnek, s hogy bizalommal nézhetünk népünk, nemzetünk lelkére, fogékony talaj, őserő van benne, ha belejuttatjuk minden magánember eszébe és szívébe, hogy a műveltség megszerzésére, terjesztésére egyik legjobban bevált mód és eszköz a könyv, az olvasás, tehát minden könyvtár egy kincstár, melyből meríteni kell: nem féltem ügyünk sikerét.

A könyv szeretetét különös gonddal kell terjesztenünk, hogy úgy mondjam, ismét divatba kell hoznunk a könyvet, mert általános panasz, hogy könyvet nálunk nem olvasnak eleget. A népnek nincs rá elég módja s alkalma, a kiknek meg volna, azok közül sokan alig nyúlnak a könyvhöz. Únja nagyon sok magyar. Rá kell irányítanunk tehát a figyelmet a könyvre, emlékeztetnünk kell arra, hogy a ki nem olvas jó könyvet, a nemes gyönyörűség mily forrása előtt megy el közönyösen, s mennyi élvezettől fosztja meg magát. Még a könyvkedvelés, a bibliophilia nemes szendélyét is terjesztenünk kell, s hiszem, ha többet foglalkozunk a könyvvel, az érdeklődés iránta ismét föllendül. Fölvilágosíttatván teljesen a társadalom nálunk is a nyilvános könyvtárak jelentőségének roppant fontosságáról, a jól informált társadalom egyik leghatalmasabb támoga-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tója, erőforrása lesz könyvtárainknak. Alapítványoknak, adományoknak az áldozatkészség egyik alanya lehet a könyvtár és könyvtári ügy. Nekünk nincs Carnegienk, nincsenek milliárdosaink, a kik milliókat adhassanak egyszerre. De meg vagyok győződve arról, hogy ha látja a társadalom, mily nagy jelentőségű munkát támogathat, hozzájárul, a ki teheti, erejéhez képest és lesznek nálunk is, mint más helyen, alapítványok, segélyek. Még a kegyelet is mint az idegenben – nálunk is felhasználja nyilvánulására azt a szép módot, hogy temetési pompa és koszorúk tömege helyett az elhunyt nevére alapítványt tesz, ki a mennyit tehet s ez alapítványból vagy alapítványból vásárolt könyveken ott van annak neve, a kinek emlékezetére ezt az örökzöld koszorút helyezték a nemzet egyik oltárára.

V.

Egy másik, kapcsolatos ága a munkának az olvasmányok kérdése. Panaszolunk, hogy nem olvasnak elég könyvet. Szembe kell már egyszer néznünk ezzel a panaszszal, hogy a baj okát lássuk. E kérdéssel foglalkozva rájövünk, hogy a könyv terjesztésében Magyarországon a könyvkereskedelemnek is még nagyon sok a tennivalója, s hogy a baj egyik gyökere a könyvkereskedelmünk felé látszik vezetni. Állítom, hogy népünk szívesen olvas, ha könnyen hozzájut a könyvhöz. Közmondásos, hogy csak kalendáriumot tart. Igen, mert a vásáron keze ügyében van a sátorban. Ha más könyvet is odavisznek eléje, megveszi ő azt is. Éppen ebben rejlik a ponyvairodalom terjedésének egyik oka. Krajczáros újságot is ezért vásárol szívesen, s ez jó jel, mert elviszik a házához vagy az asszony a piaczról hazahozza.

Szomorúság másfelől látni, hogy a könyvet, mondhatnám a könyv fogalmát mennyire lejáratja az a rengeteg selejtes olvasmány, amely méregdrága áron jut el a néphez. Keserves, hogy éppen a rossz könyvekkel tudják colportagezsal* a központból elárasztani az országot, eddig legalább így volt, s csak az újabb időben látok javulást e téren. Kívülbelül silány rémregényekért, melyeket az élelmesség néha hazafias mezbe burkol és történelmi alakokat helyez beléjök, óriás árakat szednek s mellé szintén külföldön gyártott jutalomtárgyakat, képeket, zenélő órákat ígérnek. A fővárosi antiquariumok egy része továbbá a pornographikus termékek egész áradatával mérgezi a fiatalságot s vidéken is akad nem egy raktáruk. Úgy tudom, hogy a külföld egy részét is Budapestről látják el ily dugáruval, persze idegen nyelvű nyomtatványokkal. Pornographikus hetilapok állanak az iskolás gyermekek rendelkezésére. Elszörnyedtem, mikor vidéken számos fűszerkereskedés kirakatában láttam (a szivaros boltokban persze mindenikben ott volt) az egyik ilyen viperát, mely oly könnyen mérgezi meg az ifjú lelket. Csodálatos, hogy a testre ártalmas szerek nagy részének elárusítását szabályozzák, míg az ilyen nyilvánvalóan kétségtelen lelki bódítókat szabadon árulhatják.

A sajtószabadság élősdijei az ily nyomtatványok, gyártásuk és terjesztésük kíméletlenül megtorlandó. Szükséges – mint látható – hogy minél több jó és olcsó olvasmányt adjunk. Van elég jó és érdekes könyvünk, éppen ezért múlik a dolog a könyvkiadókon. Szerencsés irányzatnak tartom azt, mely lehetővé teszi jó könyveknek részletfizetéssel, colportagezsal is terjesztését. Csak minél olcsóbban és jó nyomással kell a könyveket kiállítani, mert a rossz nyomás a szemet gyilkolja. A nép s az ifjúság részére szánt olyan könyveket, melyek túlságosan apró

* házalás, utcai terjesztés, ma talán „aluljárós könyvterjesztésnek" mondanánk

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

betűkkel, szemet rontó nyomással jelennek meg, nem is szabad bevenni a népkönyvtárakba.
A könyvtárak terjedésével a könyvkereskedelem helyzete is javul.
Hiszem, hogy a komoly irányban dolgozó íróké is. A jó olvasmányok terjesztésének ügyét újból fölszínre kell hoznunk s ezúttal a lehető sikeres megoldásról gondoskodnunk.

VI.

Még a könyvtárak, s kivált a könyvtárnokok részét kell kijelölnünk e munkában. Az ő kezükben van a vetőmag, melyet a nemzet rájok bízott. Kétségnek sem szabad fennforognia abban, hogy mily felelősséggel járó a kötelességök. Mindenik könyvtárban tíz könyvtár van, ha kellőképpen ki tudják használtatni. A közönség szeretete, bizalma a könyvtár erőssége, s egyúttal próbaköve. Hogy a közönség s egyben a társadalom szeretetét s bizalmát megszerezhessük, szükséges a legteljesebb szabadságot meghonosítanunk a könyvtárban. Egyik sarktétele a modern könyvtári életnek s a tudományoknak: minél több nyilvánosság a könyvtárban. Hozzátesszem: minél nagyobb humanismus. Ismételten kimondom, hogy a nyilvános könyvtárakat nem tekintem hivataloknak, hanem tudományos és közmívelődési intézményeknek, templomoknak. Nem burocratiát, hanem minél több szabadságot kérek a könyvtárak használatánál. A mi nem azt teszi, hogy rendszer és rend legyen. De más a burocratia és más a rend. A szőrszálhasogató rubrikázás helyett a legmeszszebb menő előzékenységet óhajtom a közönség iránt. Nem elég kiadni a könyvet. A könyvtár legyen támogatója, jóindulatú segítője annak, a ki hozzá fordul. Sőt, oda kell vonzani az embereket; nélkülözhetetlenekké kell tennünk könyvtárainkat a közönség, a nép számára. Ha burocratakat teszünk könyvtárainkba, azok sorra elsorvasztják ezt az intézményt. Ezért látom oly fontosnak a modern szakemberek és ügybarátok képzését a könyvtári szakból. A burocratia úgy pusztít a culturalis intézményekben is Magyarországon, mint a philloxera. Könyvtárakról lévén szó, az amerikai viszonyokra gondolok, mikor ez ellen a philloxera ellen is az amerikai venyigék plántálását kívánom talajunkba. Nem az az egyetlen és fő, hogy minél hatalmasabb számmal, imponáló könyvtömeget hozzunk össze. Száz kötet jó könyv, teljes szabadsággal a használatában, a mi szempontunkból többet ér ezer kötetnél, mely lakat alatt áll. A viszonyokhoz képest minél tovább nyitva kell tartani a könyvtárakat, s minél kevesebb akadékoskodással kell könyvet kölcsönözni. E tekintetben mai könyvtári életünk nehézkes, elavult szabályzatai tele vannak kincsőrző sárkányfogakkal, melyek minden pillanatban harapnak. Azt tapasztaltam, hogy a szabályzatok legnagyobb részénél a könyvtár igazi használhatósága csak ott kezdődik, ahol a szabály alól kivételt tesz az ember. Jellemző az is, hogy az így adott kedvezményekkel számbavehető súlyos visszaélést nem tapasztalhattam legkevésbé fiatal és szegény embernél. A külföldi közkönyvtárakból is megható példáját tudom annak, hogy szegény ember mily vigyázattal és becsületességgel viszonozza a bizalmat. Mindent, ami nehezíti a könyvtárhoz jutást, ok nélkül korlátozza a kiadható könyvek használatát, bátran ki kell dobni, ki kell irtani valamennyi magyar könyvtárból, mint a gombát a ház földjéből, s az új könyvtáraknál meg előre védekezni ellene, különben elkorhad az egész intézmény.
A könyvtárban a szabadságon nemcsak a könyv kikölcsönzésének, a könyv használatának a lehetőségig (sőt, ha kell, akár a lehetetlenségig) menő fokozását értem, hanem azt is, hogy egyes irodalmi ágakról a bilincset valamennyi könyvtárunkban le kell szedni. A szépirodalom eddig a mi Hamupipőként volt. Csak tudományos használatra engedélyezik nagyobb könyvtárainkban a szabályzatok. Ám, valamennyi nyilvános könyvtárunkban föl kell sza-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

badítani a szépirodalmat, s a szorosan tudományos és szakkönyvtárak kivételével a jobb hírlapoktól s folyóiratoktól sem kell félni. Külföldön régóta ott találhatók a városi könyvtárakban a jobb hírlapok, és kárt legföljebb a korcsmáknak és kávéházaknak okoznak. Az olvasók egy része az olvasótermekben éppen a hírlapokból kapott tudásvágy hatása alatt a kézikönyvtárt használja, s áttér a könyvekre. A könyvtári szakban ismert tapasztalat, hogy nevelni is lehet az olvasóközönséget, valósággal rászoktatni, trainirozni a komolyabb olvasmányra. Számtalan megfigyelés bizonyítja, hogy a közkönyvtárak olvasó és könyvkölcsönző közönsége a szépirodalomról, melynek classicusaihoz hamar elérkezik, áttér szívesen a könnyebb történelmi művekhez, ismeretterjesztő könyvekhez és komoly szakművekhez. Igazi nyilvános könyvtárt szépirodalmi művek nélkül el sem képzelek. Népkönyvtárit meg éppen nem. A magyar népnek sem kell az ilyenféle könyvtár, minthogy a szalonna nem kell neki kenyér nélkül.

VII.

Ha most azt kérdi valaki: mikor érünk el a magyar könyvtárakkal ahhoz a jövőhöz, melynek képét, nem tagadom, a szeretet és reménységből font keretben vázoltam, felelem: ha nézzük, hogy mi történt az utolsó néhány évben Magyarországon könyvtárak dolgában, meg kell látnunk, hogy a munkát megkezdtük, s ráléptünk a jövőhöz vezető útra. Még az elején vagyunk. Valamennyi culturnemzet előttünk jár. De nincs okunk csüggedni, s minden okunk megvan, hogy sikert reméljünk, ha teljes erővel s úgy amint kell czéltudatos terv szerint haladunk tovább.

Végezetül egyet. Megvallom, hogy nem csupán a tudomány terjesztése miatt óhajtom a magyar könyvtárak ügyének föllendítését. Nem elég az elme képzése, sem a hideg tudományé. Ám, azt hiszem s ez pályám gyönyörűsége és vezető csillagom, hogy ha beleoltjuk a nemzetbe a könyvek szeretetét, s szétosztjuk az országban a jó könyvek millióit: ők beszélni fognak nemzetünkhöz. Beleviszik a sivárság és a csüggedés helyett a szép iránt való érzéket, a bizalmat, a hitet a jó iránt, s a törekvést a jóra. Kiszorítják azt a rettentő gyűlöletet és keserűséget, mely mindenfelé elterjedt nálunk. Szeretetet juttatnak a szívekbe. A műveltség mellé, mely magára csak erő, szárnyul adjuk így a lelkek nemes humanismusát, s ez magasra visz, messze a tudatlanságtól, a gyűlölettől s a bűntől. Ezek a mi igazi ellenségeink. Irtó hadjáratot kell ellenök folytatnunk. El kell hódítanunk tőlük a szíveket. Váraink a könyvtárak, harczolunk, mert csatánk közben segítségünkre robog, mint Csaba vitézei, egy tábor: valemennyi igaz magyar írónk, költőnk, tudósaink és bölcseink szellemserege.

A megyei könyvtárak és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár részletes programot állítottak össze az Európai Unióhoz való csatlakozás köszöntésére. A tagországokat bemutató részletes program a következő helyen található:
http://egyutteuropaban.kjmk.hu

(Koleszár Márta tudósítása. Katalist, 2004. április 26.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Vitae parallelae - Párhuzamos életutak

Kozák Péter

A közel húsz éve lexikonszerkesztőként dolgozó szerző elsősorban a lexikonok, a szótárak és egyéb adattárak művelődéstörténeti szerepével, a lexikonok és a szótárak közötti határterület vizsgálatával, a két fogalom jelentéstartalmának kultúrhistóriai feltárásával foglalkozik. Miután a Könyvtári Figyelő szerkesztősége felkérte, hogy sokéves szerkesztői tapasztalatai alapján foglalja össze a mai magyar ismerettárakkal kapcsolatos fontosabbnak vélt tudnivalókat, a szerző úgy gondolta, hogy néhány részben a mostani lexikonokat megelőző adattárak megszületésének körülményeivel is megismerti a lap olvasóit. A sorozat első része két tudós erdélyi férfiúnak, ***Apáczai csere János***nak és ***Bod Péter***nek állít emléket.

Prologus

Háromszázötven éve, 1653 decemberében Ultrajechtben (Utrecht) kinyomattatott *Apáczai Csere János Magyar Encyclopaediá*jának első lapjai, és kétszázharmincöt éve, 1769 márciusában elhunyt *Bod Péter*, az első magyar lexikonszerző. Két tragikus sorsú erdélyi magyar „reformáta", akiknek teljesítménye érchegyként magasodott ki kortársaik közül. Alábbi dolgozatomban párhuzamos életrajzokban *(vitae parallelae)* igyekeztem feltárni a két *enciklopédikus* tudású teológus munkásságát. Mint lexikonszerkesztő az első magyar enciklopédia és lexikon megszületésének körülményei érdekeltek *in statu nascendi.*

Közismert, hogy az enciklopédia *(encyclopaedia)* szó görög eredetű, elemeinek jelentése enkükliosz 'teljes körű' és paideia 'nevelés'. Ha a szó mai jelentése, 'tudományokat rendszerező ismerettár' alapján közelítünk témánk vizsgálatához, feltűnően nehezen találunk összefüggést a görög etimológiával. A korabeli – 16–17. századi – enciklopédiák kétségtelen, hogy valamilyen rendszerbe foglalt ismerettárak voltak, de ezek az ismerettárak a tudományoknak (és ritkábban a művészeteknek) mint ismeretanyagoknak azon általános körét foglalták magukba, amelyeket szerzőik még ifjúkorban elsajátítan-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dóaknak véltek. Ezen enciklopédiák ugyanis elsősorban *tankönyvek* voltak és csak másodsorban ismerettárak, az első enciklopédikus szerzők az ifjak teljes körű *(enkükliosz)* nevelésére *(paideia)* törekedtek, s eme törekvésükhöz válogatták össze valamilyen korabeli progresszív ideológia alapján a szükséges ismeretanyagot. Vizsgált korszakunk a puritánus eszmék virágkora, az első enciklopédikus szerzők szinte kizárólag református teológusok, nemritkán karteziánus filozófusok voltak. A református teológusok a korabeli hitvitákon az ó- és az újszövetségi szent könyvek magyarázatánál az eredeti (héber, arámi, szír) szövegekhez nyúltak vissza, továbbá szükségesnek gondolták a rabbinikus és a talmudi héber szövegek, miképpen az arab nyelv ismeretét is, mert a középkori zsidó írásmagyarázók elsősorban az arab filozófiából merítettek. Senki sem érthette meg a Szentírást enciklopédikus tudás nélkül, s paradox módon az ó- és újszövetségi ismeretek sokszor racionális gondolkodással párosultak. A tudósok enciklopédikus műveltségükkel a „mindenről tudást" mint igényt és elvárást támasztották a tanulni vágyókkal szemben. Az enciklopédikus tudás komplexitását a megszületendő és matematizálódó modern természettudományok újabb és újabb korszakos felismerései egészítették ki. A racionális gondolkodás ugyanakkor részeire bontotta a valóságot, felfedezte a mechanika törvényeit. Új tudományos magatartás, a kételkedés, a kísérletezés, a vizsgálódás alakult ki.

Narratio Apatii 1.

A Csere család a 17. század elejétől már Apácán élt, a kálvinista hitéhez ragaszkodó kis falunak a század végéig sikerült református egyházát megőriznie. *Apáczai Csere János* 1625. június 10-én született a barcasági Apácán, szabad jogállású székely családban[1]. Korábban elterjedt vélekedéssel ellentétben nem valószínű, hogy Apáczai jobbágy származású lett volna. Apja ugyanis mind a négy testvérét taníttatta, ami egyáltalán nem volt jellemző a kortárs jobbágycsaládokra. Apáczai testvérei közül még *Apáczai Csere Tamás* futott be nagyobb karriert: Zemplén vármegye szolgabírájaként tevékenykedett, később Hunyad vármegye jegyzője *(notarius)* volt, majd 1671-ben diplomáciai küldetést teljesített a török Portán. Alsófokú iskoláit szülőfalujában végezte, majd 1636–43-ban a Bethlen Gábor fejedelem által egy magánházból átalakított tanintézetben, a kolozsvári óvárosi iskolában tanult. Tanítói közül *Porcsalmi András* volt a legismertebb, ő osztotta meg a tehetséges tanulóval először a „mélységes tanultságának kincseit ... a magaszerzette jegyzőkönyvét, amelyben többnyire minden tudomány foglaltatott"[2]. Porcsalmi – akivel később a kolozsvári kollégiumban együtt tanított – hívta fel tanítványa figyelmét az enciklopédikus ismeretek megszerzésének fontosságára, valószínűleg ő volt az is, aki elmagyarázta az ifjú Apáczainak, hogy senki sem értheti meg a Szentírást egyetemes tudás nélkül. A „szorgalmatos" fiatalember 1643–48-ban a gyulafehérvári kollégiumban folytatta tanulmányait. Az erdélyi fejedelemség leghíresebb iskolájában a filozófiát Alstedius, a teológiát Bisterfeld, a nyelveket Piscator oktatta. Az enciklopédikus tudást megismerni vágyó Apáczai nem is kerülhetett jobb *alma materbe*. Alstedius ugyan 1638-ban meghalt, de az általa írt legfontosabb *Encyclopaediák*[3] továbbra is tankönyvnek számíttattak. A kollégiumi vizsgák *(egzámen)* a kor nagy eseményeinek bizonyultak. Ilyen nevezetes alkalmakkor gyakran a fejedelmek is ellátogattak a kollégiumba, sőt arra is volt példa (*praecedens*), hogy a hírneves *disputáció* a fejedelmi udvarban zajlott. A feladat ilyenkor általában egy-egy bibliai tétel kibontása és/vagy megvédése volt más *furiózus* eszmékkel szemben. Apáczai itt tanulta meg a „szónokolás" *(rétorika)* szabályait. Az enciklopédikus tudásvágy kiegészült a *puritánusok* lelki kegyességével, belső vallási elmélyülésével. Tanulmányai befejeztével,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1643-ban a marosvásárhelyi *trivialis iskolába* (egyfajta középiskola, de nem azonos a mai középiskolával) hívták igazgatónak *(rektor)*. Ezt az állást azonban nem fogadhatta el, mert Bethlen Gábor fejedelem alapítványának jövedelméből *Geleji Katona István* püspök külföldi tanulmányútra küldte.

Apáczai idejében a korabeli Megegyezett Belgium[4] a polgári kultúra és jólét állama volt. Éveken át a mai Hollandia területén élt és tanított *Descartes, Hobbes, Locke,* ill. *Spinoza* is hazájának választotta a puritánus mintaállamot. Hollandiában az 1640-es években öt egyetem *(akadémia)* és kilenc filozófiai és teológiai főiskola *(athenaeum)* működött. Külön érdekesség, hogy Apáczai az öt akadémiából (Franeker, Grøningen, Harderwijk, Leyden, Utrecht) háromban is tanult (Franeker, Leyden, Utrecht). Hollandiai tanulmányait 1648. július 22. – szeptember 5. között Franekerben kezdte. Csak találgatni tudunk, hogy miért a franekeri akadémián indult Apáczai hollandiai pályafutása? Valószínű, hogy *Janus Coccejus* [Hans Koch] személye vonzotta és az a sajátos forráskritikai módszer, amellyel a coccejanizmus[5] magyarázta az ó- és az újszövetségi szent könyveket. Tudjuk, hogy Apáczai *Árkosi Benedek* javaslatára még a gyulafehérvári kollégiumban kezdett el héber nyelven tanulni, ott azonban nem talált olyan tanárt, aki komolyabb ismeretekkel rendelkezett volna a szent nyelvvel kapcsolatban. A hollandiai egyetemekre azért vágyott, hogy tökéletesen megtanuljon héberül, a franekeri akadémia pedig coccejanista fellegvár volt. Elképzelhető, hogy olyan magas színvonalú héber tudást kívántak Apáczaitól, aminek akkor és ott még nem felelt meg. Néhány hónap után ez kiderült, s Apáczai 1648–49-ben a leydeni akadémián folytatta tanulmányait. Leydenben az enciklopédizmust szenvedélyesen kereső Apáczait újabb hatások érték: itt tanított korábban a botanikus *Clusius* vagy az orvosprofesszor *Tulp*, akinek anatómiai óráját *Rembrandt*, a város szülötte örökítette meg. Az utrechti akadémiára 1649-ben került, rögtön abban az évben, amikor az ortodox kálvinizmus híve, a teológus *Voëtius* és a puritánus orvos *Regius* [Henri Le Roy] talán a legnagyobb összecsapásaikat vívták. Voëtius, az „utrechti pápa" ellenezte a karteziánus nézeteket, elutasította a kopernikuszi világképet, továbbá a vérkeringés elméletét, mert azokat a Szentírással ellentétesnek találta. A puritánus mintaállamban ez azonban nem akadályozhatott meg senkit (így Apáczait sem), hogy Descartes filozófiáját tanulmányozza és tökéletesen elsajátítsa. Apáczai első nyilvános fellépése is Utrechthez fűződik. Voëtius professzor teológiai előadásához adhatott elő szónoki megjegyzéseket[6] mint *respondens*. A respondens feladata a kora újkori akadémiákon a professzor előadásának szabad magyarázata, vagy ismertetése, ritkábban kiegészítése volt. Miután az utrechti egyetemen 1651-ben sikeresen befejezte tanulmányait, egy negyedik hollandiai egyetemen doktorált. A legfiatalabb németalföldi akadémiát, a harderwijkit 1648-ban emelték egyetemi rangra, s Apáczai Csere János lett az intézmény első doktora, 1651. április 22-én (doktorrá avattatott: április 26-án). Doktori értekezése egy közismert bibliai tételt, az első emberpár bűnbeesését magyarázta[7]. Vajon három hollandiai akadémiai tanulás után, miért egy negyediken doktorált? Apáczai monográfusai[8] úgy vélték, hogy, Apáczai a gyengébb ellenállást választotta, úgy gondolhatta, hogy egy új akadémián könnyebben megszerezheti a teológiai fokozatot *(garádics)*, s titkon azt is remélte, hogy ez a *habitus* elég lehet ahhoz, hogy az utrechti akadémián nyilvános tanárrá nevezzék ki. Elképzelhető, hogy a nemsokára megházasodott[9] fiatalember, hosszabb hollandiai megtelepedésre készült. Nagyon ritka az ugyanis, hogy egy külhonban tanuló magyar deák helybéli leányt válasszon[10]. Az utrechti remélt katedra, *Aletta van der Maet* szerelme, továbbá a későbbi *Magyar Encyclopaedia* latin nyelvű kéziratai azt sejtetik, hogy Apáczai akár a korabeli Ultrajechtben is megállapodhatott volna. A sors azonban másképp döntött. Az utrechti akadé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

miára az Apáczainál egy évvel fiatalabb helybéli *Jan Leusdent* nevezték ki, 1652 július havában *Csulai György* erdélyi püspök *(episcopus Transsylvaniae)* hazahívta Gyulafehérvárra, a kollégium tanárává. Apáczai pedig ekkor már a *Pasoptron* helyett a Magyar Encyclopaedia sorait fogalmazta...

Argumentatio Encyclopaedii

Nova rebus novis nomina imponam![11] (Új dolgoknak nevet adni)

Magyar Encyclopaedia

Felices gentes, quibus haec nascuntur in hortis. (Boldog az a nép, melynek kertjében nyílnak e rózsák)[12]. Talán furcsának hat, hogy az első magyar ismerettár ismertetését a műből vett latin idézettel kezdjük. A két idézet nem véletlen. Az első ismerettár bevezetését ugyanis a szerző latin nyelven írta, a sors furcsasága, hogy latin nyelven magyarázta, hogy miért írta meg nagy művét nemzeti nyelven, s latin nyelven indokolta meg azt is, hogy új dolgoknak, új fogalmakat kell alkotni – magyarul!

Láthattuk, hogy Apáczait tanítói és tanulmányai egészen ifjúkora óta az enciklopédikusság elsajátítására sarkallták. A korabeli puritánus hit ugyanis megkövetelte az ismeretek teljes körű elsajátítását, az ó- és az újszövetségi szent könyvek újszerű magyarázatához új típusú, komplex tudásra volt szükség. A mű eredeti címe *Pasoptron (mindent áttekintő)* volt, a tárgykör egyetemessége miatt[13]. Apáczai kiválogatta korának legismertebb szerzőit, s a szerzők alapján elrendezte azokat a tudományokat, amelyeket a legszükségesebbeknek tartott, s azokat illő rendbe szedte. A Magyar Encyclopaedia legfontosabb céljának azt tartotta, hogy enyhítse azt a hatalmas hiányt, amely a hazai nyelven írott művekben mutatkozik. A műnek másik célja az volt, hogy legyen legalább egy könyv, amelyből a magyar ifjúság a műveltség „szövedékes szálait legombolyíthatja"[14]. A kiadvány tehát nem a mai értelemben vett enciklopédia, főleg nem lexikon. A mű a descartes-i *(karteziánus)* ismeretelmélet alapján a korabeli tudományokat rendszerbe foglaló oktatókönyv.

Az első magyar ismerettár a kor matematizálódó tudományosságának megfelelően természettudományi jellegű alkotás. A mű 257 lapja képviseli a matematikát és a természettudományokat, 74 lapja a társadalomtudományokat, 47 lapja a teológiát[15]. Apáczai nem törekedett eredetiségre, mégis eredeti az, ahogy az első, középiskolásoknak szánt ismeretanyagot összeválogatta, és az ahogy, az ilyetén átvett bölcseleti eszméket új gondolati rendszerbe szervezte. Könyve szerkezeti meghatározójának a descartes-i felfogást tartotta, a Magyar Encyclopaediát ezért a karteziánus ismeretelmélet alapján szerkesztette és rendszerezte. A mű alapvetését az ismeretelmélet–logika, ill. az aritmetika–geometria–mechanika komplex ismeretköreiben látta, ezzel túllépett az alstediusi és bisterfeldi enciklopédikus tudás szükségességének teológiai magyarázatán. Az anyagi világ lényege leginkább a logika, a matematika, a geometria és a mechanika tudományok által ragadható meg. A világot a felismert és különálló, ugyanakkor szorosan összetartozó részeinek szám-viszonyai, kiterjedésüket a geometria, mozgásukat pedig a mechanika írja le. Az anyagi világ minden tudományos megismerése ezen alapszik, innen indul ki és ide tér vissza. Apáczai Magyar Encyclopaediájából a 17. századi világ magyarázatának alapvonalai bontakoznak ki a kopernikuszi világképpel[16] és a Harvey-féle vérkeringés-elmélettel *(vérnek kerülése)*[17]. Harvey ugyanis[18] a mechanikus tudományos szemléletet alkalmazta a természetre, az emberi testre, ezzel fedezte fel a vérnek „a testben való kerengését". A szívet a kopernikuszi elmélet alapján a Naphoz, az élet ősforrásához hasonlította. Az emberek kis világok, amelyeknek Napja a szív, akképpen a Nap hasonló viszonylatban a világok szíve elnevezést érdemelné. A szív ereje és lük-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tetése által mozog, tökéletesedik, tápláltatik, s mentesül a romlástól és bomlástól: a vér[19].

Apáczai elképzelése az volt, hogy a tanulni vágyókkal magyar nyelven közölje az összes tudományokat. A bevezetésben elmondottak szerint[20] a szerző vizsgálgatta különféle népek különféle nyelven írott műveit, s eközben rádöbbent arra, hogy ezek a népek tudás és műveltség dolgában túlszárnyalnak bennünket, hisz összes tudományukat anyanyelven írják és olvassák! *Theodorus Gaza* görög humanista Arisztotelész fordításai előszavában viszont azt olvasta, hogy a szerző mennyire küszködött a klasszikus görög nyelv latinra fordításában. A latin tudományos nyelv elmaradottságáért a latinul író szerzők a felelősek, mert nem fejlesztették a nyelvet elég tudatosan. Gaza előszavában elmagyarázta, hogy fordítás közben kénytelen volt új szavakat alkotni, de csakis olyanokat, amelyekkel az eredeti elnevezés hűségét megtartotta. Apáczai Gaza bevezetéséből erőt merített, hogy nekilásson új dolgoknak új, magyar elnevezést adni[21]. Az enciklopédiát a középfokú iskola 2. osztályától kellett volna tanítani, az anyanyelvű iskola elvégzése után. Addig a tanulóknak a szent bibliai és a hasznos világi történeteket kellett magyar nyelven megtanulniuk. Az olvasottakból az ifjaknak alapos vizsgát kell tenni, amelynek során az olvasmányanyagot az emberi életben való felhasználásra alkalmaznák. Miután az olvasás-írásban megfelelő jártasságra tettek szert, csak ezek után tanítaná őket a magyar nyelvű enciklopédia alapján.

Sem a hely, sem a mód és sem az idő azonban nem volt alkalmas arra, hogy Apáczai műve elterjedjen, általánosan forgatott tankönyvvé váljon. A magyar nyelvű közép- és felsőoktatásra még több mint másfél évszázadot kellett várni, s az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy erre a feladatra Apáczai ismerettára, elsősorban a magyar nyelv „meztelensége" miatt képtelen volt[22].

Narratio Apatii 2.

Csulai püspök 1652-ben hívta haza Apáczait, aki 1653-ban érkezett meg Gyulafehérvárra. Szokás Apáczai rövid, de rendkívül értékes életét három korszakra osztani[23]. Életpályája első szakasza a hollandiai tanulmányokig tart, a második szakasz a négy hollandiai egyetemi városhoz fűződik, a harmadik, utolsó stáció hazaérkezése napjától (1653. augusztus 29-étől) kezdődik. Joggal mondhatjuk, hogy munkásságának csúcspontja a Magyar Encyclopaedia volt, amelynek munkálatait Utrechtben kezdte el és Gyulafehérvárott fejezte be. Apáczait kinevezték az ókori költészet tanárává *(rector classi poetici)*, a gyulafehérvári kollégiumban – a kor szokásához híven – 1653. november 11-én tartotta meg tanári székfoglaló beszédét[24]. A bölcsesség tanulására intő dicsőítő beszéd *(laudatio)* a székfoglalók általánosan elfogadott műfaja volt. Munkája a Magyar Encyclopaediája kiegészítésének is tekinthető, amennyiben ismét szól a tudományok descartes-i alapon történő rendszerezéséről. Véleménye szerint a legfontosabb tudomány a matematika *(aritmetika és geometria)*, mert az Isten a világot számtani műveletek és arányok szerint teremtette, a testek pedig mértani idomok. A megismerés igazi tárgya a természet, amelyet elsősorban a matematika módszereivel sajátíthatunk el. Visszatér teológiai doktori értekezése korábbi témájára is, mert megállapítja, hogy az ember bűnbeesésével nem veszíthetett el mindent. Gondolkodással *(cogitatio)*, nagy fáradsággal és küszködéssel sok mindent újra elérhet, új dolgokat találhat fel, amire utódjait is megtaníthatja. A világ utolsó korszakában Descartes újjáteremtette a bölcseletet *(philosophia)*, az ő munkásságában a bölcsesség *(sapientia)* elérte a befejezettségnek és a tökéletességnek azt a fokát, amely az embert alkalmassá teszi a természet és a kinyilatkoztatás felismerésére. Apáczai székfoglalójában nyíltan állást foglalt a puritánus eszmék és a karteziánus gondolkodás mellett, ez a fiatal tanár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ral szembefordította a helyi konzervatívokat és a kálvini ortodoxia egyéb híveit. Apáczai 1653 karácsonyára vitairatot készített az „istentagadók" (pogányok, törökök, zsidók, római katolikusok, lutheránusok stb.) ellen[25]. Ezzel az *apológiával* saját igazhitűségét bizonyította, ill. az ellene áskálódókat kívánta elhallgattatni. Amikor Apáczai hazatért Hollandiából, régi tanára, a *virtualis puritanus* Bisterfeld még a kollégiumban tanított. A nagy tekintélyű, külhoni professzor a kirobbant vitában tehetséges tanítványa mellé állt. Talán az ő biztatására, talán *Kereszturi Pál*, a Rákóczi-család nevelője tanácsára, az 1654-ben megjelent, „kicsindedeknek szóló" *Magyar Logikátskát* (ill. az azzal egy kötetben kiadott *Fortius tanácsait*[26]). II. Rákóczi György fejedelem fiának, a későbbi I. Rákóczi Ferencnek ajánlotta.

Nemsokára, 1655 februárjában elhunyt Apáczai mentora Bisterfeld. Valószínűsíthető, hogy a kollégium egyetlen doktori fokozattal rendelkező rektora megpályázta a professzori titulust, azonban a Bisterfeld utódjaként érkező *Basirius Izsák* miatt, nemhogy professzor nem lehetett Apáczaiból, de csakhamar a kollégiumból is távoznia kellett. Basirius a lefejeztetett angol király, I. Károly udvari papja volt, majd az angol forradalom elől Konstantinápolyba menekült, s ott következtében szolgált. II. Rákóczi György tanácsadói javaslatára Erdélybe invitálta Basiriust, és kinevezte a fejedelem udvari kollégiumának professzorává. Basirius megvetette a puritánusok eszméit, viszont rendkívül hálás volt a fejedelemnek professzori megbízatásáért, hisz a *laudatiót* is II. Rákóczi György fejedelmi nagyságáról írta. Közismert tény, hogy a laudatiót követő nyilvános vita *(disputa)* a gyulafehérvári udvarban, II. Rákóczi György jelenlétében zajlott le, 1655. szeptember 24-én. Basirius nagy beszédet adott elő az *independentizmusról* és a *presbiteri* eszmék veszedelméről. A beszédben nagy hévvel támadta ezen eszmék híveit, és figyelmeztette a fejedelmet, hogy vigyázzon, nehogy az angol király sorsára jusson. Az amúgy is hirtelenharagú Rákóczi György felszólította a jelenlévőket, hogyha van közöttük presbiteriánus vagy independens rögvest lépjen elő[27]. Egyértelmű, hogy a támadás *(provocatio)* Apáczai ellen irányult, aki nyíltan megvallotta, hogy ha nem is independens, de bizony presbiteriánus. A fejedelem szerint a kettő között nincs nagy különbség, majd megfenyegette, hogyha ilyesmit mer itt tanítani „vagy a Marosba vetteti, vagy a toronyból maga hányatja le"[28]. Apáczai, a *theologus presbyterianus* és *philosophus cartesianus* a megalázó *diskurzus* után három iratot is készített, hogy hűen megörökítse, mi is történt valójában az *ominózus dispután.* Sajnos, valamennyi írása elveszett, vagy csak töredékesen maradt meg[29]. A dispután való szereplése miatt egyre biztosabbá vált számára, hogy el kell hagynia Gyulafehérvárt, főleg azután, hogy nem volt hajlandó bocsánatot kérni Basiriustól.

Nemsokára, 1654 végén *Comenius* távozott Patakról. Lorántffy Zsuzsanna, II. Rákóczi György anyja próbálta megoldani az Apáczai körül kialakult *konfúziót.* A fejedelemasszony szerette volna kinevezni Comenius utódjaként a sárospataki kollégium professzorává. Rákóczi elzárkózott ezen megoldás elől, de azt sem akarta, hogy Apáczai Gyulafehérvárott maradjon. Köztes megoldásként megbízták a tűzvész pusztította kolozsvári iskola vezetésével, kollégiummá fejlesztésével. Újabb székfoglaló beszédét 1656. november 20-án tartotta Kolozsvárt, az értekezés címe: *De summa scholarum necessitate*[30] (Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról). Apáczai az állam és a társadalom létét az enciklopédikus tudással rendelkező állampolgárok és vezetőik irányítása alatt képzelte el. A kultúra nemcsak ismeretet, de magatartást, viselkedést és elsősorban a gondolkodást meghatározó bölcsességet is jelentett. A hazai barbárság oka a műveletlenség, s az elveszett bölcsesség visszaszerzésének egyedüli módja az iskolák létesítése. A *trivialis iskolák* azonban nem elegendőek, *magiszteri* és *doktori* fokozatokat is adó

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

akadémiák létesítésére van szükség. Apáczai szerint az iskolarendszer anyanyelvi népiskolákból (alsófok), trivialis iskolákból (középfok) és akadémiákból (felsőfok) kell hogy álljon. Az akadémiák *egyetemes tudást* biztosító intézetek lennének, ahol képeznék az állam vezetőit (jogászokat, orvosokat filozófusokat stb.). A magyarországi barbár állapotoknak végül is négy fő okát jelölte meg: a tanulók nem hajlandók a tudományért áldozatot hozni, a tanítók közül kevesen tekintik hivatásuknak az oktatást és a nevelést, az egyházi férfiak renyhesége és a világi felügyelet, a *kurátorok* tanulatlansága, iskolaszervezési kérdésekben való járatlansága. Apáczai hihetetlen elszántsággal látott tervei megvalósításához, mintha érezné, hogy számára már nem sok esztendő adatik meg. Erőn felül dolgozott, tanított, szervezte a kolozsvári kollégiumot, amelyben elképzelései szerint egyszer majd a haza üdvére magiszterek és doktorok fognak *egzaminálni*. Nem pironkodott, 1657 januárjában maga indult útra Szamosújvárra, hogy pénzsegélyt szerezzen a kolozsvári iskola számára, majd áprilisban *szupplikációt* (adománykérő levelet) írt a Kolozsmonostoron tartózkodó fejedelemasszonynak, Lorántffy Zsuzsannának.

A következő évben azonban Erdély megháborgattatott. II. Rákóczi György baljós lengyelországi hadjárata következtében 1658 augusztusában török hadak pusztították el az egész Barcaságot, köztük augusztus 21-én egy kicsiny székely falut, Apácát is. Szeptember 5-én kiraboltatott és felégettetett a gyulafehérvári fejedelmi udvar, elpusztult a felbecsülhetetlen értékű könyvtár és a kollégium is. Kolozsvár hatalmas hadisarc, 60 000 tallér fejében menekült meg. Az új fejedelem, *Barcsay Ákos* támogatta Apáczait, a kolozsvári kollégium rektorát, sőt az iskola Gyulafehérvár pusztulása miatt fontosabb lett, mint valaha. A háború szaggatta Erdélyben Apáczai utolsó éveiben többet dolgozott, mint korábban bármikor. Más tán egész életében nem ír annyi dolgozatot, mint az ekkor már súlyos beteg tudós-tanító[31]. Utolsó, kéziratban fennmaradt művében a *Philosophia naturalis*ban[32] még egyszer összefoglalta az általa fontosnak vélt természettudományokat. A mű a Magyar Encyclopaediában egybegyűjtött ismereteit akarta latin nyelven kibővíteni és átdolgozni. A tervezett négy fejezetből azonban csak kettő készült el a filozófiai és a fiziológiai, a filozófiai rész azonban a karteziánus eszmerendszer rövid összefoglalása. A tüdőbetegséggel *(aszkór)* vívott embertelen küzdelemben 1659 utolsó napjáról az új évre virradóan elhunyt az az ember „akinél a tanításban nagy földön mása nem volt, kivált, ha az ország csendességben maradhatott volna"[33].

Narratio Petri Bodi

Bod Péter 1712. február 22-én született Felsőcsernátonban, székely nemesi családban[34]. Alapfokú tanulmányait szülőfaluja református iskolájában kezdte el 1718-ban, ám nemsokára a nagy ínség miatt kénytelen volt felfüggeszteni iskoláit, sőt az ínséget követő pestisjárvány elvitte édesapját és négy testvére közül kettőt is. Az árván maradt gyermekeknek az özvegy édesanya nemsokára új támaszt talált nemes *Végh János*, tekintélyes helyi polgár személyében. Az 1719-es évben Bod Péter újra iskolába járhatott, bár mostohaapja inkább mezei munkára fogta, vagy marhákat őriztetett az éles elméjű fiúval. A mai hatosztályos gimnáziumnak megfelelő nagyenyedi református kollégiumba 1724-ben iratkozott be, a 3. osztályban a nagy tudású zágoni *Aranka György* volt a tanítója. A kollégium elvégzése után 1729–31-ben a felsőbányai református fiúiskola tanítójává nevezték ki *Vásárhelyi Györggyel* és *Némethi Istvánnal*. Az igazság az, hogy tulajdonképpen csak segédtanító volt, akinek feladata a tanulók tanításában való „segédkezés", s elsősorban keleti (főleg héber) nyelvet tanult, és bővítette latin, ill. görög nyelvi ismereteit. Nem tudjuk hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

miért, de tény az, hogy 1732-ben lemondott tanítói állásáról, elhatározta, hogy pap lesz. Visszatért hát Nagyenyedre, hogy elkezdje teológiai tanulmányait *Vásárhelyi Tőke István*nál és *Szigeti Gyula István*nál. A tehetséges ifjú igen-igen nagy szegénységben élt, anyagi helyzetében csak 1733-ban történt jelentős javulás, amikor a kollégium újonnan kinevezett gazdatisztje *(provisor)*, *Tűri Mihály* megbízta fiának, Tűri Sámuelnek a taníttatásával. Tűri teljes ellátásban részesítette, sőt *gr. Bethlen Kata* is felfigyelt a nagy tehetséget ígérő fiatalemberre: segélyben támogatta Bod Pétert. Tanulmányai befejezése után a főiskola könyvtárosává nevezték ki, valószínűleg ekkor bízhatták meg a könyvtár katalogizálásával is. Egy év múlva, 1737-ben a héber nyelv segédtanárává léptették elő, a nagyenyedi kollégiumban ő volt a héber nyelv első tanára.

Szigeti Gyula István püspököt és még hat református hitű erdélyi főurat 1738. március 29-én letartóztatták. Valamennyiüket *Rákóczi József*fel való titkos szövetkezéssel gyanúsították, s bár 1739. január 15-én szabadon bocsátották őket, ez a meghurcolás mélyen megrázta Bod Pétert, a héber nyelv frissen kinevezett, fiatal tanárát. Első művét ez a vallási meghurcoltatás inspirálta, *Kősziklán épült ház ostroma* címmel lefordította ugyanis *Kocsi Csergő Bálint* latin nyelven írott *opuszát*[35]. A könyv a protestáns papok elítéltetését, kínoztatását és gályarabságát beszélte el. Időközben Bod Pétert meghívták a szászvárosi református algimnázium igazgatójának, ő azonban nem fogadta el ezt a megtiszteltetést, inkább külföldön kívánt továbbtanulni. Elnyerte Bethlen Kata rokonszenvét, aki őt és *Berzetei József*et is ösztöndíjjal *(stipendium)* támogatta leydeni felsőfokú tanulmányaiban. 1740–43-ban tanult Leydenben[36], a kor egyik legkiválóbb református akadémiáján, itt szerezte meg azt a roppant méretű enciklopédikus ismeretet, amellyel szinte minden tudományban járatos lett[37]. Bod Péter azonban nemcsak tanult, hanem gyűjtött is. Bár Enyeden elsősorban a kollégium hébertanára volt, de továbbra is gondozta a könyvtárat *(bibliotékárius)*. Leydenben kezdte el gyűjteni az egyháztörténeti könyveket, ezzel párhuzamosan itt kezdte el *enciklopédikus tudását* rendszerezni is. Feljegyzések szerint hét mázsa könyvvel tért haza Hollandiából!

Hazatérése után gr. Bethlen Kata, a református hitet elszántan védő nagyasszony[38] kinevezte udvari lelkészének, egyúttal megbízta könyvtárának őrzésével, gyarapításával, ill. katalógusának elkészítésével is. 1744. június 15-én a nagybaconi közzsinaton „papi vizsgálatra" *(egzámen)* hívták be, a sikeres vizsgálat után 1744. június 17-én református lelkésznek felavattatott. Bod Péter minden nap reggeli és „estvéli" istentiszteletet tartott, vasárnaponként pedig kétszer is egyházi beszédet mondott. Természetesen kötelessége volt az egyházi temetéseken való részvétel és a temetői emlékbeszédek tartása is. Bod Péter irodalmi munkássága tulajdonképpen Bethlen Kata könyvtárának feldolgozásával kezdődött, majd 1746-ban a grófnő által alapított homoródhévízi ref. egyházközség lelkipásztorává nevezték ki[39]. Szintén 1746-ban a grófnő buzdítására írta meg az első magyar nyelvű „leksikont" (*Szentírás értelmére vezérlő magyar leksikon,* Kolozsvár, 1746). A mű a szentírásban előforduló „példázolásokat, ábrázolásokat, hasonlatosságokat és egyéb némely nehéz dolgokat" kívánta megvilágosítani. A magyar nyelven készült munkát a kortársak nagy elismeréssel fogadták, jótevője, Bethlen Kata saját költségén adatta ki. A sikeren felbuzdulva nem sokkal később megjelentette A *Szent Bibliának históriáját* (Szeben, 1748) is. Miután Bod Péter rendszeresen megfordult a homoródhévízi Bethlen-palotában, nemsokára megismerkedett a kor legismertebb erdélyi protestáns személyiségeivel, elsősorban *Cserey Mihály*al és *Ráday Gedeon*nal.

Az 1749-es év nagy változásokat hozott Bod Péter életében. A gyulafehérvári egyházmegyéhez tartozó magyarigeni gyülekezet vezetője, a 45 éven át ott szolgáló, tekintélyes *Pelsőczi János* elhalálozott.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Utódjául eredetileg *Csejdi András Miklós*, bethlenszentmiklósi lelkipásztort nevezték ki, ám Csejdi végül nem vállalta el a megbízást. Bod Pétert nevezték ki Magyarigen lelkipásztorává, amit az ekkor már egyre ismertebb nevet szerző író nagy lelkifurdalások után vállalt csak el. Hosszasan beszélt Bethlen Katával, s miután a grófnő meggyőzte Bodot, hogy nem tartja hálátlanságnak, hogy elhagyja a hévízi udvart, elvállalta a felettébb megtisztelő felkérést. Bod Péter haláláig Magyarigenben dolgozott, továbbra is kapcsolatban állt Bethlen Katával és sűrűn levelezett Ráday Gedeonnal, Cserey Mihállyal és gr. *Teleki László*val. A Teleki családdal olyan jó volt a kapcsolata, hogy Teleki László fiát, a 16 éves *Teleki József*et 1753-ban Bod Péterhez küldte taníttatni Magyarigenbe. Magyarigeni lelkészsége első tíz évében szinte semmilyen műve sem jelent meg. Ez azonban nem azt jelentette, hogy református lelkészi munkája mellett nem jutott másra ideje. Rendszeresen szerepelt a zsinatokon, pl. 1755. június 15-én a dévai közzsinaton a református egyház szertartásairól tartott híres beszédet. Még ugyanebben az évben, *Técsi Sámuel* halála után felkínálták számára a marosvásárhelyi kollégium teológiai tanszékének vezetését, ill. a kollégium igazgatói posztját, ám ő egyiket sem fogadta el. Közéleti szereplése mellett leveleiből az is kitűnik, hogy szinte erőn felül dolgozik, hogy összegyűjtse a Bethlen-könyvtár[40] számára még hiányzó műveket. Összeállíttatta Bethlen Kata grófnő könyveinek lajstromát, „amelyek azonban a lajtstromban nem találtattak... maga jegyzéseiből leíratta". Különös figyelmet érdemel az 1756. szeptember 20-án kelt, Ráday Gedeonhoz írt levele[41]. Bod Péter ebben felvetette egy Magyar Tudós Társaság megalapítását. Az ötlet teljesen kézenfekvő, hisz Bod ismerte a kor legjelentősebb személyiségeit, folyamatosan gyűjtötte a könyvtár számára a legjelentősebb magyar nyelvű munkákat. Természetesnek tűnik, hogy azok akik egymással leveleznek, akár szorosabb baráti, vagy szakmai (tudományos) kapcsolatokra is vágynak, ehhez pedig egy társaság keretei tűnnek a legmegfelelőbbnek. Sokkal érdekesebb azonban, hogy Bod Péter nemcsak egy Magyar Tudós Társaságot kívánt létrehozni, hanem azt is javasolta, hogy gyűjtsék össze a korabeli magyar nyelvtanokat *(grammatika)*, s az eddigi sokféle nyelvtanokból csináljanak egy egységes jót. Továbbá azt is kívánta, hogy gyűjtsék össze az eddigi összes magyar nyelvű históriát és verseket, s adják ki őket újra. Vagyis Bod Péter a magyar nyelv védelmére felállítandó tudományos intézetet szeretett volna megszervezni, amelynek egyik legfontosabb feladata egy egységes magyar nyelvtan, ill. egy egységes magyar nyelven megírandó magyar história lett volna!

A gyulafehérvári egyházmegye 1758. január 31-én az elhunyt *Fái János* helyébe egyházmegyei jegyzővé választotta, később, 1760-ban közfőjegyzővé jelölték. Jegyzőként elsősorban *egyházfenyítéki*, házassági és válási ügyekkel foglalkozott. Ez újabb kihívást jelentett számára, elmélyedt tehát az egyházi jogban, s az eddig magyar nyelven író Bod Péter könyvészeti művei két latin nyelvű egyházjogi művel bővültek: *Judicaria fori ecclesiastici praxis* (Szeben, 1757) és *Synopsis juris connubialis* (Szeben, 1763). Jótevője, a reformátusokat oltalmazó nagyasszony, gr. Bethlen Kata 1759. július 29-én elhunyt. Temetésén az őszintén megrendült Bod Péter prédikált, emlékbeszéde *Tiszta, fényes, drága bíbor* címmel Kolozsvárt jelent meg (1762). Hálája jeléül megírta versekbe szedett életrajzát is (*Néhai méltóságos gróf bethleni Bethlen Kata asszony ő nagysága világi életének s boldog megoszlattatásának versekbe foglaltatása,* 1762). Bethlen Kata halála után, Bod Péter is sokat betegeskedett: kelések, fekélyek lepték el testét, máskor meg arca és nyaka is bedagadt. A sokat szenvedő ember az algyógyi fürdőben keresett enyhülést, ahol új barátokra is szert tett. Megismerkedett br. *Szentkereszti Sámuel*lel, gr. *Kuun László*val, *Szilágyi Sámuel*lel. Az undok betegségek azonban percnyi pihenésre sem hátráltatták. A rendszerező, enciklopédikus elme

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

újabb magyar nyelvű művekkel gyarapította munkásságát. 1760-ban megjelent a *Szent Hilárius*[42], amelyet valláserkölcsi műnek szánt, s nemsokára az egyik legkedveltebb olvasókönyv lett. Külön figyelmet érdemel azonban a könyv bevezető része, amely az addig megismert világi (prózai) műveket próbálja felosztani. Bod Péter megkülönböztet valóságos históriákat, költött históriákat, költött beszédeket *(fabulák)*, példabeszédeket, éles, elmés, szúrós beszélgetéseket *(satirák)*, időtöltésre intézett könyveket. Végül megjegyzi, hogy eme kis könyvet „számláljad abba a rendbe, amelybe tenéked tetszik". A Hilárius legfőbb forrása Johann Heidfeld műve, a *Sphinx theologico-philosophica* (1600) című találós mesekönyve és a híres lőcsei *Mesés könyvecske* (1629) volt. A műfaj a német címből is kitalálható: Bod Péter újabb típusú enciklopédiát készített, a Biblia anyagát fogalomkörök szerint csoportosító vallásos rejtvénykönyvet, világi formában. A *Szent Heortokrátes*[43] rendező elve kronológikus. A mű a római katolikus egyház ünnepeit és a naptárba felvett szentek rövid történetét sorolja el, külön megemlékezve a szentéletű magyarok működéséről. A naptár mintájául egy svájci papnak, *Hospinianus*nak a keresztény ünnepnapok eredetét tárgyaló könyve szolgált. A szintén 1760-ban megjelent *Az Isten vitézlő anyaszentegyháza állapotjának rövid históriája* (Basel, 1760) pedig az első magyar nyelven megírt protestáns egyháztörténet. Egyháztörténetében ismét megemlítette egy Magyar Tudós Társaság megalapításának szükségességét, mert tartott attól, hogy „közel van a magyar nyelv a megzavarodáshoz és az abból következő végső romláshoz". Utolsó nagy műve, a *Magyar Athenas* előzményének tekinthető 1766-ban kiadott *Smirnai Szent Polikárpus*[44], amely 26 erdélyi református püspök életrajzát foglalta össze. Bod Péter legutolsó és legismertebb műve a Magyar Athenas[45], amely a magyar tudósok első számbavétele. A munka műfaja lexikon, de látni fogjuk a szó ekkor még nem rendelkezett a mai jelentésével. Bod Péter összegyűjtötte kora legismertebb munkáit, s célul tűzte ki, hogy ezen szerzők egy tudós társaságot alkossanak. A tudós társaságot nem sikerült létrehoznia, kortárs és elhalt tudósok *virtuális akadémiája* azonban megvalósult a Magyar Athenas lapjain[46].

Egyházi pályafutásának csúcsa 1767, amikor a kézdivásárhelyi zsinaton egyházkerületi főjegyzővé *(generalis notarius)* választották meg. Életének utolsó éveiben Bod Péter súlyosan megbetegedett, állandó fej-, mell- és szemfájással, hurutos megbetegedésekkel, továbbá teste gyakori erőtlenségével küzdött[47]. 1768 áprilisában újabb megpróbáltatás érte: szőlőjében egy éles fanyelű késsel *(kacor)* bal kezét erősen megvágta. Hiába kötötte el a sebet, a vérzést órákon át nem tudta csillapítani. Miután nagy nehezen meggyógyult, még heteken át ágyban feküdt. Állapotát csak súlyosbították a Magyar Athenással kapcsolatos nyugtalanító hírek. Névtelen feljelentés érkezett ugyanis az udvarba, hogy a református tanárok az iskolákban és a lelkipásztorok a templomokban a római katolikus vallás hitcikkelyei ellen „támadtanak". Olyan könyveket írnak és terjesztenek, amelyek a katolikus vallást és az uralkodóházat bántalmazzák, példaként elsősorban Bod Péter művei említtettek meg, legfőképpen a Magyar Athenás, amelyikben számos katolikus szerző gyaláztatik. Az 1768. november 24-ei erdélyi főkormányszéki leirat megparancsolta, hogy a reformátusok saját hitelveiket csak saját iskoláikban ismertethetik. A leirat egyúttal elrendelte több református könyv, köztük Bod Péter Smirnai Szent Polikárpusának és Magyar Athenásának betiltását. Kortársak véleménye szerint, elsősorban Bod művei idézték elő a könyvvizsgálat életbeléptetését Erdélyben, Bod Péter ugyanis rendkívül hevesen védelmezte a kálvini szellemet. A szakadatlan munka, 1768. évi szerencsétlensége, továbbá könyvei meghurcoltatása erősen megtámadta amúgy is gyenge szervezetét. Az enciklopédikus tudású, „reformáta" hitvédő magyarigeni bástya 1769. március 2-án kidőlt[48].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Argumentatio 2.

Multorum corpora honorari in terris; quorum animae torquentur (Sokaknak lelke gyötrettetik a pokolban, kiknek teste tiszteltetik a Földön) (*Augustinus*)[49]

Szentírás értelmére vezérlő magyar leksikon[50]

Érdekes módon az első magyar nyelvű enciklopédia nem volt enciklopédia, s az első magyar nyelvű lexikon sem volt lexikon. Apáczai műve, mint fentebb láthattuk a kor ismereteit összefoglaló pedagógiai segédkönyv, Bod Péter első műve pedig egy bibliai szótár volt. A lexikon szó mai értelmében 'valamilyen logikai rendben, általában betűrendben összeszedett egyetemes, vagy szakmai ismerettárat' jelent. A szó etimológiailag a latin lego 'beszél, szavakat mond', ill. a legsis 'beszéd' szóval függ össze, sőt az ige eredeti jelentése 'összegyűjt, összeszed' és 'kiszemel, kiválaszt' volt. Nyilván, ha valaki valamilyen rendben kiválasztja és összegyűjti a szavakat, az előbb-utóbb szépen fog beszélni. A szép beszédet pedig elősegíti, ha kigyűjtjük, kiválogatjuk a megfelelő szavakat. Vagyis az első „lexikonok" szószedetek, szótárak, 'elrendezett szavak' voltak, a lexikon szó még sokáig 'szótárat' és nem 'ismerettárat' jelentett.

Bod Péter pedig a Szentírás könnyebb megértésére szolgáló művet állított össze. Az első magyar „leksikon" (az egyszerűség kedvéért, a továbbiakban hívjuk így!) közvetlen előzménye *Kőrösi Mihály: Az új testámentumra mutató tábla* c. műve volt (1739). Kőrösi az Újszövetségben található „majd minden dolgokat" (közel ezer szót és kifejezést) betűrendben csoportosította. Kőrösi azonban minden magyarázat nélkül csak azt a célt tartotta szem előtt, hogy műve nagy könnyebbségül szolgáljon az olvasónak, aki a szent könyveket forgatni kívánta. Vagyis Kőrösi csak tájékoztatni, segítséget nyújtani kívánt, Bod Péter viszont magyarázni, kifejteni és megvilágosítani akarta a bibliai példabeszédeket. A „leksikon" 657 betűrendbe szedett bibliai kifejezést magyarázott, megmutatva a rájuk vonatkozó paralelhelyeket is.

A leksikon szavai lehetnek: példázolások *(typus)*, ábrázolások *(emblema)*, jelek és jegyek *(symbolum et signum)*, hasonlatok *(comparatio)*, továbbá szerepelnek még a kötetben szent helyek *(loca sacra)* és szent idők *(tempora sacra)*. A példázolások (typus) elsősorban ószövetségiek, s az isten parancsolatából történt dolgokat magyarázzák az eljövendő (az újszövetség) szempontjából. Pl. az Áron címszó példázolta Krisztust, aki Istentől választatott a főpapságra és „bizonyos csodatételek által kimutattatott igaz közbenjárónak lenni". A példázoló mindig kisebb a példázoltnál, aki gyakran Jézus Krisztus, s aki senkinek példázolója nem lehet: Krisztus nem példázolat, hanem példa *(exemplum)*. Ebből az is következik, hogy példázoló dolgok csak addig történtek, míg „Krisztus az időnek teljességében előjövén, betöltötte azokat, amelyek eleitől fogva megígértettek". Az ábrázolások a dolgok között való hasonlóságokat mutatta be. A leksikon előbb megmagyarázza a szót (szótár!), majd kifejti, hogy azzal a szóval mit lehet „ábrázoltatni". A záporeső szó tehát azt jelenti, hogy az eső nagy bőséggel hull a földre. Ez jelentheti egyrész Isten kegyelmét, mert „mint a záporeső hirtelen áztatja meg a földet, úgy az Isten kegyelme is hirtelen tölti el az ember szivét". A szó azonban jelenthet hirtelen jött, nagy nyomorúságot is, mert „miképpen a záporeső váratlan jő el, nagy hirtelenséggel, úgy szokta elborítani a nyomorúság is az embereket". A jel, vagy jegy olyan dolog, amely által valamely tett vagy dolog megismertetik, ill. az más, egyéb dologtól megkülönböztetik. Az ital szó jegyzi egyrészt Krisztusnak vérét, s vére által szerzett érdemét, mely a Krisztus „igazságát szomjúhozó lelkeket megöntözi", másrészt jegyzi Istennek beszédét, „mely megéleszti a bűn miatt megszáradott lelkeket". A ha-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sonlatokkal valamilyen tulajdonságot magyaráz. Az Ábrahám címszó Isten választott népéről szóló hasonlat. A népnek az Isten sok ígéretet tett, a nép megsokasíttatik, „Ábrahám magvában pedig ... megáldatnak a föld minden nemzetségei". A szent helyek (loca sacra) a Bibliában előfordult legfontosabb földrajzi nevek magyarázatai és példázolatai (pl. Kánaán), a szent idők, pedig a meghatározott rendszerességgel visszatérő idők (pl. ünnepek) magyarázatai.

Az első magyar „leksikon" a szótár és egy különleges művelődéstörténeti könyv sajátos keveréke. Bod Péter kigyűjtötte a legfontosabb bibliai szavakat és kifejezéseket, megmagyarázta a szavak jelentését, felismerte a szentírásban levő frazeológiák jelentőségét („a szólások formáit tulajdonképpen érteni nem lehet ... a magyarázatok által azonban könnyebben észrevehetők"). A „leksikon" mégis több mint egy szótár, mert a szavak magyarázatához kis *históriai* magyarázatot is közölt, ill. a címszavakhoz hozzáfűzte saját protestáns értelmezéseit.

Argumentatio 3.

Si laudaveris parcus, si culpaveris nimius fuisse dicaris: quamvisillud plenissime, hoc resticrissime feceris
(A dicséretben fukarnak, a hibáztatásban túlzónak fognak mondani akkor is, ha az előbbiben bőkezűen, az utóbbiban roppant tartózkodóan jártál el.)
(Plinius)[51]

Magyar Athenas[52]

Bod Péter életében először megjelent műve a „leksikon" volt, utoljára kiadott könyve pedig a *Magyar Athenas*. Akár szimbolikus is lehet, hogy ez a hihetetlenül gazdag életmű az első magyar nyelvű „leksikonnal" kezdődik és a magyar szellemi életet teljességre törekvően bemutatni kívánt életrajzi lexikonnal zárul.

Az első magyar nyelvű életrajzi lexikont természetesen megelőzték latin nyelvű kísérletek. *Czvittinger Dávid Specimenje*[53] 296 híres magyar emberről (köztük királyokról, fejedelmekről, egyéb államférfiakról) emlékezik meg, *Rotarides Mihály Prolegomenája*[54] pedig a magyar tudomány, művészetek és irodalom jeleseivel foglalkozik. Czvittingert és Rotaridest is az vezérelte, hogy a magyar szellemi életet a maga teljességében mutassa be. Minden nemzetnek vannak férfiai, akik az írók neveit, életét és műveit összegyűjtötték és kiadták, csak Magyarországon nem akadt még erre vállalkozó. Czvittingert elsősorban a kortárs *Jakob Friedrich Reimmann* egyetemes irodalomtörténetének[55] megállapítása irritálta. Reimmann ugyanis azt állította, hogy nem tud magyarországi írókkal foglalkozó könyvről. Nem is hiszi, hogy valaha ilyet írni is lehetne, mert a magyarok természetüknél fogva többre becsülnek egy jó lovat vagy egy fényes kardot, mint egy érdekes könyvet. Czvittinger azért adta művének a Specimen címet, mert szerette volna bebizonyítani, hogy a magyar írók is vannak olyan jelentősek, mint a külországiak. Rotaridest is elsősorban a nemzeti becsület vezérelte, nem tűrte, hogy a külföldnek tudatlanságból és rosszakaratból származó helytelen ítélete döntsön a magyar nemzetről. Míg a specimen szó 'bizonyítékot' jelent, addig a prolegomena 'bevezetést, előzetes tudnivalókat'. Vagyis mind Czvittingert, mind Rotaridest egy „hungarus-öntudat" és egy nemzeti önigazolás vezette arra, hogy a külföld számára latin *(deákus)* nyelven összeállítsa a legfontosabb magyarországi művek jegyzékét kiegészítve a szerzők életrajzi adataival.

Bod Péter – aki ismerte mindkét művet – azonban részletesebb és magyar nyelvű életrajzokat kívánt írni. Láttuk, hogy évtizedek óta gyűjtötte a könyveket, rendszerezte és rendezgette az enyedi kollégiumi könyvtárat, ill. Bethlen Kata udvari bibliotékáját, elkészítve mindkét (később a nagyasszony halála után eggyé váló) téka katalógusát *(lajstrom)*.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bod Péter nem kevés „szorgalmatossággal" összegyűjtötte mindazokat a forrásokat, amelyek az ő korában még fellelhetőek voltak. A Czvittinger és Rotarides által leírt könyvek, valamint az általa vezetett naplója *(diárium)* alapján szemlátomást gyarapodó Bethlen Kata könyvtárában fellelhető munkák voltak a Magyar Athenas alapforrásai. A vállalkozás teljesebbé tétele érdekében levelezésbe kezdett Cserey Mihállyal, Sinai Miklóssal, Veresmarti Sámuellel, Veszprémi Istvánnal. Különösen jelentősek a gr. Ráday Gedeonnal váltott levelei. A kor másik nagy könyvgyűjtőjét szintén az a vágy hajtotta, hogy összegyűjtse a magyar irodalom műveit, s amikor megismerte Bod Péter elképzeléseit, önzetlenül felajánlotta segítségét a magyarigeni tudós férfiúnak. Nem véletlenül írunk tudós szót, hisz Bod elsősorban az Erdélyben és Magyarországban élt tudós embereket akarta „előszámláltatni", s közülük is elsősorban csak azokat, akik valamilyen írást maguk után hagytak[56]. Azoknak az írásait „szedegette össze", akik nagy ékességére voltak a magyar nemzetnek, bár előfordult, hogy idegen országban éltek, mégis magyarnak tartattak. A mű nem 'bizonyíték', nem 'bevezetés', hanem maga az Athenas. Bod ugyanis művének az Athenas címet adta, „mert Athenasban laktanak régen a bölcs emberek, akik Görögországban nevezetesek voltanak. Egybehívtam én is [mindazokat] akik Magyarországban s Erdélyben voltanak, hogy csináljanak egy Athenast ..."[57].

A Magyar Athenas 528 írót és 55 névtelenül *(nevetlen könyvek)* megjelent művet ismertet. Külön érdekesség, hogy néhány tudósnő is helyet kap a gyűjteményben, a már sokszor említett Bethlen Katán kívül *Dániel Polyxéna* és *Petrőczi Kata Szidónia*. Az egyes írókat betűrendben ismerteti oly módon, hogy először az író életrajzát közli, majd művei következnek, megjelenésük éve szerint. Bár mai lexikográfiai és filológiai precizitást anakronizmus lenne elvárni egy 18. századi kiadványtól, Bod Péter mégis felismerte a mai is példamutató közlési fegyelmet (alapadatsor+életrajz+értékelés+művek) és ezt a módszert *(metódus)* igyekezett valamennyi címszaván végigvinni. Bod Péter azonban nem csak adatokat gyűjtő és közlő *pennás ember* volt, mint ahogy a Magyar Athenas sem csak életrajzi lexikon. A nagytudású székely pap szinte minden szócikkét igyekezett személyes véleményével kiegészíteni, *Szerb Antal* szerint művének báját épp anekdotikus anyaga adja meg[58]. Mivel a legtöbb szerzőjének könyve Bethlen Kata könyvtárában is helyet kapott, vagy ha nem, hát más úton-módon Bod kezébe került a könyv (s azt ő illő módon el is olvasta) óhatatlanul is hozzáfűzte megjegyzéseit. Vitatkozott a szerzővel, dicsérte, avagy elmarasztalta az írást, bizony még az is megesett, hogy – horribile dictu! – ócsárolta a neki nem tetsző pápistát *(pápahitű)*. A Magyar Athenas bájos anekdotái, vagy harsogó ítéletei miatt a művet nemcsak az első életrajzi lexikonnak, de az első magyar irodalomtörténeti műnek is tarthatjuk. Ami azonban egy irodalomtörténeti írásban erény, az nem feltétlenül az egy „sine ira et studio" lexikonnál. A mű előszavában arról biztosítja az olvasót, hogy a könyvből vallására nézve nem marad ki senki sem. Nos ha ez így is van, a Habsburgok protestánsellenességét többször, személyesen is megtapasztaló, harcos kálvinista pap nem mindig tudott felülkerekedni elfogultságán. Katolikus szerzőről ritkán mond jót, az ilyen szerzőt „fene ette lelkiismeretű rozsdás írónak", művét pedig „ördög epéjébe mártott penna gyümölcsének" nevezi. Olyan munka is volt, amiről azt írta, hogy „mind betűje, mind papirosa ennek igen szép, kár volt, hogy a könyv hasznosabbra nem fordíttatott". A protestánsokról sokszor valóságos apológiát ír, *Bethlen Miklós*t ő nevezte el az erdélyi Szolónnak, míg *Pápai Páriz Ferenc*nek és *Misztótfalusi Kis Miklós*nak az utókor nevében először ő szolgáltatott elégtételt[59]. Mivel a korra jellemző enciklopédikus módon, elsősorban a tudományok képviselőit kívánta számba venni (Athenas!), nem lepődhetünk meg azon, hogy a tudós

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Balsaráti Vitus Jánosról kétszer annyit ír, mint az alfabétikus rendben rögtön előtte szereplő *Balassa Bálint*ról. Balassa ugyan híres-nevezetes vitéz úr volt, de csak a versszerzésben volt igen hatalmas! Bod Péter a Magyar Athenásban azt is elárulja, hogy közel húsz évig gyűjtötte lexikonja anyagát. Vagyis rögtön a „leksikon" munkálatainak befejezése (1746) után hozzálátott a Magyar Athenáshoz, és azt szinte haláláig javítgatta, pontosította. Életpályája tehát átível „leksikontól" lexikonig.

Reputatio

Apáczai kora tudományosságát igyekezett a karteziánus ismeretelmélet szerint a tanuló ifjúság számára összefoglalni. Bod Péter Magyar Athenasa elsősorban 16–18. századi tudós-szerzők életútját követte nyomon. Apáczai enciklopédikussága a tudományok összességét felvonultató általános tankönyvet eredményezett. Bod Péter Magyar Athenasának enciklopédikussága a magyar tudós seregek „előszámláltatását" és egy virtuális tudós társaság megteremtését jelentette. Mindketten munkásságukban tétova kísérletet tettek a magyar tudományos nyelv megteremtésére, sőt számos új fogalmat és kifejezést is alkottak. Igyekeztem bebizonyítani, hogy a gyakran használt, ma is jól ismert fogalmak a 17–18. században nem azt jelentették mint manapság. Az 'enciklopédia' és a 'lexikon' fogalmak nyelvi bizonytalansága *(amabilis confusio)* azonban semmit sem von le a két tudós „reformáta" férfiú érdeméből, akik ha nem is egyesült erővel *(viribus unitis)* de külön-külön megalkották az első magyar nyelvű ismerettárakat:

... proinde occupantibus locum faveo, ego vero et posteris, quos scio nobiscum decertaturos, sicut ipsi fecimus cum prioribus (... megbecsülöm azokat akik negelőztek, de a magam részéről azokat is, akik utánam jönnek. Mert tudom, hogy ezek ugyanúgy fognak versengni velünk, mint mi az elődökkel.)[60]

Jegyzetek

1. Apáczai családnevének három alakja ismert a Csere, a Cseri és a Cserius. Az ismert okiratai szerint, vagyis az 1650. évi utrechti, az 1651. évi harderwijki egyetemi és az 1651. évi házassági anyakönyvben Csere változatban szerepelt. A leydeni akadémia a kornak megfelelő humanista (latin) névváltozatot, a Cheriust őrzi. A Cseri alakot Szilágyi Sándor történész honosíttatta meg a latin név visszamagyarításából. A névvel kapcsolatban ld. még FÁBIÁN Ernő: Apáczai Csere János. Kismonográfia. Kolozsvár, 1975. Apáczai életéről még BÁN Imre: Apáczai Csere János. Monográfia. Bp., 1958; új kiad. Bp., 2003. Az életrajzot a fenti két munka alapján állítottam össze.
2. APÁCZAI CSERE János: Magyar Encyclopaedia. Új kiad. Bp., 1959, 75. p.
3. ALSTEDIUS [Alsted, Johann Heinrich]: Scientiam omnium encyclopaedia septem tomis distincta. Herborniae Nassoviorum, 1630; ill. Rudimenta linguae hebraicae et chaldeicae. Alba Juliae, 1635.
4. Apáczai idejében a kortársak Hollandia helyett Megegyezett Belgiumnak *(Foederatum Belgium)* nevezték az 1579-ben hét észak-németalföldi tartomány által létrehozott Utrechti Uniót, ill. az 1584-ben Spanyolországtól végleg elszakadt, fejlett északi területeket. A hét észak-németalföldi tartomány: Holland, Seeland (Zeeland), Utrecht, Geldern (Gelgerland), Friesland, Overijssel, Groningen. A legfejlettebb északi tartományról, Hollandról elnevezett Hollandia országnév csak később vált általánossá. Még Bod Péter is Magyar Athenásában „belgyiomi akadémiákat" említ Apáczai tanulmányaival kapcsolatban. In: BOD Péter: Magyar Athenas. Új kiad. Bp., 1982. 258. p.
5. A coccejanizmusról ld. ZOVÁNYI Jenő: A coccejanismus története. Bp., 1890.
6. APÁCZAI: Introductio ad philologiam sacram. Ultrajechti, 1650. Ez Apáczai első, írásban megjelent műve.
7. Apáczai doktori értekezésének címe: De primi hominis apostasia. Harderwijk, 1651; hasonmás kiad. Arató Ferenc tanulmányával Bp., 1976. Apáczai monográfusa, Bán Imre megtalálta a disszertációnak Oxfordban fennmaradt egyetlen példányát.
8. BÁN Imre i.m. 137. p. és FÁBIÁN Ernő: i. m. 26. p.
9. Apáczai 1651. szeptember 30-án vette el nőül Aletta van der Maet utrechti polgárleányt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

10. Apáczain kívül még Szenci Molnár Albert nősült idegenben.

11. Új dolgoknak új nevet adni! APÁCZAI: Magyar Encyclopaedia, azaz minden igaz és hasznos böltsességnek szép rendbe foglalása és magyar nyelven világra botsátása. [továbbiakban Magyar Encyclopaedia] Ultrajechti, 1653. Bevezetés. Kritikai kiad. Bp., 1959. 22. p.

12. uo. 20. p.

13. A pasoptron szó jelentése: 'mindent áttekintő', 'mindennek tükrében'.

14. Magyar Encyclopaedia. Bevezetés. Kritikai kiad. Bp., 1959. 22. p.

15. A Magyar Encyclopaedia fejezetei: I. A tudományok kezdeteiről, II. A dolgoknak közönséges tekinteteikről és azoknak feltaláltatásokról, III. A dolgoknak egybeköttetett tekinteteikről, IV. A dolgoknak megszámlálásáról, V. A mennyiségeknek megméréséről, V. toldalék: A testes dolgoknak módjaikról, VI. Az égi dolgokról, VII. A földi dolgokról, VIII. A csinálmányokról, IX. Az ekkédig megtörtént dolgokról, X. Az embereknek magaviseléséről, XI. Az Istenről és az ő dolgairól. A tervbe vett XII. (nyelvészeti rész) nem készült. el.

16. Nem is gondolnánk, hogy milyen bátor tett volt a kopernikuszi világkép hirdetése. Mind Luther, mind Kálvin szembefordult a heliocentrikus szemlélettel, sőt a protestáns ortodoxia még száz év múlva is tagadta ezt!

17. Magyar Encyclopaedia. VII. rész. 202 – 327. p.

18. HARVEY, William: Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus. Frankfurt, 1628. Harvey egyszerű mechanikai kísérletekkel – pl. a felületi vénák elszorításakor jelentkező perifériás pangással, a szívdobbanás és a pulzuslökés egyidejű működésével stb. – írta le a kis-, majd a nagyvérkört, végül a teljes keringést.

19. Nem véletlen, hogy a bolygók és a vér mozgására ugyanazt az igét használjuk: kering. A szó jelentése 'meghatározott pályán, ill. folytonos áramlásban halad'

20. Magyar Encyclopaedia. Bevezetés. Itt derül ki az is, hogy Apáczai a latin, a görög, a héber nyelvek mellett még arameusul (arámi), káldeusul (szír) és arabul is írt és olvasott.

21. Pl. néhány új matematikai kifejezése: azonosság, egyenlőség, hasonlóság, középpont, tompaszög, hegyesszög, sík, görbe stb. Ld.: SZILY Kálmán: Apáczai Encyclopaediája mathematikai és fizikai szempontból. In: Természettudományi Közlöny, 1889, 242. füz. új kiadás: Természet Világa, 1994. jan. pótfüzet, 1 – 4.

22. Bod Péter írta a Magyar Athenasban Apáczairól: [Apáczai] „traktál mindenféle tudományokról rövideden; de nagy részin a deákul nem tudó olvasó, vagy ha deákul tud is, de a felsőbb tudományokban épülete nincsen nem érti, amit olvas magyarul. Mert sok magyar szókat újonnan csinált ... de azután mások nem követték, szüntelen való nyomorúságban lévén ez az ország." In: BOD Péter: Magyar Athenas. Vál., sajtó alá rend. Torda István. Bp., 1982. 259. p.

23. GÁBOS Zoltán: Kiegészítések Szily Kálmán Apáczai-portréjához. In: Természet Világa, 1994. jan. pótfüzet, 4–8. p.

24. De studio sapientiae. Ultrajechti, 1655.

25. A vitairat sajnos elveszett, az ezzel kapcsolatos következtetéseket ld. BÁN Imre és FÁBIÁN Ernő: i. m.

26. Magyar Logikátska melyet a kicsindedek számára írt Apáczai János, egy, a tudomány dolgában megkívántatott tanáccsal egyetemben. Fejérvárott, 1654. Új kiad.: Magyar logikácska és egyéb írások. Sajtó alá rend. Szigeti József. Bukarest, 1975, 214 p.

27. Apáczai mindkettőnek a híve volt. A Magyar Encyclopédia IX. fejezetében (Az ekkédig megtörtént dolgokról) részletesen bizonyítja a presbiteriánus egyházak előnyeit. Magyar Encyclopédia i. m. 358–378. p.

28. APÁCZAI CSERE János válogatott munkái. Bukarest, 1965, 78–79. p.

29. A három elveszett, ill. töredékesen ismert munka: az Examen examinis, a Brevis pro Praesbiteriis Apologii, ill. a Hű elbeszélése annak az eseménynek, amely 1655. september 24-én történt. Mindhárom műről FÁBIÁN Ernő: i. m. 89–90. p.

30. Oratio de summa scholarum necessitate, Claudiopoli, 1655. Új kiad. Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról. Bp., 1981. Ld. még: MÉSZÁROS István: Egy régi álom mai tanulságai. Apáczai erdélyi egyetem-terve, 1658-ból. Unió, 1991, 20–27. p.

31. Apáczai utolsó művei: Disputatio de mente humana. Varadini, 1658; Disputatio de politica ecclesiastica, Claudiopoli, 1658; Catechismus secundum dogmata Calvini, Amstelodami, 1658; De peccato originali, Claudiopoli, 1659. Apáczai további műveit ld.: Bölcsészeti dolgozatok. Szerk. Horváth Cyrill. Pest, 1867.

32. A Philosophia naturalis 4 könyvből állt volna. I.: De philosophia in genere; II.: De arithmetica; III.: De geomet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ria; IV. De physiologia. A 4 könyvből a II. és a III. nem készülhetett már el.

33. BOD Péter: Magyar Athenas. Vál., sajtó alá rend. Torda István. Bp., 1982. 260. p.

34. Bod Péter apja felsőcsernátoni Bod Márton, Bod Tamás és Csípő Zsuzsanna fia, anyja Sólyom Eufrozina, Sólyom István és albisi Bod Anna leánya. A családnak a nemességet I. Rákóczi Györgytől Bod Péter nyerte el 1640. dec. 10-én Kolozsvárott. Bod Péter élete során kétszer házasodott: első felesége Enyedi Mária, akinek halála után, 1752-ben nőül vette Bányai Zsuzsannát. Bod Péter életéről ld.: MIKÓ Imre: Budapesti Szemle, 15. köt., 1862, 233–255. p.; 16. köt., 1862, 3–87. p.; SÁMUEL Aladár: Felsőcsernátoni Bod Péter élete és művei. Bp., 1899, 224 p. és Bod Péter és kiválóbb egyházi munkái, Bp., 1913, [6], 122 l. Az életrajzot a fenti három munka alapján állítottam össze.

35. Narratio brevis de opressa libertate ecclesiarum Hungaricarum. (Utrecht, 1728). Bod Péter fordítása életében kéziratban maradt. A Kősziklán épült ház ostroma először csak 1866-ban jelent meg, Lipcsében. A Narratio volt Bod első műve, azonban csak fordítás volt, s ez kéziratban is maradt. Joggal tekinthető tehát a „leksikon" Bod első munkájának!

36. Bod Péter önéletírásában részletesen leírja egyetemi kalandjait, különösképpen az oda- és a visszautazás viszontagságait: BOD Péter önéletírása. Kiadta Jancsó Elemér. Bp., 1940. továbbá BOD Péter: Magyar Athenas. Vál., sajtó alá rend.: Torda István. Bp., 1982. 9–79. p.

37. Még felsorolni is sok, hogy kik és milyen tudományokra tanították: Schultens Albert, az akadémia igazgatója keleti nyelvekre és héber régiségtanra, Knibbe Dávid aligazgató újszövetségi görög és héber régiségtanra, Schultens Jakab héber nyelvtanra, Honerth János egyháztörténetre, Vitriarius jogra, Gambous vegytanra, Lulofsius csillagászatra stb.

38. Gr. Bethlen Kata gr. Bethlen Sámuel, Küküllő vármegye főispánjának és Nagy Borbálának leánya. 1717. szept. 11-én férjhez ment gr. Haller László római katolikus főúrhoz, aki azonban 1722-ben meghalt. 1722. máj. 2-án újabb házasságot kötött gr. Teleki Józseffel, egy református vallású főúrral, a család Bethlen Kata első házasságából született két gyermekét református hitben nevelte. Az udvar azonban a Haller-rokonok nyomására erőszakkal elvette a két gyermeket az édesanyától, hogy a gyermekeket apja vallása után katolikus hitben taníttassák. Bethlen Kata második házasságából született mindhárom gyermeke meghalt, a kortársak a sokat szenvedett asszonyt ezért hívták Árva Bethlen Katának. Bod Péter és Bethlen Kata kapcsolatáról ld. MARKOS András: Bod Péter és Árva Bethlen Kata. In: Református Szemle, 1969, 339 – 357. p.

39. A homoródhévízi református egyházközséget Bethlen Kata alapította, aki saját költségén templomot és haranglábat építtetett, papot és kántortanítót fogadott. 1724 előtt a községet unitáriusok lakták, a község első református lelkipásztora Veress György volt, akit 1746-ban a feldobolyi gyülekezet vezetésével bíztak meg. Utódja lett Bod Péter.

40. Bod Péter szerint ilyen könyvtár magyar asszonynak még nem volt. A Magyar Athenásból azt is megtudjuk, hogy azt a „szép bibliotékát" még életében általadta a nagyenyedi kollégiumnak.

41. Bod Péter leveleit közli: BOD Péter: Magyar Athenas. Vál., sajtó alá rend.: Torda István. Bp., 1982. 459–484. p.

42. Szent Hilárius vagy szívet vidámító, elmét élesítő, kegyességre serkentő, rövid kérdésekbe és feleletekbe foglalt dolgok, melyek mind az hasznos időtöltésre s mind az épületes tanúságra egybeszedegettetvén most ez harmadúttal feles bővíttetésekkel kibocsátattak B. P. által. Szeben, 1760. Valójában 1762-ben, majd „feles bővítésekkel" 1768-ban nyomtatták ki!

43. Szent Heortokrátes avagy a keresztyének között előforduló innepeknek és a rendes Kalendáriomban feljegyeztetett szenteknek rövid históriájok, mely a szava bévehető hiteles írókból egybeszedegettetett és magyarra fordíttatott, közönséges haszonra intéztetett egy bujdosó magyar, Bod Péter által 1757. esztendőben. A mű a címe ellenére 1761-ben jelent meg.

44. Smirnai Szent Polikárpus, avagy sok keserves háborúságok között magok hivataljokat keresztyéni szorgalmatossággal kegyesen viselő erdélyi református püspököknek históriájok. Mellyet ez ... sokszor tatár égette, török hammazta országnak kő-porai közül egybe-szedegetett Bod Péter Nagyenyed, 1766. Szent Polikárp élete a legrégebbi fennmaradt hiteles beszámoló egy keresztény mártír haláláról, ez az első vértanúakta. Bod Péter nem véletlenül választotta műve címéül Szent Polikárpot, ő ugyanis a hitükért üldözést szenvedett protestánsok emlékét kívánta megörökíteni.

45. BOD Péter: Magyar Athenas. Avagy az Erdélyben és Magyarországban élt tudós embereknek, nevezetesebben a kik valami, világ eleibe bocsátott írások által esméretesekké lettek, s jó emlékezeteket fenhagyták, históriájok. Melyet sok esztendők alatt, nem kevés szorgalmatossággal egybe-szedegetett, és az mostan élőknek, s ez-után következendők-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nek tanuságokra, s jora-valo felserkentésekre közönségessé tett, [Szeben] 1766, [28], 360, [10] p. Hasonmás kiad. Bp., 2003.

46. NÉMETH S. Katalin: A tudományszervező Bod Péter. In: Confessio, 1987, 67 – 70. p.

47. Bod Péter utolsó éveiről: Bod Péter önéletírása. In: Bod Péter: Magyar Athenas. Vál., sajtó alá rend.: Torda István. Bp., 1982. 73–74. p.

48. Mikó Imre i. m. szerint 1769. januárban halt meg, a másik monográfus, Sámuel Aladár szerint azonban csak holt hírét keltették. Halálának pontos napja március 2-a, bár a legtöbb lexikon március 3-át jelöli meg. Ld. még: LADÁNYI Sándor: Bod Péter. 1712–1769. In: Református Egyház, 1969, 78–80. p. Bodnár szerint Bod Péter öngyilkos lett: BODNÁR Zsigmond: A magyar irodalom története. Bp., 1891, 438. p.

49. Sokaknak lelke gyötrettetik a pokolban, kiknek teste tiszteltetik a Földön. Augustinust idézi Bod Péter: Szent Heortokrátes. A szenteknek kánonizációjokról in Bod Péter: Magyar Athenas. Vál., sajtó alá rend.: Torda István. Bp., 1982. 87. p.

50. Szent irás' értelmére vezérlő magyar leksikon, mellyben a szent irásban elő-forduló példázolások (typusok) és ábrázolások (emblemák) lelki értelmek szerént rövideden ki-világosíttatnak; sok dolgok a 'sidó régiségekből ki-magyaráztatnak: És így a szent irást isteni félelemmel érteni kivánó kegyes olvasók jó szándékjokban felsegittetnek. Kolozsvár, 1746, [18] lev., 171 p., 1 t.

51. A dicséretben fukarnak, a hibáztatásban túlzónak fognak mondani akkor is, ha az előbbiben bőkezűen, az utóbbiban roppant tartózkodóan jártál el. (Plinius: Levelek. 5. könyv. 8. Fordította: Maróti Egon).

52. ld. a 45. jegyzetet

53. CZVITTINGER Dávid: Specimen Hungariae Literatae. Altdor, 1711. Czvittingerről ld. TARNAI Andor: Egy magyarországi tudós külföldön. Czvittinger és a Specimen. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1993, 16–38. p.

54. ROTARIDES Mihály: Prolegomena Historiae Hungaricae Literariae. Lipsii, 1745.

55. REIMMANN, Jakob Friedrich: Versuch einer Einleitung in die historiam literariam insgemein. [s. 1.], 1708.

56. Kivételként azért megemlített néhányat, akiknek írására nem bukkant, de jó emlékezetük fennmaradt, ilyenek pl.: Abádi Benedek, Kendi Sándor, Mátyás király, Letenyei Pál stb.

57. Idézi NÉMETH S. Katalin i. m. 68. p.

58. Szerb Antalt és Bod Pétert Kovács Sándor Iván veti össze: KOVÁCS SÁNDOR Iván: „A régi humanisták áhítatos pletykálkodásukkal..." In.: Írisz, 2002. 1–2. sz.

59. Bod Péter adta ki Pápai Páriz Erdélyi féniksét, amely az európai hírű nyomdásznak szolgál elégtételül, s egyúttal összefoglalja a magyar nyomdászat addigi történetét is: Erdélyi féniks. Tótfalusi Kis Miklós, avagy profes. Pápai Páriz Ferentznek a könyvnyomtatás mesterségének találásáról és folytatásáról, a Tótfalusi Kis Miklós emlékezetére írott versei. Mellyeket mint az magyar-országi és erdélyi könyvnyomtató műhelyekre és könyvnyomtatókra, mind nevezetesen a Tótfalusi Kis Miklós életére s jó emlékezetére tartozó szükséges és emlékezetes dolgokkal bővítvén világ eleibe ujobban ki-botsátani kívánt. [Nagyenyed], 1767, 54 p. Hasonmás kiad.: Bp., 2002.

60. ... megbecsülöm azokat, akik megelőztek, de a magam részéről azokat is, akik utánam jönnek. Mert tudom, hogy ezek ugyanúgy fognak versengeni velünk, mint mi az elődökkel. Apáczai: Magyar Encyclopaedia. Bevezetés. Kritikai kiad. Bp., 1959. 32. p.

Felhasznált fontosabb irodalom:

BÁN Imre: Apáczai Csere János. Monográfia. Bp., 1958; új kiad. Bp., 2003.

BELLÁGH Rózsa: Bod Péter és a Magyar Athenas. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1984/85 [1992], 361–388. p.

BENKŐ Samu: A magyarigeni Athenas. In.: Benkő S.: Sorsformáló értelem. Bukarest, 1971, 54–68; és In: Benkő S.: Haladás és megmaradás. Bp., 1979, 177–192. p.

BODOSI Béla: Comenius és Apáczai. In: [Az] Esterházy Károly Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Neveléstudomány és Pszichológia, 1993, 95–107. p.

BUZOGÁNY Dezső: Bod Péter. 1712–1769. In: Erdélyi református zsinatok végzései. 1606–1762. Kolozsvár, 1999, 7–27. p.

CSŰRY Bálint: Bod Péter Szent Hilariusának forrása. In: Erdélyi Irodalmi Szemle, 1928, 99–116. p.

DÉZSI Lajos: Bod Péter könyvtárának sorsa. In: Magyar Könyvszemle, 1895, 191–192. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FÁBIÁN Ernő: Apáczai Csere János. Kismonográfia. Kolozsvár, 1975.

GÁBOS Zoltán: Kiegészítések Szily Kálmán Apáczai-portréjához. In: Természet Világa, 1994. jan. pótfüzet, 4–8. p.

GYÁRFÁS Endre: Apáczai. Életrajzi regény. Bp., 1978, 298 p.

GYENIS Vilmos: Adalékok Bod Péter munkáinak bibliográfiájához. Irodalomtörténeti Közlemények, 1961, 470–473. p.

HAIMAN György: Bod Péter és a magyar nyomdászat. In: Haiman Gy.: A könyv műhelyében. Bp., 1979, 79–93. p.

HEREPEI János: Bod Péter jegyzőkönyvecskéje. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1961, 64–68. p.

HEREPEI János: Adalékok Bod Péter életrajzához. Irodalomtörténeti Közlemények, 1962, 341–343. p.

HEREPEI János: Apáczai Csere János és kortársai. Bp.; Szeged, 1966.

JANKOVICH József: Apáczai Hatása Bethlen Miklós pedagógiai és iskolapolitikai törekvéseire. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum Szegediensis, 1981.

HINTS Miklós–DEMETER V. János–LŐWEY Dániel: Magyarigen és Bod Péter emléke. In: Honismeret, 1991, 32–36. p.

LADÁNYI Sándor: Bod Péter. 1712–1769. In: Református Egyház, 1969, 78–80. p.

LUKINICH Imre: A magyar bibliográfiaírás első kísérletei. In: Magyar Könyvszemle, 1925, 6–18. p.

MARKOS András: Bod Péter és Árva Bethlen Kata. In: Református Szemle, 1969, 339–357. p.

MÉSZÁROS István: Egy régi álom mai tanulságai. Apáczai erdélyi egyetem-terve 1658-ból. In: Unió, 1991, 20–27. p.

MIKÓ Imre: Bod Péter élete és munkái. In: Budapesti Szemle, 15. köt., 1862, 233–255. p. ; 16. köt., 1862, 3–87. p.

NÉMETH S. KATALIN: A tudományszervező bod péter. In: Confessio, 1987, 67–70. p.

PRUZSINSZKY Pál: Bod Péter és kiválóbb egyházi munkái. Bp., 1913, [6], 122 p.

RADVÁNSZKY Béla: Bod Péter könyvtárának jegyzéke. In: Magyar Könyvszemle, 1884, 58–86. p.

RÉVÉSZ Kálmán: Bod Péter egyháztörténete. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1885, 974–978. p.

SALAMON József: Felső Csernátoni Bod Péter rövid életrajza. Erdélyi Prédikátori Tár, 1834, 3. füz., V–XVI.

SÁMUEL Aladár: Felsőcsernátoni Bod Péter élete és művei. Bp., 1899, 224 p.

SEBESTYÉN Mihály: Adalékok Apáczai Csere János könyvtárának rekonstruálásához. Magyar Könyvszemle, 1991.

SIPOS Gábor: Apáczai Csere János szellemi öröksége. In: Embernevelés, 1969, 1–7. p.

SZILÁGYI Ferenc: A Magyar Athenas 1787-re tervezett, bővített, új kiadásáról. In: Magyar Könyvszemle, 1980, 159–162. p.

SZILY Kálmán: Apáczai Encyclopaediája mathematikai és fizikai szempontból. In: Természettudományi Közlöny, 1889, 242. füz. ; új kiadás: Természet Világa, 1994. jan. pótfüzet, 1–4. p.

TARNAI Andor: A magyarországi irodalomtörténet-írás megindulása. Irodalomtörténeti Közlemények, 1971, 35–77.

TARNAI Andor: Egy magyarországi tudós külföldön. Czvittinger és a Specimen. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1993, 16–38. p.

CORVIN KÁRPITOK – A Budavári Kárpitműhely művészei kiállították az OSZK számára készülő szövött kárpitsorozat terveit a Magyar Kultúra Alapítvány Szentháromság téri székházában. A Dobrányi Ildikó rendezte „Corvin kárpitok – Corvin Mátyás Európa-hírű könyvtára és a kortárs magyar kárpitművészet" c. kiállításon 34 művész terve szerepelt. A könyvtár érdeklődő dolgozói szavazhattak az öt legjobban tetsző terv készítőjére. A monumentális kárpitok elkészítését az NKÖM finanszírozza. A három részből álló kárpit várhatóan 2006 augusztusától díszíti majd az Országos Széchényi Könyvtár V. emeleti déli társalgójának falát.

(OSZK levelezési lista, 2004. március 23.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az Egyetemi Könyvtár antikva-gyűjteménye

Egy kiállítás margójára

Farkas Gábor Farkas

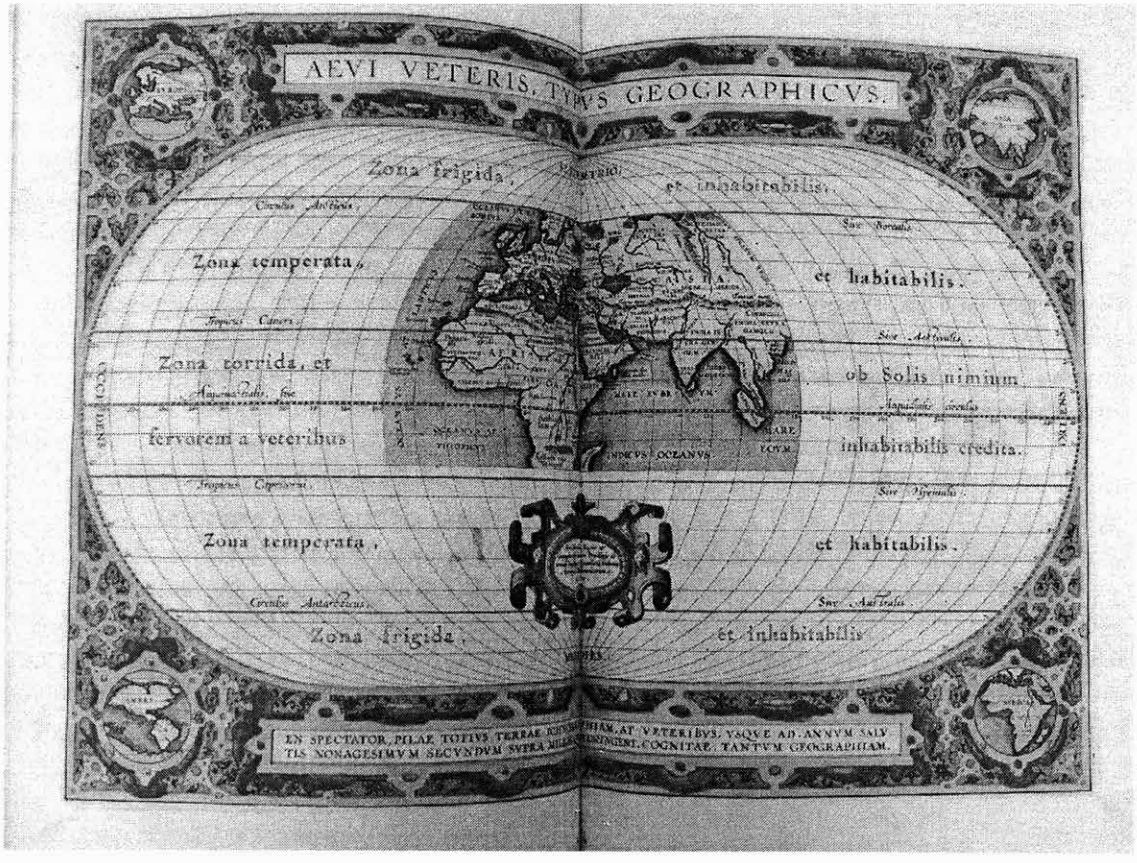
Az európai és a hazai könyvgyűjtemények 16. századi anyagai bő két évtizede kerültek az érdeklődés homlokterébe itthon és külföldön egyaránt. *Borsa Gedeon* programadó tanulmánya 1980-ban jelent meg az Országos Széchényi Könyvtár évkönyvében, amelyben kijelölte a következő évtizedek kutatási irányait. Az elmúlt évszázadoknak, s legfőképpen az utóbbi száz évnek köszönhetően az ősnyomtatványok bibliográfiai feltárása hatalmas léptekkel haladt előre, s így természetszerűleg adódott az új feladat: a már általánosan elfogadott régi nyomtatványok felső határaként megjelölt 1801 előtti időszak nyomdatermékéből a 16. századi kötetek könyvészeti feltárásának kell következnie. A Borsa által negyed évszázaddal megálmodott *Corpus librorum XVI. saeculi impressorum* megvalósulása ugyan még a távoli jövő, de az elmúlt évtized nemzetközi és hazai példái, s az új, legfejlettebb technikán illetve a széles európai összefogáson alapuló munkálatok igen biztatóak.

A gyűjtemény rövid története

Az Egyetemi Könyvtár antikva-gyűjteményének korai története elválaszthatatlan az 1635-ben alapított nagyszombati jezsuita egyetem, illetve jogelődjeinek, a nagyszombati, znióváraljai és vágsellyei jezsuita missziók és kollégiumok bibliotékájának történetétől. Ennek a históriának az egyik fő jellegze-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tessége, hogy kényszerű és sok esetben tragikus magyar belpolitikai események alakították két és fél évszázadon keresztül, míg 1777-ben a Magyar Királyi Egyetem könyvtáraként állami intézménnyé vált. Ugyanis a mohácsi csatavesztés következményeként összeomlott a középkorban meggyökerezett művelődési intézményrendszer, s megszűnt az egyik legfontosabb szervezőerő: a budai királyi udvar. Szerepét a létfontosságú művelődésszervezés terén az erdélyi fejedelmek és a királyi Magyarország főnemessége vállalta át. Ezzel párhuzamosan összeomlott a katolikus egyház hierarchiája is, amely egyenesen következett a klérus jelentős képviselőinek halálából, a reformáció térnyeréséből és az ország három részre szakadásából. Az ország középső harmada török kézre került, Erdélyben pedig szekularizálták a püspökség javait. A magyarországi városok néhány évtized alatt protestánsokká váltak, s az ott megtelepedett szerzetesrendeknek nemcsak innen, hanem a hódoltsági és erdélyi területekről is menekülniük kellett. Így a 16. század második felére a katolikus egyház kényszerűségből a viszonylag szűk királyi Magyarország nyugati részére mentette át és alakította újjá az intézményrendszerét. A földrajzi szempontból is kedvező fekvésű szabad királyi városok ekkor kerültek az előtérbe: Pozsony és Nagyszombat fontossága megnövekedett.

Világtérkép Ortelius (1527-1598) Theatrum Orbis Terrarum c. művéből

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ide, a magyar városfejlődésben és a 16–17. századi távolsági kereskedelemben meghatározó szerepet betöltő Nagyszombatba menekítették az esztergomi érsekséget és káptalant 1543-ban. A város kereskedelmi és egyházszervezeti jelentősége mellett az oktatásügyben játszott szerepe is kiemelkedőnek bizonyult. *Oláh Miklós* esztergomi érsek megreformálni kívánta az oktatást, ekképpen kivette az iskolát a városi vezetés gondnoksága alól és az egyházi hatóság alá helyezte 1558-ban, amelynek felügyeletét maga látta el. Így szerette volna kinevelni a hitvitákban helytálló új katolikus papnemzedéket. Reformjának harmadik szakaszában az érsek egyetemmé akarta fejleszteni nagyszombati iskoláját, s szándékának komolyságát jelezte, hogy megnyerte tanárnak az európai hírű *Nicasius Ellebodius*t. Oláh elképzelését igazolta a későbbi évtizedek expanziója, hiszen a századfordulóra már 245 iskolát üzemeltetett a jezsuita rend szerte a világban.

Ennek a katolikus megújulásnak az útját jelölte ki Trentóban a később nagy szerepet kapott Jézus Társasága. Már a kezdeti időszakban a jezsuiták érdeklődésének homlokterébe került a kedvező földrajzi fekvésű Bécs és Prága, s az ott létrehozott kollégiumok mintául szolgáltak a későbbi magyar alapításnak. Bár Oláh elképzelése nem valósult meg teljesen, mégis joggal tekinthetjük a 16. században alapított jezsuita kollégiumokat *Pázmány Péter* esztergomi érsek nagy ívű művelődés- és neveléspolitikai koncepciója előzményének. Mivel a nagyszombati egyetem másfél évszázadon keresztül meghatározta felsőoktatásunkat, s értelmiségképzésünket, így különösen nagy jelentősége van annak, hogy a budapesti Egyetemi Könyvtár, a nagyszombati egyetem jogutódjaként egyike azon kevés műemlékkönyvtárunknak, amely 16. századi alapítása óta őrzi a megmaradt régi állománya egy részét, a folytonosságot biztosítva több mint négy évszázadon keresztül.

A régebbi történeti szakirodalom szerint a könyvtárunkat Pázmány Péter alapította a jezsuita egyetemmel együtt 1635-ben. A félreértéseket *Dümmerth Dezső* tisztázta, s feltárta az egyetem alapítása előtti hét évtized könyvtártörténetét. Így az 1960-as évek elején az addigi kutatásokat megcáfolva kiderítette, hogy az Egyetemi Könyvtár genezise a 16. században alapított jezsuita kollégiumok állományaira vezethető vissza. A raktárak mélyéről előkerült régi könyvekben talált tulajdonosi bejegyzésekből világossá vált számára, hogy az egyetem alapítását megelőző időben beszerzett kötetek közül jó néhány – sok esetben kalandos utat bejárva – ma is a jogutód, az ELTE Egyetemi Könyvtárának birtokában van. Azt a könyvet, amelyet a jezsuita rend 1635 előtt szerzett be, s a tulajdonosi bejegyzés alapján a később egyetemmé vált nagyszombati jezsuita kollégium, illetve jogelődei birtokában volt, különgyűjteménybe sorolt be, s elnevezte *Antiquissima-gyűjtemény*nek. Újszerű volt a kutatási módszerében, hogy felismerte, a még meglévő könyvek könyvészeti és egyedi feltárása mellett a jezsuita rendtörténetnek, s a könyvár két 17. századból fennmaradt katalógusának együttes vallatása hozhat csak eredményt. Természetesen a kéziratos katalógusok, kiadott és kiadatlan rendi források elemzése és a megmaradt kötetek feltárása mellett megkerülhetetlen más forrástípusok bevonása, gondolunk itt az egyetemi matrikulákra, nyomdatermékeket bemutató katalógusokra, jezsuita ajánló- cenzúrajegyzékekre és a kiadott tézisfüzetekre.

A jezsuita rend oktatáspolitikájának fő célja egy egységes nemzetközi iskolarendszer létrehozása volt. Ennek lényege abban foglalható össze, hogy egy olyan központi tananyag, tanterv, osztályszerkezet és oktatási módszer kidolgozását látták kívánatosnak, amelyet majd minden ország jezsuita iskolájában egyformán alkalmazhatnak. Pedagógiai szakértőik 1586-ban készültek el a tervezetükkel, majd több mint egy évtizedes kísérletezés után 1599-ben véglegesítették. Két jelentős újítás figyelhető meg az iskola szerkezetének alakításában: egyrészt pontosan meghatározta, kibővítette és megal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kotta a gimnázium és a teológiai stúdiumok közötti filozófiai tagozatot, másrészt különválasztotta a gimnáziumot a teológiát és a filozófiát magába foglaló akadémiától. S emellett szükséges kiemelni az iskolai színjátszás kettős nevelési célját, mint a korszak legjelentősebb pedagógiai újdonságát: egyrészt a tanulók szórakozva mérhették le retorikai és nyelvi képzettségüket, másrészt a vallási és erkölcsi tanítás közérthető és megnyerő formában jutott el a hallgatósághoz.

A sikertelen első nagyszombati korszak után a királyi Magyarországra való visszatérésre csak 1586-ra sikerült biztosítani a hátteret. *Draskovich György* kalocsai érsek közbenjárására II. Rudolf király a turóci prépostságot adományozta a jezsuitáknak, amit IV. Béla király alapított a premontrei rend számára 1248-ban. A két földbirtokot jelentő Turóc megyei Znióváralja és a Nyitra megyei Vágsellye megfelelő anyagi bázisnak látszott az újrakezdésre. Már 1585 februárjában felvetődött, hogy a katolikus ügyek előmozdítására új kollégiumot kellene alapítani, amelynek működését a turóci prépostság jövedelme biztosította volna. A javadalmakat azzal a kikötéssel ruházták a rendre, hogy azok hozamából új kollégiumot indíthassanak a magyar fiatalok számára. A jezsuiták ünnepélyes beiktatása ez év nyarán megtörtént Vágsellyén, ahol rezidenciát alakítottak ki. Majd a távolabb fekvő Znióváraljára

Wolfgang Lazius Magyarország térképe Ortelius térképgyűjteményéből

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

költöztek, amely már a középkor óta a prépostság központja volt. A rossz fekvés, mostoha és ellenséges környezet miatt a tervbe vett kollégium alapítása és az oktatás beindítása három évig elhúzódott. A félreeső és rendkívül kedvezőtlen adottságokkal rendelkező vidék nem bizonyult megfelelő terepnek az új iskoláztatási rendszer meghonosítására. A rezidencia létesítésének évében (1586) kiadott *Ratio studiorum* leszögezte, hogy a jezsuiták fegyvertelen katonák könyvek nélkül. Ebben a szellemben történt meg a könyvtár fejlesztése is. A jezsuita kollégiumokban mindig törekedtek arra, hogy az iskola szervezésével párhuzamban a könyvtár ügyét is megoldják, vagy új könyvtárat alapítottak, vagy régebbi gyűjtemény állományát alakították át az oktatás szempontjából, s igyekeztek külföldi vásárlások vagy adományozások révén nagyobb könyvmennyiséghez jutni.

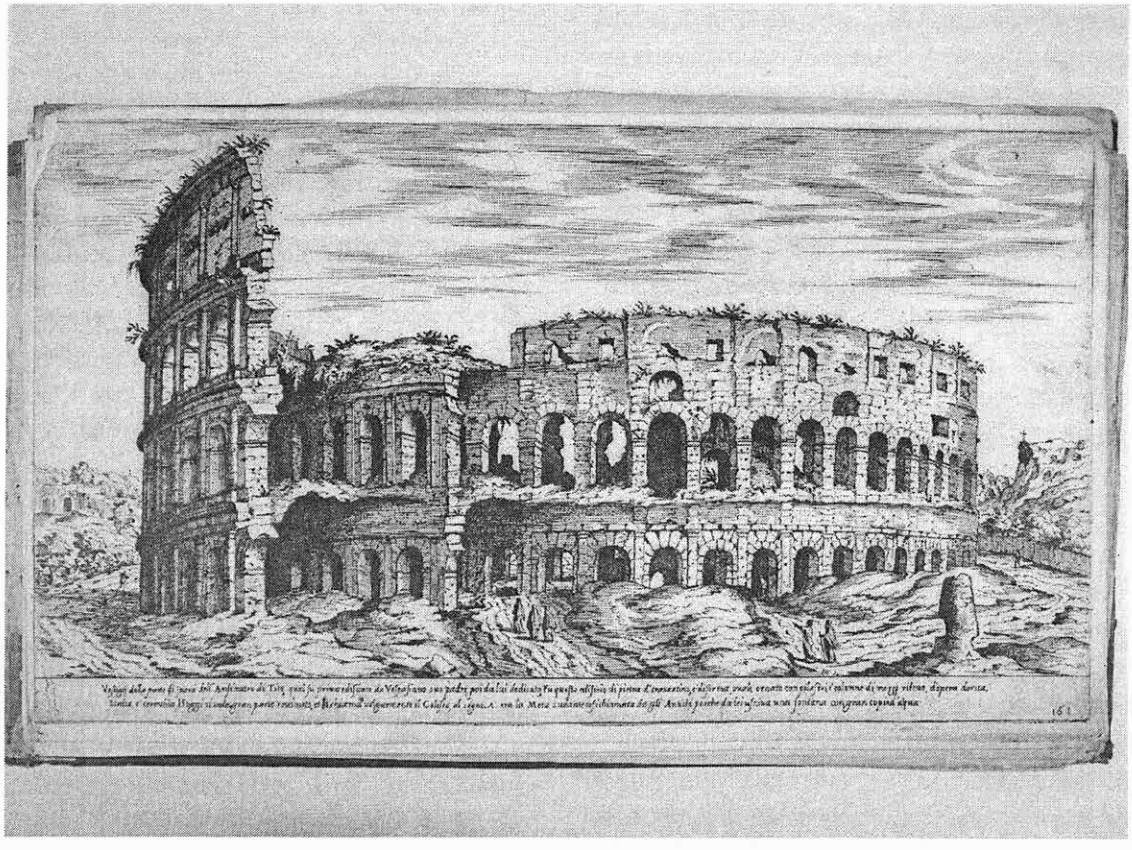
Egy évtizednyi oktatás után a jezsuiták Bécshez és Pozsonyhoz is közel fekvő Vágsellyére költöztek Znióváraljáról, amely a közlekedési útvonalaktól kissé messzebb és ellenséges környezetben feküdt. Az 1602-es pestisjárvány ismét felvetette azt a gondolatot, hogy melyik lenne a legalkalmasabb hely az oktatás számára. Vágsellye mellett nemcsak a kedvező földrajzi helyzet szólt, hanem az iskola fenntartásának költségei is biztosítottabbnak tűnt. Missziók szervezésére alkalmasabb kollégiumba még Ausztriából is jöttek a magyar nyelv tanulása céljából. A jezsuita iskolarendszer még jó ideig vonzó a környékbeli fiatalok számára, s rendkívül hatékony eszköz a térítésre. Ezt a helyzetet tovább színesítette az 1602-ben alapított Mária kongregáció tevékenysége. Nem véletlenül emeli ki a szakirodalom a kongregáció jelentőségét, amely még a hatékony iskolarendszeren is túlmutatott. A kongregáció tevékenysége egy új városi, ún. lelki elit megformálását tűzte ki célul, eljutva minden társadalmi réteghez, szakmához, céhhez. Értéküket emeli, hogy a tudós társaságokról, városi olvasókörökről keveset tudunk ebből a korszakból, s ezek az adalékok továbbgazdagítják a társasági élet szerves részévé váló olvasást és a művekről való elmélkedést, vitatkozást. Bocskai István csapatai 1605 elején elérték a Felvidéket, s Pozsony felé közeledtek. A kollégiumban a tanítás abbamaradt, először a tanulók, később pedig már a rendtagok is elmenekültek. Tavasszal a hajdúk felgyújtották a kollégium épületét, a jezsuiták ingóságukkal, természetesen a könyvtárral együtt a Dunán Bécsbe menekültek, ám az út során a rakomány egy része a folyóba veszett.

Az egy évvel később megkötött bécsi béke kimondta, hogy a rend nem birtokolhat többé javakat az országban. A rövid bécsi tartózkodás után a könyvtár töredéke 1607-ben ismét Nagyszombatra került, ám a kollégium megnyitására még nyolc évet kellett várni a kedvezőtlen politikai légkör miatt. *Forgách Ferenc* esztergomi érsek mellett már ekkor ott tartózkodott állandóan két jezsuita: Pázmány Péter, a későbbi esztergomi érsek és *Dobokay Sándor,* a vágsellyei kollégium rektora, akiket a provinciális a turóci prépostság elveszett birtokainak ügyeiért küldött az esztergomi érsek mellé. A bécsi béke pontjainak megerősítésekor (1608) a jezsuita rend számára jövedelem nélkül maradva, lehetetlenné vált, hogy nagyobb számban itt legyenek. Ezzel párhuzamosan mégiscsak elkezdődött a letelepítés előkészítése. Forgách számára Nagyszombat püspöki székhelyként is alkalmas lett volna, hiszen az esztergomi érsekség és a káptalan 1543-ban ide, Nagyszombatra menekült. Znióváralja ellen szólt a nehéz megközelíthetőség, Vágsellye ellen pedig a pusztítás és a török közelsége. Végül a nagyszombati kollégiumot 1615-ben nyitották meg, s egy ígéretes fejlődési szakasszal zárult az Egyetemi Könyvtár korai története, amelynek záróaktusaként megalapították a későbbi egyetemet, amelyhez II. Ferdinánd hathatós segítségére is szükség volt, mert VIII. Orbán pápa, mivel az orvosi és a jogi kar hiányzott, vonakodott az alapítást támogatni. Az esztergomi érsek elképzelése mégis valósnak bizo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyult, aki az Európában működő kétfakultásos jezsuita egyetem típusát kívánta a városban létrehozni, teljes képzést adva mind a két karon. Az alapstúdiumot a bölcseleti fakultás elvégzése jelentette, s utána következhetett a teológiai képzés. Pázmány így a nemesi ifjakat elsősorban arra szerette volna ösztönözni, hogy a filozófiai tagozatot végezzék el, amely a világi pályához elegendő.

A bibliotékánk szervesen illeszkedett az 1635-ben alapított felsőoktatási intézmény teljes szerkezetébe, csakúgy, mint az egyes karok, az 1669-ben létrehozott jogi-, illetve a száz évvel később alapított orvosi kar, illetve a nemesi kollégiumok, a csillagvizsgáló és az egyetemi oktatást is kiszolgáló nyomda. 1761-ben szentelték fel ünnepélyes keretek között az újabb könyvtárhelyiséget, ahonnan könyvtárunkat a rend feloszlatása után négy évvel, 1777-ben Budára költöztették. A jezsuita rend hatékony könyvtárpolitikájának köszönhetően a 18. század végére több mint 15 ezer kötetre növekedett az állomány. A könyvtárral szorosan együttműködő nyomda saját kiadványaiból mindig biztosított példányt az alacsony fejlesztési költségek ellensúlyozására. A gyarapítás céltudatosságát érdemes kiemelni, hiszen az alapvető munkákat több kiadásban szerezték be, s törekedtek arra, hogy a sorozatok (*Acta Sanctorum*) és a több kötetes munkák is hiánytalanul kerüljenek fel a raktár polcaira. Az eddigi elemzések azt mutatják, hogy a rend általános irányvonala mellett az egyes tudományos irányza-

Etienne Du Perac (1535-1604) Róma nevezetességeit bemutató munkájából a Colosseum képe

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tok (newtoni fizika), illetve a nevezetes tanárok (*Pray György*) hatása mellett a Mária Terézia által szorgalmazott oktatási reform (1753) hatása is kimutatható.

A jezsuita rend 1773-as feloszlatása után az egyetem és vele együtt a könyvtár állami intézménnyé vált. A Magyar Királyi Egyetem új székhelyeként a központi fekvésű és történelmi múltú Buda látszott a legalkalmasabbnak. A költözéssel párhuzamosan egy másik – nem kevésbé bonyolult – gonddal néztek szembe: a feloszlatott rendházak könyvanyagát vették leltárba, s a nagyszombati anyaggal együtt az új helyére szállították. Nem sokáig maradt a budai várban a könyvtár, 1784-ben Pestre, a Barátok terén álló ferences zárda mellé költözött a rendfeloszlatások során keletkezett óriási könyvmennyiséggel. A 18. század végére becslések szerint 22 ezer kötetes lehetett ez az állomány, amelynek a nagy része a fölöszlatott pálos, kamalduli, trinitárius, ferences, szervita, premontrei, domonkos, ciszter, kapucinus és egyéb rendi gyűjteményből került könyvtárunk raktáraiba. Az állomány gyarapítására a szűkös anyagi helyzet miatt az 1780-ban megkapott kötelespéldány-szolgáltatás biztosított elvileg lehetőséget. A Ferenciek terén 1876-ban adták át a barokk könyvtárépítési hagyományokat felelevenítő könyvtárpalotát, ahol a költöztetéssel párhuzamosan nekiláttak elkészíteni az új szakkatalógust 11 főszakkal, amelyet 3–8 további alszakra bontottak. Megkülönböztették a magyar és az idegen nyelvű műveket, amelyeket a helykihasználás miatt, nagyság szerint, octavo, quarto és folio méretben raktak fel a polcokra. Ez a müncheni szakrend az 1940-es évek végére teljesen elavult, s 1950-ben indult csak el a mai napig használatos új feldolgozási rendszer, amely során új betűrendes- és tárgyszó katalógus épült ki, s bevezették a numerus kurrens raktározási rendszert.

A gyűjtemény feltárása

Mivel az ún. antikva-állományt a kéziratokhoz és az ősnyomtatványokhoz képest régebben nem kezelték elkülönítve a könyvtárak többségében, így majdnem minden esetben a raktári leválogatás volt az első feladat, amellyel szembe kellett nézni. Az Egyetemi Könyvtárnál az új gyűjtemény kialakításában fontos szerepet játszott egy váratlan állománygyarapítás és az előbb említett numerus kurrens jelzetekre való áttérés. A könyvtár történetében szerencsés fordulat volt, hogy az akkori főigazgató, *Mátrai László* előválogatási jogot kapott abból az anyagból, amely az 1950-es évek elején feloszlatott szerzetesrendek könyvtáraiból a Népkönyvtári Központba zúdult be, hogy a fontosabb 16. századi nyomtatványokat egy megelőlegezendő valláskritikai stúdium számára megszerezze. Másrészt az ekkor kialakított új jelzetelés egy új raktári rend bevezetését is jelentette, így leválogatták és elkülönítették a nagyraktárból a 16. század első felében kiadott köteteket. Sajnos helyhiány miatt a század második felének leválogatása egy fél évszázaddal későbbre húzódott, s a vetustissima-gyűjteményben (ahogyan az 1501–1550 közötti nyomtatványokat nevezték) kialakított sajátos raktári rend rengeteg gondot okozott a visszakereshetőség és a feldolgozás szempontjából a következő időszakban. Ennek az új elképzelésnek a legfőbb rendezőelve az volt, hogy a gyűjteményt időrendbe állítva helyezzék el a raktárban. Így nem számoltak azzal a problémával, hogy főleg a kérdéses század első felére oly rendkívül jellemző volt a kolligátum, ami bonyolult utaló rendszert eredményezett az új raktári rendben és az átjelzetelésben.

Az Egyetemi Könyvtár 1990-ben kapcsolódott be az országos antikva-programba, amely kiegészült a hagyományos, úgynevezett alapkatalógus építésével, így az egyes kötetekről nemcsak a részletes könyvészeti feltárások készültek el, hanem a példányleírások is. S végül, mint a legtöbb közgyűjte-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mény, könyvtárunk is eljutott arra a pontra, hogy megkísérelje régi állományának egy része vagy az egész gyűjtemény hagyományos feltárását új, modern feldolgozási formával is kiegészítse. A fent említett anomáliáknak a kiküszöbölésére hozta létre a könyvtár vezetősége 2000-ben a Régi Nyomtatványok Osztályát, amelynek első rendű feladata lett immár a teljes antikva állomány leválogatása, majd a hagyományos és a számítógépes feltárás elkészítése. A feladat magába foglalta a kötetek összegyűjtését különböző raktári egységekből a régi nyilvántartás alapján. Mivel szembesülnünk kellett ennek hiányosságaival és esetlegességeivel, így elkerülhetetlenné vált a muzeális értékű nagyraktári állomány kötetekről kötetekre történő átnézése is. Ez szerencsés módon egybeesett az Egyetemi Könyvtárban több éve folyó állományrevízióval, s így nemcsak a szakrendi anyagból sikerült – első körben – a 16. századi anyagot leválogatni, hanem a numerus kurrens raktárakból is kerültek elő antikvák.

Az új osztály gyűjtőkörének kialakításakor az egyik alapvető szempont a nyelvi, helyi, személyi és tárgyi hungarikum szétválasztása volt. Míg a Ritkaságtárban maradtak az RMK I–III-as köteteibe illeszthető nyomtatványok, addig a tárgyában Magyarországgal foglalkozó könyvek a Régi Nyomtatványok Osztályához kerültek, s beleolvadtak a megfelelő antikva vagy barokk gyűjteményekbe. Így tehát az Egyetemi Könyvtár két osztályának, a Kézirat- és ritkaságtár, illetve a Régi Nyomtatványok Osztálya gyűjtőköri szétválasztásakor a konzervatív, hagyományőrző szemlélet dominált. A gyűjtőkörünkbe került minden 1501–1800 között, külföldön, nem magyar nyelven nyomtatott kötet, amelynek szerzője és/vagy szellemi közreműködője (fordító, kiadó, előszóíró, társszerző) nem magyarországi személy.

A 16. századi gyűjteményünk több, formai, tartalmi, nyomdászati, raktározási és történeti szempontból elkülönített kollekció egyesítésével jött létre. A számát tekintve a legkisebb gyűjtemény az apró-nyomtatvány volt, amely 200 kötetnél valamivel több művet foglalt magába, ám értékét növelte az a tény, hogy a reformáció vitairodalmát, illetve a török harcokkal kapcsolatos tudósítást tartalmazott. Nyomdászati jellegű gyűjteménynek tarthatjuk a vetustissima-kollekciót, hiszen a nyomtatási évet alapul véve, bibliográfiai egység alapján állították fel a közel 4000 kötetet. Jellegzetes, tartalmi szempontból különálló anyag volt a 250 kötetes magyar vonatkozású állomány, amely témájában Magyarországgal foglalkozó nyomtatványokat gyűjtötte össze. A különösen gazdag és nemzetközi mércével is jelentős 16. századi kötetek egy számottevő hányada a könyvtár ősállományába, a már említett antiquissima-gyűjteménybe tartozott. A megmaradt 300 kötet jól tükrözi a kollégium, s a későbbi egyetem tanulmányi jellegét, többségük antik auktorok, humanista szerzők, jezsuita szakírók színvonalas kiadásai, vagy Biblia-kommentárok, jogi-, orvosi- és természettudományos alapművek. A fennmaradó, hozzávetőlegesen 4000 kötet a muzeális, szakrendi könyvraktárból, illetve ennek egynegyede a numerus kurrens raktárakból került az új gyűjteménybe.

Az Egyetemi Könyvtár antikva-gyűjteményének létrehozásának első legfontosabb kérdése az volt, hogy hány kötetből fog állni az új gyűjtemény. Mivel a később kialakítandó raktári rend előfeltétele egy komoly raktárrendezés volt, revízióval egybekötve, így mindenképpen meg kellett becsülni a leendő állomány méretét. A szakmában közkézen forgó információkat, s a vetustissima-állomány nagyságát alapul véve 8000 bibliográfiai egységre saccoltuk meg a 16. századi nyomtatványok számát. Ez a szám megegyezett a szakirodalomban felállított incunabula:antikva 1:8 aránypárjához, hiszen könyvtárunk ősnyomtatvány-állománya 1100 kötetből áll. A munka befejeztével elmondhatjuk, hogy a várakozásunkat meghaladta a végeredmény, mivel az Egyetemi Könyvtár antikva-gyűjteménye 7200 kötet 16. századi könyvet foglal magában, amely több mint 9400 bibliográfiai egységet takar a számos kol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ligátumnak köszönhetően. Ezzel a számmal könyvtárunk az Országos Széchényi Könyvtár után a második legnagyobb antikva-kollekcióval rendelkezik Magyarországon.

A gyűjtemény bemutatása

A kiállítás anyagának összeállításakor arra törekedtünk, hogy az antikva-anyagot a lehető legszínesebb oldaláról mutassuk be a látogatóknak. Természetesen vállaljuk azt, hogy ez egy szubjektív válogatás, amely tükrözi a Régi Nyomtatványok Osztálya ízlését, mi az, ami szívünkhöz közelebb áll, melyik kötettel való foglalatosság jelentett különleges élményt vagy bosszúságot számunkra, gondolva itt arra, hogy nem egy esetben heteket vett igénybe egy-egy nyomtatvány pontos azonosítása, a possessorok elolvasása, vagy a kötés leírása. Az itt szereplő kötetek egy része történeti gyűjteményünk fő tulajdonságát emeli ki, nevezetesen a kollekció tanulmányi jellegét, a magas szintű jezsuita oktatást segítő kiadásokat.

Elsősorban a klasszikus görög és latin auktorok humanista filológiával gondozott szövegeit találhatjuk meg a vitrinekben, például Henri Estienne, a korszak talán egyik legnevezetesebb gréciástájának és genfi nyomdásznak Thükididész-, Appianosz-kiadását vagy híres epigramma-válogatását. Egy korai aldina, Juvenalis Manutius-féle 1501-es kiadása sűrű jegyzeteivel és margináliáival mutatja a 16. századi grammatika tanulásának a módját. Zenetörténeti csemege Nikolaus Wollick első német földön megjelent latin nyelvű zenei tankönyve, amelyet a kölni Heinrich Quentel kiadásában jelent meg 1501-ben. Magyar vonatkozása miatt is érdekes Philippus Beroaldus, neves itáliai humanista Apuleius szövegkiadása, amelyet Váradi Péter kalocsai érseknek ajánlott a támogatásáért.

Törekedtünk arra is, hogy a Magyarországon nehezen vagy egyáltalán el nem érhető köteteket is megmutassunk a szélesebb közönségnek, utalva Amerigo Vespucci 1504-es kiadású művére vagy Szervét Mihály egy nagyon korai orvosi munkájára, a szirupok készítésének módozatairól. Ez a kötet kiválóan demonstrálja Szervét jártasságát a görög orvostudományban, s több ponton korrigálta Galénosz tévedéseit. Említésre méltó kötet az Újvilág és egyéb távoli országok leírásának viszonylag korai, bázeli kiadása Johan Herwagen műhelyéből. Simon Grynaeus német filológus gondozásában jelent meg a kötet, aki Melanchthon barátjaként például a budai iskolában is tanított rövid ideig. Bázelben a görög nyelv tanára lett, s részt vett az első helvét hitvallás szerkesztésében is. A válogatott szöveggyűjteményben érdekességeket olvashatunk Etiópiáról, Perzsiáról, Indiáról, a Szentföldről, a tatárok országáról, és az oroszokról. Viszonylag kevés példányban találhatók meg John Dee angol alkimista és matematikus művei a hazai könyvtárakban. A kiállításon egy frankfurti kiadása szerepel Johann Wechel és Peter Fischer nyomdájából. Művét II. Miksa császárnak ajánlotta, címlapon az ismert szólása olvasható latinul: „Aki nem érti, az tanuljon vagy hallgasson." Tudománytörténeti szenzáció az a kézirat, amely az egyik antikva-kolligátum után kötöttek, feltehetően még a 16. század végén. Kaspar Peucer német matematikus és csillagász és Friedrich Widebrand a wittenbergi iskolamester és lelkész mérései és asztrológiai jövendöléseit tartalmazza az 1572-ben felbukkant Tycho Brahe-féle szupernóvával kapcsolatban. A kötet eredetileg Matthias Flacius Illiricus horvát származású hebraista és teológus tulajdonában volt. A könyvet egy 15. századi kódextöredékbe kötötték. A kiállításon megtalálható még a fent említett Tycho Brahe dán származású csillagász nevezetes gyűjteménye a korszak legjelentősebb csillagászaival folytatott levelezéséből, amelyben érdekes leírásokat olvashatunk az 1572-es szupernóva és az 1577-es üstökös megfigyeléseiről. A kötet Brahe által alapított Uranienborgban jelent meg Hven szigetén, a szerző kiadá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sában. E sorba kívánkozik még Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim német humanista gyűjteményes műveinek titokzatos első kiadása, amely a strassburgi Lazarus Zetzner adhatott ki 1600-ban, s az impresszumban Lyont, s a Beringen-fivéreket tüntette fel, valószínűleg az 1550-ös kiadás nyomán, amelyet valóban a lyoni nyomdászok adtak ki adtak ki.

A mindennapi régikönyves munka izgalmas járulékai a különböző tulajdonosi bejegyzések megfejtése, ezek közül mutatunk be néhányat, amelyek a magyar művelődéstörténetben is kitüntetett szerepet kaptak, mint például Istvánffy Miklós, Otrokócsi Fóris Ferenc, Batthyányi Boldizsár, Nádasdy Ferenc, Nicasius Ellebodius, Zsámboky János, Bojti Veres Gáspár, Anton Fugger, Gyulai Pál vagy Háportoni Forró Pál possessorát.

Annak érdekében, hogy a kiállítás esztétikai élményekkel is szolgáljon, ezért kiválasztottuk a leghíresebb metszetes köteteket és a különleges kötéseket, mint például a Miksa császár életéről szóló Theuerdank-ot, Andreas Vesalius anatómiáját, Étienne Du Perac Róma antik emlékeit bemutató gyönyörű kötetét vagy Daniel Specklin vármetszeteit. A kötések között megtalálhatunk 15. századi kódextöredéket, budai, nagyszombati vagy habán könyvkötő műhelyből kikerült iparművészeti remekműveket is.

Illusztráció Vesalius (1514-1564) 1575-ben Nürnbergben megjelent könyvéből

(A kiállítás 2003. november 18. és 2004. április 15-e között várta látogatóit az ELTE Egyetemi Könyvtár nyitva tartási ideje alatt.)

Az Egyetemi Könyvtár földrajzi gyűjteményének 16-18. századi nyomtatott térképeiből és metszeteiből nyílt kiállítás 2004. április 20-án a könyvtárban. A kiállítás május 14-ig látogatható.

Nemzetközi konferenciát rendezett az Egyetemi Könyvtár 2004. április 21-23-án a 15-18. századi nyomtatványok feltárásnak és digitalizálásának kérdéseiről. (www.konyvtar.elte.hu/hirek/rendezvenyek/index.html)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az olvasás a tartalmi feltárás folyamatában

Koltay Tibor

A feltárandó dokumentum vizsgálatának magától értetődő része a dokumentum szövegének elolvasása. Olvasás alatt az egész szöveg elolvasását kell értenünk, hiszen a cím és az auto-referátum szövegének elolvasása nem elégséges egy-egy cikk indexeléséhez, vagy referátum elkészítéséhez. (Zárójelben jegyzem meg, hogy az olvasás kérdése ebben a tekintetben szorosan kapcsolódik ahhoz, hogy miként dönt a könyvtár, ill. a tájékoztató szervezet a feldolgozandó információ kvantálásáról, nevezetesen arról, hogy feltárási egységnek egy-egy monográfiát, vagy folyóiratcikket választ-e [1], ami persze a feldolgozás jellegétől is függ. Egy monográfia teljes szövegének elolvasásáról ugyanis aligha lehet szó. A továbbiakban elsősorban a folyóiratcikkekről lesz szó.)

A tartalmi feltárás során általában nem egyszeri olvasásról van szó. Az első olvasást ugyanis a legtöbb esetben újabb olvasás követi, bár az olvasási „fordulók" nem mindig különülnek el egymástól élesen.

Bármiféle olvasás végső célja az olvasott szöveg megértése és értelmezése és szorosan össze is függ a megértéssel. Az olvasás számos mozzanatát sikeresen figyelték meg kísérletekkel, folyamatáról, azonban több, egymásnak gyakran ellentmondó – bár egymással nem kibékíthetetlen ellentétben álló – modell jött létre, mindazonáltal vannak még tisztázatlan kérdések.

Dokumentációs olvasás

A tartalmi feltárás során olyan olvasással találkozunk, amely eltér a más célú olvasásoktól, hiszen fogalmak azonosítására és kiválasztására irányul.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ezért is nevezhetjük *dokumentációs* (célú) *olvasás*nak. A dokumentációs olvasás fontos mennyiségi jellemzője az elolvasandó szövegek viszonylag nagy mennyisége, ami főként a más célú olvasásokhoz viszonyítva mutatkozik meg. Nem egyedüli, de kapcsolódó minőségi jellemző, hogy az olvasás és az olvasás eredményeként megvalósuló szövegértés kizárólagos célja az elsődleges szöveg elemzése, értelmezése, reprezentációk (szurrogátumok) létrehozása, amelyek generálása a megértést azonnal vagy legalábbis viszonylag rövid időn belül) követi. Éppen ezért sokkal nagyobb a tevékenység tudatos volta is.[2] A tudatosságban nagy szerepet játszik az is, hogy a tartalmi feltárás folyamatában nemcsak az elsődleges szöveg szerzője, annak címzettje, az elkészítendő reprezentáció felhasználója (címzettje) vesz részt, hanem megjelenik a megrendelő is.

A tudatosságnak célszerű jó olvasási készségekkel és gyakorlottsággal párosulnia, annyiban mindenképpen, hogy hatékonyan dolgozni csak gyakorlott olvasók tudnak. Ez akkor is jól nyomon követhető, ha általánosságban nézzük az olvasás folyamatát. Ez a folyamat két fő részre osztható. Az első rész a dekódolás, vagyis a vizuális élmény alapján a betűsorok megfejtése; a betűknek a megfelelő beszédhangokkal történő megfeleltetése, a szó szegmentálása (elkülönítése). A második részben történik a megértés, vagyis a szegmentált szó morfológiai struktúrájának felismerése és a jelentés azonosítása. Nincs minden esetben szükség arra, hogy a betűsort a beszédhangok sorozatának megfeleltessük, mivel a vizuális inger képes aktiválni az olvasó mentális lexikonában (egyfajta agyi szótárában, amely egy-egy egyénhez köthető és változik).

Az olvasás fontos része a szemmozgás, amely egy gyors előremenő (a balról jobbra olvasó kultúrákban) balról jobbra történő mozgásból, majd azt követő viszonylag hosszú szünetből áll, amelyekhez néha visszafelé történő mozgás kapcsolódik. A szemmozgások nemcsak az olvasó gyakorlottságának függvényében változnak, hanem a szöveg tartalmától, nehézségétől, az olvasás céljától is függenek.[3] Valószínűsíthető, hogy a dokumentum – korában már említett – első elolvasása, amelynek célja a szöveg alapvető vonásainak felderítése, a tartalmi feltárás szempontjából releváns információ azonosítása, során a szem gyakrabban mozog visszafelé, azaz (bizonyos írásrendszerek kivételével) balról jobbra, tehát bizonyos fokig a nem-lineáris olvasás érvényesül.[4]

A gyakorlott olvasóknál a jelentésnek meghatározó szerepe van a betűk felismerésében. A vizuális dekódolási folyamat kvázi-automatikussá válik, a megértés válik elsődlegessé. A kontextus segíti és gyorsítja a mentális lexikon aktiválását. Számos kutató állítja, hogy az olvasás gyakorlottságának eredményeként az olvasott betűk száma, illetve az észlelt szó nagysága, vagy a szavak száma növekszik.[5] A gyakorlottság és az olvasás célja tehát meghatározó, ahogy arról már korábban szó volt, és ahogy arról még szót fogunk ejteni.

A dokumentációs olvasással kapcsolatban érdemes *Polzovics Iván* szavait idéznünk. *„Az első munkafázis ésszerű lebonyolításához nélkülözhetetlen a dokumentációs, illetve tudományos kutatási célból végzett olvasás technikájának ismerete. Minden olvasó-író ember saját gyakorlatában tapasztalhatta, hogy az olvasás korántsem egységes művelet, amit minden esetben azonos gonddal és ütemben végeznek. De aki az olvasás technikájának lehetőségeiről és módszereiről nem tájékozott, az abban a hiedelemben lehet, hogy ha szóról-szóra át nem olvasott valamit, akkor valójában gondatlanul járt el, csak átlapozta, nem olvasta a szöveget. Természetesen még a szöveg teljes olvasása sem azonos munkaigényű művelet, változik a szöveg nyelve, tartalmának és stilizálásának mélysége, ill. nehézségi foka, végül az olvasó gyakorlottsága szerint (van, aki betűket, van, aki szavakat olvas, van, aki mondatokat fog át egyetlen szemmozdulattal). Az olvasás technikája azonban nem egyszerűen az olvasási sebesség fokozását igényli, hanem megkülönböztetést tesz az olva-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sás célja szerint, és ehhez képest eltérő olvasási módszert követel meg." [6]

Olvasási típusok

Nézzük meg az olvasási technikák, olvasási típusok két felosztását. *Gósy Mária* a következő olvasási típusokat sorolja fel:

- ismeretszerző olvasás,
- tanulási célú olvasás,
- élményszerző olvasás,
- kereső olvasás (Lényege, hogy egy hosszabb szövegben vagy több szövegben meghatározott tényeket, adatokat, részleteket kívánunk megtalálni);
- áttekintő olvasás (Lényege, hogy nem szó szerint olvassuk el szöveget, hanem csak szavakat, szókapcsolatokat, egy-egy mondatot kiragadva olvasunk el, hogy a szöveg globális tartalmáról tájékozódhassunk);
- feladatazonosító olvasás (Célja az írásban közölt feladat megértése a feladat teljesítése érdekében);
- javító/ellenőrző olvasás,
- korrektúraolvasás.[7]

Az itt megnevezett olvasási típusok közül a referátumkészítés során a kereső és az áttekintő olvasás játszik fontos szerepet.

Polzovics a következő olvasási típusokat különbözteti meg az olvasás céljai szerint:

- az általános kultúra megszerzése,
- szórakozás, felüdülés,
- képzés és továbbképzés,
- tudományos kutatás,
- dokumentáció.

A *tudományos kutatás céljára végzett olvasás* a szöveg elmélyült, és egyben kritikai tanulmányozását igényli. Az ismert tényeket ismert módon tárgyaló szövegrészeket nem olvassuk el, hanem csak áttekintjük. Ez az olvasás tehát a legmesszebbmenően válogató jellegű és igényű. A kiválogatott, az átolvasásra érdemesnek minősülő szövegrészeket nem memorizáljuk, hanem kijegyzeteljük, aláhúzzuk.

A *dokumentációs célú olvasás technikája* bizonyos mértékig hasonlít a tudományos kutatás céljából folytatott olvasás módszeréhez. Itt sem a teljes szöveg átolvasásáról van szó, hanem csak az önálló megállapításokat, új eredményeket, munkamódszereket közlő szövegrészek elolvasásáról. Az egyéb szövegrészeket csak át kell futni, át kell lapozni. [8]

Igazából persze két folyamatról, – ahogy azt többször említettük – legalább két olvasási „fordulóról" van szó. Ezekből az első során a szöveg globális tartalmának megismerését szolgáló (Gósy tipológiája szerint) áttekintő olvasás valósul meg. Ebben a fázisban is, de később (a második olvasási fázisban) is kiemelkedő szerephez jut – az eddigi tipológiákban nem említett, és az előzőektől (a tipológia szempontjából is) eltérő *válogató olvasás*, amely a szöveg felfedezését és a hasznos információ keresését szolgálja. A válogató olvasás során gyakori a nem-szekvenciális olvasás, de speciális olvasási stratégiákat is alkalmaz a referáló. Ilyen a meghatározott adatok meglétének, vagy hiányának felderítésére szolgáló olvasás (Gósynál ez volt a kereső olvasás). Használjuk továbbá a lényegi információnak a lényegtelentől való elkülönítését segítő olvasást is. Ezen kívül speciális olvasás segíti az implicit mondanivaló felderítését. Valószínű, hogy a tartalmi feltárás folyamán fontosnak talált és/vagy nehézséget okozó szövegrészeket alaposabban olvassuk el, így olvasásunkban a szekvenciális jelleg dominál az olvasás egészének válogató, nem-szekvenciális jellegével szemben.[9]

A dokumentációs olvasás vizsgálható a verbális protokollok alkalmazásával, mivel az olvasás során

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megvalósuló mentális tevékenységek nem láthatók, de verbalizálhatók. A verbális protokollokat a pszichológiában már az 1980-as években használtak, értelmüket utóbb megkérdőjelezték, majd a kognitívizmus térnyerésével újból előtérbe kerültek. Lényegük a mentális folyamatok externalizálása. A lezajlóban lévő részfolyamatok, céltevékenységek megmutatása révén különböző folyamatok megfigyelését teszik lehetővé. A vizsgálati személyek tevékenységükről „hangosan gondolkodnak", amit hangszalagra vesznek, majd szó szerint leírnak. A verbális protokollokat leginkább az alkalmazott nyelvészetben, különösen az idegen nyelvi olvasási folyamatok kutatásában használják, a könyvtári területen *Ingwersen* használta őket először, méghozzá a tájékoztatási folyamat megfigyelésére.[10]

Verbális protokollokra alapulnak *Fujita – Nardi* és *Fagundes* megfigyelései az indexeléshez kapcsolódó olvasásra vonatkozóan, valamint *Endres-Niggemeyer*[11] hasonló megfigyelései a tartalmi feltárás (elsősorban az indexelés és a referálás) egésze tekintetében. Az utóbbi a verbális protokollokra alapozva összeállított egy intellektuális eszközkészletet (szerszámosládát), amely a szakmai tudást, know-how-t reprezentálja. Ez az eszközkészlet 552, empirikusan is igazolt stratégiát tartalmaz kategóriánként csoportosítva (mintegy a láda fiókjaiba, rekeszeibe rakva).

Fujita – Nardi és Fagundes a következő példákat hozzák.

1. Az olvasás céljainak explicitté tétele és „észben tartása."
2. Az üzenet fontos vonatkozásainak azonosítása.
3. A szöveg szerkezetének felderítése.
4. A figyelem fontos területekre történő irányítása.
5. Maga az indexelés.

Nézzük meg, hogy mit is értsünk ezek alatt, továbbá milyen elnevezéssel találjuk meg őket Endres-Niggemeyernél.

Az olvasás céljainak explicitté tétele és „észben tartása" elnevezéssel illetett kategória Endres-Niggemeyernél leginkább a *Metakogníció* alatt felsorolt stratégiákkal azonosítható. Tudnunk kell, hogy érdemesebb *metakognitív „működések*ről" beszélnünk még akkor is, ha ezeket különböző szerzők más és más módon, különböző kategóriákba sorolva osztályozzák.[12]

A metakognitív „működések" lehetővé teszik, hogy megértésünket nyomon követhessük, folyamatát értékeljük, továbbá, hogy megtegyük a szükséges lépéseket, amikor a megértéssel problémák vannak[13]. Metakognitív „működések" alatt – az alábbiakban definiálandó – metakogníció, a metakognitív tudás és a metakognitív stratégiák érvényesülését, alkalmazását és együttműködését érthetjük

A metakogníció

A *metakogníció* (*metacognition*) legáltalánosabban úgy határozható meg mint tudás a tudásról. A saját tudásunkról rendelkezésre álló tudás, amelyet a hosszú távú emlékezetben tárolunk.

A metakogníció részei:

- maga a tudás,
- az értékítéletek és a monitorozás (monitoring, önmegfigyelés),
- az önszabályozás, amely a legmagasabb szintet képviseli.

A metakogníción belül az önszabályozás részei:

- a tervezés,
- a stratégiák kiválasztása és alkalmazása,
- az (ön)értékelés.

A *metakognitív tudás* magára a kognícióra vonatkozó tudás. A megismerésről megszerzett ismeretek, a tanulás során a tanulásról megszerzett információk összessége.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az olvasáskor aktivizált metakognitív tudást befolyásolják az előzetes tapasztalatok, a meggyőződés, kultúra-specifikus intézményi gyakorlat, nem-anyanyelvi olvasóknál a célnyelv ismeretének szintje.

Metakognitív stratégiák

A *metakognitív stratégiák* a megismerést szabályozzák. Olyan általános készségek, amelyekkel a tanulást kezeljük, irányítjuk, szabályozzuk, vezetjük.[14]
Amit Fujita – Nardi és Fagundes *Az üzenet fontos vonatkozásainak azonosítása* alatt jelöl meg, az elsősorban a szöveg olyan „külső" jellemezőire vonatkozik, mint az alcímek, vagy az illusztrációk, vagy egy-egy tudományos cikk úgynevezett szuperstruktúrái, azaz hagyományos, sematikus tagolása (bevezetés, módszerek, eredmények stb.). (Ezek egyébként fontos támpontjai a szöveg – korábban említett – első olvasásának.)
Endres-Niggemeyernél ez lényegében *A szövegszervezés egységeinek kiválasztása formális jellemzőik alapján* elnevezésű pont alatt szerepel. Nála többek között a következő példákat láthatjuk:
Tanulmányozd a tartalomjegyzéket!
Figyelj a lábjegyzetekre!
Fujita – Nardi és Fagundes lényegében ezzel azonos megfigyeléseket közöl *A figyelem fontos területekre történő irányítása* elnevezéssel is.
Maga az *Indexelés* egyaránt megtalálható Fujita – Nardi és Fagundes munkájában és Endres-Niggemeyernél is.

Jegyzetek

1. HORVÁTH Tibor : A feldolgozás egységei és a feltárás célja. In: Horváth Tibor - Papp István (szerk.): Könyvtárosok kézikönyve. 2. Budapest: Osiris, 2001. 20. p.
2. FUJITA, M..S.L. – NARDI, M.I.A. – FAGUNDES, S.A.: Observing documentary reading by verbal protocol. In.: Information Resarch. vol. 8., no. 4., 2003. http://informationr.net/ir/8-4/paper155.html
   FARROW, J.F.: A cognitive model of document indexing. In.: Journal of Documentation. vol. 47., no. 2, 1991., 149-166. p.
3. GÓSY i.m. 235-238. p.
4. PINTO, M.: El resúmen documental. Pricípios y métodos. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1992.
5. GÓSY uo.
6. POLZOVICS Iván: Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok terén. Budapest: OMKDK, 1962., 251. p.
7. GÓSY Mária: Pszicholingvisztika. Budapest: Corvina, 1999., 253–254. p.
8. POLZOVICS i.m. 252. p.
9. FUJITA – NARDI – FAGUNDES uo.
10. FUJITA – NARDI – FAGUNDES uo.
11. ENDRES-NIGGEMEYER, B.: Summarizing information. Berlin etc.: Springer, 1998.
12. KOLTAY Tibor: Metakognitív tevékenységek az információsűrítés során. V. Pszicholingvisztikai Nyári Egyetem. Jubileumi Kötet. Balatonalmádi, 2002. május 26–30. CD-ROM. Szerk.: Lengyel Zsolt, Navracsics Judit. Veszprémi Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék. [é.n.], [h.n.]
13. FUJITA – NARDI – FAGUNDES uo.
14. SHEOREY – MOKHTARI uo.

    BORKOWSKI J.G.: Metacognition: Theory or chapter heading? In.: Learning and Individual Differences.vol. 8., no., 4., 1996., 391–403. p.

    WALCZYK, J.J.: The interplay between automatic and control processes in reading. In.: Reading Research Quarterly, vol. 35., no.4., 2000., 554–560. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az osztályozás és a káoszelmélet

A rendszer-, a káosz-, az osztályozás-, és az információelmélet találkozása a tudományok dobozai között

Giczi András Béla

A szerző az ELTE BTK Könyvtártudományi-Informatikai Tanszékének hallgatójaként 2001-ben különdíjat nyert az Országos Tudományos Diákköri Konferencián az Osztályozás és a káoszelmélet c. munkájával, melyet 2001 augusztusában a könyvtári szaksajtó is bemutatott. 2002-ben tovább foglalkozott e témával, újabb ismereteit szakdolgozatában összegezte.
A szakdolgozat szerkesztett változatát adjuk most közre.

Ha kinyitod a dobozt / lelsz benne egy kisebb dobozt;
ha azt a kisebbiket is kinyitod / akkor abban egy még kisebb dobozban
egy nála is kisebb dobozka van. / Figyelem! Ez kissé nehezen nyílik,
célirányos a hüvelyk- és mutatóujjad közé fogva / finoman benyomni az oldalát.
No most, hogy elboldogultál ezzel a dobozza , / akkor egy egészen kicsike dobozban
megtalálod, amit olyan régóta keresel. / Most viszont, ha becsuktad a legkisebb dobozt
ügyeskedned kell a nagyobbik dobozzal / de ha az oldalát finoman benyomod
akkor simán rácsúszik a tető, / te pedig a nagyobb a még nagyobb, és a legnagyobb dobozt
most már könnyűszerrel becsukhatod, / de azért ne bízd el magad,
és mielőtt nekikezdenél, / hogy újra kinyitogasd a dobozokat,
egy percig megpihenhetsz.

Örkény István: Türelemjáték (Példázatok, 1972.)

1. A káosz

1.1. Mítoszból – tudomány

A Kaosz jelentése a görög mitológiában tátongó üresség, és a történetek szerint belőle származott a Kozmosz, a mindenség. Hesiodos[1] úgy fogalmazta meg, hogy a Kaosz a mindenség teremtésének kezdetén meglévő üresség, nem istenség, inkább a világ állapota. Két gyermeke született Kaosznak, Erebos és Nyx, a két sötétség.

Pitagorasz már úgy értelmezi a káoszt, mint minden elemek kusza összevisszaságát. A 'négy elem'

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tanából kiindulva úgy tartotta, hogy a Kaosz korában már jelen volt a világban minden eleme Kozmosznak, ám azok nem rendben, hanem összevisszaságban álltak.

Az ókori Rómában a Kaosz már kizárólag ilyen tartalommal rendelkezik, Ovidius így fogalmaz:

„Tenger s föld, s mindent takaró égboltnak előtte mind e világ kerekén egyarcú volt az egész nagy természet: chaos, így hívták: csak nyers kusza halmaz; / csak tunya súly: egymásra sodort, s még össze nem illő / magvai nem jól összetapadt elemek tömegének.[...]".[2]

Tehát a világ teremtéséről ő is úgy vélekedett, hogy az anyagnak már léteznie kellett az előtt, hogy az általunk ismert formáját felöltötte volna, ám összekavarodva.

A káosz fogalma az 1970-es évekig ezzel a tartalommal volt jelen, és került be az európai nyelvek mindegyikébe, amikor ismét új jelentéssel ruházta föl *James Yorke*, a Marylandi Egyetem Fizikatudományi és Műszaki Intézetének vezetője.[3]

Yorke egy olyan tudomány nevéül választotta, amely akkoriban még nemcsak a nevét, hanem a helyét is kereste. A névválasztás olyan folyamatok vizsgálatára utalt, melyek végkimenetelei előre jelezhetetlennek vagy teljességgel kaotikusnak látszottak.

A tudomány maga mindössze ötven éves, pontosabban ennyi ideje foglakoznak vele célirányosan a kutatók. A káoszelmélet által összefogott számtalan teória, vizsgálat és kutatás azonban mindig is jelen volt a modern tudományosságban, csak rejtve, kevés visszhangot és publicitást kapva.

1.2. A káoszelmélet születése

Mi a káoszelmélet? *James Gleick* így fogalmaz: *„A káosz ott kezdődik, ahol a klasszikus tudomány véget ér. Amióta a fizikusok a természet törvényeit kutatják, mindig valami különös tudatlanság lengte körül a légkörben, a viharos tengerben, az állati populációkban, a szív- és az agyműködés ingadozásaiban felbukkanó rendezetlenséget. A természet szabálytalan, nem folyamatosan változó része rejtély, sőt szinte rettenetes dolog volt a tudományban. [...] Ma a tudomány úgy tartja, hogy a káosz mindenütt jelen van. A felszálló cigarettafüst heves örvényekre bomlik szét, a zászló ide-oda csapkod. A csapból kicsurranó víz állandósult alakzatból bizonytalanba megy át. A káosz megjelenik az időjárás változásaiban; abban, ahogyan a repülőgép viselkedik a levegőben; abban, ahogyan az autók összetorlódnak az autópályán, sőt abban is, ahogyan az olaj áramlik a föld alatti vezetékekben. Mindegy, milyen a közeg, viselkedését ugyanazok az újonnan felfedezett törvények szabják meg. E felismerés nyomán az üzletemberek kezdték másként elbírálni a biztosítási kérdéseket, megváltozott a csillagászok vélekedése a Naprendszerről, csakúgy, mint a politológusok felfogása a fegyveres konfliktusokhoz vezető feszültségekről."*[4]

Az idézetben leírt, az 1980-as évek végén megfogalmazott tudományszerkezet ma már némi korrekcióra szorul. A káoszelmélet mai rendszere, a következőkben látja és határozza meg a kaotikus viselkedés mibenlétét. E szerint ez egy olyan folyamat, amely során valamekkora időegység alatt egy kevés kezdeti változóval rendelkező rendszer viselkedése kaotikussá válik.

Az emberiség a világot és annak működési folyamatait vizsgálva már a tudományok születésének hajnalán úgy vélekedett, hogy az egyszerű, vagy annak látszó események egyszerű megoldást szülnek, míg a bonyolult eredőjű események kusza eredményt hoznak. Szakszerűbben szólva: ha egy természeti vagy mesterségesen előidézett folyamat egyszerű alapokon nyugszik, vagyis kevés elem/tulajdonság határozza meg, akkor egyszerű eredményre jut, míg egy sok összetevőből álló folyamat valószínűleg csak még zavarosabbá válik.

Ezen szemlélet legjobban a természettudományok iskolai oktatásában érhető tetten, ahol úgy van jelen, hogy egy fizikai példa megoldásakor a tanár az úgynevezett ideális feltételek meglétét feltételezve jár el. Ennek komoly előnye, hogy a diákok a példa

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megoldása közben megismerik a logika vagy a képletek használatát, és nem a „valódi" probléma köti le a figyelmüket. A tudósok szintén ezt a módszert alkalmazzák. A laboratóriumi körülmények között (ahol megközelítőleg valóban léteznek az ideális viszonyok), a kísérleteket és azok számításait is a séma szerint végzik.

Azzal azonban tisztában vannak, hogy a valóságban soha sem lennének képesek előállítani az ideális körülményeket, de a világ megértésének és feltérképezésének ez a módja immár több ezer éve – már az ókorban, a természetfilozófusok korában is ez volt –, hatékonyan működik.

Lassan a tudósok olyannyira elsajátították ezt a lecke, hogy végül megtanulták nem látni a káoszt.

A tudománytörténetben többször előkerültek azonban olyan elméletek, amelyek egy-egy tudós önálló kutatásainak eredményei voltak. Olyanoké, akik megpróbálták újra meg újra a tudomány (emberkéz alkotta) színfalai mögött megtalálni a valódi fogaskerekeket. Ilyen volt többek között *Jules Henri Poincaré*, aki a múlt század elején a legpontosabban közelítette meg a káosz fontosságának mibenlétét. Művében, a *Science et Méthode*-ban egészen pontosan körülírja azt a problémát, hogy bár elméletileg, ha megismerhetjük a világegyetem állapotát egy adott pillanatban, akkor meg tudjuk azt is mondani, mi várható a következőben, de a kezdeti állapotot csak közelítőleg ismerhetjük.[5] A pontos, minden részletre kiterjedő megismerés, a világ eseményeinek előrejelzése, tehát nem lehetséges.

A 20. század elején más kutatások is hasonló, meglepő eredményt mutattak, mint például *Werner Heisenberg* munkássága, aki a határozatlansági relációt vezette be a magfizika terültén, ami máig meghatározó elmélete az atomfizikának. A tétel lényege, hogy két atom magfúziója során az elemi részecskéknek nem lehet egyszerre maghatározni a sebességét és a helyzetét. A részecskék negatív töltésű elektronjai taszítani kezdik egymást, mikor az atommagok közelednek, így elvileg nem jöhetne létre a magfúzió, ám ez mégis bekövetkezik.[6] Ez az alagútjelenség, egy olyan kiskapu, ahol a káosz beférkőzik a megoldási képletbe, és átsegíti az emberi gondolkodást a felmerülő akadályon.

Heisenberg nem kereste a jelenség okait, ez mégis egy nagyon fontos dologra hívta fel a figyelmet: a kicsiny, elhanyagolhatónak tűnő folyamatok, energiakvantumok, hatások (az ő esetében az atommagban ható erők) döntően befolyásolhatják a rendszerek viselkedését. Ez a káoszelmélet egyik sarkalatos pontja, a kicsiny hatások módosító ereje az egész rendszer viselkedésére.

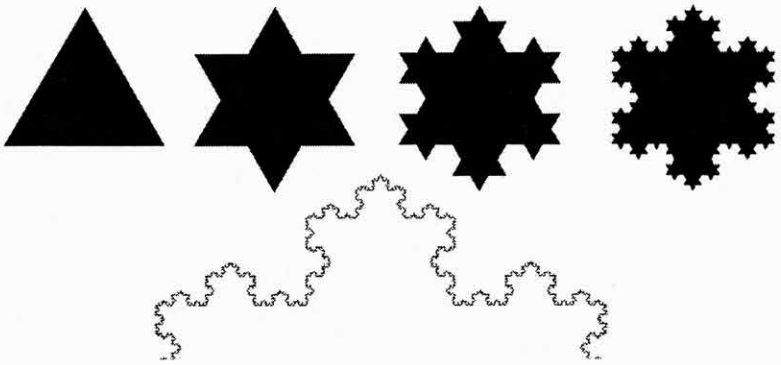
A káoszkutatásban már az első pillanatban fontos volt a leképezés, a megfigyelt folyamatok megjelenítése. Ennek előfutárai azok a geometriai jelenségeket vizsgáló tudósok voltak, akik speciális görbéket, síkidomokat, testeket próbáltak megérteni; ám ezekről nemegyszer kiderült, hogy sík- és térelemek keverékei.

1904-ben[7], *Helge von Koch* svéd matematikus írt le egy olyan síkidomot melynek szerkezeti alapja egy egységnyi oldalú háromszög. A geometriai transzformáció során mindig ugyanazt tesszük a síkidommal: minden oldalára egy egyharmad oldalhosszúságú háromszöget helyezünk, az ábrán látható módon. (*1. ábra*) Ezt elméletileg a végtelenségig ismételhetjük. A végeredmény egy olyan síkidom lesz, amelynek kerülete végtelen, ám területe nem haladja meg a kezdő háromszög köré írható kör területét. Így egy végtelen vonal véges térrészben van jelen. Ez pedig – akárhonnan is nézzük – az euklideszi matematika keretei között képtelenség.

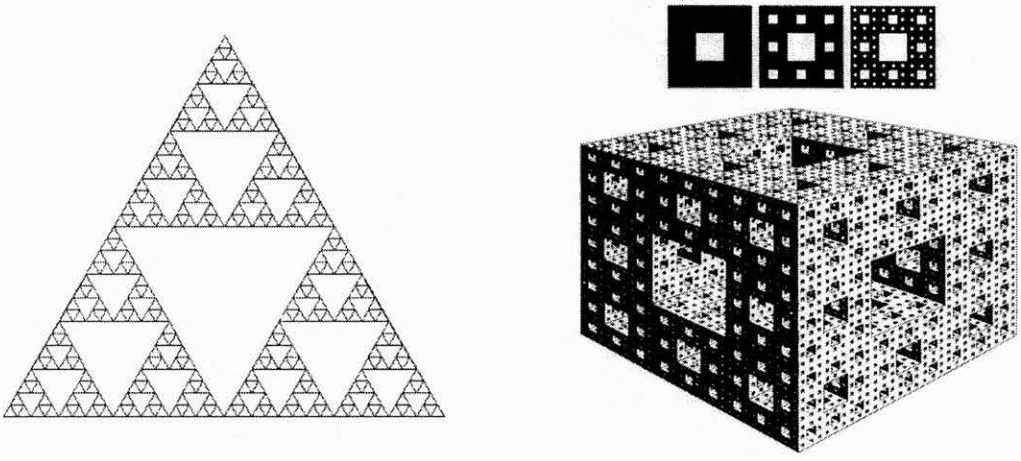
Ha a síkidom köré egy kört rajzolunk, annak ívét nem lépi túl a kerülete, akármeddig is folytatjuk a geometriai transzformációt.

Egészen pontosan az egy-, kettő- és háromdimenziós térben lehetetlen, ám ha feltételezzük, hogy léteznek ún. törtdimenziók is, ahogy *Benoit Mandelbrot* tette[8], akkor kiszámítható, hogy a síkidomunkat határoló görbe nem egy, hanem 1,2618 dimenziós. Ilyen és ehhez hasonló geometriai „szörnyeket" mások is felfedeztek, mint pl. a *Sierpinski-háromszöget*, vagy a *Menger-szivacsot* (*2. ábra*).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1. ábra
A Koch-görbe

2. ábra
A Sierpinski-háromszög, illetve a Menger-szivacs

Ezek a felfedezések és elfeledett elméletek a múlt század közepén egyre több kutatót foglalkoztattak. Egymástól elszigetelve, több tudományterületen jelent meg ez az új szemléletmód, ami egyre több hívet toborzott táborába.

A Sierpinski-háromszög, illetve a Menger-szivacs olyan sík- illetve téridomok, amelyek jellemzői hasonlóak, a síkot, illetve a teret nem töltik ki, ám a kerületük, területük végtelen. Az ilyen síkidomok különleges tulajdonságainak tanulmányozása során fedezte fel Benoit Mandelbrot a hasonló tulajdonságokkal rendelkező, ám annál összetettebb szerkezetű ún. *Mandelbrot-halmazt.*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1.3. A paradigmaváltás

Az előzőekben már említettem, hogy a káoszelmélet paradigmája megváltozott az elmúlt ötven évben, így fontos szót ejteni a változás folyamatáról is.

Thomas Kuhn[9] paradigma-elmélete elvetette a tudományos forradalmakról, azok szerkezetéről szóló, a korában fennálló elméletet, és feltételezte, hogy a tudományos fejlődés nem lassan és szisztematikusan következik be egy tudományágon belül, hanem egyszerre, akár több tudós munkája révén, – ahogy a könyve címe is utal rá – tör be a tudományos életbe. Ez a folyamat a káoszelmélettel kapcsolatban is ugyanígy zajlott le: közel egy időben kerültek a tudományos közvélemény elé annak a néhány kutatónak az eredményei, akik a forradalmat indították.

Az a természettudományos paradigma, mi szerint az egyszerű rendszerek egyszerű viselkedést, a bonyolult rendszerek bonyolult viselkedést mutatnak, évszázadokon át a tudományos vizsgálatok alapját képezte. A káoszelmélet hajnalán született meg az a felismerés, hogy az egyszerű rendszerek is mutathatnak bonyolult viselkedést. A '80-as évek káoszelméletének paradigmája értelmében már a bonyolult, sok elemből felépülő rendszerek viselkedését úgyszintén az egyszerű rendszerek bonyolult viselkedésének tanulmányozása alapján vélték megérteni. Tehát a bonyolult rendszerek értelemszerűen bonyolult viselkedést mutatnak, de ugyanakkor vizsgálhatóak és leképezhetőek. Így a régi tudományos paradigma – az egyszerű rendszerek csak egyszerű viselkedést mutathatnak –, megdőlt.

A '90-es évek második felére a káosztudomány körébe tartozó elméletek száma nagymértékben megnőtt, mely a tudományon belül szükségszerűen szakadáshoz vezetett; sokszor még olyan problémák megoldására is alkalmazták, amelyek kívül estek az elmélet keretein. Így született meg az új paradigma, közel ötven év alatt, amely beszűkítette azt a kört, amit a káosztudomány a területeként ezután elismer, vagyis az olyan rendszerek viselkedésének vizsgálatára összpontosít, amelyek egyszerű kezdőfeltételekből kiindulva bonyolult viselkedést mutatnak, és mindezt egy idősoron nyomon lehet követni.[10] A bonyolult kezdőfeltételekkel rendelkező rendszer bonyolult viselkedésének vizsgálatát elvetették.

2. Az osztályozás

Az osztályozás az emberi gondolkodás alapvető folyamata. Ez az immár közel 3500 éves tudomány az emberi absztrakció egyik legkézzelfoghatóbb formája lett. Minden kor igénye volt az öröklött és a szerzett tudásanyag megőrzése és rendszerezése, ami különösen a tudományok vizsgálati tárgyainak, szempontjainak bővülésével vált fontossá.

Már az időszámítás előtti 1300-as évekből fennmaradtak az ismeretek rendszerezésének korai emlékei[11]. Az idők folyamán sokan foglalkoztak osztályozási rendszerek tudományos igényű megvalósításával, melyek kapcsán számtalan megoldás született.

Az osztályozás metódusa[12] – tükrözve az emberi gondolkodást – azon alapszik, hogy a minket körülvevő dolgokat hasonlóságuk alapján egymás mellé rendeljük, különbségeik alapján pedig egymástól elválasztjuk. És mi mindennek a leglényegesebb motívuma? Az, hogy a világ ilyen szemléletű feltérképezésének módszerét az ösztöneink, és nem a józan eszünk sugallja. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az osztályozás folyamán ne használnánk józan ítélőképességünket. Annak fontosságát, hogy az emberi elme egyik legfőbb tevékenységének, az elkülönítésnek és a csoportosításnak a mozgatói ösztönösek, ha szabad így fogalmaznom, a természettől valók, dolgozatom folyamán igazolni igyekszem.

Az elme mind az új, mind a régről ismert fogalmakat, melyekkel találkozik, először absztrahálja,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

majd csoportosítja hasonlókkal, vagy általánosítja, és végül megszületik elménkben a fogalmi kép.[13] Mit tesz valójában az osztályozás, a tudományos szintre emelt fogalom-megismerési folyamat? Keretet és formát ad annak a minden emberben meglévő módszernek, amit arra szolgál, hogy az egyes ember megtalálja a helyét a világban, hogy rendet tudjon tenni maga körül.

2.1. Az osztályozás iskolái

2.1.1. A tudományfelosztáson alapuló iskolák

Az osztályozás első iskolái erősen kötődtek az ókorra jellemző tudományos szemlélethez, a későbbiekben is a tudományfelosztáson alapuló iskolák alapvetően ezt a szerkezetet követték.[14]

Az osztályozási rendszerek között a legelterjedtebbek a tudományfelosztáson alapuló rendszerek. Bár a mai napig ez a forma határozza meg leginkább az osztályozást, alapvető problémája, hogy az ilyen rendszerek kezelése nem a legegyszerűbb, lévén hogy a struktúra kötött, a leggyakrabban hierarchikus, bár jól átlátható. Jellemzően iránymutató szerepe, haszna van.

2.1.2. A nyelvészeti iskola

A könyvtári osztályozás nyelvészeti irányzata a XX. században született meg.[15] Az alkalmazott eljárás már nem egy prekoordinált rendszerbe történő besorolás, hanem egy a dokumentumok által meghatározott flexibilis struktúra létrehozása. Ez a kevésbé önkényes, könnyen szerkeszthető rendszer lehetőséget ad arra is, hogy az osztályozással nem tudományos szinten foglakozó felhasználónak is módja legyen eredményesen információt keresni.

E rendszer a szerkezetén belül már nem alárendelő, hanem mellérendelő struktúrában kezeli az osztályozás során felfedett ismérveket és azokat kulcs- vagy tárgyszavakként egymás mellé helyezi, sorrendiség nélkül. (Egyes rendszerek esetén előfordul azonban a hierarchikus szerkezet is, így például a tezauruszokban[16].)

Egyes tudományok interdiszciplinárissá válásakor[17] fontossá vált egy olyan osztályozási rendszer leírása, – ellentétben a tudományfelosztáson alapulókkal – amely képes kezelni a közös határterületű tudományágakat. Erre alkalmas a nyelvészeti iskola.

2.1.3. A statisztikai iskola

A statisztikai iskola már a legmodernebb technológia által jött létre, mely lehetővé tette a szövegek tárolását és visszakereshetőségét a számítógépekben.[18] A statisztikai szövegelemzés módszerét felhasználó osztályozási rendszerek a legfiatalabbak az osztályozás irányzatai között. Előnyük, hogy a dokumentumok teljes szövegei mind az osztályozásban, mind az információkeresésben használhatóak. A számítástechnika fejlődése által látszik beteljesedni az osztályozás egyik fő célja, az objektív tartalomföltárás, amely a dokumentumok teljes szövegén keresztül valósul meg.

Az előzőekben felsorolt irányzatok, iskolák egy tőről fakadnak: mindegyik az emberi elme produktuma, tehát az az ősi természetes rendszerező elv működteti őket, mely mindig is jelen volt az emberi gondolkodásban.

Dolgozatomnak, jóllehet mindhárom osztályozási iskola rendszereinek működését vizsgálva keresi azokat a mozzanatokat, melyek a káosz valamely megnyilvánulásával kapcsolatban állhatnak, de mégsem ez az alapvető rendező elve. Miután a káosz a világ természetéből adódóan jelen van mindenben, aminek a természet változékonyságához köze van, így jelen kell lennie – ha rejtve is –, azokban a dolgokban, melyek az ember, a gondolkodásában természeti lény elméjében öltenek testet.

Az utóbbi két évtizedben a társadalomtudományokban egyre inkább előkerült a káoszelmélet alkalmazásának lehetősége[19] mint elképzelhető és főként hasznos kutatási terület. A gazdasági vagy társadal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mi folyamatok vizsgálata a káoszelmélet eszközeivel eredményesnek bizonyult. Az új vizsgálati módszerekkel – például a fraktálgeometriával – lehetővé vált a már ismert folyamatok új megközelítésből való elemzése.

A könyvtártudomány az elmúlt negyven év folyamán átalakult, és a dokumentumtól az információ felé fordult. Így mára már eggyé vált azzal az információtudománnyal, melyet a '60-as években megérintett a káosz elmélete.

Az osztályozás tűnik a könyvtártudomány területei közül a legalkalmasabbnak arra, hogy jelenségeit a káoszelmélet vizsgálati módszereivel írjuk le, lévén a káosz egyik legfontosabb tulajdonsága a folyamat- és rendszerközpontúság.

Mindezek alapján úgy gondolom, nem csupán a véletlen műve, hogy a káoszelmélet elemei, mint pl. a fraktálelmélet, a pillangó-hatás, vagy a periódus-kettőződés, feltűnnek az osztályozásban. Dolgozatom 5. fejezetben részletesen foglalkozom a kérdéssel.

3. Az interdiszciplinaritás

A tudományok felosztása, egymástól való elkülönítése az antik Görögországban még közel sem érte el a mai mértéket, a filozófia foglalta magába a tudományos diszciplínák mindegyikét. Idővel megindult a tudományok szétválása, lévén az emberi elme igénye az osztályozás, az eltérő fogalmak csoportosítása, s létrejöttek az önálló tudományterületek. Ez a folyamat a 20. századig átívelt a tudománytörténeten. Az utolsó polihisztorok a reneszánsz korában tudták még annyira összefogni a tudományokat, hogy egy ember megbirkózhatott az eddigi ismeretek befogadásával. Érdekes, hogy éppen az ő munkásságuk nyomán indult meg a legdinamikusabban a tudományok fejlődése és izolációja.

Mára a tudományok között oly nagyfokú lett a diverzitás,[20] hogy egy anyatudományon belül, annak két eltérő ágában munkálkodó tudós inkompetenssé válik a másik kutatási területén. Annál gyakoribb azonban az a jelenség, hogy két tudományterületén ágai között létesül szoros kapcsolat. (Ilyen például a kvantumfizika, melyet már a gimnáziumokban is mind a fizika, mind a kémia keretén belül ismerhetnek meg a diákok.)

Így előfordulhat, hogy a születő tudományos felfedezések nem találják a helyüket a tudományfelosztáson alapuló rendszerekben, hiszen éppen a tudományok ötvözése révén születtek meg.

4. Rendszerelmélet

A rendszerelmélet tudományát szintén a modern kor vívmányai hívtak életre. A görögök filozófia- és természettudománya óta egyre világosabban fogalmazódtak meg az atomista, a mindent ízeire bontó tudományos-elemző gondolkodás jellemzői.[21] A tudományok története során egyre szerteágazóbb lett azok viszonyrendszere, struktúrája, és az egyes tudományterületek egyre távolabb kerültek egymástól.

Az atomista szemlélet azonban a 20. század elején elvesztette azokat az alapokat, melyeket a tudományok rendszeréről alkotott felfogás támasztott. A különböző tudományágak kutatási eredményei között hirtelen olyan összefüggéseket fedeztek fel, amelyek egyértelműen eltörölték az egyes tudományok addig éles határait.[22]

A század folyamán aztán kiforrott a rendszerelmélet, amely több új látásmódot is hozott magával. Egyrészt, az addig szaktudomány-specifikus kutatások mellett helyet kaptak az interdiszciplináris kutatások, másrészt megjelent a rendszerben való gondolkodás.[23] Minden másnál fontosabbá vált a rendszerkutatásokban az adott tudományág vagy a vizsgált jelenség struktúrájának megértése, nem az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

elemi részek szintjén, hanem a mélyebb összefüggések terén. Fontos eredménye ezen kívül még a rendszerelméletnek, hogy vizsgálati tárgyait mint rendszert tekintették, melyek ugyanakkor egyben mindig egy nagyobb, nyílt és folyamatosan változó rendszer részei is.

A káoszelmélet fontos tulajdonsága, hogy a kaotikus viselkedések csak rendszerben vizsgálhatóak. Mégpedig nyílt rendszerekben, mivel a káoszelmélet leglényege voltaképpen az, hogy kaotikus viselkedést mutató folyamatok nyílt rendszerekként írhatók le.

5. A kapcsolat a rend és a káosz tudománya között

A következőkben az osztályozási rendszerek már említett három iskolájának egyes elemein keresztül szeretném bemutatni azt a teóriát, mi szerint az osztályozás dinamikus struktúraként és szellemi folyamatként egyaránt mint nyílt rendszer működik, s ebből következően kaotikus viselkedésminták jellemzik. Továbbá szemléltetni fogom, hogyan alkalmazható a fraktálelmélet az osztályozás szerkezetére. Megvizsgálom az osztályozás alapjait meghatározó információelméletet, annak a káosszal már a '60-as évek óta fennálló kapcsolatát. Végül azt, hogy maga a rendszer hogyan védekezik a kaotikus állapot kialakulása ellen.

Az osztályozásban – lévén mesterséges rendszer – mesterségesen van jelen az a visszacsatolási rendszer[24], amely a kaotikussá válás ellenében hat. S bár a természetes rendszerekben is jelen van ilyen „beépített korlát", látni fogjuk, hogy mennyivel eredményesebben törekszik ez az ember által kialakított, ám szerkezetében mégis a természet sémáit követő rendszer a rend megteremtésére.

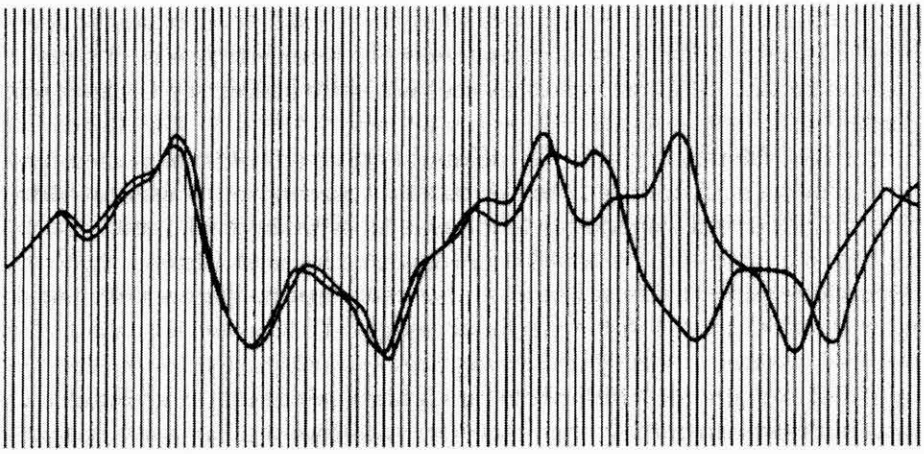
A könyvtári osztályozási rendszerek történetében az elsők a tudományfelosztáson alapuló rendszerek voltak, melyek jellemző módon hierarchikus felépítésűek, kötött szerkezetűek, és sok esetben olyannyira szerteágazóak, hogy azok csak a szakember számára átláthatóak. A dokumentumok tartalmi feltárásának szándéka mind nagyobb és egyre összetettebb rendszereket hívott életre. Ennek a folyamatnak döntő mozzanat volt az 1895-ben rendezett I. Bibliográfiai Kongresszus,[25] melynek résztvevői az Egyetemes Tizedes Osztályozás létrehozásáról határoztak. Ez azóta a legösszetettebb szerkezetű, legbővebb fogalomkészlettel rendelkező osztályozási struktúrává vált. Jóllehet, az ETO hierarchikus, tudományfelosztáson alapuló rendszer, mégis a mai napig az egyik leghatékonyabb tartalomfeltáró eszköz.

A káoszkutatás első állomása *Edward Lorenz* nevéhez fűződik, aki 1960-ban a Massachusettsi Műszaki Egyetem meteorológiával foglalkozó kutatócsoportjánál dolgozott.

Az akkori számítástechnika fejlettségi foka nem tette lehetővé az időjárás olyan kifinomult kutatását és előrejelzését, mint napjaink szuperszámítógépei. Lorenz egy olyan programot írt, amely az időjárás fő összetevőinek egymásra gyakorolt hatását 12 egyenlettel leírta, és ennek segítségével hozott létre fiktív, ám annál izgalmasabb időjárási viszonyokat a számítógép képernyőjén.[26]

A programot sok százszor lefuttatta, és elemezte az eredményeket. Egy alkalommal azonban nem a kezdő állapotot, hanem a vizsgált folyamat közepének adatait adta meg az egyenletrendszerben. A kapott eredmény Lorenz legnagyobb meglepetésére eltért a korábbiakban már lefuttatott számítások eredményétől, amikor a folyamat kiinduló adatait számoltatta tovább a géppel. Itt kell megjegyeznem, Lorenz kezdő adatai fiktív adatok voltak, ugyanúgy, mint a számítás közepén kapott eredmények. Az egyenletekbe most behelyettesített értékek más eredményt mutattak, mint korábban, amikor nem mint kezdőfeltételek szerepeltek. Illetve a számítás addig hat tizedes jegyig tartó számait ekkor már

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. ábra
Lorenz időjárás-rafikonja

csak három tizedes jegyig táplálta be. Az eltérés hatására az időjárás képe a képernyőn drámaian megváltozott. (*3. ábra*)

Az időjárásban beállt változásokat Lorenz egy grafikonba sűrítette, majd a kapott görbét rávetítette az előző eredményre. Bár a változást az adatok apró eltérései okozták, mégis roppant nagy eltérés mutatkozott a két görbe között.

Lorenz a régi tudományos paradigma szerint úgy gondolkodott, hogy a kis hatások kihalnak anélkül, hogy befolyásolnák egy folyamat végbemenetelét. Ez az eset azonban felhívta a figyelmét arra, amit Poincaré még az 1900-as évek elején mondott a kis hatásokról[27], és kutatni kezdte a felmerült probléma jellemzőit. Lorenz determinisztikus egyenletei nem foglaltak magukba véletlenszerű tagokat, így egyértelművé vált előtte, hogy a számokban kell keresni a „hibát".[28] A görbéken megjelenített időjárás-változások egymásra illesztésekor Lorenz felismerte, hogy a kezdetben ugyanúgy viselkedő időjárási görbék nagyon messzire távolodhatnak el egymástól.

Ezekben az években *Neumann János* is az időjárás-előrejelzéssel foglalkozott,[29] és megépítette e célból az első számítógépét. Meg volt győződve, hogy az időjárás hosszú távon előre jelezhető. Elképzelése szerint egy rendszer azon pontjait megtalálva, amelyeken felléphet az instabilitás, melynek kiszűrésével előrejelezhetővé válik minden – nem csak időjárási – folyamat. Neumann abban tévedett, hogy nincsenek kitüntetett tulajdonságokkal bíró pontok, lévén hogy egy nyílt rendszer minden pontján felléphet az instabilitás.

Lorenz kutatásai a kezdőfeltételekre való érzékenység felismerésével és a később *pillangó-hatás* néven híressé vált tétellel nem értek véget, innen a folyadékok turbulenciájának viselkedésnek vizsgálata felé fordult. Feltételezte, hogy a természetben fellépő kaotikus viselkedések voltaképpen nagyon finom struktúrát mutatnak. Számunkra azonban az első két tézis jellemző tulajdonságai az érdekesek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

5.1. A pillangó-hatás

„Okozhat-e egy pillangó szárnycsapása Brazíliában tornádót Texasban?"[30] – szólt Lorenz egy előadásának címe. Ebben problémák széles körére mutatott rá, melyek közül talán a legfontosabb a következmények kérdése. Egy természeti folyamat esetén a pillangó-hatás fellépésekor a vizsgált folyamat az előre megjósolt végeredménytől eltér. Az osztályozás során a fő cél az osztályozási tevékenység minél pontosabb végrehajtása, a dokumentum tartalmi feltárásának minél pontosabb megvalósítása, valamint a felhasználó információ-igényének minél eredményesebb kielégítése.

Amit a pillangó-hatás kapcsán a káosz megjelenéseként szoktunk emlegetni, azt a hétköznapi nyelv *hibának* nevezi. Azaz, amit hibának nevezünk, az tulajdonképpen nem más, mint az a kis hatás, amely egy előre nem látott pillanatban instabilitást okoz, vagy egy olyan kezdőfeltétel, amellyel nem számoltunk.

Az osztályozás folyamatában ez a következő két ponton léphet fel: az egyik a rendszer szerkezetének esetleges hibája, a másik az „emberi tényező" által okozott anomália. A rendszer hibája úgy jelentkezhet, hogy a nagyon, olykor túlságosan szerteágazó struktúra több hasonló, ám mégsem teljesen megegyező módot kínál egy probléma megoldására. Például egy prekoordinált rendszerben – mint amilyen az ETO is –, a meghatározott struktúra bár ésszerű, mégis túlságosan összetett megoldást szolgáltathat egy tartalomfeltárási kérdésre. A bírálók már az első évektől hangot adtak azon ellenvetésüknek, hogy az ETO rendszere sok helyen nem elég pontosan illeszkedik a tudományok szerkezetéhez. Ennek következménye lehet, hogy bár gyakorlatilag mindent le lehet írni az ETO fogalomkészletével (megközelítőleg kétszázezer fogalmat tartalmaz a teljes kiadás[31]), illetve a fogalomkapcsolási eljárás segítségével, azonban a még atomista tudományfelfogás hatására szerkesztett rendszer egyrészt nem tükrözi a valóságot elég pontosan, másrészt a közös problémákkal foglalkozó társtudományok és a közös kutatási területeken érintett interdiszciplináris tudományok túlságosan távol helyezkednek el egymástól, és a kötött szerkezet miatt e távolság nem csökkenthető.

Az ilyen esetekben az osztályozó problémába ütközhet. Az újabban kialakult, hagyományosan az ETO-ban használt eljárásokkal nem leírható fogalomkapcsolatok révén a felmerülő problémák megoldására esetlegesen különböző módokat találhatnak az osztályozást végző személyek. Így az eredményes keresés akadályokba ütközik, a keresés során dokumentumok esnek ki a találati halmazból vagy irrelevánsak kerülnek bele, és az információk csak töredékesen, vagy egyáltalán nem jutnak el az olvasóhoz. Ennek elkerülése, illetve megelőzése az egyik fő célunk.

A második pont, ahol hiba léphet az osztályozás folyamatába, emberi eredetű. Az osztályozás, mint minden munkafolyamat során számolnunk kell ezzel a lehetséges hibaforrással is. Eredőit valahol a már említett emberi gondolkodás gyökereinél kell keresnünk, így a prevenció gyakorlatilag megvalósíthatatlan. A szerteágazó és asszociatív emberi gondolkodás,[32] ami különösen az olyan összetett szellemi munkát végző embereknél fontos, mint a könyvtárosok, sok hibalehetőséget rejt magában.

Sajnálatos módon a rendszer működésének következtében egymásra épülnek e két hibaforrás „következményei".

5.2. Érzékenység a kezdőfeltételekre

Az érzékenység a kezdőfeltételekre[33] az osztályozásnak azon fejlődési pontján érhető leginkább tetten, amely már a legmodernebb technológiát, azaz az automatikus osztályozást[34] használja a statisztikai iskola keretein belül.

E szerint a kezdeti feltételek döntően meghatározzák egy adott folyamat lefolyását. Ez esetünkben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szintén igazolható, hiszen az automatikus osztályozás folyamán a kezdeti tényezők határozzák meg az egyes klaszterek tartalmát.

Az osztályozásra szánt dokumentumoknak vagy egyszerűen szellemi munkával állítjuk össze az információs mátrixát,[35] a kulcsszavak sorrendjét, vagy a tárgyszójegyzéket a dokumentumok teljes szövegéből/címéből a számítógép emeli ki, és a stoplisták szerint szűri a tartalmilag irreleváns szavakat.

A folyamat során az első 10–15 dokumentum tartalmi jellemzői döntően meghatározzák a rendszerben a klaszterek tartalmi követelményeit. Így létrejön az alap tárgyszójegyzék, ami a továbbiakban a klaszter centroid-vektora lesz. A centroid-vektor a klaszterben már bent lévő dokumentumok vektorainak átlaga; minden új dokumentum vektorát ehhez hasonlítja a program.

Ha elég kicsi az új dokumentum vektorának és a klaszter centroid-vektorának közelsége, a már meghatározott klaszterbe kerül a dokumentum. Ha a dokumentum tartalmilag a már „beépített korlátozás" keretein kívül esik, akkor azt a program automatikusan egy vele megegyező tematikájú, új centroid-vektorral rendelkező osztályba helyezi el.

A találomra kiválasztott 10 dokumentum tartalmi jellemzőiről nem tudjuk, hogy milyen irányt szabnak a centroid-vektornak. Megvan azonban az a lehetőségünk, hogy tervszerűen válasszuk ki az első néhány dokumentumot, amit felveszünk a rendszerbe, vagy olyan kérdésklasztereket[36] fogalmazhatunk meg, amelyek előre tematikusan szerkesztik a klaszterek viszonyát egymáshoz. Ez az egyszerű módszer nagyban segíti a munkánkat.

Mindemellett az ilyen módon létrejövő klaszterek a leginkább hasonlatosak a természet csoportjaihoz, valamint a dokumentumvektorok összeadódása a leginkább hasonló a természetes rendszerek működéshez, amelyekben minden elem hatást gyakorol a másikra, és az egész rendszerre egyaránt.

5.3. Káosz-játék

A káosz-játék segítségével a kutatók fel tudják mérni, hogy az adott viselkedés vagy folyamat fraktálszerkezettel jellemezhető-e. *Fokasz Nikosz* leír egy egyszerű kísérletet, amely során egy ABC háromszöget és egy P pontot veszünk föl a síkon, majd egy véletlenszerű eljárással – mondjuk sorsolással – kiválasztjuk a háromszög egyik csúcsát, és a P pontból egyenest húzunk a kiválasztott csúcs és a pont távolságának felének hosszával. Ha többször megismételjük ezt a véletlenszerű irányválasztást, illetve a szakaszok meghúzását, a háromszögön belül hamarosan kirajzolódik egy, a Sierpinski-háromszögre emlékeztető szerkezet.

Az automatikus osztályozás folyamán véletlenszerűen, vagy tematikus csoportokban dokumentumokat osztályozunk, azok teljes szókészletének releváns szavai alapján. Tételezzük fel, hogy azt a folyamatot, amit a számítógép végez, a következő módon ábrázoljuk: az egyszerűség kedvéért vegyünk egy dokumentum-halmazt, amelynek elemei 3 kérdésklaszterben feltárhatók. Ezek lehetnek teljesen eltérő, vagy csak kis mértékben különböző témájú dokumentumok – ez a vizsgálat szempontjából nem meghatározó. A fent leírt kísérlettel analóg módon tekintsük az első dokumentumot a P pontnak. A tartalmának megfelelő klasztert megjelenítő háromszög-csúcs felé húzzunk egy szakaszt, amely hossza a P és az adott csúcs távolságának fele. Majd vegyük a következő dokumentumot, és miután a program besorolta azt a megfelelő klaszterbe, húzzuk meg a fél-szakaszt a csúcs felé. (Ez természetesen lehet az előző csúcs is.) A geometriai transzformáció minden dokumentumra vonatkoztatható.

A folyamat egyértelműen úgy zajlik, mint a sorsolásos módszer: nem tudjuk, melyik csúcs felé fordít minket a „következő kör". Természetesen sokkal valósághűbbé is tehető a rendszer egyrészt azzal, ha háromnál több induló klasztert jelölünk ki – ez-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zel egy sokkal összetettebb fraktálszerkezethez jutunk, másrészt, ha nem előre határozzuk meg a klasztereket, hanem a rendszer maga generálja őket. Az első dokumentum meghatározza az első klasztert, a második a másodikat – feltéve, hogy a közelsége nagyobb, mint a megengedett –, és így tovább folytatva bármely dokumentum-csoport automatikus osztályozásakor előállítható egy specifikus fraktálszerkezet.

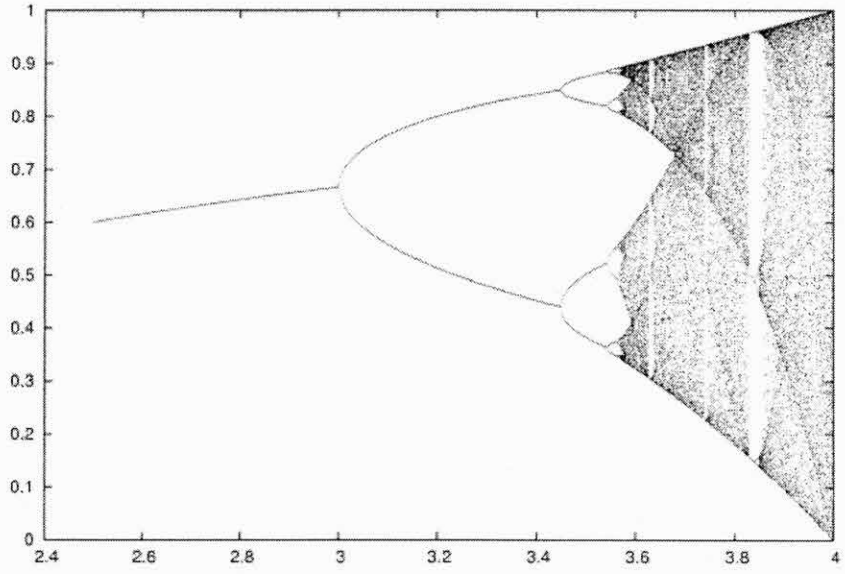
5.4. Periódus-kettőződés

A pillangó-hatás kapcsán merül fel a periódus-kettőződés kérdése. A természeti folyamatok periódus-kettőződésével a matematikus-fizikus *Robert May*[37] foglalkozott. Az ő kísérleteiben a biológiai vagy organikus rendszerek periódusai addig kettőződtek, míg beállt egy átláthatatlan, kaotikus állapot.

Ha már egymástól függetlenül két jelzet áll rendelkezésre egy tartalom leírásához, akkor óhatatlanul előfordulhat, hogy később a hasonló tárgyú művek is a két halmaz valamelyikébe kerülnek be, és így a felhasználóban, de a rendszert működtető könyvtárosban is zavart kelthetnek. Olyan zavart, amire esetleg fel sem figyelnek. Ezt követően az osztályozás folyamán egymástól függetlenül két csoportba gyűlnek a dokumentumok, és a két jelzet között oszcillálnak. Elméletileg ez nem következhet be, hiszen az osztályozáskor minden új dokumentumot az alapok, például az ETO-táblázatok szerint dolgozunk fel. Azonban az emberi emlékezet, az asszociáció és főleg a csoportosítás, óhatatlanul létrehozza a maga bifurkációit, hiszen nem hívjuk segítségül minden esetben az alkalmazott osztályozási metódus szakkönyveit az egyes dokumentumok feldolgozása során. (*4. ábra)*

A káoszhoz több út is vezet, a bifurkációk kialakulása, vagyis a periódus-kettőződés *csak* egy lehetőség. A gyakorlati munkában előforduló hibák ehhez vezetnek el leghamarább, ám ez az a megjelenési forma is, ami a legkönnyebben orvosolható. A 4. ábrán megjelenő eset, vagyis a teljes kaotikus állapot beállása nem következik be, hála a folyamatos kontrollnak, illetve visszacsatolásnak.

A problémát már *Charles Ami Cutter* felismerte,[38] és szótárkatalógust szerkesztett kiküszöbölésére, valamint a fogalmak értelmezésének pontosítására. Ebből következik, hogy a természetes nyelveken alapuló rendszerek azzal, hogy például a tárgysza-

4. ábra
A káoszhoz vezető út

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vazó rendszerek a tárgyszójegyzékekben rögzítik a fogalmakat, kizárják ezt a hibalehetőséget. De egy nem előre rögzített, hanem bővíthető tárgyszójegyzék esetén újra fellép az önálló fogalomalkotás „problémája", és újra kialakul a káosz.

Ez természetesen ilyen szélsőséges módon nem valósulhat meg az osztályozásban, hiszen ennél sokkal mélyebben szabályozott a rendszere. De megindulhat az a folyamat, amely ebbe az irányba sodorhatja. Az emberi tényező a félreértések és tévedések által okoz/okozhat hibákat. Ezek akár természetes nyelvi problémák is lehetnek, melyek ugyanolyan eredményre vezetnek, mint az osztályozás nyelvének más zavaró elemei. Jól példázza ezt egy számítógépes tárgyszó-katalógus tárgyszavának esete.

A tárgyszavak között szerepelt az „ISM" mint tárgyszó. Ennek a mozaikszónak két feloldása lehetséges: egyrészt Ifjúsági és Sportminisztérium, másrészt Integrációs és Stratégiai Munkabizottság. Ez egy adott keresés esetén nem szerencsés, mivel olyan dokumentumok is bekerülhetnek a találati halmazba, amelyek nem csökkentik az entrópiát. Éppen ellenkezőleg, hátráltatják a hatékony információkeresést.

A fejlődő, természetes nyelvekben az egyes lexémák jelentéstartalma folyamatosan bővül, s ez a természetes nyelvi osztályozási rendszerekben potenciális hibaforrást jelenthet. A hibák kiküszöbölése érdekében szükséges tehát, hogy a rendszeralkotók kiemelt helyen kezeljék az azonos alakú szavakat.

Kaotikus viselkedésminták kialakulása ellen a természet is védekezik, és sajátságos korlátozó rendszert hoz létre minden biológiai organizmusban.[39] Az emberi elme alkotta mesterséges rendszerekben szintén jelen van ez a beépített „védelem", amit visszacsatolásnak nevezünk. Ez a kontroll a rendszer minden pontján alkalmazható, és a korrigáló beavatkozás is minden esetben megvalósítható. A természetes rendszerekben fellépő káosz az esetek többségében visszafordíthatatlan folyamatot indít el – mint például periódus-kettőződés esetén, vagy folyadékok keveredése közben –, melynek végeredményeképpen kaotikussá válik a rendszer viselkedése. Azonban a sokkal kevésbé összetett struktúrájú mesterséges rendszerekbe bármikor, bármely ponton beavatkozhatunk. Tehát a pillangó-hatás, vagy a periódus-kettőződés is megoldható probléma az osztályozásban, sőt gyakorlatilag elő sem kerül, hiszen az előzőekben felsorolt példák egyike sem jut el a kaotikus viselkedés állapotába.

Azért kell tehát minél nagyobb körültekintéssel eljárnunk, és folyamatosan karban tartanunk a rendszert, mert az egyetlen eszköz, amivel megakadályozhatjuk a kaotikus állapot kialakulását, az az állandó visszacsatolás.

5.5. A látható Káosz – a fraktálok

A fraktálok olyan geometriai idomok, amelyekkel modellezhetőek a környező világ önhasonló szerkezetei és folyamatai – mint ahogyan azt már láttuk a káosz-játék kapcsán az 5.3. fejezetben.

A káoszelmélet megjelenése óta mindig nagy hangsúlyt kapott az, hogy minél szemléletesebben ábrázolhatóak legyenek a kaotikus folyamatok. Így járt el annak idején Lorenz, amikor az időjárás-változás számoszlopait grafikonná alakította, vagy Robert May, a bifurkációk[40] leképezésével. Az önhasonló szerkezetek kutatása területén azonban Benoit Mandelbrot munkássága a legjelentősebb.

5.5.1. Benoit Mandelbrot munkássága

Mandelbrot nevéhez fűződik a *fraktál*[41] fogalmának megteremtése – ami a latin fractus (jelentése: töredezett) szóból született –, melyet tudományos tevékenysége során szinte minden tudományterületen ismerté tett.

Mandelbrot az IBM-nél dolgozott, ahol adatátviteli problémák megoldásával foglalkozott, melyek a Shannon-Weaver képlettel modellálhatóak voltak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nevezetesen az a probléma foglalkoztatta, hogy miként lehet információveszteség nélkül minél hatékonyabban kiszűrni az adatátviteli csatornából a zajt.[42] Ez a probléma vezetett el a – napjainkban már evidenciának számító – felismeréshez: ahhoz hogy az adatátvitel folyamán nagyobb pontossággal lehessen az információt átadni, nem szűrve, hanem redundánsan kell az adatokat az átviteli csatornába juttatni. (*5. ábra*)[43]

majd a többi szakasszal ugyanígy járt el. Elméletileg a harmadolás addig folytatható, mígnem létrejön egy diszkrét pontokból álló halmaz, amelyben az elemek száma végtelen. Mandelbrot ezeket a pontokat mint adatátviteli zajt értelmezte, és eloszlásuk jellemzőit használta fel az átvitel problémájának megoldására. *(6. ábra)*

Ez a ponthalmaz gyakorlatilag a Sierpinski-szőnyeg egydimenziós formája, mely a problémát a

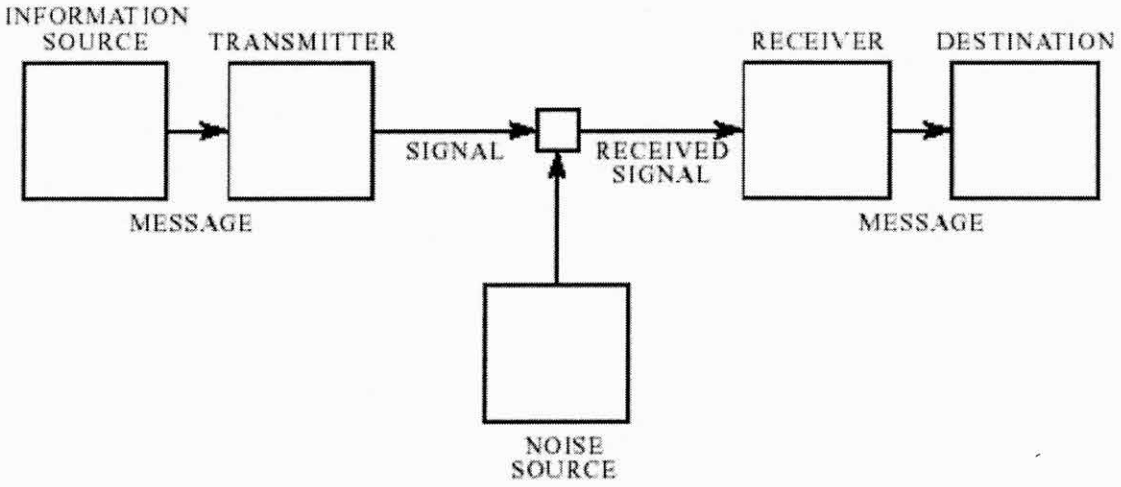

Fig. 1 — Schematic diagram of a general communication system.

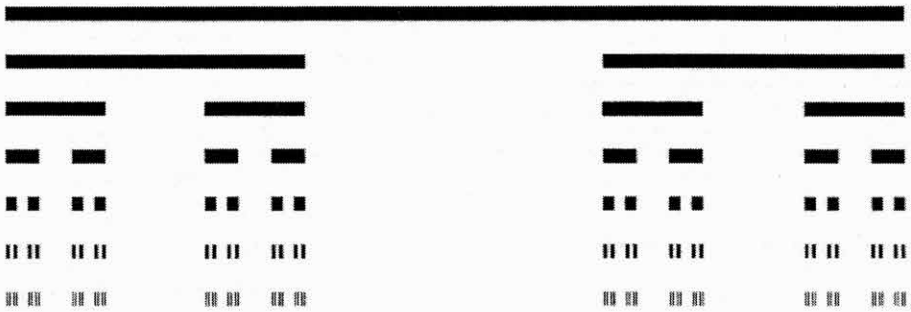
5. ábra

Shannon folyamatábrája

A folyamatábra Shannon eredeti dolgozatából származik. Címe magyarul: Egy általános kommunikációs folyamat sematikus leképezése. A képlet gyakorlatilag csupán modellezésre szolgált az elmélet mellett, ám önmagában annyira jól modellezi több hasonló tulajdonságú folyamat problematikáját, hogy az eredeti matematikai tartalom egyre inkább háttérbe szorult.

E jelenség felismerésében nagy segítség volt Mandelbrot számára a *Cantor-halmaz*,[44] melyet egy 19. századi matematikus ismert fel. *George Cantor* egy egységnyi szakaszt három egyenlő részre osztott, és eltávolította a középső egyharmadot, legegyszerűbb szerkezetbe redukálja. Végtelen számú pontot feltételez egy szakasz hosszán, melyek elhelyezkedése nem véletlenszerű. Az eredeti képlet azonban olyan formula, amely nem jeleníthető meg grafikusan, így a fenti ábra pusztán jelzés értékű.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

6. ábra
A Cantor-por.

Lorenzhez hasonlóan úgy vélte, felfedezhető valamilyen rejtett struktúra a kaotikusnak látszó felszín alatt, s ennek alapján vizsgálta a természet szabálytalanságait. Mandelbrot úgy gondolta, a természet bármennyire is zavaros képet mutat, felfedezhető benne a rendezettség, melyhez nem magukból a testekből, hanem a formákból kiindulva juthatunk el. Ennek alapján született meg a fraktálgeometria, amely a káosztudomány meghatározó ága lett.

„Milyen hosszú Nagy-Britannia partvonala?"[45] tette fel a kérdést egy tanulmányában. Ez az egyszerűnek tűnő kérdés azért is érdekes a számunkra, mert például Afrika területe lényegesen nagyobb, mint Európáé, mégis Európa partvonala a hosszabb, hiszen Európa partvonala sokkal töredezettebb, rengeteg öböl és félsziget határolja. Ez az alapvető tény azonban ennek az új geometriai látásmódnak alapjául szolgált.

A Brit-szigetek partvonalának hossza is hasonló kérdést vet fel. Mandelbrot szerint a partvonal akár végtelen hosszú is lehet. Ha a hosszát kilométeres egységgel mérjük, minden bizonnyal kisebb eredményre jutunk, mintha ugyanezt egy méteressel tennénk. Egy kilométeres mérési „pontosság" esetén sok olyan kiszögelés „veszhet el", ami a méteres egység használatakor már megjelenik a kisebb mérettartományban, növelve ugyanannak a körvonalnak a hosszát.

A fraktálgeometria ilyen módon modellezi a természet önhasonló formáit, ám nem képes ezt jól megmagyarázni az euklideszi matematika hagyományos eszközeivel, lévén hogy nem a hosszúság-mértéken van a hangsúly, hanem azon, miként születnek a testek „szélei", a testeket határoló fraktálvonalak. Mandelbrot így fogalmazott: „A felhők nem gömbök, a hegyek nem kúpok. A villám nem egyenes utat követ."[46] Fontosnak tartotta például a villám irányváltozásai szerkezetének vizsgálatát, mert abban fedezhetőek föl a különböző mérettartományok önhasonló szerkezeti elemei.

Mandelbrot számára a dimenzió fogalma bizonyult a legplasztikusabb eszköznek annak értelmezésére, miként szemlélteti a természetet az általa felfedezett fraktálszerkezet.

A fraktálgeometria elsősorban modellezésre született. Hozzásegít bennünket minden olyan rendszer és szerkezet viselkedésének, struktúrájának megértéséhez, amelyek önhasonlóak, vagyis az egymást követő mérettartományokban is hasonló képet mutatnak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A természeti formák szerkezete szinte minden esetben önhasonló. A páfrány levelei, a fa ágai és a levél erezete, a földrajzi formák mind-mind olyan szerkezetet mutatnak, amelyek a különböző méretartományokban vizsgálva, meghatározóan hasonló képet mutatnak.

5.5.2. A Koch-görbe és a tartalomfeltárás folyamata

Mivel a már említett Koch-görbe egy viszonylag egyszerű fraktálszerkezet, mégis elég szemléletesen tükrözi a méretarányok közötti ugrások során előkerülő szerkezeti hasonlóságot, ezért alkalmasnak tartom az osztályozás folyamatának szemléltetésére.

Az osztályozásban a feltártság mélysége szerint több fokot különböztetünk meg, ezek a következők:[47]

1. A bibliográfiai leírás szintje

Ez esetben a formai azonosítás történik meg, néhány a tartalomra utaló elem fordulhat elő.

2. Az osztályozás szintje

Ekkor egy fogalmi lánc készül a dokumentumról, amely segítségével olyan ismérvek gyűlnek össze, amelyek segítségével már tartalmi csoportosítást is végezhetünk.

3. A referálás szintje

A referátum egy átlagosan 500–1000 nyomdai n terjedelmű szöveg, amely a dokumentum lényeges tartalmi jegyeit összegzi.

4. A tömörítvény szintje

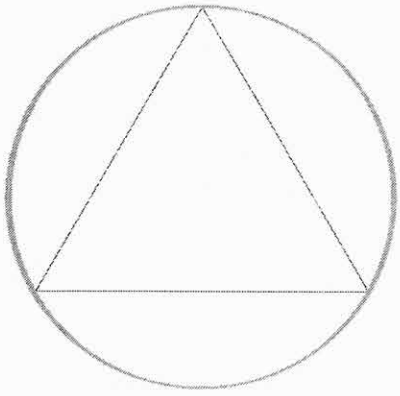
Ez a szint már gyakorlatilag a dokumentumot képes helyettesíteni, annak tartalmát teljes értelmi egységében visszaadhatja.

5. A szemle szintje

A szemle egy tartalmi elv szerint akár több hasonló témájú mű feldolgozását is magában foglalhatja. De ami számunkra ennél is fontosabb: terjedelmében meghaladhatja az eredeti művet/műveket.

A továbbiakban Koch-görbe segítségével szeretném szemléltetni, hogyan lehet a fraktálgeometriával az osztályozás folyamatát modellezni.

Az ábrán látható kör jelképezi a tartalmi feltárásra szánt dokumentumot.[48] Az első lépés a legegyszerűbb információk, nevezetesen a bibliográfiai információk feltárása. Ez úgy jeleníthető meg, hogy a körön belül felveszünk egy egyenlő oldalú háromszöget. Ez átfogó adatokat ad a dokumentumról, de ahogy az ábra is mutatja, nem fejezi ki a dokumentum teljes információértékét, még megközelítőleg se. (*7. ábra)*

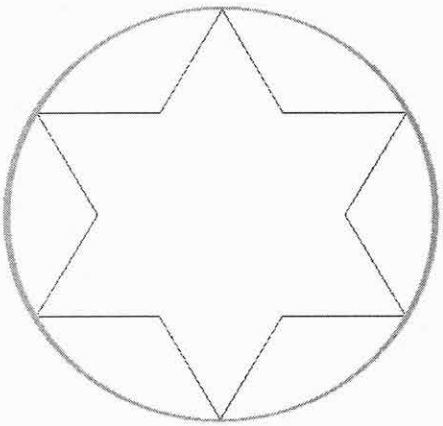

7. ábra
A bibliográfiai leírás szintje

A második lépésben a tartalomfeltárást hajtjuk végre. Az ábrát tovább módosítva a háromszög oldalaira egy egyharmad oldalhosszúságú háromszöget helyezünk. Az így kapott síkidom csúcsai már több ponton érintik a dokumentumot jelképező kört, hiszen a tartalomfeltárás ezen fokán még közelebb kerülünk a dokumentum tartalmának pontosabb megismeréséhez. (*8. ábra*)

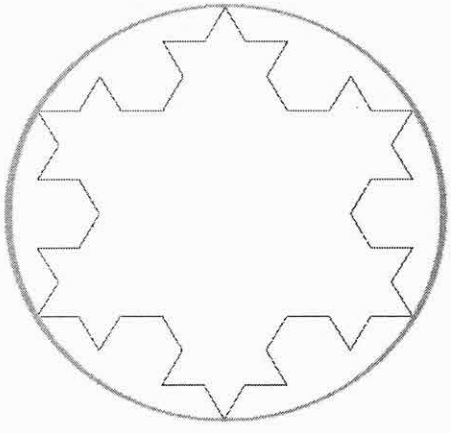
Folytatva a geometriai transzformációt, tovább növeljük a sokszögünk oldalainak számát. Nevezzük ezt a lépést a referálásnak. Most már egy egész pon-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

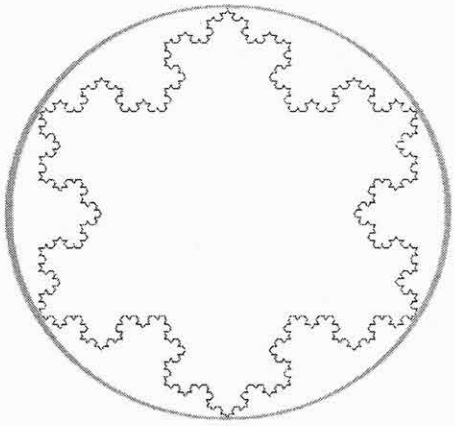
8. ábra
A tartalomfeltárás szintje

tos kép áll rendelkezésünkre a dokumentumról, és ezzel ismét egy lépéssel közelebb kerültünk az eredeti dokumentumhoz, mind térben, mind pedig tartalmilag. *(9. ábra)*
Ugyanezt a geometriai transzformációt kisebb méretarányokban alkalmazva újabb szintre érünk, így

9. ábra
A referálás szintje

a feltárásban létrejön a tömörítvény, ami már tartalmában nagyon hasonlít az eredeti dokumentumra, és a képe is egyre inkább „kerekedik". (*10. ábra*)

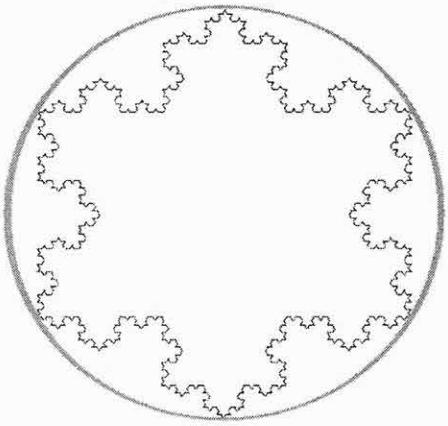

10. ábra
A tömörítés szintje

Ezt a geometriai transzformációt a végtelenségig ismételve egy roppant különös tulajdonsággal rendelkező síkidomhoz jutunk. Ennek területe még mindig a körön, vagyis az eredeti dokumentumon belül van, vagyis az osztályozott dokumentum tartalmától nem tértünk el. Ha ugyanis a körre illeszkedne a Koch-görbe, akkor ezzel pontosan az eredeti dokumentumot adnánk vissza, ez azonban nem célja az osztályozásnak. Az „osztályozás síkidomának" kerülete azonban végtelen, és ezzel átlépjük a 3 dimenziós tér határait. *(11. ábra)*

Mit jelent ez? Előfordulhat, hogy a szemle az eredeti dokumentum terjedelmét meghaladja. Tegyük fel, hogy valaki tanulmányt ír egy irodalmi műről, mondjuk egy versről – nem osztályozási célzattal. Az elemző mű terjedelme nagyobb, mint maga az elemzett mű, mégis betartja azt a kritériumot, hogy kizárólag az adott dokumentumot vizsgálja.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

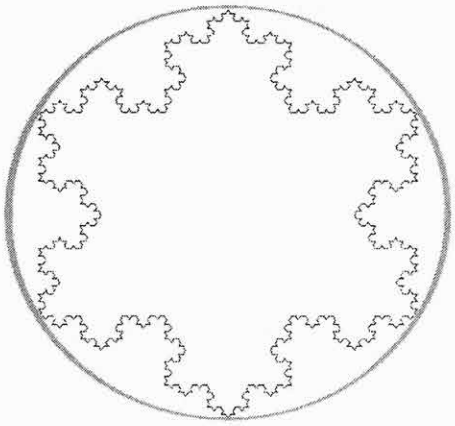

11. ábra
Az osztályozás síkidoma

Az osztályozás görbéje a köré írható körön belül helyezkedik el, míg a hossza – elméletileg – akár végtelen is lehet, vagyis túllépi a dokumentum fizikai és tartalmi kereteit. Ezt az ellentmondást jól szemlélteti a Koch-görbe, ami képes arra, hogy a végtelen vonalat véges térrészbe sűrítse.

Így a törtdimenzió értelmet nyert, hiszen gyakorlatilag arról van szó, hogy a tartalmi feltárás eredménye valahol a céldokumentumban fellelhető végtelen fogalmi téren belül foglal helyet, azonban összetett és bonyolult formában, így az hagyományos módon nem feltérképezhető. Gyakorlatilag túllépi a dokumentum kereteit, ám sosem fordulhat át teljesen más területre. Ezért a dokumentumot „meghaladó" tartalmi feltárás szükséges, hogy mélyebb szerkezetben mutatkozzon meg, például egy törtdimenzióban.

Hol a határ? Ez a kérdés az elmélettel kapcsolatban arra utal, hogy milyen képet rajzol a kitüntetett szemantikai jellemzők halmaza a szemantikai mezőben. A megfelelő leképezési módot minden valószínűség szerint a Mandelbrot-halmaz, vagy valamely rokon-alakzatának képében találjuk meg. (*12. ábra)*

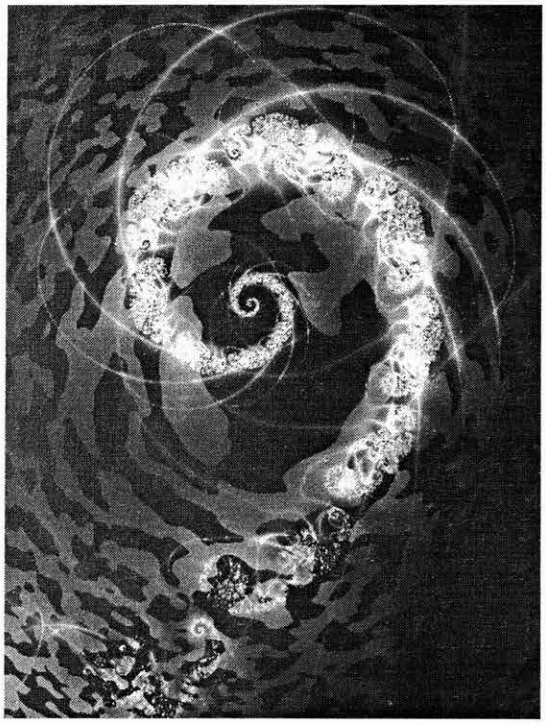
12. ábra
A Mandelbrot-halmaz mélystruktúráját, körvonalának szerkezetét többféle fraktálszerkezetű ún. Júlia-halmaz alkotja. Együttesük képezi a felfedezése óta már fogalommá vált alakzatot.

Virtuálisan, a számítógépek memóriájában úgy áll fel egy dokumentum képe, hogy akár 10–12 dimenziós térként is kezelheti a számítógép a dokumentum jellemzőit.[49] Az emberi elme erre nem képes – vagy mégis? –, leképezni pedig sokszor nem tudjuk, nem szoktuk. Ezért szerencsés, hogy rendelkezésünkre állnak a törtdimenziók. Az osztályozás bármely formája felírható egy összetett szerkezetű fraktálként, amely csupán annyiban tér el a természetitől, hogy építőelemek száma véges, de van annyira bonyolult, hogy ez ne legyen észrevehető.

A matematikai paradoxon feloldására vezette be Mandelbrot a fraktál- vagyis törtdimenzió fogalmát. Az elmélet szerint a természeti formák felszíne, körvonala mind-mind olyan jegyeket mutat, amelyek – ahogy a Koch-görbe is –, minden méretartományban azonos szerkezetet sejtetnek. Így

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

azonban a természet bonyolult formavilága egyszerre rendezett szerkezetűvé válik.
Mandelbrot követői keresni kezdték a tudományok között a fraktáljellemzők felbukkanását. A legkülönbözőbb helyeken leltek rájuk, így például a közgazdaságtanban, vagy a szociológiában – hogy a természettudományoktól elrugaszkodjunk kicsit.
Csepeli György szociológus egy cikkében megemlíti,[50] hogy egyes politikai események bekövetkezésére néha a történelem eseményeinek kaotikus szerkezetét kutató tudósok még azok bekövetkezése előtt felhívják a figyelmet. Ám a káoszkutatás ezen ága sem tudja megmondani előre, mi fog történni, de a szerkezet ismeretében előre jelezhető valamely esemény közelgő bekövetkezése.
A káosztudományból a fraktálok végtelen formavilága bűvölte el leginkább a laikusokat. *(13. ábra)*

13. ábra
A fraktálok egy lehetséges formája

Mandelbrot fraktáljai azóta a tudomány emblémájává váltak.

6. Információelmélet és a káosz

Mivel az osztályozáselmélet egyik legelemibb egysége az információ, és mert korunkban kiemelkedő szerepet játszik az információelmélet, nem tekinthetünk el e téma tárgyalásától.
Claude Shannon és *Waren Weaver* a '40-es évek végén alkották meg a mára már több tudományba beépült elméletüket, melyet *A kommunikáció matematikai elmélete*[51] című tanulmányukban fogalmaztak meg. Az írás, mely később az információelmélet alapjává vált, azt elemzi, hogy az információ átadása során az adó és a vevő fél között milyen az információ áthaladása, és azt, milyen akadályok állnak/állhatnak a megértés útjában.
Az átvitel folyamán az információ esetleges sérüléséért a zaj, az elmélet fókuszában helyet foglaló probléma a felelős, így például a nyelvészetben a nyelvi akadályok, az elektrotechnikában az ellenállások. Azt, hogy a zaj milyen gyakorisággal jelentkezik, már Benoit Mandelbrot is vizsgálta, s felismerte, hogy a probléma leghatékonyabb megoldása – mivel a zaj soha sem szűrhető ki teljesen – az információ redundánssá tétele.
Az információelmélettel a Dinamikai Rendszerek Csoport tagjai, *Robert Shaw* és munkatársai is foglalkoztak. Ők azt vizsgálták, hogy a kaotikus viselkedés miként eredményez információnövekedést egy önmagáról folyamatosan információt közvetítő rendszerben.[52]
Az a rendszer, amely mindig ugyanolyan viselkedést mutat, mindig azonos információt közvetít magáról. Így például, a folyó vízben keletkező örvények mindig egy helyben állnak egy bizonyos átfolyási sebességnél. Az örvények statikusságát a kettes számrendszerben kifejezhetjük mondjuk a 0-ás bittel. Ha az átfolyás sebessége nő, akkor az örvé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyek periodikusan előre-hátra mozoghatnak, ekkor a bitek az 101010101010... sorrendet veszik fel. Ez az első pillanatban több információt szolgáltat, mint az első eset, de másodjára már ugyanúgy nem okoz „meglepetést", nem hordoz új ismeretet. Ha viszont nem periodikus az örvények mozgása, hanem kaotikus, akkor minden soron következő bit döntő fontosságú új információval szolgál, hiszen a viselkedés nem jelezhető előre. Vagyis a káosz nagy mennyiségű információt hordoz.

A fizikában az ilyen eseteknek termodinamikai magyarázatai vannak. Az információtudomány eme elmélete azonban minden más hasonló kísérletben ugyanígy magyarázható.

Az információ gyakorlatilag egy kissé furcsa szó a megjósolhatatlanságra – az információtudomány ezt úgy fogalmazza meg, hogy az információ és a bizonytalanság egymás társai.[53] Az információ a bizonytalanság csökkentésére hivatott kibernetikai fogalom, amely egy bekövetkezés előtt álló esemény mértékeként, mint információérték, mérhető is. Az információérték viszonyszám ugyan, mérete azon múlik, hogy mennyire valószínű az adott esemény bekövetkezése. Kaotikus viselkedés esetén a következő esemény bekövetkezése roppant nagy információértékkel bír, hiszen az nem jósolható meg előre.

A káosz, a megjósolhatatlanság legszembetűnőbb példáját a Dinamikai Rendszerek Csoportból, *Norman Packard* fogalmazta meg: *„A bonyolult dinamika csúcsán a biológiai evolúció vagy a tudat folyamatai állnak. Intuitíve világos értelmezésnek tűnik, hogy ezek a végletesen bonyolult rendszerek információt állítanak elő. Milliárd évekkel ezelőtt csak protoplazmacseppek léteztek, s most, milliárd évek elteltével már mi is jelen vagyunk. Egyszóval az információ a struktúrában keletkezett és tárolódott."*[54]

Az információ mindenhol jelen van. Az anyag, és az energia mellett a világegyetem harmadik építőeleme.[55] Bármilyen két objektum kommunikációja esetén fellép, de ami még fontosabb, önmagából is képes sokszorozódni. Így az osztályozás alapeleme, a tartalomfeltárás legelemibb egysége, az információ nemcsak a rendszerezett adatokból kerülhet elő, hanem a kaotikus állapotúakból is, és mindkét esetben az entrópiát, a rendezetlenséget csökkenti. Ám ha feltételezzük, hogy egy ismeretlen tartalmú dokumentum gyakorlatilag – számunkra – kaotikus állapotban álló információk halmaza, akkor az osztályozás, az az információ teremtő erő, ami a KÁOSZt mégiscsak RENDdé varázsolja.

7. Kontroll, visszacsatolás, megelőzés

Az ember által létrehozott rendszerekben (amelyek bonyolultsága messze elmarad a természetes rendszerekétől) fellépő kaotikus viselkedésminták megjelenései minden esetben megelőzhetőek. Káoszelméleti kutatások kapcsán, konkrét munkafolyamatok, vagy elméleti eljárások viselkedését vizsgálva, minduntalan szembekerülünk ezzel a ténnyel. A természetes rendszerek egy részében, ahol a stabilitás fenntartása nemcsak hosszú távon, hanem rövidtávon is „létszükséglet" – mint például az immunrendszer esetén – a természet megalkotta azt az ellenőrző rendszert, amely biztosítja az organizmusok fennmaradásának belső feltételeit.

A kérdéses ellenőrzés fontossága a shannoni képlet kibővítésekor vetődik fel, amikor a képletben egy, az információ irányával ellentétes, közvetlenül a vevőtől az adó felé mutató nyilat is beillesztünk. Ez a kis nyíl az emberi kommunikáció legfontosabb eleme, az a tényező, ami arra hivatott, hogy a zaj által okozott hibákat orvosolni lehessen.

Ez a feedback, vagyis a visszacsatolás. Jelentősége nemcsak a hibajavításban, hanem azoknak a pontoknak a feltárásában és kiküszöbölésében van, melyeken felléphet – az amúgy jól szerkesztett rendszerünkben – a káosz. Az ellenőrzés eszközévé vá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lik, és ez által eredményesebben tudunk a rendezetlenség kialakulása ellen fellépni.
A másik fontos pont a megelőzés. Az általunk végzett munkafolyamatok gyakran szerkezetükben teljesen megegyeznek, csak tartalmukban térnek el egymástól. Ez újabb példa a tevékenységeink és eszközeink fraktálszerkezetére. Ha egy adott esetben a visszacsatolás révén felfigyelünk egy pontra, ahol a kaotikus viselkedés felütheti a fejét, az már a következő esetben megelőzhetővé válik.
Ha a munkánkat elővigyázatosan, ezekre a lehetőségekre gondolva végezzük, elkerülhetjük azokat a helyzeteket, amelyekben a rendszer vagy a magunk tökéletlensége folytán felléphet a káosz, mely magával hozza beláthatatlan következményeit.

Zárszó

Bár a fraktál- és a káoszelmélet roppant széles körben alkalmazható, nem változtatja meg gyökeresen sem az osztályozást, sem a könyvtártudományokat. Pusztán felhívja a figyelmet egy másfajta szemléletre, egy olyan nézőpontra, ahonnan tisztábban láthatjuk a munkánk során fellépő esetleges hibák forrásait, és modellezhetjük akár a gondolkodásunk szerkezetét is. Ez talán előbbre viszi munkánkat, és azzal hogy beemeli a metodikájába az új elméleteket, felfrissíti ezt a tudományt.
Az osztályozáselmélet, a rendszerelmélet, az információelmélet mind-mind összefüggésbe hozhatók, és kapcsolatban állnak a káoszelmélettel. A tudományok között egyre gyakrabban találkozunk olyan esetekkel, amikor két vagy több tudomány határán a kutatók nem megtorpannak, hanem ugyanazzal a lendületükkel lépik át az addig átjárhatatlannak vélt határokat.
A tudományok interdiszciplinaritásának határát az ember elme felfogó- és tárolóképessége szabja meg. Mára nem elképzelhető(?), hogy valaki egy teljes tudományterületet befogjon, annyira megnőtt az adatok, elméletek, tudományágak száma. Az átlátásra mégis lehetőség nyílik, mert a rendszerelmélet olyan gondolkodást kölcsönöz a tudósoknak, amely segítségével szerkezetekben és nem atomista szemlélettel láthatják a világ jelenségeit, köztük a tudományok szerteágazó, és kusza struktúráját. Mi több, egyre gyakrabban összetartanak a tudományok ágai, így még összetettebb a kép. Jó példa erre a kulturális antropológia, amely már nevéhez is két nagy terület, a humaniórák és az orvostudomány egy-egy szakterületét vette alapul. Hát még kutatási módszereiben, melyekben a társadalomtudományok szinte valamennyi ágát érinti, hogy azoktól kölcsönözzön, és minél átfogóbb képet adhasson egy-egy kulturális jelenségről.

A káoszelmélet már születésekor egyszerre több tudomány sajátja volt. Ma sem nevezhető önálló tudománynak, minden esetben inkább demonstratív jelleggel vázolja fel valamely tudományág mellett azoknak a jelenségeknek a szerkezetét, amelyeket a hagyományos eljárásokkal nem sikerült feltérképezni.

A természet kaotikus formái, amelyeket Lorenz, Mandelbrot és még sokan felismertek, mind – mind utolérhetők az emberi kultúra bonyolult rendszerében is, lévén annak alapjai. Nem tudunk, és ne is akarjunk teljesen új rendszert teremteni, de nincs is rá szükségünk, hiszen a természet formái minden igényünket kielégítik. Talán csak eddig ezzel nem voltunk tisztában. Új ismereteinket azonban könnyen alkalmazhatjuk a most megismert, de régi formákra, s nem is olyan megdöbbentő, ha hasonlóságokat találunk. Minden képzeletünket felülmúlja a természet találékonysága, s mikor már azt hisszük, valami új dolgot fedeztünk fel, felismerjük azt a valóságban.

A szerző ezúton mond köszönetet Barátné dr. Hajdu Ágnesnek a dolgozat elkészítéséhez nyújtott segítségéért.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Irodalom

BABICZKY Béla: Bevezetés a könyvtári osztályozás elméletébe és gyakorlatába. Budapest, Tankönyvkiadó, 1978.

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes – BABICZKY Béla: Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába. Budapest, Universitas Kiadó, 1998.

BERTALANFFY, Ludwig von: ... ám az emberről semmit sem tudunk. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1991.

BLÜMENAU, D. I.: Információ: mítosz-e vagy valóság? In: Tudományos és Műszaki Tajékoztatás, 1986. 8. sz. 424–427. p. (Ref.: Környei Márta)

CANTOR, George: Gesammelte abhandlungen mathematischen und philosophischen inhalts. Berlin, Springer, 1980.

CRUTCHFIELD, J. – Farmer, D. – PACARD, N. – SHAW, R.: A káosz. In: Tudomány, 1987. 2. sz. 13–25. p.

CSEPELI György: Utószó az Előszóhoz. In: Kritika, 2001. 10. sz. 2–3. p.

ESZTEGÁR László: Az egyetemes repertórium. In: Magyar könyvszemle, 1896. 4. sz. 341–350. p.

FALUS András: Az immunológia élettani és molekuláris alapjai. Budapest, Semmelweis, 1996.

FOKASZ Nikosz: Káosz és fraktálok. Budapest, Új Mandátum, 1999.

FOKASZ Nikosz: Nemlineáris idősorok – a tőzsde káosza? In: Magyar Tudomány, 2002. 10. sz. 1312–1329. p.

GICZI András: Az osztályozás és a káoszelmélet. In: Könyvtári Levelező/lap, 2001. 7–8. sz. 2–3. p.

GICZI András: Osztályozás és a káoszelmélet. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2001. 8. sz. 23–29. p.

GLEICK, James: Káosz. Egy új tudomány születése. Budapest, Göncöl, 1999.

HEISENBERG, Werner: Válogatott tanulmányok. Budapest, Gondolat, 1967.

HESIODOS: Munkák és napok. Budapest, Akadémiai, 1955.

KOCH, Helge von: Sur une courbe sans tangente, obteune par um construction géométrique élémentaire.In: Arkiv för Matematik, Astronomi och Fysik, 1904. 1.H. 681–704. p.

KOUKOPOULOS, Thomas – FRAPPAOLO, Carl: Electric document management systems. New York, McGraw-Hill, 1995.

KUHN, Thomas: A tudományos forradalmak szerkezete. Budapest, Osiris, 2000.

LÁSZLÓ Ervin: A rendszerelmélet távlatai. Budapest, Magyar Könyvklub, 2001.

LORENZ, Edward: Deterministic nonperiodic flow. = Journal of the Atmospheric Sciences, 1963. no. 20. 130–141. p.

LORENZ, Edward: On the prevalence of... in.: Global Analysis. New York, Springer-Verlag 1979.

LORENZ, Edward: Predictability: Does the flap of a butterfly's wing in brazil set off a tornado in Texas? előadás, American Association of Advancement of Science, 1979. december 29.

MANDELBROT, Benoit: Fractals. San Francisco, W.H. Frem and Comp., 1977.

MANDELBROT, Benoit: How long is the coast of Britain? In: Science, 1967. no. 155. 636–638. p.

A káosz és rendezetlenség kutatása. Korszakváltás a tudományokban. In: Magyar Tudomány, 1993. 4. sz.

MAY, Robert: Simple mathemathic models with a very complicated dynamics. In: Nature, 1976. no. 261. 459–467. p.

NEUMANN János: Válogatott előadások és tanulmányok. Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1965.

OVIDIUS, Publius Naso: Metamorphoses. Budapest, Európa, 1982.

PÁLVÖLGYI Mihály: Információfeldolgozás, információkereső nyelvek. Szombathely, Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, 1998.

PLÉH Csaba: Az asszociáció reneszánsza a kognitív pszichológiában. Forrás: www-a.jate.u-szeged.hu/~pleh/

POINCARÉ, Jules Henri: Tudomány és fölvetés. Budapest, Magyar Királyi Természettudományi Társulat, 1908.

SHANNON, Claude: A mathematical theory of communication. In: The Bell System Technical Journal, 1948. no. 27. 379–423. p.

SHAW, Robert S.: Strange attractors, chaotic behaviour, and information flow. Párizs, Jacot-pályázat, 1978.

TÉL Tamás: A káosz természetrajza. In: Természet Világa, 1998, 9. sz. 386–388. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TÉL Tamás: Törtdimenziós rendszerek: a fraktálok. In: Természet Világa, 1984. 115. sz. 106–109. p.

UNGVÁRY Rudolf: Tezaurusz-technológia. Budapest, Népművelési és Propaganda Iroda, 1979.

UNGVÁRY Rudolf – ORBÁN Éva: Osztályozás és információkeresés. Budapest, OSZK, 2001.

1. HESIODOS: Munkák és napok. Budapest, Akadémiai, 1955. 112. p.
2. OVIDIUS: Metamorphoses. Budapest, Európa, 1982. 7. p.
3. GLEICK, James: Káosz. Budapest, Göncöl, 1999. 81. p.
4. GLEICK: i. m. 13. p.
5. POINCARÉ, Jules Henri: Tudomány és fölvetés. Budapest, Magyar Királyi Természettudományi Társulat, 1908. 163–167. p.
6. HEISENBERG, Werner: Válogatott tanulmányok. Budapest, Gondolat, 1967. 201-207. p.
7. KOCH, Helge von: Sur une courbe... In: Arkiv för Matematik, Astronomi och Fysik, 1904. 1., 681–704. p.
8. MANDELBROT, Benoit: Fractals. San Francisco, W.H. Frem and Comp., 1977. 15. p.
9. KUHN, Thomas: A tudományos forradalmak szerkezete. Budapest, Osiris, 2000. 100–107. p.
10. FOKASZ Nikosz: Nemlineáris idősorok - a tőzsde káosza? In: Magyar Tudomány, 2002. 10. sz. 1312–1329. p.
11. BABICZKY Béla: Bevezetés a könyvtári... Budapest, Tankönyvkiadó, 1978. 64. p.
12. BARÁTNÉ HAJDU ÁgnesBABICZKY Béla: Bevezetés az osztályozási... Budapest, Universitas, 1998. 24–32. p.
13. BARÁTNÉBABICZKY: i.m. 24–32. p.
14. BARÁTHNÉ-BABICZKY: i.m. 45–59. p.
15. PÁLVÖLGYI Mihály: Információfeldolgozás, ... Szombathely, Berzsenyi Dániel TF, 1998. 160–164. p.
16. UNGVÁRY Rudolf: Tezaurusz-technológia. Budapest, Népművelési., 1979. 158–190. p.
17. Erről bővebben: 17.p.
18. PÁLVÖLGYI: i. m. 265–267. p.
19. FOKASZ Nikosz: Káosz és Fraktálok. Budapest, Új Mandátum, 1999.
20. LÁSZLÓ Ervin: A rendszerelmélet távlatai. Budapest, Magyar Könyvklub, 2001. 27–30. p.
21. LÁSZLÓ: i. m. 23-26.p.
22. LÁSZLÓ: i. m. 37-43.p.
23. BERTALANFFY, Ludwig von: ...ám az emberről semmit sem tudunk. Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1991. 76-77. p. és 100–103. p.
24. A visszacsatolás vagy feedback azt a célt szolgálja, hogy egy adott, esetlegesen a kaotikus állapot felé eltolódni képes rendszer stabil állapotban maradhasson, külső beavatkozás nélkül is.
25. ESZTEGÁR László: Az egyetemes repertórium. In.: Magyar könyvszemle, 1896: 4., 341–350. p.
26. LORENZ, Edward: Deterministic nonperiodic flow. = Journal of the Atmospheric Sciences, 1963: 20, 130–141. p.
27. POINCARÉ: i. m. 179–185. p.
28. LORENZ, Edward: On the prevalence of... in.: Global Analysis. New York, Springer-Verlag 1979. 53–75. p.
29. NEUMANN János: Válogatott előadások és ... Budapest, Közigazgatási és Jogi, 1965. 38-43. p.
30. LORENZ, Edward: Predictability: ... előadás, Am. Ass. of Advancement of Science, 1979.
31. BARÁTNÉ-BABICZKY: i. m. 134. p.
32. PLÉH Csaba: Az asszociáció reneszánsza a kognitív pszichológiában. forrás: www.a.jate.u-szeged.hu/~pleh/
33. GLEICK: i. m. 30-31. p.
34. PÁLVÖLGYI: i. m. 265. p.
35. Információs mátrix vagy dokumentumismérv-mátrix: a dokumentumhoz rendelt kulcsszavak sorozata
36. Kérdésklaszter: egy előre elkészített tematikus profil vektora. Ez lesz a rendszer kezdeti centroid-vektora.
37. MAY, Robert: Simple mathemathic models... In.: Nature, 1976: 261. 459–467. p.
38. Ungváry Rudolf-Orbán Éva: Osztályozás és információkeresés. Budapest, OSzK, 2001. 44-50. p.
39. FALUS András: Az immunológia... Budapest, Semmelweis, 1996. 190-191. p.
40. Bifurkáció: latin eredetű szó, jelentése kettéhasadás, vagy periódus-kettőződés.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

41. MANDELBROT: i. m. 1. p.

42. MANDELBROT: i. m. 95–97. p.

43. SHANNON, Claude: A mathematical theory of communication. In.: The Bell System Technical Journal, 1948: 27. 380. p.

44. CANTOR, George: Gesammelte Abhandlungen mathematischen und philosophiscen Inhalts. Berlin, Springer, 1980.

45. MANDELBROT: i. m. 27–81. p.

46. Idézi: GLEICK: i. m. 113. p.

47. BARÁTNÉ-BABICZKY: i. m. 10. p.

48. GICZI András: Az osztályozás és a káoszelmélet. In.: Könyvtári levelezőlap, 2001: 7–8, 2–3. p.

49. KOUKOPOUKOS – THOMAS – FRAPPAOLO, Carl: Electric document... New York, McGraw-Hill, 1995. 21-33. p.

50. CSEPELI György: Utószó az Előszóhoz. = Kritika, 2001: 10., 2-3. p.

51. SHANNON, Claude: i. m.: 379-423. p.

52. SHAW: i. m.

53. BLÜMENAU, D. I.: Információ: mítosz-e vagy valóság? In.: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1986: 8. 424-427. p. (ref.: Környei Márta)

54. GLEICK: i. m. 292. p.

55. NEUMANN az információt a világegyetem és a természet egyik meghatározó elemének tartotta.

MEGHALT BABICZKY Béla (1919-2004)

2004. március 18-án elhunyt Babiczky Béla, a magyar könyvtárosképzés kiemelkedő alakja, az osztályozás nagy öregje, az ELTE Könyvtártudományi és Informatikai Tanszék 1978-1980 közötti időszakának mb. tanszékvezetője, 1984 óta nyugdíjban lévő docense. Munkássága elismeréseként 1994-ben a Magyar Köztársasági Érdemérem Kiskeresztjével, 1999-ben Szinnyei József-díjjal tüntették ki. Osztályozáselméleti és -történeti jegyzeteiből generációk tanultak. Legutóbb megjelent könyve a Barátné Hajdu Ágnessel közösen írt Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába (Bp. Universitas, 1998. 224 p.) c. összefoglaló volt. A Könyvtártudományi és Informatikai Tanszék 50 éves évfordulóján, 1999 októberében tartott előadása, melyben visszatekintett pályafutására, a tanszék életére, sokunk számára feledhetetlen emléket jelentett.

„Több mint 40 éves egyetemi oktató munkájának fő területe a könyvtári és bibliográfiai osztályozás volt. Speciális kollégiumot tartott évekig a reprográfia témaköréből. 1976-tól képviselte hazánkat a Nemzetközi Dokumentációs Szövetség (FID) osztályozási bizottságában, de már előtte is rendszeresen részt vett a FID társadalomtudományi osztályozási bizottságának munkájában. Publikációi felölelik a mikrofilmezés, a dokumentációs fényképezés, a reprográfia, a könyvtárosképzés, valamint a könyvtári osztályozás történeti, elméleti és gyakorlati kérdéseit. Időnként még a könyvtártörténet területére is elkalandozott. Neve, munkássága szorosan összefonódott az Egyetemes Tizedes Osztályozás fogalmával. Munkásságának jelentős részét az ETO magyar nemzeti változata megteremtésének szentelte."

(Barátné Hajdu Ágnes visszaemlékezése. In: Könyvtári Levelező/lap, 2004. március)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

Tudományos információk a magyarországi kutatók számára

BROOKS, Sam

Sam Brooks: Hungarian research and scholarly information c. tanulmányát Hegyközi Ilona fordította.

Most, amikor – főleg a világhálónak köszönhetően – egyre több információhoz lehet hozzáférni, a tudományos dokumentumok értékes információtartalmának felderítése meglehetősen próbára teszi a könyvtárakat és a kutatókat. Az EBSCO*host* adatbázisai ezt a terhet veszik le a vállukról azzal, hogy igényes tudományos-műszaki-orvostudományi (STM) és a nem egzakt tudományok körébe tartozó dokumentumokat szolgáltatnak számukra. A Magyarországon minden felsőoktatási intézményben elérhető EBSCO adatbázisok nemcsak a világ legnagyobb presztízzsel rendelkező folyóiratait bocsátják rendelkezésre, hanem olyan indexelési és szoftver-funkciókat is tartalmaznak, amelyek a végfelhasználók kezébe hatékony eszközöket adnak ahhoz, hogy pontosan a nekik szükséges információkhoz juthassanak hozzá. A cikk részletesen bemutatja a szolgáltatott tartalmat, az indexelést és a referátumokat érintő fejlesztéseket, a csatolási funkciókat és az adatbázisok hatékony keresési megoldásait. Aki maximálisan kihasználja a lehető-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ségeket, annak a számára ezek a források nemcsak a leglényegesebb tudományos folyóiratok tartalmát szolgáltatják, hanem olyan értéknövelt forrásokhoz is hozzájuthat, amelyeknek köszönhetően az EBSCO*host* és adatbázisai az egyetemi könyvtárakban egyrészt alapvető információforrások, másrészt a könyvtári források integrálásának legfontosabb eszközei lettek.

Academic Search Premier (ASP)

Miközben az információk egyre bővülő köre érhető el a magyar felsőoktatás számára, egyre magasabb színvonalú a tartalom is, és egyre korszerűbbek az elérés eszközei. Az EBSCO Publishing, amely a világ vezető teljes szövegű adatbázis-szolgáltatója, a magyar kutatók számára a nekik szükséges lektorált és egyéb tudományos dokumentumok jelentős részét rendelkezésre bocsátja. Az EBSCO*host* adatbázisai révén ezek a használók nagyon sokat felfedezhetnek és használatba vehetnek a legnevesebb (és máshogy hozzáférhetetlen) információs források közül.

Bár az információtartalmat több, egyedi adatbázisban is el lehet érni, a világ felsőoktatási intézményeiben az *Academic Search Premier* (ASP) interdiszciplináris, teljes szövegű adatbázist tartják a kutatás alapvető eszközének. E cikk írásakor, 2003 novemberében az ASP 7700 folyóiratot indexel és referál, és közülük közel 4000-nek a teljes szövegét szolgáltatja. Ami a benne szereplő teljes szövegű tudományos forrásokat illeti, az ASP messze a legnagyobb ilyen gyűjtemény a világon, de voltaképpen a benne szereplő források *minősége* miatt múlja felül ez az adatbázis a többi hasonló vállalkozást. Ez áll mind a „kemény" (STM), mind a „puha" tudományokra. Az 1. táblázat azokat a folyóiratokat sorolja fel, amelyekre legtöbbet hivatkoznak (az ISI 2000. évi statisztikája szerint), és azt mutatja be, hogy ezek a folyóiratok milyen módon érhetőek el az ASP-ben egy másik adatbázissal, a ProQuest Research Library-val (PQRL) összehasonlítva.

Helyezés	A folyóirat neve	ISI hivatkozások 2000-ben	ASP keresthető hivatkozások	ASP referátumok és indexek	ASP teljes szöveg	PQRL keresthető hivatkozások	PQRL referátumok és indexek	PQRL teljes szöveg
1	Journal of Biological Chemistry	344,256	IGEN	IGEN	NEM	NEM	NEM	NEM
2	Nature	306,184	IGEN	IGEN	IGEN	NEM	IGEN	NEM
3	Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America	302,228	IGEN	IGEN	NEM	NEM	NEM	NEM
4	Science	274,443	IGEN	IGEN	IGEN	NEM	IGEN	IGEN

a táblázat folytatódik

1. táblázat
A legtöbb hivatkozást kapott folyóiratok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a táblázat folytatása

Helyezés	A folyóirat neve	ISI hivatkozások 2000-ben	ASP kereshető hivatkozások	ASP referátumok és indexek	ASP teljes szöveg	PQRL kereshető hivatkozások	PQRL referátumok és indexek	PQRL teljes szöveg
5	Journal of the American Chemical Society	188,117	IGEN	IGEN	NEM	NEM	NEM	NEM
6	Physical Review Letters	174,223	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM
7	Cell	153,747	IGEN	IGEN	NEM	NEM	NEM	NEM
8	Physical Review B	150,701	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM
9	New England Journal of Medicine	135,613	IGEN	IGEN	NEM	NEM	IGEN	NEM
10	Journal of Chemical Physics	128,504	IGEN	IGEN	IGEN	NEM	NEM	NEM
11	The Lancet	113,804	IGEN	IGEN	IGEN	NEM	IGEN	IGEN
12	Journal of ImmuNEMlogy	97,347	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM
13	Biochemistry - U.S.	95,284	IGEN	IGEN	NEM	NEM	NEM	NEM
14	Cancer Research	92,411	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM
15	Circulation	88,410	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM
16	Journal of Geophysical Research	80,663	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM
17	Astrophysical Journal	80,530	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM
18	Blood	80,263	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM
19	Journal of Clinical Investigation	80,103	IGEN	IGEN	IGEN	NEM	NEM	NEM
20	EMBO Journal	77,689	IGEN	IGEN	IGEN	NEM	NEM	NEM
21	Applied Physics Letters	75,808	IGEN	IGEN	IGEN	NEM	NEM	NEM
22	Journal of Cell Biology	74,455	NEM	IGEN	NEM	NEM	NEM	NEM
23	JAMA (Journal of the American Medical Association)	69,197	IGEN	IGEN	NEM	NEM	IGEN	IGEN
24	Journal of Applied Physics	67,330	IGEN	IGEN	IGEN	NEM	NEM	NEM
25	Journal of Experimental Medicine	66,984	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kereshető hivatkozások

Az 1. táblázat csak egy töredékét tartalmazza az ASP-ben szereplő fontosabb folyóiratoknak, és betekintést ad az egyik olyan funkcióba, amelyeket az EBSCO beépített adatbázisaiba. A kereshető hivatkozások (searchable citations) segítségével a használók további információkról szerezhetnek tudomást egy-egy őket érdeklő cikkhez kapcsolódva. Ez a funkció, amely az angolban 'reference browsing', 'reference chasing', vagy 'reference linking' elnevezéssel is szerepel, a használókat közvetlenül elvezeti az adott cikktől az annak a hivatkozásaiban szereplő cikkekhez. Sőt, a használó egy bizonyos cikktől közvetlen csatolással eljuthat az adatbázisban olyan cikkekhez is, amelyek erre az eredeti cikkre hivatkoznak. Az ilyen típusú csatolások alapelve az, hogy ha egy bizonyos cikk érdekes a kutató számára, akkor az abban a cikkben idézett cikkek, illetve azok a cikkek, amelyek az illető cikkre hivatkoznak, szintén értékesek lehetnek. Ezt a funkciót már régóta az ISI Web of Science szolgáltatásával társítják, amely jóval drágább termék, de most már az EBSCO egyes adatbázisaiban is rendelkezésre áll, nem csak az ASP-ben, hanem a világ legnagyobb teljes szövegű üzleti adatbázisában, a *Business Source Premier*-ben (BSP) is. *„2003-ban az EBSCO-n kívül az aggregátorok teljes szövegű adatbázisai nem tartalmaznak csatolásokat a cikkekben szereplő hivatkozásoktól, tehát nem rendelkeznek a reference linking-nek nevezett funkcióval"* [1, p. 47].

Lektorált folyóiratok

A tudományos jellegű teljes szövegű adatbázisok minőségét többek között az jelzi, hogy hány lektorált folyóirat szerepel bennük. A *Journal of Academic Librarianship* 2001. júliusi számában a „Integration of information resources and collection development strategy" (Az információs források és a gyűjteményfejlesztési stratégia integrálása) című cikk leszögezi *„Az adatbázisokban szereplő tudományos dokumentumok minőségét egyszerűen kimutatja az, hogy milyen mennyiségben szerepel bennük lektorok vagy bírálók által átnézett tartalom. Bár nem a teljes tudományos tartalom van lektorálva, ez a szempont jó kiindulást jelenthet, amikor meghatározzuk egy-egy tudományos referenszforrás hitelességét"* [2, p. 317]. A lektorált tartalom jelentős aránya az EBSCO*host* adatbázisaiban hatalmas értéket képvisel a magyar egyetemek számára, amelyek ezekhez a gyűjteményekhez korlátlanul hozzáférhetnek. E cikk írásakor az ASP több, mint 6550 lektorált folyóirat indexét és referátumait tartalmazza, köztük több, mint 3100 folyóirat teljes szövegét, így az aggregált teljes szövegű adatbázisok közül a lektorált tartalom messze legnagyobb gyűjteménye itt áll rendelkezésre.

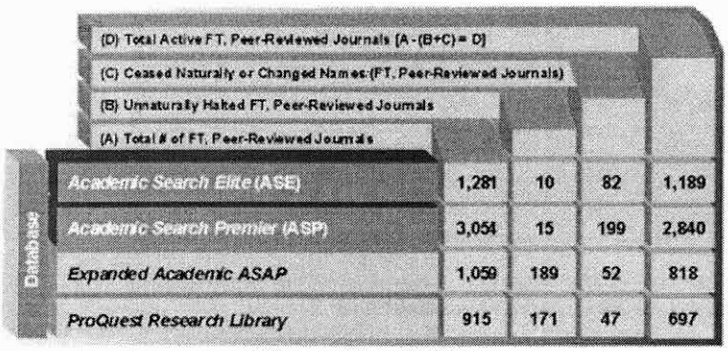
Aktív teljes szöveg

Az aggregált adatbázisokban szereplő teljes szövegnek egy másik fontos megkülönböztető jegye, hogy a forgalmazó által felsorolt címek 'aktívak'-e (azaz a teljes szöveg folyamatosan hozzáférhető-e), 'természetes ok miatt lezárultak' (azaz kiadásuk megszűnt vagy elnevezésük megváltozott), vagy 'nem természetes ok miatt zárultak le' (azaz a folyóirat még megjelenik, de a teljes szöveget már nem teszik be az illető adatbázisba). A következő ábra az EBSCO*host* legfontosabb interdiszciplináris adatbázisait (Academic Search Elite és Academic Search Premier) a versenytársakkal együtt ábrázolja, mind a szolgáltatott teljes szövegű lektorált címek számát, mind az 'aktív' teljes szövegű lektorált folyóiratok számát kimutatva.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. ábra

Az aktív, teljes szövegű (TSZ), lektorált folyóiratok összehasonlítása

(D) Összes aktív, TSZ, lektorált folyóirat
[A-(B+C) = D]
(C) Természetes ok miatt abbamaradt vagy nevet változtatott (TSZ, lektorált folyóiratok)
(B) Nem természetes ok miatt abbamaradt TSZ, lektorált folyóiratok
(A) Összes TSZ, lektorált folyóirat
Adatbázis (ASE, ASP, EAA, PQLR)

** a számadatok 2003. augusztus 7-re vonatkoznak*

Megjegyzés: a PQRL a Highlights for Children, a Marine Corps Gazette stb. címeket lektoráltnak minősíti

Megjegyzés: a Gale a THIS Magazine, az IDEA Health and Fitness Source stb. címeket lektoráltnak minősíti (t.i. az Expanded Academic ASAP a Gale terméke – *a ford. megj.*)

Az ASP-ben a teljes szövegű PDF formátumú cikkek igen jelentős arányban szerepelnek a biológia, a kémia, a számítógép-tudomány, a pedagógia, a mérnöki tudományok, a környezetvédelem, a történelem, az orvostudomány, a filozófia, a fizika, a politikatudomány, a pszichológia és pszichiátria, a vallás és a teológia, a szociológia és a szociális munka területén. Az ASP-ben szereplő tudományos teljes szövegű folyóiratok összességét mint a világ legnagyobb gyűjteményét tartják számon mind a kemény, mind a puha tudományokban. Ahogy a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* című folyóirat cikkében is szerepel *„Az ASP – a kemény tudományok részarányának bővítésével a tartalomban – jelenleg évente több mint egymillió dollár értékű nyomtatott periodikum-előfizetést képvisel. Más szóval: ha egy könyvtár elő szeretné fizetni az ASP-ben teljes szöveggel elérhető összes folyóiratot, annak a költsége évente az egymillió dollárt is meghaladná. És számos érintett folyóirat 1975-ig visszamenőleg is megtalálható az adatbázisban."* [3, p. 365].

Átfedések a vezető bibliográfiai adatbázisokkal

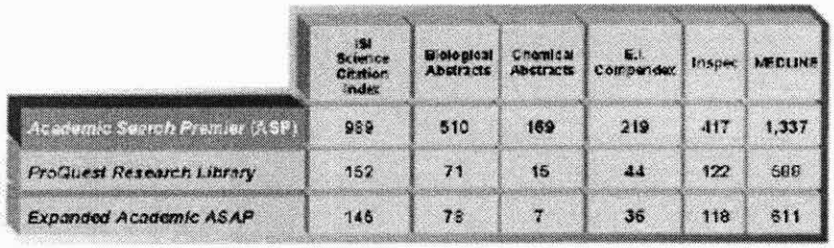
Az ASP minősége az STM dokumentumokat tekintve nyilvánvalóvá válik számunkra, ha azoknak az adatbázisban szereplő teljes szövegű címeknek a számához viszonyítjuk, amelyeket a legnépszerűbb természettudományi tematikus indexek feltárnak. Ugyanez érvényes az ASP-ben szereplő teljes szövegek és a nem egzakt tudományok neves másodlagos adatbázisainak viszonyára is. A következő ábrák erre világítanak rá.

3., 4., 5. ábra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. ábra

Az aktív, teljes szövegű folyóiratok átfedése a vezető STM adatbázisokkal

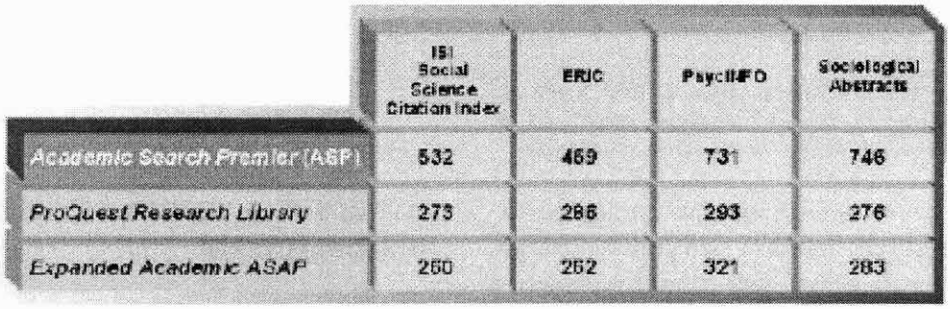
	ISI Science Citation Index	Biological Abstracts	Chemical Abstracts	E.I. Compendex	Inspec	MEDLINE
Academic Search Premier (ASP)	989	510	169	219	417	1,337
ProQuest Research Library	152	71	15	44	122	588
Expanded Academic ASAP	146	78	7	36	118	611

(Ezek az adatok az STM folyóiratok előfordulását illusztrálják az egyes teljes szövegű adatbázisokban)

* a számadatok 2003. november 11-re vonatkoznak

4. ábra

Az aktív, teljes szövegű folyóiratok átfedése a vezető társadalomtudományi adatbázisokkal

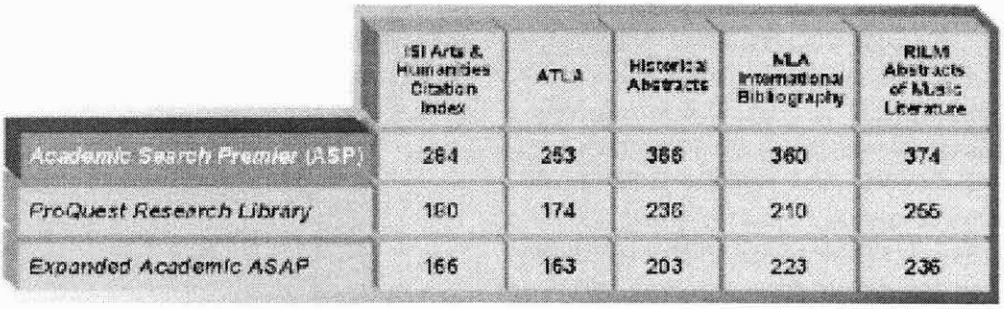
	ISI Social Science Citation Index	ERIC	PsycINFO	Sociological Abstracts
Academic Search Premier (ASP)	532	469	731	746
ProQuest Research Library	273	286	293	276
Expanded Academic ASAP	260	262	321	283

(Ezek az adatok a társadalomtudományi folyóiratok előfordulását illusztrálják az egyes teljes szövegű adatbázisokban)

* a számadatok 2003. november 11-re vonatkoznak

5. ábra

Az aktív, teljes szövegű folyóiratok átfedése a vezető humán tudományi adatbázisokkal

	ISI Arts & Humanities Citation Index	ATLA	Historical Abstracts	MLA International Bibliography	RILM Abstracts of Music Literature
Academic Search Premier (ASP)	264	253	366	360	374
ProQuest Research Library	190	174	236	210	256
Expanded Academic ASAP	166	163	203	223	236

(Ezek az adatok a humán tudományok folyóiratok előfordulását illusztrálják az egyes teljes szövegű adatbázisokban)

* a számadatok 2003. november 11-re vonatkoznak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egyedi címek az ASP-ben

Míg az említett népszerű másodlagos adatbázisokban feltárt számos folyóiratnak az EBSCO a teljes szövegét szolgáltatja, az *Academic Search Premier*ben szereplő teljes szövegű, lektorált folyóiratok többsége (teljes szöveggel) nem hozzáférhető más adatbázisból. Szinte minden tudományágban számos példát találunk a csak az EBSCO által szolgáltatott, egyedi címekre. Az alábbiakban néhány tudományágat sorolunk fel, és az illető területek teljes szövegű egyedi folyóiratainak jegyzékéből közlünk részleteket.

Biológia: *Annals of Human Biology, Annual Review of Biochemistry, Archives of Physiology & Biochemistry, Cellular Microbiology, Critical Reviews in Biochemistry & Molecular Biology, DNA & Cell Biology, European Journal of Biochemistry, European Journal of Human Genetics, Genes to Cells, Journal of Applied Microbiology, Journal of Biological Systems, Journal of Evolutionary Biology, Nature, Preparative Biochemistry & Biotechnology*, etc.

Csillagászat és asztrofizika: *Annual Review of Astronomy & Astrophysics, Astronomical & Astrophysical Transactions, Astronomy Letters, Astrophysics & Space Physics Reviews, International Journal of Modern Physics D: Gravitation, Monthly Notices of the Royal Astronomical Society*, etc.

Fizika: *Acoustical Physics, Advances in Physics, Applied Physics Letters, Chaos, Contemporary Physics, Doklady Physics, International Journal of Modern Physics E: Nuclear Physics, Journal of Applied Physics, Journal of Chemical Physics, Journal of Experimental & Theoretical Physics, Low Temperature Physics, Modern Physics Letters A, Modern Physics Letters B, Molecular Physics, Physics of Plasmas*, etc.

Geológia: *Annual Review of Earth & Planetary Sciences, Environmental Geosciences, Geology Today, Norwegian Journal of Geology, South African Journal of Geology*, etc.

Kémia: *Annual Review of Physical Chemistry, Communications Series B Chemistry & Chemical Engineering, Critical Reviews in Analytical Chemistry, International Journal of Environmental Analytical Chemistry, International Reviews in Physical Chemistry, Journal of Automated Methods & Management in Chemistry, Journal of Carbohydrate Chemistry, Journal of Macromolecular Science: Pure & Applied Chemistry, Journal of Theoretical & Computational Chemistry, Research on Chemical Intermediates*, etc.

Matematika: *Acta Mathematica Sinica, Advances in Geometry, Applied Mathematics & Optimization, Archive for Mathematical Logic, Communications in Algebra, Communications in Contemporary Mathematics, Communications Series A1 Mathematics & Statistics, International Journal of Algebra & Computation, International Journal of Computational Geometry & Applications, International Journal of Mathematics, Journal of Algebra & Its Applications, Journal of Computational Mathematics, Journal of Geometry, Journal of Mathematical Logic, Journal of Numerical Mathematics, Journal of the European Mathematical Society, Mathematical Intelligencer, SIAM Journal on Applied Mathematics, SIAM Journal on Mathematical Analysis, Studies in Applied Mathematics*, etc.

Műszaki tudományok: *Acta Mechanica, Chinese Journal of Mechanical Engineering, European Journal of Engineering Education, IEE Proceedings – Optoelectronics, International Journal of Electrical Engineering Education, International Journal of Mechanical Engineering Education, Journal of Architectural Engineering, Journal of Construction Engineering & Management, Journal of Energy Engineering, Journal of Engineering Design, Journal of Engineering Mechanics, Journal of Environmental Engineering, Journal of Geotechnical & Geoenvironmental Engineering, Journal of Hydraulic Engineering, Journal of Irrigation & Drainage Engineering, Journal of Management in Engineering, Journal of Materials in Civil Engine-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ering, Journal of Structural Engineering, Journal of Transportation Engineering, Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, etc.

Mezőgazdaság: *Archives of Agronomy & Soil Science, Communications in Soil Science & Plant Analysis, European Journal of Soil Science, Food & Agricultural Immunology, Journal of Agronomy & Crop Science,* etc.

Számítógép-tudomány: *IEE Proceedings – Computers & Digital Techniques, International Journal of Computational Engineering Science, International Journal of Computational Intelligence & Application, International Journal of Foundations of Computer Science, International Journal of Image & Graphics, International Journal of Software Engineering & Knowledge Engineering, Journal of Computer Security, Neural Computation, SIAM Journal on Computing, Theory of Computing Systems,* etc.

Az adatbázisok visszamenőleges bővítése

Mindezek mellett az EBSCO-nál az aggregált adatbázisok szolgáltatói közül a legnagyobb vállalkozás van folyamatban a retrospektív adatbevitel területén. *„Az EBSCO erőteljesen és szisztematikusan bővíti az újonnan felvett címek körét és a korábbi évek anyagát az Academic Search és a Business Source adatbázisoknak mind az Elite, mind a Premier változatában"* [4, p. 7]. Elsőként a *Business Source Premier* adatbázisban kerül erre sor, amely ma már azzal büszkélkedhet, hogy archív anyaga egészen az 1800-as évek végéig visszanyúlik. Különböző rangsorolási vizsgálatok, az ISI-féle impakt faktor, a használók megkérdezése és más módszerek segítségével az EBSCO meghatározta azoknak a legfontosabb üzleti folyóiratoknak a körét, amelyekkel bővíteni kívánja archív anyagát. Néhány példa azokra a címekre, amelyek rendkívül hosszú időszakra visszamenőleg szerepelnek az adatbázisban (sok esetben egészen az illető folyóirat első megjelent számáig): *Academy of Management Journal* (1958); *Accounting Review* (1926); *Administrative Science Quarterly* (1956); *American Economic Review* (1911); *California Management Review* (1958); *Economica* (1921); *Harvard Business Review* (1922); *Industrial & Labor Relations Review* (1947); *International Journal of Production Research* (1961); *Journal of Accounting Research* (1963); *Journal of Finance* (1946); *Journal of Industrial Economics* (1952); *Journal of Marketing* (1936); *Journal of Marketing Research – JMR* (1964); *Journal of Risk & Insurance* (1933); *Labor Law Journal* (1949); *Management Science* (1954); *Operations Research* (1952); *Quarterly Journal of Economics* (1886); *Review of Economics & Statistics* (1918) és mások. Bár a projektbe azóta az eredeti elképzeléshez képest sok más folyóirat is bekerült, érdemes elolvasni az induló projektről szóló ismertetést a *Library Journal* 2001. május 15-i számában; a cikk címe „EBSCO greatly expanding business journal back files" (Az EBSCO jelentősen bővíti az üzleti folyóiratok korábbi anyagát az adatbázisokban) [5, p. 29].

Csatolási funkciók

Az EBSCO*host* csatolási lehetőségeinek köszönhetően az előfizető felsőoktatási intézmények számára mintegy összeadódnak az ASP és a BSP közötti kapcsolódások és a korábban említett másodlagos indexek értékes szolgáltatásai. Az említett szakterületi adatbázisok mindegyike és számos egyéb adatbázis hozzáférhető az EBSCO*host*-on keresztül.

EBSCO SmartLinks

Az *EBSCO SmartLinks* funkcióját működésbe helyezve (amely az EBSCO*host* szolgáltatásainak részét képezi) az előfizető egyetemek használói ezeknek a bibliográfiai adatbázisoknak bármelyikében

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(pl. *PsycINFO, MEDLINE, Inspec,* stb.) keresést végezhetnek, és az egyes cikkek bibliográfiai adataitól közvetlenül kapcsolódhatnak az adott cikkek teljes szövegéhez, ha azok az ASP-ben vagy a BSP-ben rendelkezésre állnak. Erről az eljárásról írta a *Computers in Libraries*, hogy „Az EBSCO *SmartLinks* révén a használók számára lehetővé vált, hogy valamely, az EBSCO*host* által szolgáltatott saját vagy másodlagos adatbázis találati listájában szereplő hivatkozástól zökkenőmentesen elérhessék a vonatkozó teljes szöveget, amely különböző elektronikus forrásokban található. Amellett, hogy csatolások működnek az EBSCO*host* adatbázisokban elérhető teljes szöveghez, a használók kapcsolódhatnak saját könyvtáruk elektronikus folyóirat-gyűjteményéhez is, amennyiben az az EBSCO*host* Electronic Journals Service szolgáltatása vagy a CrossRef program keretében együttműködő kiadók révén áll rendelkezésre. Az EBSCO *SmartLinks* a teljes szövegre utaló csatolásokat dinamikusan beilleszti az EBSCOhost találati jegyzékeinek bibliográfiai rekordjaiba. A *SmartLinks* különböző technikák segítségével hitelesíti a csatolásokat, és biztosítja, hogy csak azoknak a teljes szövegű adatbázisoknak és e-folyóiratoknak az esetében jelenjenek meg, amelyekre az illető könyvtár előfizet" [6, p. 46].

Az EBSCO *SmartLinks* az EBSCO*host* előfizetői számára rendelkezésre álló kapcsolódási lehetőségeknek egy lényeges részét testesíti meg. E funkción (és a korábban ismertetett kereshető hivatkozásokon) kívül említést érdemel még az EBSCO adatbázisok csatolásokkal kapcsolatos másik fontos funkciója, a *CustomLinks* is. A *CustomLinks* révén az egyetemek kapcsolódhatnak az online katalógusokhoz, illetve azokból elindulva a kiadók webhelyeihez, könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumszolgáltatási űrlapokhoz és szolgáltatásokhoz, online könyváruházakhoz (ilyen például az ebscobooks.com), keresőgépekhez (pl. a Googlehoz), és még folytathatnánk.

Néhány forgalmazónál már rendelkezésre áll a csatolásokkal kapcsolatos legújabb, linkszerver-technológia (Link Resolvers néven is ismert). Ezek a csatolási szolgáltatások voltaképpen nem kötődnek az egyes adatbázisokhoz, és arra valók, hogy még jobban össze lehessen egymással kapcsolni gyakorlatilag az összes könyvtári forrást. Az EBSCO ilyen jellegű (ún. link resolver) szolgáltatása a *LinkSource*. Technológiáját tekintve a *SmartLinks*-re és a *CustomLinks*-re épül, azokat fejleszti tovább. A könyvtárak különböző platformokon működő forrásokhoz, illetve forrásoktól hozhatnak létre csatolásokat a segítségével. (Megjegyzés: a *LinkSource* térítéses szolgáltatás, ellentétben az EBSCO*host* eddig ismertetett csatolási funkcióival.)

EBSCO*admin*

Az EBSCO*host*-ban speciális csatolásokat hoztak létre az EBSCO*admin* használatával, amely az EBSCO*host* hatékony, webalapú adminisztrációs modulja. Ezzel a segédlettel a könyvtárvezetők a használók igényeihez igazíthatják a választási lehetőségeket, egyebek mellett a különböző, analitikus szintű csatolások feltüntetését, ahogy azt már említettük. Testre szabható még az alapértelmezett képernyők kiválasztása, a könyvtár nevének, URL-jének, logójának feltüntetése, a saját megjegyzések, a képernyőn való megjelenítés korlátozása és még sok más lehetőség.

Az előfizető intézmények az EBSCO*admin* segítségével készíthetik el az adatbázisok, például az ASP és a BSP használatára vonatkozó legkülönbözőbb jelentéseket is. Mivel az EBSCO*admin* minden előfizető egyetemnek rendelkezésére áll, automatikusan össze tudja gyűjteni egy adott könyvtári rendszerre vagy konzorciumra nézve az EBSCO*host* összesített használati statisztikáját. A használati statisztikából kiderül, hogy milyen gyakran végeznek keresést a használók az egyes címek anyagában vagy az egyes adatbázisokban. A címre, adatbázisra, keresési alkalomra és a csatolások aktív jellegére vonatkozó

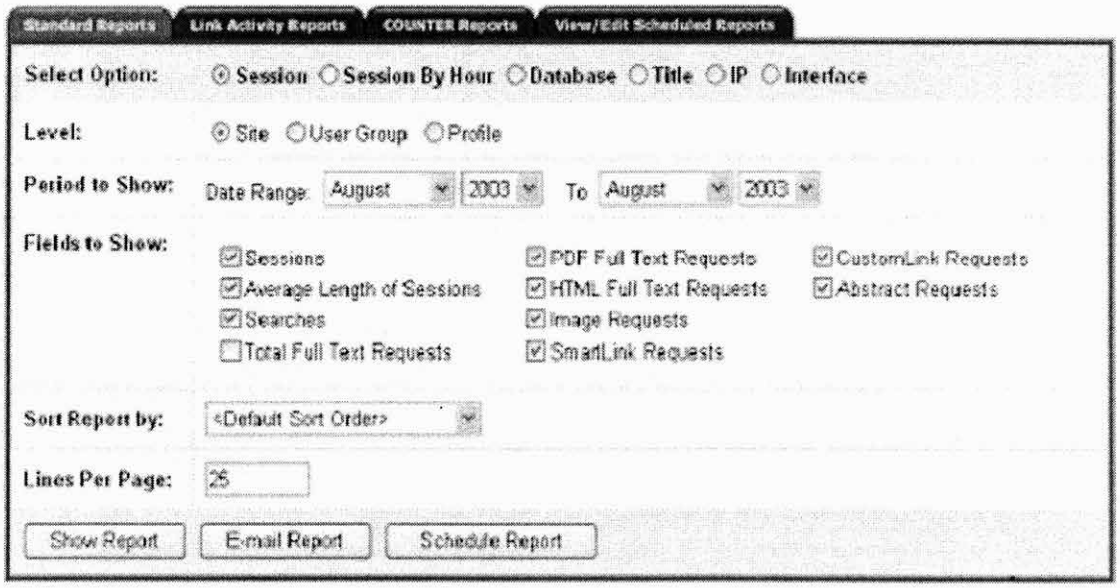
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

adatok kigyűjthetők egy bizonyos időszakra nézve (havonta vagy évente), korlátozhatók egy bizonyos adatmezőre, illetve rendezhetők. A jelentések megtekinthetők vagy elektronikus levélben továbbíthatók HTML, tabulátorral vagy vesszővel elválasztott formában. Az EBSCO*admin* a jelentések három féle csoportját tudja szolgáltatni, és e csoportok mindegyikén belül számos további jelentésfajta generálható. A Standard Reports „fülről" indulva például öt fajta jelentés közül lehet például választani, ahogy az alábbiakban látható. A jelentéseket a képernyőn meg lehet tekinteni, e-mailben le lehet kérni, illetve a havonta vagy évente történő automatikus küldést be lehet állítani. *(6. ábra)*

Az ASP-hez és a BSP-hez hasonló, nagy 'szuper-adatbázisok' forgalmát és a keresések intenzitását tükröző használati statisztika összegyűjtése a könyvtárak számára nagyszerű segédeszköz lehet a gyűjtemények fejlesztéséhez, annak eldöntéséhez, hogy mely folyóiratokra fizessenek elő. Könnyen meg lehet állapítani, hogy melyek a legnagyobb használatnak örvendő folyóiratok, és csak évente egyszer kell gondoskodni az egyes elektronikus és nyomtatott folyóiratok előfizetésének megújításáról. Voltaképpen sok egyetemen ezekből a kiadványokból eleve több példányt biztosítanak, és az aggregált teljes szövegű adatbázisok a hozzáférés további, kiegészítő módját jelentik (ezért nem szabad lemondani a nyomtatott folyóiratok előfizetését). Mivel azonban egy-egy egyetem (ezeknek az adatbázisoknak köszönhetően) egyéb olyan színvonalas forrásokhoz is hozzáférhet, amelyek eddig nem voltak számára elérhetőek, az e kiadványokra vonatkozó használati statisztika olyan részletekre világíthat rá, amelyek jól jelzik az egyes területeken felmerülő igényeket. A folyóiratok használatának elemzésével a gyűjteménnyel kapcsolatos fontos döntésekre lehet jutni, és ezáltal értékes új információs források áramolhatnak be az egyetemekre.

6. ábra

(A magyar kutatók jelenleg minden időszakban jelentős arányban használják az adatbázist, és a használat tovább bővül.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Eredeti PDF

Mivel az *Academic Search Premier* és a *Business Source Premier* adatbázisokban a folyóiratcímek jelentős része tudományos jellegű, az egyenletek, ábrák és grafikonok helyes megjelenítése szinte vagy teljesen lehetetlen lenne a PDF formátum használata nélkül. A PDF alapvetően kétféleképpen áll rendelkezésre – 'eredeti' ('natív', azaz közvetlenül a kiadótól származó) vagy a nyomtatott példányból 'szkennelt' formátumban. Az EBSCO adatbázisaiban a PDF formátumú dokumentumok túlnyomó része eredeti PDF-ben van. Ezek a fájlok kristálytisztán jelennek meg, keresni lehet bennük, felnagyíthatóak, és lehetővé teszik az egyes részletek kivágását és beillesztését az Adobe Acrobat Reader funkcióinak felhasználásával. A szerző legjobb tudomása szerint az EBSCO adatbázisaiban több ezerrel több cím anyaga szerepel eredeti PDF formátumú dokumentumként, mint a versenytársak összeállításaiban, és összességében is jóval több PDF-dokumentumot tartalmaznak.

Tartalmi stabilitás és embargók

Ahogy már említettem, az EBSCO adatbázisai hatalmas mennyiségű folyóiratot kínálnak teljes szöveggel. Ezért nagyon fontos az EBSCO számára, hogy e források fejlesztése és szolgáltatása mellett ne csak megőrizze jogát a teljes szöveg szolgáltatására, hanem folyamatosan bővítse is a gyűjteményben szereplő folyóiratok körét a fontos folyóiratokkal. Másképpen fogalmazva: az aggregált adatbázisokban rendkívüli fontosságú 'a tartalom stabilitása'. A MacMurray College Henry Pfeiffer könyvtárának igazgatója, Mary Jo Thomas szerint, akit egy, a Johns Hopkins Press-nél megjelenő egyik kiadványban idéznek (*Portal: Libraries and the Academy*), *„A könyvtárosok egyik legnagyobb problémája az adatbázis-aggregátorokkal kapcsolatban az, hogy előfordulhat, hogy az a tartalom, amit ma el lehet érni, a jövő héten már nem áll rendelkezésre"* [7, p. 48]. Ezért aztán az EBSCO nagy súlyt helyez arra, hogy minden ügyfelét tájékoztassa, milyen kockázatos egyes folyóiratok előfizetését lemondania amiatt, mert ugyanaz a folyóirat egy teljes szövegű adatbázis révén elérhető. Ugyanis ha egy kiadó attól tart, hogy a teljes szövegű adatbázisokban való részvétele miatt lemondják a folyóiratai előfizetését, akár úgy is dönthet, hogy folyóiratait kivonja az aggregált teljes szövegű adatbázisokból, és ennek következtében sajnálatos hiányok keletkeznek a könyvtárakban (t.i. azokban, amelyek lemondták előfizetéseiket a nyomtatott vagy elektronikus folyóiratokra). Az EBSCO-nak eddig nagyrészt sikerült elkerülnie az ilyen zavarokat, amelyek más aggregátorokat sújtottak, és továbbra is igyekszik nyíltan beszélni erről a témáról. Az EBSCO honlapján (www.epnet.com) az szerepel, hogy *„Figyelembe kell venni, hogy az adatbázisok kiegészítik (nem pedig helyettesítik) az alapvető nyomtatott és elektronikus folyóiratok gyűjteményét"* [8]. Az EBSCO-nak meggyőződése, hogy a teljes szövegű adatbázisok legnagyobb értéke abban áll, hogy a könyvtárak számára nagyon sok olyan folyóiratot szolgáltatnak, amelyekhez azok eddig egyáltalán nem férhettek hozzá, továbbá abban, hogy számos visszamenőleges évfolyamot biztosítanak, valamint korszerű indexelést, csatolásokat és hatékony keresési lehetőségeket nyújtanak.

A kiadók többek között oly módon tudnak részt venni a teljes szövegű adatbázisokban, anélkül, hogy aggódniuk kellene az előfizetések elvesztése miatt, hogy – miközben a folyóiratok cikkeinek teljes szövegét szerepeltetik –, egy bizonyos időszakra embargót érvényesítenek a szóban forgó folyóiratokra. A *The Library Quarterly* című folyóirat egyik cikkében, amely szinte csak az embargó témájával foglalkozik, ez olvasható: *„A folyóiratok embargója nélkül az adatbázisokba nem áramlott volna be olyan nagy mennyiségű, eddig nem szereplő, teljes*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szövegű forrás, mint amennyi ma elérhető. Az történt volna, hogy sok, korábban meglévő teljes szövegű forrás szolgáltatását lezárták volna, vagy teljesen eltávolították volna azokat az adatbázisokból." A cikk arra a tényre utal, hogy az EBSCO nemcsak az embargós, hanem az embargót nem alkalmazó folyóiratok terén is a legnagyobb szolgáltató [9, p. 245, 247].

Fontos figyelembe venni az embargókkal és az aggregátoroknak az adatbázisokból való információszolgáltatásával kapcsolatban, hogy a teljes szövegek és a bibliográfiai információk szolgáltatása között nagy különbség van. Minden aggregátornak jogában áll –anélkül, hogy a kiadótól engedélyt kellene kérnie –, hogy egy bizonyos folyóiratot folyamatosan indexeljen vagy referáljon, de ugyanez nem áll a teljes szöveg szolgáltatására. Épp ellenkezőleg: ahhoz, hogy egy aggregátor valamely cikk vagy folyóirat teljes szövegét egy adatbázisban szerepeltesse, először is engedélyt kell szereznie a jogtulajdonostól. Vegyünk például egy olyan folyóiratot, amelynél az aggregátor a teljes szöveg szolgáltatására jogosult! A jogosultság tartalmazhat, például, egy 12 hónapos embargó-időszakot, de az aggregátornak joga van (az embargó alatt is) a legutóbbi 12 hónapos időszakból a folyóiratok cikkeinek bibliográfiai adatait (index formájában) és tartalmi összefoglalóit (referátumait) szolgáltatni. Ezért aztán, ahogy már korábban említettem, az aggregált adatbázisokban feltétlenül szükségessé vált az a funkció, hogy a bibliográfiai információtól csatolás révén el lehessen eljutni a (könyvtár által előfizetett) e-folyóiratban szereplő cikk teljes szövegéhez. Az egyes folyóiratok esetében fennálló embargó ellenére és az EBSCO*host* csatolási lehetőségei jóvoltából az előfizetéssel rendelkező egyetemek hozzá tudnak férni mind a terjedelmes archív-állományhoz, mind a kurrens számok teljes szövegéhez: mégpedig vagy az adatbázison (az ASP-n vagy a BSP-n) keresztül, vagy a csupán a hivatkozást tartalmazó találati eredményből az általuk előfizetett forrásban található teljes szövegre mutató csatolás révén.

Referátumok és indexelés

Ahogy már említettük, az EBSCO*host* adatbázisai – azok is, amelyek Magyarországon hozzáférhetők – szinte minden tárgykörben a teljes szövegű tudományos tartalom legnagyobb, megbízható és színvonalas gyűjteményei, abban a tekintetben is, hogy lefedik a legfontosabb kurrens folyóiratokat és számos retrospektív évfolyamot szolgáltatnak. Az EBSCO jelentős forrásokat mozgósít, és nagy súlyt helyez arra, hogy a végfelhasználók számára ez a tartalom könnyen kezelhető formában álljon rendelkezésre, és hogy az adatbázisok minden rekordja megfelelő részletességű bibliográfiai adatokat közöljön, ideértve a referátumokat és a különböző indexelemeket is.

Az ASP-ben és a BSP-ben a lektorált folyóiratoknak – köztük Elsevier-folyóiratok százainak – több mint 60%-ánál szerzői referátumok olvashatók, az adatbázisok többi rekordjához az EBSCO referáló teamje készített referátumokat. Más aggregátorokkal szemben az EBSCO nem használ gépi referátumokat, amelyeknél gyakran előfordul, hogy cikkrészleteket közölnek referátumként, és általában véve is kevésbé releváns találatokat adnak. Az EBSCO ehelyett egy okos szoftverrel segíti a referálók munkáját. Egy korábbi projekthez hasonlóan, amelynek a célja az volt, hogy a kulcsfontosságú folyóiratok visszamenőleges PDF-fájljait kibővítsék, az EBSCO most a legnépszerűbb folyóiratokra koncentrál, és igyekszik továbbfejleszteni, bővíteni a folyóiratcikkek referátumait. Az EBSCO voltaképpen egy nagyszabású retrospektív hatókörű projekt keretében a BSP összes „toplistás" folyóiratát újraindexelteti és újrareferáltatja az induló számig visszamenőleg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ASP és a BSP referátumainak tökéletesítése mellett a cég többféleképpen fejlesztette a rekordok indexelését és bibliográfiai adatait. Ma már több száz lektorált folyóiratnál, ahol csak lehetséges, az adatbázis rekordjaiban a szerzők által megadott kulcsszavak szerepelnek, és ahol az adatok rendelkezésre állnak, feltüntetik a szerzők munkahelyét és e-mailcímét. Ezen túlmenően az EBSCO javított az adatbázisok rekordjainak indexelésén is: nemcsak több tárgyszót rendelt egy-egy cikkhez, hanem a kiadványtípus (pl. folyóirat, monográfia, munkaanyag stb.) és a dokumentumtípus (pl. cikk, esettanulmány, könyvismertetés stb.) szerinti utólagos indexeléssel is. Az EBSCO nemrégen fejezte be egyedülálló vállalkozását, üzleti tezauruszának kifejlesztését és üzembe helyezését. A lexikográfusok és a téma szakértői közreműködésével kifejlesztett tezaurusz ma már a BSP-n belül elérhető, és az EBSCO szerkesztőségei visszamenőlegesen alkalmazzák a fogalmakat az adatbázis rekordjaiban.

Az elmondottak azt bizonyítják, hogy az EBSCO elkötelezetten törekszik az adatbázisok és a hozzájuk tartozó csatolási szolgáltatások állandó javítására és fejlesztésére, azzal, hogy színvonalas tartalmat kínál és fejleszti szoftvereit. Sikerült nemzetközileg jelentékeny referenszforrásokat létrehoznia; jórészt ennek köszönhető, hogy az egyetemi szféra vezető szolgáltatójává tudott válni a teljes szövegű és másodlagos adatbázisok terén. A Magyarországon kínált adatbázisok tartalma és a szolgáltatások, valamint a felhasználóképzés színvonala mind azt jelzi, hogy az EBSCO minden tőle telhetőt megtesz annak érdekében, hogy ügyfelei számára a lehető legjobb forrásokat szolgáltassa, mind Magyarországon, mind a világ egyéb részein.

Hivatkozások

1. WATSON, Paula D.: E-journals: access and management. In: Library Technology Reports, vol. 39. 2003. no. 2. pp. 44–68.
2. BROOKS, Sam: Integration of information resources and collection development strategy. In: Journal of Academic Librarianship, vol. 27. 2001. no. 4. pp.316–319.
3. BROOKS, Sam: Tudományos folyóiratok és teljes szövegű adatbázisok. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, vol. 49. 2002. no. 9. pp. 364–367.
4. WATSON, Paula D.: Sources for e-journals. In: Library Technology Reports, vol. 39. 2003. no. 2. pp. 6–27.
5. ROGERS, Michael: EBSCO greatly expanding business journal back files. In: Library Journal, vol. 126. 2001. no. 8. p. 29.
6. SHIGO, Kimberly: Users can access 100 million full text links using SmartLinks in EBSCOhost. In: Computers in Libraries, vol. 23. 2003. no. 5. p. 46.
7. DORST, Thomas J.–BROOKS, Sam: Issues facing academic library consortia and perceptions of members of the Illinois Digital Academic Library. In: Portal: Libraries and the Academy, vol. 2. 2002. no. 1. pp. 43-57.
8. Full text databases, print journals and electronic journals; distinctly different products. http://www.epnet.com/academic/publishers.asp (ellenőrizve: 2003. november 18.)
9. BROOKS, Sam: Academic journal embargoes and full text databases. In: The Library Quarterly, vol. 73. 2003. no. 3. pp. 243-260.

ELKÉSZÜLT A BUDAPEST PORTÁL VAKBARÁT FELÜLETE – 2004 januárjában bemutatták a fővárosi önkormányzat honlapjának vakbarát változatát. Többek között jelen volt Demszky Gábor főpolgármester és Szuhaj Mihály a szoftver kifejlesztője, aki a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének informatikusa.

(KIT-hírlevél. 2004. jan. 15.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FONTOS KÉZIKÖNYVEK A PROSPERO KÍNÁLATÁBÓL

European Population 1945-2000/European Regions (Bundle)

The Societies of Europe

Flora, Peter; Kraus, Franz; Caramani, Daniele; Marti-Henneberg, Jordi; Rothenbacher, Franz

The Societies of Europe is a 9-title series of historical data handbooks and accompanying CD-ROM set on the development of Europe from the nineteenth to the twentieth century. The series is a product of the Mannheim Centre for Social Research, a body dedicated to comparative research on Europe and one of the leading social research institutes in the world. It is a collection of datasets giving a clear and systematic study of long-term developments in European society. The data is presented statistically and is clearly comparative. The European Population 1945 - 2000 and The European Regions are the two most recent works in the series.

Mar 2004, Palgrave Macmillan; Hardback

ISBN 1403937117 £ 470.00 ≈ 178.600 Ft+áfa

Ethnopolitical Encyclopaedia of Europe

(Ed) Cesarani, David

The *Ethnopolitical Encyclopaedia of Europe* is the first work of its kind that systematically and rigorously examines the politics of ethnicity throughout the continent as a whole. This collection brings together significant secondary literature on the Nazi persecution and mass murder of the Jews. Care has been taken to set the work in a context of historical breadth and depth.

May 2004, Palgrave Macmillan; 656 pp, Hardback

ISBN 0333971248 £ 75.00 ≈ 28.500 Ft+áfa

EU Capital Guide

(Ed) Cesarani, David

Listing some 12,500 key Belgian and EU decision-makers, this publication opens the doors to government, professional associations, the media, foreign representations, companies, consultants and law firms, EU and national financial incentives and key EU information and documentation.

2nd ed, Mar 2004, Europa Publications; 615 pp, Hardback

ISBN 185743286X £ 100.00 ≈ 38.000 Ft+áfa

The Handbook of Political Change in Eastern Europe

(Ed) Aarebrot, Frank H.; Berglund, Sten; Ekman, Joakim

This volume provides an analysis of the political changes which have occurred in Central and Eastern Europe since the demise of communism. It offers an historical, comparative perspective of the region and focuses on the social consequences of the democratization process.

Jan 2004, Edward Elgar; 655 pp, Hardback

ISBN 1840648546 £ 95.00 ≈ 36.100 Ft+áfa

The Balkans

From Constantinople to Communism

Hupchick, Dennis P.

The tragedies of Bosnia and Kosovo are often explained away as the unchangeable legacy of "centuries-old hatreds". In this detailed and balanced chronicle of the Balkans across 15 centuries, Dennis Hupchick seeks to set a complicated record straight.

Apr 2004, Palgrave Macmillan; 386 pp, Paperback

ISBN 1403964173 £ 13.99 ≈ 5.316 Ft+áfa

Apr 2002; Hardback

ISBN 0312217366 £ 30.00 ≈ 11.400 Ft+áfa

The Holocaust

Critical Concepts in Historical Studies

(Ed) Cesarani, David

Drawing on the best research of the past sixty years, this collection brings together the most significant secondary literature on the Nazi persecution and mass murder of the Jews. Care is taken to set the work in a context of historical breadth and depth.

Jan 2004, Routledge; 2680 pp, Hardback

ISBN 0415275091 £ 675.00 ≈ 256.500 Ft+áfa

Handbook of Research on International Entrepreneurship

(Ed) Dana, Leo Paul

The Hanbook Research on International Entrpreneurship has collected and synthesized the contributions of leading researchers in an effort to define and categorize the unique contributions and state-of-the-art of this emerging field.

Apr 2004, Edward Elgar; 880 pp, Hardback

ISBN 184376069X £ 160.00 Ft ≈ 60.800 +áfa

Handbook of the Sociology of Religion

Dillon, Michele

This handbook showcases current research and thinking in the sociology of religion. The contributors, all active writers and researchers in the area, provide original chapters focusing on select aspects of their own engagement with the field.

Nov 2003, Cambridge University Press; 496 pp, Hardback

ISBN 0521806240 £ 65.00 ≈ 24.700 Ft+áfa

Paperback

ISBN 0521000785 £ 21.99 ≈ 8.356 Ft+áfa

The Linguistics Encyclopedia

Malmkjaer, Kirsten

"The Linguistics Encyclopedia" is a practical resource which has been thoroughly revised and updated and offers comprehensive coverage of the major and subsidiary fields of linguistic study. Entries are alphabetically arranged and extensively cross-referenced, and include suggestions for further reading.

2nd ed, Jan 2004, Routledge; 688 pp, Hardback

ISBN 0415222109 £ 25.99 ≈ 9.876 Ft+áfa

Goya

To Every Story There Belongs Another

Hofmann, Werner

Discussions of Goya in have centred on his influence on 19th- and 20th-century painters. Hofmann focuses instead on Goya's profoundly disturbing imagery and demonstrates that his modernity derives from a lifelong investigation of what lies behind the world of appearances and convention.

Nov 2003, Thames and Hudson; 312 pp, Hardback

ISBN 0500093172 £ 45.00 ≈ 17.100 Ft+áfa

The Phaidon Atlas of Contemporary World Architecture

This atlas presents a global survey of the most outstanding contemporary architecture from around the world built between 1998 and 2002. Organized geographically, it illustrates 1000 completed works and includes influential and lesser-known buildings from the developing world.

Feb 2004, Phaidon Press; 544 pp, Hardback

ISBN 0714843121 £ 100.00 ≈ 38.000 Ft+áfa

A hirdetésben közölt forintárak az esetleges kiadói árváltozások és az árfolyamváltozások mértékéig módosulhatnak.

Ha egyéb külföldi könyvre lenne szüksége, mi azt is beszerezzük!
Bővebb információért hívjon minket vagy keresse fel honlapunkat:

www.prospero.hu

Prospero Könyvei Budapest, a vezető szakkönyvimportőr
1066 Budapest, Weiner Leó u. 20.; Tel.: (06-1) 302-8444; Fax: (06-1) 302-8410
E-mail: prospero@prospero.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtáros írni tanul

Egy utópia vázlata

Koltay Tibor

Az Amerikai Egyesült Államokban folyó könyvtárosképzéssel kapcsolatban olvashatunk arról, hogy ellentmondást találtak a könyvtárosoktól elvárható írás- és kommunikációs készségek, valamint a képzés tartalma között. Az elvárások elsősorban a felsőoktatási könyvtárosokkal szemben fogalmazódnak meg a különböző álláshirdetésekben. A megfelelő készségek kialakításához szükséges kurzusokat azonban igen kevés könyvtártanszék kínálatában találjuk meg.

Szükség van-e egyáltalán ilyen képzésre? – tehetik fel a kérdést amerikai kollégáink. A legelső ellenérv erre az, hogy a hallgatók már úgy is tudnak különféle műfajú szöveget írni. Erre viszont az a válasz, hogy a hallgatók íráskészsége komoly kívánnivalót hagy maga után, és még a legjobban íróknak sincsen sok tapasztalata azon műfajok területén, amelyek majd szakmai pályafutásuk során válnak szükségessé. A következő ellenérv az lehet, hogy az ilyen típusú készségek megtanítása az anyanyelvi, irodalmi tanszékek feladata.[1] Ehhez tegyük hozzá, hogy az amerikai egyetemeken elsősorban az alsó évfolyamokon tanuló (undergraduate) hallgatók íráskészségét fejlesztik, mindenekelőtt azért, hogy tanulmányaikat eredményesen végezhessék, ugyanis a középiskolákból sokszor igen eltérő felkészültséggel, készségekkel kerülnek ki, ill. be az egyetemre a diákok. Emellett azonban megvan az a szándék is, hogy szakmai írásművek majdani szakemberként való használatára készítsék fel őket.

Az ilyen készségek iránti megnövekedett igény illusztrálására egy – talán némileg meglepő – amerikai példát hozhatunk. Az üzleti élet különböző területein olyan mértékben jelentkezik igény a kommunikációs készségek oktatására, hogy még a számvitel területén is elindult az ilyen irányú oktatás. (Pe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dig a számvitelt a közvélemény szűk, gyakorlatias és nem túl „beszédes", inkább csak a „számok nyelvét" ismerő szakterületnek tekinti.)

Az e területen jelentkező igények a szakmai ismeretek és a kommunikációs készségek egyesítését követelték meg, ami az USA-ban az angoltanszék és a szaktanszék együttműködésével valósult meg, annak ellenére, hogy történetileg az írástanulmányok az angoltanszékek kompetenciájába tartoztak.[2]

Visszatérve az ellenérvekhez, a harmadik ellenérv a tárgy beiktatása ellen az, hogy a könyvtári tanszékek által kínált órák keretében van alkalmuk a hallgatóknak e műfajok elsajátítására. Bizonyára így is van, s valószínűleg életszerű feladatokat is gyakran kapnak a hallgatók, de ezek mégsem az íráskészség célzott fejlesztésére irányulnak, mert erre a területre kevesebb idő jut, hiszen érthetően, fontosabb a szakmai tartalom.

Az íráskészség fejlesztésére szolgáló kurzusokra egy példa a Floridai Állami Egyetem (Florida State University) könyvtári tanszékén a hallgatók számára kínált tárgy, melynek célja, hogy megismertesse a hallgatókat azokkal a szakmai dokumentumokkal és műfajokkal, amelyeket információs szakemberként használni fognak. A hallgatók megismerkednek a retorikai stratégiákkal, a célközönség elemzésével, a dokumentumok tervezésével és egyáltalán az írásfolyamat alapjaival. Olyan műfajokhoz kerülnek „tevőlegesen" is közel, mint a használati útmutatók, jelentések, megvalósíthatósági tanulmányok.[3]

Ilyen tanfolyamok tömeges megjelenése idehaza a könyvtárosképzés, a képzési követelmények és a felsőoktatás egészének ismeretében egyelőre még utópiának látszik. Talán a könyvtárosok továbbképzésében kaphatnak teret az ilyen irányú ismeretek. Aligha kétséges azonban, hogy a magyar könyvtárosok számára is hasznos lehet legalább két műfaj alaposabb ismerete. E két műfaj: a pályázat és a jelentés. A pályázatok jelentőségét nem kell kiemelnünk. A legtöbb sikeres pályázat ugyanakkor valamilyen jelentés megírásával végződik. A különféle jelentések fontos részei a kutatásoknak, mert a kutatások projektek formájában valósulnak meg, s ezek integráns részét képezik a jelentések.

A pályázatok kapcsán el kell mondanunk, hogy az angol nyelvben a *proposal* szó egyaránt jelent ajánlatot és pályázatot, bár ez utóbbi jelentést nem találjuk meg az angol–magyar szótárakban. A pályázati felhívások a *Call for proposals* szókapcsolat mellett gyakran az *application* szót tartalmazzák. Távolról sem beszélhetünk tehát egységes terminológiáról ebben a tekintetben, de bízvást mondhatjuk, hogy a szigorúan vett (kereskedelmi jellegű) árajánlatok kivételével az angol proposal műfaját pályázatnak nevezhetjük, hiszen pl. a *Grant Proposal*, egyértelműen a tudományos kutatáshoz szükséges források pályázat útján történő megszerzésére irányuló írott dokumentum.

A pályázatot a legáltalánosabban úgy határozhatjuk meg, mint egy olyan dokumentumot, amelynek szerzője (feladója) viszonzás fejében valamilyen előnyt ígér az olvasónak (címzettnek). A szerző ajánlhatja, hogy kutatást végez, rendszereket fejleszt, berendezéseket hoz létre, javítja szolgáltatásait stb. Az olvasó ezért finanszírozza a pályázó tevékenységét, eszközöket bocsát a rendelkezésére stb.

A pályázatokat sokféleképpen osztályozzák. Vegyük a következő hat kategóriáját alapnak:

1. Pályázatok kormányzati támogatások elnyerésére;
2. Ajánlatok kormányzati megbízások elnyerésére;
3. Pályázatok alapítványi támogatások elnyerésére;
4. Pályázatok cégek által nyújtott támogatások elnyerésére;
5. Kereskedelmi árajánlatok;
6. Belső pályázatok.

A belső pályázatok esetében a szerző és az olvasó egy szervezetbe tartoznak. Természetesen számos olyan pályázat is előfordulhat, amelyik egyik kategóriába sem fér bele.[4]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A pályázatok bármilyen osztályozása csak alapvetően külsődleges szempontok szerinti megítélést tesz lehetővé.

Sokkal fontosabb, hogy bármely pályázat megítélésében kiemelkedő szerepe van annak, hogy az írott anyag milyen jól adja meg a válaszokat a következő kérdésekre:

- Mit javasol a szerző?
- Hogyan tervezi megvalósítani?
- Mikor kívánja megvalósítani?
- Mennyibe fog kerülni?

A pályázatok legfontosabb kommunikációs célja a meggyőzés, méghozzá úgy, hogy a meggyőzés szándéka ne legyen feltűnő. A tudományos kutatás anyagi feltételeit megalapozni kívánó pályázatok esetében fontos kérdés az adott tudományterületen kialakult konszenzushoz való viszony. A tervezett kutatásnak innovatívnak kell lennie, de nem léphet jelentős mértékben túl az adott terület határain sem a tematika, sem az újszerűség tekintetében. Az eredetiség deklarálása tehát kockázatokkal jár és a pályázó nézeteivel ellenkező nézetek kritikája ritkán explicit. A meggyőzés eszközei nagyon különbözőek a különböző tudományterületeken, ezért szinte lehetetlen a meggyőzési technikák és a retorikai eszközök valamilyen univerzális listáját megadni.[5] Akármilyen eszközöket használunk is, versenyhelyzetben vagyunk, hiszen vagy egy meghatározott cél megvalósításának különböző módjai, vagy megvalósításra váró ötletek versenyeznek egymással a pályázat kiírójánál.[6]

A pályázatban fel kell kelteniük az olvasó figyelmét, le kell írniuk a megvalósítandó ötletet, alkalmazkodniuk kell az olvasó igényeihez és be kell mutatniuk, hogy a szerző képes a megvalósításra.

Ennek megfelelően alakul a pályázatok alapszerkezete. Ez a szerkezet is az iskolában tanult fogalmazási szerkezetre épül, tehát van benne bevezetés, tárgyalás, befejezés.

A bevezetésben jeleznünk kell, hogy írásunk pályázat. Néhány motiváló mondattal arra kell bíztatnunk a címzettet, hogy olvassa el a pályázati anyagot és fontolja meg az abban foglaltak megvalósításához szükséges támogatás megadását. Ezt követi a pályázat tartalmáról adott áttekintés. Ezek az elemek részben opcionálisak, vagy egyetlen mondattá összefoghatók. A bevezetésnek rövidnek, érdekfeszítőnek kell lennie.

A bevezetést követi a probléma hátterének bemutatása, a lehetőségek és a helyzet ismertetése. Ebben a fejezetben kell választ adnunk arra a kérdésre, hogy hogyan, miért vetődött fel a megvalósítandó projekt szükségessége. Ki kell fejtenünk továbbá a javasolt projekt hasznát, megvalósíthatóságát, várható sikerességét, majd ezt követi a javasolt tevékenység leírása a várható eredmények részletes bemutatásával. Az alkalmazandó módszerek, eljárások és az esetleges elméleti háttér leírását tartalmazza a következő fejezet. A pályázat fontos része az időbeli ütemezést, határidőit, gyakran diagramokkal, táblázatokkal is bemutató fejezet. Be kell mutatnunk a pályázatot benyújtó személy(ek) alkalmasságát, ami főként szakmai önéletrajzok, publikációs jegyzékek, referenciák csatolását vagy a szövegbe történő integrálását jelenti. A következtetések fejezet (mint befejezés) újból az olvasó figyelmébe ajánlja a pályázat pozitív elemeit. Ezt számos egyéb fejezet és melléklet egészítheti ki, hiszen a pályázati kiírások nagyon különbözőek akár a megkövetelt tartalmat, akár az elvárt formát tekintjük.[7]

Az Európai Unió kutatási pályázataira benyújtott anyagok elemzése azt mutatja, hogy a pályázatok sokban hasonlítanak a tudományos cikk szerkezetéhez, különösen azok bevezetéseihez. A pályázatokban is feltárjuk az adott terület fontosságát, megjelöljük a problémát vagy feltáratlan területet, majd betöltjük azt.[8]

Ez lényegében követi a tudományos cikkek szerkezetét, amelyekben (közismerten) három retorikai lépést (move) használunk, amelyek a következők:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A kutatási terület meghatározása;
- A feltáratlan terület azonosítása;
- A feltáratlan terület betöltése vagy megvédése.

Az érvelés az általánostól, azaz a tudományterülettől halad a konkrét, vagyis a feltáratlan terület felé.

Az első lépésben meghatározzuk a vizsgálandó területet kiemelve annak fontosságát a tudomány szempontjából.

A második lépésben következik a tudásunkban meglevő valamilyen hiány megjelölése, legtöbbször a témába vágó szakirodalom szemléjével.

A harmadik lépésben „foglaljuk el" ezt a területet, amennyiben megjelöljük a kutatás céljait, majd eredményeit és a belőle levonandó tanulságokat.[9]

A pályázatokban az elfoglalható terület szorítkozhat az adott tudományterületre vagy elhelyezhető mint a „valós világ" területe, amelyik túlmutat a kutatáson és többé-kevésbé közvetlenül hasznosítható, gyakorlati eredményeket hoz. Hangsúlyoznunk kell, hogy itt nem a kutatás elméleti vagy alkalmazott jellegéről, illetve a kutatás és fejlesztés közötti különbségekről van szó. Sokkal inkább arról, hogy a pályázók hangsúlyozzák a pályázat valós életben való felhasználásának lehetőségét.

A terület azonosítását követi aztán (a cikkekéhez hasonló módon) a hiány megjelölése, majd az ehhez szükséges eszközök (módszerek, tevékenységek stb.) kifejtése. A cikkekéhez hasonló retorikai lépés a korábbi kutatások (összegző jellegű) bemutatása is. Gyakori az eredmények előrevetítése. További retorikai lépésekben a pályázók kompetensnek nyilvánítják magukat a kitűzött feladat elvégzésére. Fontosnak minősítik a kitűzött célokat. Kinyilvánítják, hogy bizonyos előírásoknak meg fognak felelni.

A korábban megfogalmazott négy kérdésre (lehetőleg) a várható célközönség tudásszintjének megfelelően kell megválaszolnunk.

Célközönségünk lehet

- elsődleges: azok, akik döntenek a pályázatról;
- másodlagos: azok, akikre hatással van a pályázat nyomán született döntés;
- köztes: azok, akik a pályázatot bírálják, a vele kapcsolatos ügyeket intézik.[10]

Ha a pályázati anyagot elsőként az adott terület szakértője fogja olvasni és elbírálni, de a döntéshozatal következő láncszeme nem-szakember döntéshozó (menedzser), akkor röviden össze kell foglalnunk mondanivalónak úgy, hogy az a nem-szakember döntéshozó számára is érthető legyen.[11] Ezt nevezik *executive summary*-nak, amely a jelentésekben is fontos szerepet játszik és a pályázatok esetében gyakran elő is írják, hogy szerepeljen az anyagban. Elsősorban időhiánnyal küzdő, nem-szakember menedzsereknek készül, akik nem igénylik az adott téma mélységekbe, részletekbe menő kifejtését, sokkal inkább az áttekintést várják tömör formában, és az olvasó meggyőzésére szolgálnak, akárcsak maga a pályázat.[12]

Hasznos, ha a nem-szakember döntéshozó kedvéért a terminus technicusokról szójegyzéket készítünk. Ha viszont épen ez a döntéshozói kör olvassa először a pályázatot, jó, ha a szakembereknek szóló részeket, a szakmai részleteket függelékben közöljük.[13]

Van még egy néhány tudnivaló, amely figyelmet érdemel a pályázatírás folyamán. Ezek részben nyelven kívüli kérdésekre irányítják figyelmünket, de nem szabad szem elől tévesztenünk őket. Ilyen tudnivaló a példányszám kérdése. Kézenfekvőnek látszik ugyan, de nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy annyi példányban nyújtsuk be a pályázati anyagot, amennyiben kérik. Emellett érdemes ügyelnünk a megfelelő külsőre. Ide értendő, hogy ne legyenek pályázati anyagunkban javítások, áthúzások, foltok, rosszul fénymásolt oldalak. Az anyagnak a stilisztikai egységesség mellett grafikailag is egységesnek kell lennie. A fejezetcímek mindig ugyanolyan betűtípussal és kiemeléssel legyenek jelölve, a margók se változzanak stb. Az egyszerűségre is törekedjünk, hiszen például minden betűtí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pus-váltás lelassítja az olvasót, a túl sok félkövér és dőlt betűs kiemelés zavaró.[14] Mindenképpen kerülnünk kell az aláhúzások keverését a kurziválással és a félkövér betűk használatával. Az aláhúzások az írógép korában a nyomdásznak szóló üzenetként működtek: az egyszer aláhúzott szövegről tudta, hogy azt kurziválnia kell (dőlt betűvel kell szednie), a kétszeres aláhúzás nyomán pedig félkövérrel szedte a megjelölt szövegrészt. Ma azonban a szövegszerkesztővel már mi magunk leszünk a tipográfusok is.[15]

A gondosan fűzött, spirálozott, hiánytalan anyag alapvető követelmény, míg a rendetlen „saláta" sok bosszúságot okoz a bírálóknak, tehát rossz benyomást tesz, ha egyáltalán elfogadják.[16]

Mindezt természetesen megelőzi egy olyan döntés, hogy be kell-e (érdemes-e) egyáltalán nyújtanunk pályázatot. Ezt gyorsan és a lehető legkevesebb ráfordítással kell eldöntenünk.

Bármennyire igyekszenek is a pályázatok összeállítói, sok pályázat nem nyer támogatást. Az elutasításnak számos oka lehet:

1. A pályázó valamiért nem nyerte el az olvasó bizalmát.
2. Az olvasó nem érzékeli, hogy volna megoldandó probléma.
3. Az olvasó nem érzi szükségét a megvalósításnak.
4. Az olvasónak a felvetett problémánál nagyobb prioritású problémák megoldásával kell foglalkoznia, illetve fontosabbnak ítélt problémákkal kíván foglalkozni.
5. Az olvasó szükségét érzi a megvalósításnak, de nem hiszi, hogy a javasolt megoldás befektetéssel adekvát értéket termel.[17]

Az elutasítás okainak ilyen felsorolása jól mutatja a valamilyen pályázati kiírásra készült (solicited) és a pályázó saját kezdeményezéséből született (unsolicited) pályázatok közötti különbséget. A 2. és a 3. pont alatt olyan okok vannak, amelyek pályázat kiírása esetében legalábbis nem jellemzőek.

A megvalósítás szükségességének kérdése persze függ a pályázati kiírás tág vagy szigorúan leszűkítő jellegétől is. Ez igaz a 4. pont vonatkozásában is, ha pályázati kiírásról és kiíróról beszélünk. Az 1. tartalma egyaránt vonatkozhat a „kéretlen" olvasóra és a kiíróra is. Az 5. pontban foglaltak kapcsán elmondhatjuk, hogy a kiíró (a kiírás függvényében) szükségesnek láthatja valaminek a megoldását, de az adott pályázat azt nem fedi megfelelően vagy nem termel adekvát értéket, esetleg mindkét körülmény fennállhat.

Az elutasítás okainak részletesebb listáját mindenképpen érdemes átnéznünk, ha sikeres pályázatot akarunk írni.

Az elutasítás leggyakoribb okai tehát:

1. A pályázó nem mutatta be, hogy világosan érti a problémát.
2. A pályázat nem érkezett be határidőre.
3. A kiírásban kért információkat nem nyújtotta be.
4. Célkitűzését nem definiálta eléggé pontosan.
5. Rossz célközönséget szólított meg.
6. Az alkalmazandó módszerek nem voltak elég specifikusak.
7. A megvalósítás egésze megkérdőjelezhető volt.
8. A pályázat nem bizonyította, hogy a kiírásban foglalt feltételeknek meg kíván felelni a pályázó.
9. A tervezett költségek túl magasak, vagy túl alacsonyak voltak.
10. A meghatározó személyek önéletrajzai nem voltak adekvátak.
11. A meghatározó személyeknek nem volt meg a megfelelő képesítése vagy tapasztalata.
12. Rosszul írták meg a pályázati anyagot.
13. A pályázati anyag szerkezete nem követte a kiírásban megkövetelt szerkezetet.
14. A pályázati anyag nem volt vonzó.
15. A pályázati anyag nem tartalmazott elég biztosítékot arra, hogy a megvalósítás határidőre megtörténik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

16. A pályázati anyag nem tartalmazta a nélkülözhetetlen adatokat.
17. A javasolt eszközök, berendezések nem voltak megfelelőek.
18. A pályázati anyag nem tudta bemutatni, hogy a szükséges eszközök, berendezések rendelkezésre állnak.
19. Nem voltak reálisak a kitűzött határidők.
20. A pályázati anyag nem tartalmazta a benyújtó szervezet alkalmasságát bizonyító minősítéseket.[18]

A felsorolást folytathatnák. Láthatjuk, hogy az elutasításnak számos olyan oka van, amely nem a pályázati szöveg hibája, de szinte minden tényszerűnek tekinthető elutasítási ok elkerülhető, ha jól írjuk meg és gondosan állítjuk össze a pályázati anyagot. Aligha kétséges, hogy az 1., az 5., a 12., a 14. pontokban megjelölt elutasítási okok szorosan összefüggnek a pályázat megfogalmazásával, stílusával.

A *jelentés* (report) megnevezés számos, egymással közeli rokonságban álló műfajt fed. Ezek közül többnek nincsenek körülírható műfaji szabályai. Úti jelentést például vagy teljesen kötetlen formában írhatunk, vagy ahhoz a formához (legtöbbször űrlaphoz) kell alkalmazkodnunk, amelyet az adott intézményben előírnak. Ezért a lehetséges műfajok felsorolása helyett inkább két műfajra szorítkozunk. Ezek közül az első a kutatási jelentés, a második az időközi jelentés (progress report).

A *kutatási jelentés* gyakorlatilag csak abban különbözik a tudományos cikktől, hogy (önálló kiadvány lévén) külső szerkezete más: tartozik hozzá borítólap, tartalomjegyzék, tárgymutató stb. Általában részét képezi a már említett executive summary is.

A tudományos folyóiratokban megjelenő cikk és a kutatási jelentés szerkezete alapjában megegyezik az iskolában tanult fogalmazási szerkezettel. Fő részei a bevezetés, a tárgyalás és a befejezés. Ezen belül azonban részletesebb szerkezetet is meghatározhatunk és meg is kell határoznunk.

A bevezetésben:
- határozzuk meg a célkitűzéseinket,
- tekintsük át a témában megjelent és a szerző által ismert és/vagy fontosnak tartott szakirodalmat,
- fogalmazzuk meg a kutatással kapcsolatos kérdéseinket.

A tárgyalás fő elemei:
- a módszerek ismertetése,
- az eredmények taglalása.

A befejezésben:
- foglaljuk össze a kutatás eredményeit,
- vonjuk le a következtetéseket.

A kutatás bemutatása, összefoglalása természettudományok esetében leggyakrabban a következő szerkezet szerint valósul meg:
- bevezetés,
- anyagok és módszerek bemutatása
- eredmények ismertetése,
- diszkusszió,
- következtetések.

A humán tudományok területén a fenti elvi szerkezet némileg megváltozik. A társadalomtudományok esetében viszont hasonló szerkezetet mutatnak fel, hiszen a szorosabb értelemben vett társadalomtudományok területén szokás foglalkozni a módszerekkel is, az eredmények fejezetben viszont az adatokat és azok interpretációját találjuk.

Ezek figyelembe vételével kell tehát megírnunk a cikkeket és a kutatási jelentéseket.

Az *időközi jelentés* – nevének megfelelően – egy megvalósítás alatt álló projekt állásáról tudósít. Legfőbb célja, hogy az adott időszakban elért eredményeket leírja, demonstrálva a projekt előrehaladását. Az ilyen jelentésben a következőkre térhetünk ki:
1. Mennyit végeztünk el a tervezett tevékenységből?
2. Minek a megvalósítása folyik jelenleg?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. Mit kell még elvégezni?
4. Milyen problémák, váratlan akadályok merülhetnek fel?
5. Hogyan állunk a megvalósítás tekintetében általában?[19]

A 4. pontban felsoroltakról készülhet külön ún. *probléma-jelentés* (problem report) is.

Az időközi jelentések fontos funkciója, hogy

- biztosítja az olvasót, hogy a projekt előrehaladása biztosítva van, határidőre be fogjuk fejezni;
- megmutatja az olvasónak néhány már elért eredményt és folyamatban levő tevékenységet;
- lehetővé teszi számára, hogy értékelje tevékenységünket és szüksége esetén változtatásokat kérjen;
- lehetőséget kínál a projekt előrehaladásának megvitatására;
- rászorítja a jelentés készítőjét (a projekt megvalósítóját) a határidők betartására.

Ha szükséges, az időközi jelentés tartalmazhatja a projekt rövid leírását (célok, a megvalósítás kezdő dátuma, a megvalósításban résztvevő személyek, szervezetek stb.).

Az írásbeli jártasságot igénylő műfajok között említhetjük a referálást is, amely a tájékoztatás kapcsán általában közel kerül a könyvtárosokhoz, és amelynek az oktatásában – a referátumok írása szempontjából is – remélhetőleg jól használható lesz *A referálás elmélete és gyakorlata* című, nemrégiben megjelent könyv.[20]

Bármilyen műfajról legyen is szó, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy tarthatatlan az a tradicionális vélemény, amelynek megfelelően minden szakember tárgyismereténél fogva, vagy a tudományos kutatóvá válással mintegy automatikusan a tudományos és szakmai írásművek létrehozásához szükséges jártasságok birtokába kerül. Tegyük hozzá, hogy írásművek alatt, „bármilyen furcsán is hangzik" akár szóbeli műfajokat is érthetünk, például egy hosszabb-rövidebb előadás megtartásáról is beszélhetünk.

Mindez nemcsak a könyvtárosképzés, hanem az egész hazai felsőoktatás problémája. A legtöbb műfaj főként csak a „nyelvintenzív" oktatási formákban, például a szakfordítóképzésben, továbbá a doktori képzésben kap némi helyet.

Pedig legtöbbször nagy szükség volna arra, hogy ezeket a műfajokat ne csak valamiféle esetleges teljesítménykényszer hatására, netán végzés után nehéz helyzetekbe kerülve ismerjék meg az egyetemi és főiskolai hallgatók, hanem szervezett formában tanulják meg, hogyan kell ilyen szövegeket létrehozniuk. Az elsajátítandó ismeretek és készségek ráadásul alapvetően nyelvtől függetlenek és egyaránt szükségesek anyanyelven és idegen nyelveken.

A hallgatói létszámok növekedésével az oktatói létszám nem fog lépést tartani. Márpedig az egy oktatóra jutó hallgatók számának növekedése az önálló tanulás és vele az írásbeliség előtérbe kerüléséhez vezet. Megítélésem szerint hosszabb távon ez nem lesz másként az egyelőre még főként szóbeliségre épülő magyar felsőoktatásban sem.

Az íráskészség kérdése, ahogy azt részben az előzőekben is láttuk, kapcsolódik a kutatásmódszertan oktatásának kérdéséhez. A kutatás és a közlés, a tudományos eredmények létrehozása és publikálása ugyanis szorosan összefügg egymással.

Induljunk ki megint csak egy amerikai példából. Az Amerikai Könyvtárszövetség (ALA) által akkreditált 56 program közül 52 tantervét vizsgálták. Ezek közül húszban nem kötelező a kutatásmódszertan, sőt nem is szerepel ilyen jellegű tárgy a kínálatukban. A *U.S. News & World Report c.* napilap listája alapján a legjobbak közé tartozó 11 tanszék közül csak ötben kötelező e tárgy felvétele. Egy utóvizsgálat azt mutatja, hogy a fentiek nem változtak 2002 áprilisában sem, sőt kettővel nőtt a kutatásmódszertant nem oktató tanszékek száma.

A felmérés készítője ebből azt a következtetést vonja le, hogy a könyvtártudomány e tekintetben a hu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mán tudományokhoz közelít, nem pedig a társadalomtudományokhoz, amelyek oktatásában – az üzleti tanulmányokhoz és a szociális munkások képzéséhez hasonlóan – jóval nagyobb szerepet kap a kutatásmódszertan. Ezzel egyúttal a könyvtártudomány a kutatásmódszertant szintén kevéssé fontosnak tekintő pedagógiai szakokhoz közelít. Pedig a könyvtárosok a kutatásnak nemcsak fogyasztói, hanem termelői, azaz publikálnak is. Nem helyeselhető tehát, ha erre nincsenek felkészítve.[21] Tegyük hozzá, hogy a könyvtárosok a tudományos publikációk, a szakirodalom közvetítői is. Ezért is van szükségünk a tág értelemben vett kutatásmódszertani ismeretekre. Amúgy idehaza – az amerikai hagyománytól eltérően – a könyvtártudományt inkább humán tudományként kezelik. Persze a humán tudományok sem nélkülözhetik a kutatásmódszertant. Ennek közvetett „bizonyítéka" az olyan kézikönyvek létezése, mint a nyelv- és irodalomtudomány művelőinek elismert szervezete, a *Modern Language Association of America* által kiadott kézikönyv.[22]

Idehaza sincsenek például kutatásmódszertan nélkül a humán tudományok területén kutatók közül az alkalmazott nyelvészek.[23] Amúgy sem vagyunk szerencsére híján a kutatásmódszódszertani könyveknek. Ezek közül emeljünk ki hármat. Sok tekintetben általános jellegű, de talán leginkább bölcsészeknek szól *Umberto Eco* műve[24], a társadalomtudományokra *Szabó Katalin*,[25] a természettudományokra pedig *Csermely Péter* és szerzőtársai[26] könyve koncentrál.

Létezik ezen kívül tudományterületektől független, általános kutatásmódszertan is. Ez magában foglalja az „olvasást" (a szakirodalom használatát), a „gondolkodást" (a logikai-heurisztikai módszerek alkalmazását), valamint az „írást és beszélést"(közlemények írását és előadások tartását).[27]

A kutatásmódszertan sokban összefügg a publikálás, tudományos cikkek, a cikkek elején található szakirodalmi szemlék írásának módszertanával. A könyvtárosképzés területén is van példa a kutatásmódszertan és tudományos közlés elemeinek megjelenésére. A Szent István Egyetem Jászberényi Főiskoláján a könyvtár szak keretében a *Tájékoztatás és tudományos közlés* c. tantárgy utolsó (VIII.) félévi tematikája a következőket tartalmazza:

1. A tudományos megismerés formái, az interdiszciplinaritás problémája, az egyes tudományok speciális helyzete;
2. A szakértői bírálat (peer-review);
3. A közlemények főbb szerkezeti egységei ;
4. A cím szerepe;
5. Tipográfiai alapok: a kiemelés eszközei, az aláhúzások, a (fél)kövér és a kurzív betűk használata;
6. Számítógépes szövegszerkesztés, DTP;
7. Jegyzetek, hivatkozások.

A szerzői kézirat alapkövetelményei:

1. Kézirat-előkészítés és szöveggondozás, korrektúra;
2. Publikálás a World Wide Weben: HTML, SGML, PDF.

Jegyzetek

1. LATHAM, D.: The role of professional documentation in the LIS curriculum. In.: Journal of Education for Library and Information Science, Vol. 43. 2002., No. 2., pp. 155–163.
2. GUNNING, J. – GAILEY, J.D.: Incorporating writing into the accounting curriculum. Issues in Writing. Vol. 7., No.1., 1994., pp. 49–61.
3. LATHAM i.m.
4. HASELKORN, M.P. : Proposals. In: M.G. Moran and D. Journet, (Eds.), Research in technical communication., Westport CT: Greenwood Press, 1985. pp. 255–283.
5. CONNOR, U.– MAURANEN, A. (1999). Linguistic Analysis of Grant Proposals: European Union Research Grants. In.: English for Specific Purposes. Vol. 18., 1999. No. 1. pp. 47–62.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

6. BOWMAN, J. P. & BRANCHAW, B. P.: How to Write Proposals that Produce. Phoenix, Arizona: Oryx Press, 1992.

7. MCMURREY, D.A.: . Online Technical Writing: Proposals. 2001.

8. CONNOR – MAURANEN i.m.

9. SWALES, J.M. : Genre analysis. English in academic and research settings. Cambridge etc.: Cambridge University Press, 1990.

10. BOWMAN – BRANCHAW i.m.

11. BRUSAW, Ch.T., – ALRED, G.J. – OLIU, W.E.: The Concise Handbook of Technical Writing. New York, N.Y.: St. Martin's Press, 1996.

12. EMANUEL, J.T. (1996). The executive summary: A key to effective communication. In.: Technical Communication. Vol. 43., 1996. No. 1., 78–82.

13. BRUSAW, ALRED és OLIU i.m.

14. BOWMAN és BRANCHAW i.m.

15. KIS Ádám.: A számítógép metakommunikációja. In.: NYELV–WEB–Nyelvészeti folyóirat az Interneten. 1996.

16. BOWMAN – BRANCHAW i.m.

17. BOWMAN – BRANCHAW i.m.

18. BOWMAN – BRANCHAW i.m.

19. MCMURREY, D.A. : Online Technical Writing: Progress Reports. 2001.

20. KOLTAY Tibor: A referálás elmélete és gyakorlata. Budapest: Könyvtári Intézet, 2003.

21. PARK, S.: Research methods as a core competency. In.: Journal of Education for Library and Information Science. Vol. 44., 2003., No. 1., pp. 17–25.

22. GIBALDI, J: MLA Handbook for writerrs of research papers. 4th ed. New York: Modern Language Associatiton of America, 1995.

23. KÁROLY Krisztina: Az alkalmazott nyelvészeti kutatások néhány módszertani kérdéséről. In.: Alklamazott Nyelvtudomány. 2. évf., 2002. 1. sz., pp. 77–87.

24. ECO, U.: Hogyan írjunk szakdolgozatot? Budapest :Gondolat, 1992.

25. SZABÓ Katalin: Kommunikáció felsőfokon. Budapest: Kossuth, 1997.

26. CSERMELY Péter et al.: Kutatás és közlés a természettudományokban. Budapest, Osiris, 1999.

27. v.ö. TOMCSÁNYI Pál: Általános kutatásmódszertan. Budapest: Szent István Egyetem, 2002., 15. p.

MEGÚJULT A FSZEK HONLAPJA – A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár http://www.fszek.hu c. megújult honlapja lehetővé teszi, hogy valamennyi tagkönyvtár egységes felületen használja. Az év végéig valamennyi FSZEK tagkönyvtár áttér a központi Corvina adatbázisra, így hamarosan a katalógus teljes képet mutat a FSZEK egészének állományáról.
(Katalist, 2004. március 3.)

LOVAGI FOKOZAT A FŐIGAZGATÓNAK – A Francia Köztársaság kormánya a „Művészetek és az Irodalom Érdemrendjének Lovagi fokozatát" adományozta Monok Istvánnak, az OSZK főigazgatójának. A kitüntetést kormánya nevében a nagykövet adta át 2004. április 13-án.
(OSZK levelezési lista, 2004. ápr. 14.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Séta az elektronikus könyv körül: várakozások és kétségek között

Szemle

Mohor Jenő

Bevezető

A könyv- és folyóiratkiadás világában egy új szó jelent meg, nem is szó, csak egy „e" betű: az elektronikus publikációkat jelző e-köny, e-folyóirat kifejezésben. Többen állítják, hogy az e-könyv az írásbeliség legfontosabb fejleménye a Gutenberg-féle sajtó óta, s hogy a következő néhány év folyamán sokak olvasási szokásait fogja teljesen átalakítani. A hagyományos könyvek kiadói meglátták a fantáziát azokban az új lehetőségekben, amiket a hordozható, univerzálisan hozzáférhető és multimediális e-könyv nyújt az olvasók, a szerzők, a kiadók és a könyvtárak számára. Meglátták, és azon vannak, hogy kivegyék részüket a piac ilyen irányú bővüléséből. Az internet, a web, az elektronikus szerkesztés, az igénylésre nyomtatás, az on-line előfizetési szolgáltatások, az e-könyvek és a hasonló technikai újdonságok megkezdték a kiadói ipar átalakítását. A web folyamatosan növekvő népszerűsége és az egyre javuló technológia következtében egyre könnyebben használható e-könyvek növekvő elfogadottságát tekintve, az előrejelzések komoly növekedésre számítanak: 2005-re 1,9 millió e-könyv használót, az USA e-könyv piacán a 2000-es 9 millió dollárról 2004-re 414 millióra emelkedést jósolnak.

Két éve már olvashattunk e témáról a Könyvtári Figyelőben: *Lynch* fontos talulmányát *Koltay* Tibor tömörítésében (a 2002. 4. számban), így a jelenlegi körkép néhány témája lehet, hogy ismerős lesz, de talán más vonásokat is rajzol az eddigi képhez.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egy kis történelem

Bár az elektronikus könyv fejlődése a könyvipar legfrissebb irányzatának tűnik, magát a fogalmat több mint harminc éve használta először *Van Damm*, maga az ötlet pedig *Vannevar Bush* 1945-ös „*memex*"-éig vezethető vissza. („A memex egy készülék, amelyben egy személy valamennyi könyvét, feljegyzéseit és levelezését tárolhatja, és amely úgy van gépesítve, hogy abban különlegesen gyorsan és rugalmasan lehet keresni. Az tulajdonképpen a személy emlékezetének megnövelt, bizalmas kiegészítése.") A memex eszméje, a különféle források integrációjával, valóban nagyon hasonlít arra, amit ma az e-könyv kínál. *Kay* pedig az 1960-as évek végén álmodott arról, amit ő „*Dynabook*"-nak nevezett el, s ami a modern notebookok előfutárának tekintehtő. A sci-fi olvasók pedig jól ismerhetik az e-könyvet, hiszen szinte minden űrutazó azt olvassa. 1971-ben *M. Hart* az Illinois Egyetemen megalapította a Gutenberg Projektet, majd elkészítette a Függetlenségi Nyilatkozat ASCII változatát és mindenkinek elküldte, az akkor meglévő hálózatokon. Az e-könyv, mint eszme tehát nem új, szinte egyidős a számítógéppel, és a látomásokban olyan eszközként jelenik meg, ami egyes címeket, vagy akár egész könyvtárakat tárol és tesz hozzáférhetővé. Az utóbbi két évtizedben számos fontos körülmény befolyásolta az e-könyv megjelenését és fejlődését:

- az íróasztalról publiklálás (*desktop publishing*) megjelenése;
- a papír nélküli publikálás növekvő fontossága;
- az elektronikus információk létrehozásának, frissítésének, másolásának, megosztásának,
- terjesztésének és keresésének fokozódó egyszerűsége;
- a számítógép-alapú, helyi és globális kommunikációs hálózatok terjedése;
- az elektronikus információ-robbanás „első rohama".

Az e-könyv végül is az 1990-es években vált igazán aktuális témává, amikor a *NuovoMedia Rocket Ebook*-ja és a *SoftBook Press SoftBook Reader*-e megjelent. Mára az e-könyv népszerű elképzeléssé vált, és úgy tűnik, hogy van keresni valója a fogyasztói piacon. Mindezt persze elősegítette a párhuzamosan végbement hardver és szoftver fejlődés, az internet fejlődése, mely megkönnyítette a szövegek és adatok forgalmát, a könnyű webalkalmazások, az ezt lehetővé tevő HTML, XML és hasonló technológiák és az ezeket alátámasztó szabványok (PDF) segítségével.

A web döbbentette rá a kiadókat, hogy nem kell választaniuk a nyomtatott és az elektronikus publikálás között, s azóta a kiadók növekvő mértékben alakítják át a nyomtatott kiadvány előállítását szolgáló fájljaikat, sőt, egész szerkesztési és kiadási gyakorlatukat annak érdekében, hogy mindaz elsősorban az elektronikus produktumok létrehozását szolgálja. Manapság az elektronikus publikálás több módja érhető el: sok folyóirat a web útján jut el az előfizetőhöz; referenszművek, jogi, orvosi kézikönyvek CD- vagy DVD-ROM-on vannak, és kezdenek egyre inkább webéretté válni.

Néhány definíció

Van némi (s talán nem is kevés) zavar az e-könyv, mint fogalom körül: egy könyvről van-e szó, mely hardver formáját öltötte, vagy képek és szavak valamely hardveren rögzített változatáról, vagy éppen mindkettőről? Gondoljunk előbb egy pillanatra a hagyományos könyvre. Az *Online Dictionary of Library and Information Science* meghatározása szerint a könyv papír, pergamen, vagy más anyagú lapok valamilyen egyáshoz erősített együttese, valamilyen borítóval, tokkal, vagy anélkül, illetve valamilyen irodalmi mű, vagy annak egy kötete. Az UNESCO szerint pedig a „könyv" olyan nem periodikus irodalmi publikáció, mely 49 vagy több oldal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ból áll, a borítót nem számítva. Nyilvánvaló tehát, hogy a könyv szövegből álló kiadvány, mely fizikai (pl. papír) hordozóba van kötve, vagyis a könyv kifejezés egyaránt jelenti az üzenetet és a hordozót, egyikük sem könyv a másik nélkül.

Lássuk most már, hogy különböző nézőpontok szerint mit tartalmaznak az e-könyv meghatározására tett különféle kísérletek.

A *hordozó* tekintetében az irodalom legnagyobb része az e-könyvet a könyv valamilyen más fajtájának tekinti: valami elektronikus formátumként, digitális objektumként tárgyalja.

Az *eszköz* gyakori szereplője a meghatározásnak, hiszen az e-könyv olvasásához valamilyen speciális eszközre vagy berendezésre van szükség, amely számítógépes szoftverből vagy hardverből áll.

A *terjesztés, kézbesítés* ismét megkülönböztető jegye az e-könyvnek, hiszen egy honlapon publikálható, illetve közvetlenül kézbesíthető valamely hálózat útján.

Tartalmi szempontból is látnak különbséget egyes szerzők: az e-könyv tartalma különbözhet a papír-könyvétől, és nincs fizikai objektumhoz kötve megjelenítése vagy terjesztése érdekében. A jelenlegi piacon az e-könyvekbe gyakran itegrálnak szótárakat vagy hasonló referenszműveket, a használat megkönnyítésére. Az e-könyv lehetőséget nyújt tartalmának gyakori frissítésére, és az e-könyvbe a hagyományos könyv fizikai határait túllépő mennyiségű tartalom „tölthető be". Másrészt, a HTML és a web az alkotás és a terjesztés eszközeivé is váltak, ennélfogva néhány alapvető kérdést kell tisztázni ahhoz, hogy megfogalmazhassuk, mit is jelent az elektronikus könyv:

- a referenszművek tekinthetők-e az e-könyv részének?
- mi az e-könyv publikálása, mikor tekinthető véglegesnek, milyen különbséget tegyünk a különböző verziók között?
- mi a különbség az e- és a papír-könyv között a formátum, a tartalom vagy egyéb kritériumok tekintetében?

Nézzünk még néhány meghatározást:

- Az e-könyv kifejezést olyan, a könyvvel analóg szöveg leírására használják, mely digitális formában van, hogy megjeleníthető legyen egy számítógép-monitoron.
- Könyv, amit digitális formába konvertáltak, és számítógépen olvasható, általában hálózati szolgáltatáson, vagy CD-ROM-on keresztül. Az e-könyv terjedelmesebb lehet, mint a nyomtatott média, hipertextes linkek, kereső és kereszt-hivatkozási funkciók hozzáadása, valamint multimédiás tulajdonságai révén.
- Az e-könyv digitális olvasnivaló, amit asztali vagy note-book számítógépen lehet nézni, illetve olyan e célt szolgáló hordozható készüléken, melynek nagy tárolókapacitása van és alkalmas arra, hogy hálózati kapcsolódáson keresztül új címeket lehessen rá letölteni.
- Az e-könyvek könyvek, számítógépes fájl formában és mindenféle típusú számítógépen olvashatók, ide értve a kifejezetten az e-könyvek olvasására tervezett, kézben tartható eszközöket; az e-könyvek épp oly mindennapiak, mint nyomtatott hasonmásaik, vagy épp oly egyediek, mint maga az elektronikus médium, hangot, mozgóképet, élő hiperklinkeket tartalmazván; kézbesíthetők letöltés, vagy e-mail útján; hajlékony lemezen vagy CD-ROM formában pedig postán küldhetők, vagy könyvesboltokban árusíthatók.
- Az e-könyv szavak és képek nagyjából könyv hosszúságú mennyiségét tartalmazó elektronikus fájl, mely úgy van megformálva, hogy egy vagy több e-könyv olvasóként ismert eszközön legyen megjeleníthető és egyedi termékként árusítják vagy forgalmazzák; az e-könyvolvasó pedig olyan eszköz (készülék, berendezés), melyet e-könyvek olvasására használnak, akár csak e célra szolgál, akár nem, akár hordozható (kéz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben tartható), akár nem; a szoftvert pedig, mely lehetővé teszi az e-könyvek személyi számítógépen való megjelenítését, általában e-könyv olvasó szoftvernek szokás nevezni.

A fentiekből talán származtatható egy átfogóbb meghatározás, mely (lehet, hogy túl sokat markolva) *Subba Rao* szerint így hangozna: *az elektronikus könyv digitális formájú szöveg, vagy digitális formára konvertált könyv, vagy digitálisan olvasható anyag, vagy egy számítógépes fájl formájú könyv, vagy szavak és képek elektronikus fájlja, mely egy asztali, vagy note-book számítógépen, vagy valamilyen hordozható eszközön jelenik meg, vagy speciális e-könyv olvasóval való megjelenítésre van formálva.*

Az elektronikus könyv tipológiája

Mint a definíciók sokféleségétből is látható, az e-könyv körül még minden meglehetősen képlékeny állapotban van, s a kifejezés nem köthető egyetlen médiumhoz. Így különösen indokoltak azok a próbálkozások, melyek az e-könyvek különböző megjelenési, hozzáférési, terjesztési stb. formáit kísérelték meg különféle kritériumok alapján rendszerezni. Ezekből kiindulva *Chen* a következő kritériumokat, illetve azok alapján az alábbi tipológiát tartja javasolhatónak:

Az olvasókészülék: speciális vagy sem

Jelenleg a kereskedelmi céllal előállított e-könyvek legtöbbje az olvasáshoz valamilyen speciális hardver-eszközt (pl. *Rocket eBook Reader, Softbook Reader*), vagy szoftvert (pl. *netLibrary*) igényel. Különféle projektekből (pl. *Project Gutenberg*, vagy az *Electronic Text Centre* a Virginia Egyetem könyvtárában) származó e-könyvek viszont általánosan használt szoftverekkel is olvashatók és nem igényelnek extra berendezéseket.

Költség: ingyenes vagy fizetős

A fizetősek lehetnek speciális olvasókészülékkel párosítottak (Rocket, Softbook) vagy önállóak (Questia). A készülékhez kötött tartalmak díjfizetése történhet címenként, vagy előfizetés alapján, ám a könyvtárak mindenképpen arra kényszerülnek, hogy olvasókészüléke(ke)t vásároljanak, hogy olvasóikat kiszolgálhassák.

Hozzáférés: on-line (weben használható) vagy off-line (letölthető)

Az e-könyvek legtöbbje off-line módon használható, ami azt jelenti, hogy a használónak valamilyen hálózatról kell letöltenie azt valamilyen olvasókészülékre, PC-re vagy PDA-ra, hogy a tartalom olvashatóvá váljék. Noha számos e-könyv hozzáférhető és olvasható az interneten is, szükség van olyan általánosan használt szoftverekre, mint pl. a webböngészők, vagy az *Adobe Reader*. Az említett Eletectronic Text Centre pl. HTML formátumban kínálja az e-könyveket, melyek on-line módon olvashatók.

A publikálási modell: kereskedelmi, oktatási vagy ön-kiadás

Mindezidáig az e-könyvek három különböző céllal jönnek létre: mint ön-kiadások, mint árucikkek vagy mint oktatási anyagok. Az ön-kiadás (*self-publishing*) növekvő mértékű, de még mindig viszonylag ritka jelenség. Az ön-kiadás jellemző példája Stephen King regényei és honlapja (www.stephenkingnews.com), ám a szerzők munkáikat olyan forgalmazókra is bízhatják, mint pl. az *Amazon* vagy a *Barnes & Noble*. Ez esetben az olvasó kifizeti a megfelelő díjat, majd a forgalmazó szerveréről kapja meg a tartalmat. Más megoldás a *Fatbrain* által kínált „eMatter Initiative", mely azt teszi lehetővé, hogy a szerzők e-könyveiket közvetlenül az interneten tegyék közzé. A kereskedelmi modell a piachoz alkalmazkodik, s elsősorban a licenszelhető e-könyvek forgalmát jelenti. Ami az oktatási célú publikálást illeti, leginkább az egyetemek (s a nagy egyetemi kiadók – Cambridge, Oxford stb.) jelen-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tetnek meg tankönyveket, jegyzeteket elektronikus formában.

A hordozó átalakulása: digitalizált nyomtatvány, HTML-kompatibilitás, digitális eredeti

Az elektronikus könyvek nem rajtaütésszerűen jelentek meg, így a média-transzformáció szerinti három típus a történeti fejlődés három fázisát is jelzi. Az e-könyv első típusa a hagyományos, papír formátumú könyvön alapul, melyet utólag alakítottak (alakítanak) át elektronikus formátummá (pl.: Gutenberg Projekt). A második típus a CD-n megjelent könyv, melyet utóbb transzformáltak HTML-kompatibilis formátumúvá (pl. a Grolier-féle Encyclopaedia Americana). Végül vannak (egyelőre viszonylag kisebb számban) olyan elektronikus könyvek, melyek eredendően, kezdettől fogva digitálisak.

Előnyök és hátrányok

Az e-könyv általános jó tulajdonságai a digitális formátumban és az elektronikus eszközökben rejlő, a hagyományos könyv esetében lehetetlen rugalmasságból fakadnak, s leginkább az alábbiakban mutatkoznak meg:

A publikálás módja

Ha egyszer létrehozták az elektronikus szöveget, lehetőség van annak az interneten keresztüli terjesztésére szerte világon, s virtuálisan is bárhonnan hozzá lehet férni, a nyomtatott könyvvel előforduló sérülések nélkül. Ugyancsak ilyen könnyű az elérhető e-könyvek listáját egy könyvtári on-line katalógusba integrálni.

Gazdasági előnyök

Egyes megállap(tások szerint az e-könyvek kiadásának és terjesztésének költségei lényegesen alatta maradnak a nyomtatott könyvekkel kapcsolatosaknál. Némi költséget persze áthárítanak az olvasóra, akinek valamilyen módon le kell töltenie, vagy más módon meg kell szereznie a dokumentumot, de a nyomtatványok költségeinek jelentős része idejét múlttá vált a digitális világban. Nincs papír, festék, kötési, csomagolási, postázási, szállítási költség, sőt, az e-könyvek százai ténylegesen ingyenesek.

Növekvő hardver-kapacitás

Egyetlen e-könyvolvasó készülék több e-szöveget is tartalmazhat, és létező lehetőség egész könyvtárak tárolása egyetlen hordozható készüléken. Az e-dokumentum tartalma kiterjeszthető, aktualizálható, „testre szabható" az olvasó kívánsága szerint. Keresési lehetőségei felülmúlják a könyvvel analóg indexelési rendszereket, interaktív szótárt tartalmazhat, multimédiás lehetőségei vannak, amit a papír nem tesz lehetővé; a képernyőn beállítható a betűméret és a háttérvilágítás. Mindezek a ma létező e-könyvek tulajdonságai, s a műszaki fejlesztés nyilván további könnyebbségeket kínál majd.

Kényelem

Az e-könyv mindig rendelkezésre áll: nincs könyvesboltok, könyvtárak utáni mászkálás, ha a könyv elfogyott, vagy minden példányát kikölcsönözték.

Környezetkímélés

A hagyományos könyvvel ellentétben, az e-könyvek kiadásához egyetlen fát sem kell kivágni. Ha letöltesz egy e-regényt vagy egy digitális tankönyvet, még egy szál papír sem kerül a szemétbe.

Az írástudás és az oktatás javításának lehetősége a kevéssé fejlett országokban

A világ szegény országaiban az emberek jelentős része nem tud könyveket vásárolni és ritkán jut el könyvtárakba. Néhány éven belül, a hardverárak folyamatos csökkenése nyomán lehetővé válik virtuális közkönyvtárak létesítése.

Az ország olvasottságának, műveltségi színvonalának növelése

Egy on-line nemzeti könyvtár közzéteheti az ingyen letölthető olvasnivalók, videók stb. listáját, ezzel lehetővé téve az ország műveltségi szintjének emelkedését. Ebben a kiadók is érdekeltek lehetnek, hiszen az olvasottabb közönség nagyobb piacot jelent számukra.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mindezek a tulajdonságok együttvéve a *szerzők* számára nagyobb olvasóközönséget és a szerzői jogok kontrolljának lehetőségét; a *kiadónak* kevésbé költséges előállítást, könnyű terjesztést és a közvetlen marketing lehetőségét; az *olvasó* számára egyes szövegrészek könnyű visszakeresését, a szöveg mellé használható szótárt vagy lexikont, e-könyvek közötti „linkeket", hang- és mozgókép-anyagot, választható betűméretet és az olvasó saját, hordozható „virtuális könyvtárát" is jelentheti.

A könyvtárak szempontjából kedvező a „megvásárolt" könyvek azonnali kézbesítése, a nagybetűs könyvek helyett a beállítható betűméret, a megtakarítható polc-folyóméterek, az „elveszett, megrongálódott" probléma megszűnése, a saját szöveg előállításának lehetősége.

Az e-könyvekkel szembeni érvek, az e-könyv hátrányai két fő okra vezethetők vissza. Ezek a jelenlegi technológia és annak következményei (ide értve a költségeket is), illetve az olvasók elvárásainak meg nem felelő kezelési mód. Több probléma a speciális olvasó-hardverekhez, -szoftverekhez kötődik:

- *Tartósság* – a jelenlegi hardverek lényegesen sérülékenyebbek, mint egy nyomtatott könyv;
- *Költség* – a speciális olvasók drágák, legalábbis jelenleg;
- *Műszaki változások* – meglehetősen nagy annak a veszélye, hogy rövidesen használhatatlanná (túlhaladottá) váló készüléket vásárolsz;
- *Képernyő-felbontás* – a PC-k és a kézi olvasókészülékek tipikus felbontása nem elég jó a hosszas olvasáshoz és színvonaluk még nem éri el a nyomtatott könyv minőségét;
- *Az elérhető címek* – számuk ma még igencsak korlátozott;
- *Hozzáférhetőség* – az olvasókészülékek nem kaphatók világszerte egyformán;
- *Kompatibilitás* – hiányoznak a különböző hardverek és szoftverek és terjesztők közötti kapcsolatot biztosító szabványok, egy speciális olvasóra megvásárolt szöveg nem olvasható egy PC-n;
- *Nyomtatás* – az olvasóból nem lehet kinyomtatni még egy kis részt sem.
- *Korlátozott jogok* – más a tulajdonjogi helyzet, mint egy nyomtatott könyv megvásárlásakor.

Az e-könyvek forgalmazóinak pedig

- találniuk kell egy olyan, működőképes üzleti modellt, amelyet a felhasználók is elfogadnak;
- biztosítaniuk kell a kiadókat szellemi tulajdonjogaik sértetlenségéről, olyan kontrollált felhasználói felületek révén, amelyek nem teszik kényelmetlenné az olvasást és nem válnak a felhasználás akadályává;
- megbízható és gyors hozzáférést kell biztosítaniuk;
- a megfelelő könyveket kell forgalmazniuk;
- meg kell győzniük a tanárokat, hogy ajánlják hallgatóiknak az ilyen szolgáltatások használatát.
- *A könyvtárak* szempontjából problémát okoz, hogy a forgalomban lévő e-könyveknek ritkán vannak kielégítő bibliográfiai adatai, és katalogizálásuk felveti mindazokat a problémákat, amelyek bármely más digitális dokumentum, elektronikus forrás (akár a nyomtatott folyóiratok párhuzamos, elektronikus kiadása) leírásával kapcsolatban felmerülnek. Ugyancsak komoly akadály, hogy az e-könyv forgalmazók többsége nem tűnik megértőnek a könyvtári igényekkel szemben és/vagy elfogadhatatlan licensz-feltételeket kínál.

A technológia fejlődésével nyilván egyszerűsödik az e-könyvek használata, világosabbak és olvashatóbbak lesznek a képernyők és nagyobb lesz a rugalmasság a személyre szabhatóság terén, ám az új rendszerek mellett is létre kell hozni a régebbi e-könyv formátumok megőrzésének módjait.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtár

Külön tanulmányt igényelne – és talán érdemelne is – annak tisztázása, hogy egy könyvtárt mikor, miért nevezünk elektronikusnak, digitálisnak, falak nélkülinek, virtuálisnak, vagy éppen hibridnek, ám e téren a nemzetközi szakirodalomban (is) totális következetlenség uralkodik. Annyi mindenesetre határozottan állítható, hogy az elektronikus könyv mint az állomány része, vagy mint szolgáltatás olyan könyvtárakban jelenik meg, amelyek a fenti jelzők valamelyikével különböztethetők meg a hagyományos, „papíralapú" könyvtártól. Nézzük meg a *Le Loarer – Salaün* szerzőpáros néhány állítását a hagyományos, illetve az általuk éppen virtuálisnak nevezett könyvtárról.

A hagyományos könyvtár egy körülhatárolt tudás világát építi fel egy körülhatárolt számú ember számára: a hagyományos könyvtár ökonómiája egy meghatározott közösség szolgálatára épül fel. Ez a közösség behatárolt, és a külső olvasók száma igen kicsi. A könyvtár létének okai: a költségek megoszlása (egy-egy példány sok olvasó számára), az olvasás lehetővé tétele (gyűjtés *„just in time"*) és a lehetőség biztosítása (a hozzáférés megőrzése *„just in case"*); ennek megfelelően a közösség, amelyet szolgál, fenntartja a könyvtárt.

Az információkereső rendszerek kaput nyitottak a könyvtár falán azáltal, hogy lehetővé tették a hozzáférést külső forrásokhoz. Valójában az olvasók száma korlátozott maradt, és az eszközök használatához szükség lett az információs szakemberekre.

A virtuális könyvtárban (megtartva a szerzők által használt jelzőt) a falak leomlottak és a gazdasági modell megrendült. A változásokat legkönnyebben a virtuális könyvtár állományán szemléltethetjük, mely főként a következőkből épül fel:

A helyi gyűjtemény azokból a dokumentumokból áll, melyeket a könyvtár szerverén lehet tárolni. A virtuális könyvtár nem kölcsönöz semmit senkinek, hanem hozzáférést nyújt, gyakran bárkinek, aki a neten odakapcsolódik. Ezek a dokumentumok általában a közvagyon részei , vagy a szürke irodalomnak a helyi közösség tagjai által készített darabjai.

A könyvtárnak ez az új szerepe új, a hagyományos könyvtárban ismeretlen költségeket teremt. A könyvtáros nemcsak katalogizálja és „felszereli" a dokumentumot, hanem átalakítja olvasható és hozzáférhető fájl formátumúvá, sőt, esetleg megismerteti a helyi szerzőket az e-publikálás technikájával. Másrészt, az esetek többségében ezeket a változásokat más könyvtárakkal együttműködve kezelik. Hálózatok épülnek ki a módszerek, a tapasztalatok és a digitális gyűjtemények megosztása céljából, s ezek a hálózatok a későbbiekben a költségek mérséklését is elősegíthetik.

A bérelt (licenszelt) gyűjtemény leginkább a kiadóknak a könyvtárak által a teljes szövegű folyóiratokhoz való hozzáférés licenszére vonatkozó kínálatából képződik. A licensz-szerződések alku tárgyát képezik, s fokozatosan új szabályok alakulnak ki. A könyvtáros ténylegesen nem őrzi a gyűjteményt, sőt, egyre inkább (de az esetek egy részében kétségtelenül) nem is ő építi azt, a saját elképzelései szerint. Bizonyos mértékben felcserélődik a könyvtáros és a kiadó szerepe, és a könyvtárosok a licenszelt gyűjteményekkel valamiféle ügynöknek, terjesztőnek tűnnek. Mindez komoly következményekkel jár. A könyvtárak konzorciumokat alkotnak, hogy megnöveljék alku-pozícióik erejét, és hogy ki tudják építeni a szükséges technikai eszközrendszert. A kiadók pedig mind nagyobbakká, lassan szinte monopolisztikus méretűvé válnak. A már most is rugalmatlan piac pedig még merevebbé válik.

A szabad (ingyenes) gyűjtemény alapja, hogy ma az interneten igen sok tudományos közlemény ingyen elérhető. Az ezekkel kapcsolatban felmerülő kérdésekkel (érték, megbízhatóság, stabilitás stb.) nem foglalkozva, a szabad gyűjtemény három forrásból táplálkozhat:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- a kutatók vagy a tudományos intézmények által szervezett archívumok;
- az önkiadás;
- a szabad hozzáférésű kiadás, azaz profitérdekelt és non-profit kiadók különböző céllal kínált ingyenes hozzáférésű kiadványai.

A könyvtárhasználók és -fenntartók szempontjából két kérdés merül fel:

1. Ha egy dokumentumhoz mindenki szabadon hozzáférhet, hogyan „ruházhat be" bárki is a dokumentum-kiadásba?
2. Ha mindenkinek egyenlő lehetősége van a hozzáférésre, mivel lehet igazolni a költségek egy adott közösségre terhelését?

Az első kérdésre a válasz még „a jövő zenéje": majd ha annyi minden lesz képernyőn olvasható, hogy az teljesen kisajátíthatja az információkeresésre és olvasásra szánt kutatóidőt, a dokumentumkiadás teljes gazdasági modellje újjá fog épülni ezen az alapon. Ami a második kérdést illeti, talán a tudományos kommunikáció esetében képzelhető el olyan nagyon strukturált és egyetértésen alapuló szerző-kiadó-olvasó közösség, ahol a költségek is közösek lehetnek. Ami pedig e körön kívül esik (legyen szó akár csak egy tudományos publikáció külső olvasójáról, aki lehet más szakterület kutatója, diák, érdeklődő laikus stb.), ott a közvetítők szerepe fontos marad.

A változások tehát drámaiak, s van néhány olyan irányzat, melyet az érdekeltek nem hagyhatnak figyelmen kívül:

- Az olvasáshoz és az olvasnivalóhoz szabadon (a.m. ingyen) lehessen hozzáférni (legalábbis az „akadémiai" világban).
- A közvetítőknek, a kiadásnak és a könyvtárügynek megvannak a papíralapú modelljei, azonban a digitális világban ezek nem működnek, a pénzügyi folyamatokat új alapokon kell újjáépíteni, már holnap.
- Mindez arra is alkalmat ad, hogy a tudományos publikálás terén a közérdek és a piac helyének új meghatározását alakítsuk ki. A probléma nem új: a tudomány világában a kiadók és a könyvtárak közti kapcsolat régi kompromisszum. A tudósoknak és a közvetítőknek meg kell találniuk az új helyzethez az új egyensúlyt.

Az elektronikus könyv hatása a könyvtárra és szolgáltatásaira

Az e-könyv tehát nem csak más, hordozóját és terjesztését tekintve, mint a hagyományos könyv, hanem jelentős mértékben befolyásolja a könyvtárak jelenlegi tevékenységét.

Újdonságok, könyvszemlék

Míg az újonnan megjelent nyomtatott könyvekről könnyen lehet viszonylag teljes körű áttekintést szerezni, és olyan profi könyvszemle-szolgáltatások is vannak, mint pl. a *CHOICE*, az e-könyv újdonságokról semmiféle központi, vagy kollektív nyilvántartás nincs, azoktól szinte egyenként kell az olvasónak és a könyvtárnak információt szerezni. Ámbár, az említett CHOICE és a *Library Journal* is kitér az elektronikus médiára is, ezek a teljes termés szinte jelentéktelen részét fedik csak le. Jelenleg két megoldás mutatkozik: az e-könyvek egy részét olyan terjesztőkre bízzák, mint pl. a *Barnes & Noble*, s azok gondoskodnak a szemlézésről, illetve vannak olyan önkéntes net-polgárok, illetve egyes kiadók, akik szabadon hozzáférhető ilyen szolgáltatást kínálnak.

Az e-könyvek kiválasztásának kritériumai

A szelekció lényegbevágó kérdés a könyvtárak szempontjából, s már több tanulmány közölt igen hasznos válogatási kritériumokat mind a technológia (az olvasókészülékektől a sávszélességen át a szabványokig), mind a költségek, az olvasóbarát tu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lajdonságok, a tulajdonjogok, a használói jogosultságok, vagy éppen a magánszféra sérthetetlensége szempontjából. Ha a könyvtár azt tervezi, hogy elektronikus könyvekkel bővíti szolgáltatásait, többek között az alábbiakat kell figyelembe vennie:

- tartalom: az e- és a papír változat, illetve a különböző kiadók e-változatai közti különbségek;
- költségek: az olvasókészülék ára, a papír és az e-könyv árkülönbözete, tréning és hálózati költségek;
- olvasó-barátság: letöltés, installálás, az olvasókészülék funkciói;
- a címek száma: műfajok és szakterületek, a megcélzott olvasóközönség stb.;
- a technológiai inter-operabilitás: az olvasó hardver és szoftver, a fájl-formátum, a felhasználói felület funkcionalitása;
- a különböző források integrációjának lehetősége;
- az archiválás, illetve az állandó hozzáférés: mi történik, ha a könyvtár lemondja előfizetését, ha egy kiadó megszűnik, ha más kiadóval egyesül stb.;
- használati statisztika: milyen gyakran készül, mit tartalmaz, sérti-e az olvasó magán-szféráját;
- a jogos felhasználás mértéke: megengedett-e a könyvtárközi kölcsönzés;
- funkcionalitás: ide értve a tartalomjegyzéket, könyvjelzőt, keresést, másolást, beillesztést, kiemelést, annotálást stb.

Szolgáltatási modell, kölcsönzés

Egyedülálló jellegzetességei következtében az e-könyv kölcsönzése merőben eltér a hagyományos könyvétől, és komoly kihívást jelent a könyvtárak és könyvtárosok számára. Alapvetően két modellt lehet megkülönböztetni: az olvasókészülék-kölcsönzést, melyben valamilyen tartalom van, illetve a közvetlen e-könyv kölcsönzést. Az esetek többségében a letöltött e-könyv (kódolása következtében) egy bizonyos készülékbe van „bezárva", s a könyvtárnak minden egyes címért, minden készüléken fizetnie kell, az olvasó pedig nem választhatja ki a címet, amit a készüléken haza szeretne vinni. Erre kínálkozik megoldásul a „tematikus olvasókészülék", amelyre több cím is letölthető. Az olvasókészülék kikölcsönzése és visszavétele időigényes, az új olvasóknak meg kell tanítani a készülék használatát, a visszahozott készüléket meg kell tisztítani az előző olvasó által benne hagyott könyvjelzőktől, kiemelésektől, jegyzetektől. A szükséges tartalmak letöltéséhez (az e-könyvek megvásárlásához) a könyvtárnak bankkártyával kell fizetni tudnia. Az e-könyvek piaca az egyéni fogyasztót célozza meg, a forgalmazóknak fogalmuk sincs a könyvtári piacról, s nem is mutatnak érdeklődést iránta, így válik nehézzé az is, hogy a könyvtár egy könyvet egyszerre több olvasó rendelkezésére is bocsáthasson (holott az e-könyv egyik előnye éppen ez lenne). Az olvasók által elvesztett, vagy náluk megrongálódott készülékek cseréje, a készülékek nyilvántartása és a rajtuk (bennük) lévő tartalmak katalogizálása továbbra is kihívás marad.

Kezelés, tárolás

Mivel az e-könyek közvetlenül elérhetők, illetve (jó esetben) egy olvasókészülékre számos mű letölthető, a tárolás helyigénye jelentősen lecsökken és szükségtelenné válik a tárolás (raktár, szabadpolc) és az olvasószolgálat (kölcsönzés) közötti közvetlen kapcsolat. Az e-könyvet a könyvtár licenszeli, nem birtokolja. A gyűjteményfejlesztési modell inkább *„just in time"*, s kevésbé *„just in case"*. Mindez a kulturális örökség szempontjából teremt hátrányos helyzetet, hiszen az épségben való megőrzés a könyvtárak fontos kulturális felelőssége. E téren is látszik egy esetleges megoldás, amennyiben a kiadók felismerték a megőrzés fontosságát, és pl. a netLibrary együttműködési megállapodást alakított ki az OCLC-vel, mely egy permanens hozzáférési megoldást kínál.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A minőség biztosítása

Az interneten való elektronikus publikálás előretörése világszerte népszerűvé tette az önkiadást a szerzők körében, és ebben a folyamatban gyakran elmarad a tudományos kommunikáció eddigi folyamatában megszokott (és alapvető jelentőségű) tartalmi, minőségi ellenőrzés. (A bevezetőben említett Lynch-tanulmány kellő mértékben foglalkozik ezzel a problémával.)

Az árak

Az e-könyvek árazását tekintve két gyakorlat figyelhető meg. Az egyik esetben kormányzati és nonprofit szervezetektől származó anyagi támogatás fedezi az előállítás és szolgáltatás költségeit, így a kiadványok ingyen hozzáférhetők. Így működnek világszerte az elektronikus szövegközpontok (az elektronikus könyvtárak). A másik esetben – mely a kereskedelmi, piaci világra jellemző – a legkülönfélébb díjakat szedik be, vagy használati alkalmakként, vagy valamilyen korlátozott idejű hozzáférésre való előfizetés alapján. A kereskedelmi modell szerint általában korlátozott hozzáféréssel párosuló felhasználói licensz formájában „adják el" az e-könyveket. Az elektronikus könyvek eladási stratégiája az „add el nekik a borotvát, aztán add el hozzá a pengét" alapon működik: a könyvtárnak fizetnie kell a tartalomért, az olvasókészülékekért, a számítógépekért, az internetkapcsolatért és a szolgáltatás működtetésére, az olvasók támogatására fordított nem kevés könyvtáros-időért. Az e-könyv kereskedő arra törekszik, hogy lehetőleg minden fejezetért, minden oldalért, minden egyes kölcsönzésért fizetni kelljen, ám így az olvashatóvá tett e-könyv olyan drága lesz, hogy csak azok számára válik elérhetővé, akik megengedhetik maguknak. A könyvtár felelőssége viszont az, hogy olvasóinak egyenlő hozzáférést tegyen lehetővé az ismeretekhez. Nehéz lesz ezt akkor megoldani, mikor az e-könyvek ára túlhaladja a könyvtárak anyagi lehetőségeit.

Szerzői és egyéb jogok

A könyvtárakat, az elektronikus könyvek könyvtári használatát is érintő probléma a szerzői és kiadói jogok kérdése, a használatnak a megvásárolt hagyományos könyvétől merőben eltérő joga. A jelenlegi helyzet úgy tűnik, hogy a kereskedelmi kiadók joga, nem csak fölébe kerekedik a szerzők és az olvasók jogainak, de káros hatással van a kultúra megőrzésére is.

Szabványok

Az elektronikus könyvekkel kapcsolatban számos, elsősorban az interoperabilitást szolgáló szabványt dolgoztak ki. Ezek foglalkoznak az olvasókészülékekkel, a fájl-formátumokkal, a szellemi tulajdon kezelésével és ellenőrzésével, a különböző azonosítókkal, metaadatokkal stb. Mindazonáltal az elektronikus könyv legfontosabb, központi eleme a tartalom, azonban a tartalom struktúrája különbözhet a tartalom megjelenítésétől.

A digitális információ „életciklusának" összetevőihez alkalmazkodva az e-könyv a következő szabványokat kívánja meg:

- *Struktúra*: az XML-től az SGML-ig és így tovább;
- *Megjelenítés*: olyasmik, mint a HTML, a Microsoft ClearType, a Xerox E-Ink, stb.
- *Előállítás (vagy megszerzés) és tárolás*: a fájl-formátumokat, a tároló szoftverek és hardverek milyenségét érintő szabványok, ide értve a karakterkészleteket is;
- *Azonosító*: DOI, URN (*uniform resource name*), stb.;
- *Indexelés és rendezés*: az ONIX, a MARC21, a Dublin Core és a hasonló meta-adatok;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- *Terjesztés és hozzáférés*: a jogok kezeléséhez és a hozzáférési tranzakciókhoz az EBX, XrML, ODRL-félékre van szükség;
- *Megőrzés, archiválás*: végül is, milyen fájl-formátumokra, szoftver és hardver eszközökre van szükség a hosszú távú megőrzés biztosítása érdekében?

Mit szeretnek az olvasók?

A könyvtárak szempontjából is kulcskérdés az olvasóknak az elektronikus könyvekkel szembeni elvárásai és preferenciái. Az utóbbi években e tárgyban végzett vizsgálódások nemcsak a korábbi feltételezéseknek, de gyakran egymásnak is ellentmondanak. Talán a terjesztés, a mobil információ-hozzáférés, a keresési lehetőség, a szűrés, és az olvasás különböző módjainak támogatása azok a vonások, amelyek tekintetében az elektronikus könyvek túlszárnyalják a papír-könyvet. Az ergonómia szempontjából viszont az olvasási kényelem, a kötött lapformátum (álló v. fekvő) és szedéstükör, a szabad annotációk, a fizikai mobilitás, a kijelző felület és a megoszthatóság azok a területek, ahol az e-könyvnek még sokat kell fejlődnie ahhoz, hogy helyettesíthesse a hagyományos papír-könyvet.

Funkcionalitását tekintve az e-könyv leginkább ígéretes tulajdonságainak a navigálhatóságot, kereshetőséget, a kompatibilitást, egyes részek kiemelésének lehetőségét tekintik. Mások szerint az e-könyv legfontosabb funkciói a szójegyzékek, könyvjelzők, a kiemelés és az annotálhatóság. Felmérések szerint az elektronikus információ-olvasás során az előre-hátra lapozás a leggyakoribb stratégia, míg a legkevésbé általános az ugyanazon az eszközön meglévő más anyagokra való átpillantás és a papírra való jegyzetelés. A szórakozásból olvasók pedig szinte kizárólag lapoznak, a navigálás csak lineáris, és az olvasási folyamat sokkal közelebb áll a hagyományos könyv olvasásához, mint az elektronikus információ használatához. Más megállapítások szerint az annotáció és a keresési funkciók az olvasó segítségére vannak, de a jegyzetelés továbbra is problémát okoz az e-könyvek olvasóinak. A tanulmányok egybehangzó megállapítása szerint a navigáció lehetősége a legkedveltebb az olvasók körében, ugyanakkor a navigálás igen hasonló az elektronikus és a nyomtatott könyvek esetében (s a szórakozásból olvasók körében szinte kizárólag lineáris). Sőt, egyesek kimutatták a felszínesebb, töredezettebb és kevésbé összpontosított olvasás felé vezető trend jelenlétét is.

Oldalak, szedéstükrök tekintetében vannak olyan anyagok, amelyek kifejezetten érzékenyek a szedésre, a szövegnek az adott oldalon való elhelyezésére. Egy felmérésben megállapították, hogy az olvasók (itt talán tényleg inkább használók) a tv- és számítógép-képernyők esetében előnyben részesítik a fekvő formát, míg egy másik vizsgálat annak nyújtotta bizonyítékát, hogy nemcsak az álló lapformátum kedveltebb a fekvőnél, hanem a lapozás is kedveltebb a görgetésnél. A lapozásnak nemcsak emlékezeti funkciója van, hanem a szöveg rendezettségét is mutatja.

A szövegkörnyezet ugyanis szintén fontos szerepet tölt be az olvasás során; a szedéstükör, a tördelés megváltoztatása megváltoztatja az adott anyag felfogását és megértését (nem csak a versek esetében, bár ott a legnyilvánvalóbb). Igaz ugyan, hogy az e-könyvek változtatható betűmérete hasznos segítség a gyengénlátóknak, ám minél nagyobb a betű, annál kevesebb szöveg fér el az adott felületen, s így akadályává válik a kontextuális olvasásnak, ezáltal a szöveg könnyebb megértésének. Ez a problémakör további, részletesebb vizsgálatokat igényelne, nem kevésbé a magyarázó szójegyzékekkel kapcsolatos ellentmondás. Említettük, hogy a szójegyzék az olvasók által leginkább elvárt funkciók egyike. Ugyanakkor azt is megállapították, hogy a szójegyzék-használat megszakítja az olvasási folyamatot és az olvasott hely elvesztéséhez is vezethet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nyomtatott és az elektronikus könyv közötti választást többnyire az olvasás célja határozza meg. Az egyik jelentés szerint az elektronikus hordozót inkább utána nézésre és keresésre használják, míg az információ aktuális „fogyasztása", az olvasás számára a papír a kedveltebb. Azaz: inkább papírról olvasnak, de a szöveg megtalálására jobbnak tartják az elektronikus közvetítőt. Egy tanulmány azt mondja, hogy az olvasók szívesebben fognak fizikai könyvet a kezükbe elsődleges, archivált szövegek olvasása céljából. Egy másik tanulmány viszont azt mutatta ki, hogy az e-könyveket inkább szórakoztató olvasás, mintsem üzleti dokumentumok, folyóiratcikkek és kézikönyvek tanulmányozása céljából választják. Összegezve úgy tűnik, hogy az e-könyveket jelenleg szórakozásra és navigálásra használják, míg olvasásra és tanulmányi célra marad a nyomtatott könyv. Az elektronikus könyvek navigálási és keresési funkciói igen jól segítik az olvasót abban, hogy megtalálja a komoly olvasáshoz szükséges „anyagot", amit azután nyomtatott formában fog „felhasználni".

Konklúzió

Lényegét tekintve az elektronikus könyv mind információ-hordozóját, mind terjesztését tekintve különbözik a hagyományos könyvtől. Az ezekkel összefüggő információtechnológia nemcsak az e-könyv kiadása, javítása, terjesztése és használata szempontjából nyújt többet a korábbiaknál, hanem a használat és a hozzáférés fölötti ellenőrzés szempontjából is. Végső soron az e-könyv sikere vagy bukása nemcsak az olvasók elfogadásán, hanem azon is múlik, hogy a kiadói ipar képes-e a hagyományos üzleti modellen túl tekinteni, és felismerni, hogy az e-könyv üzleti szempontból nem egyszerűen a nyomtatott könyv helyettesítése. Funkcionálisan viszont jelenleg elsősorban az, vagyis a hagyományos könyv duplikációja, és az olvasók is – úgy tűnik – akként használják, noha az e-könyveknek számos megkülönböztető tulajdonságuk van. Az e-könyv tartalma elektronikus hordozójához van kötve, valamilyen kézi vagy számítógépes eszközhöz és interfészhez, és éppen ezek a technológiai eszközök akadályozzák – ironikus módon – az e-könyvek széles körű használatát. (Az olvasó készülékek fejlődésük korai stádiumában vannak, ám okkal lehet remélni, hogy fejlődésük és további szabványosításuk komoly eredményeket hoz majd.) Az elektronikus könyvek különböző hagyományos munkák és az új információs technológiákon alapuló funkciók konvergenciájának eredményei. Ezzel szemben a hagyományos könyv a tartalom, a struktúra és a megjelenítés független entitása, mindenféle egyéb eszköz nélkül. Ahhoz, hogy az e-könyv valóban gyakorlati értékű alternatívája, és ne helyettesítője, hanem kiegészítője legyen a hagyományos könyvnek, egy újabb forradalmi változásnak kell bekövetkeznie. Ha az e-könyv megjelenését Gutenberg hatásához mérték, az új, szükséges forradalmat *Aldus Manutius* munkásságához lehetne hasonlítani, aki a Gutenberg-technológiával előállított könyveket nyeregtáska-méretűvé, azaz hordozhatóvá és napi használatra alkalmassá tette.

~

Végül is, az újdonságoknak kijáró lelkesedés mellett, szinte mindenki utal rá, de senki nem meri kimondani, hogy a király meztelen. Adva a technológiai fejlődés, s az általa lehetővé tett hallatlan rugalmasság, a terjesztés könnyedsége, a hozzáadható kiegészítő funkciók varázsa. Csak éppen a technológia miatt mindez kényelmetlen, szokatlan, nem felel meg az olvasó elvárásainak; gazdaságilag megfizethetetlen, vagy legalábbis meggondolandó (a kereskedő-forgalmazó nem információt akar adni, hanem pénzt akar kapni); jogilag átláthatatlan (megveszem, mégsem rendelkezem vele; mint könyvtár nem tudom biztosítani az olvasó magánszférájának sértetlenségét, stb); technológiailag bizonytalan jö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vőjű (mikor melyik technika válik idejétmúlttá, sőt, tűnik el); a könyvtárak szempontjából „csak" a beszerzés, a feldolgozás, a tárolás és a hosszú távú megőrzés (netán archiválás) és az olvasók kiszolgálása okoz gondot. Valójában egyetlen kérdésre kellene választ találni: a technológia és annak fejlődése áll-e a mi (olvasók, könyvtárosok, információ-előállítók, információ-közvetítők és információ-fogyasztók) szolgálatunkra, avagy a technológiai fejlődés önjáróvá és öntörvényűvé válván megkezdődött-e a „gépek lázadása", és nekünk kell-e alkalmazkodni a technológiai diktátumokhoz, akkor is, ha (mint nem egy tanulmány rámutat) nem csak kényelmetlen, de kimondottan káros hatású is?

Források

CHEN, Ya-ning: Application and development of electronic books in an e-Gutenberg age. In: Online Information Review, vol. 27. 2003. no. 1. pp. 8–16.

LE LOARER, Pierre – SALAÜN, Jean-Michel: Librarians working with publishers on e-book provision. In: Liber Quarterly, vol. 12. 2002. number 2/3. pp. 219–227.

SUBBA RAO, Siriginidi: Electronic books: a review and evaluation. In: Library Hi Tech, vol. 21. 2003. no. 1. pp. 85–93.

(Az összeállítás elsődleges forrásaként a fenti három írás szolgált. Subba Rao és Chen részletes bibliográfiával szolgál, melyekben a következő, fontosabb források is szerepelnek – MJ.)

COX, A. – ORMES, S.: E-books. http://litc.sbu.uk/ebooks2001/E-Book.doc

COX, A. – MOHAMMED, H.: E-books. www.freeprint.co.uk/issues/010201.htm#feature

CRAWFORD, W.: Nine models, one name: untangling the e-book muddle. In: American Libraries, vol.31. no. 8.

FIALKOFF, F.: Where's the library model? In: Library Journal, vol. 125. no. 13.

HAWKINS, D. T.: Electronic books: a major publishing revolution (part 1) In: Online, vol. 24. no. 4.

HILLESUND: Will e-books change the world? In: First Monday, vol. 6. no. 10.

LEVY, D. M.: I read the news today, oh boy: reading and attention in digital libraries. In: Proceedings of the Second ACM International Conference on Digital Libraries. ACM, 1997.

LYNCH, C.: Elecrtifying the book. In: Library Journal, Netconnect Supplement, vol. 124. no. 17.

LYNCH, C.: The battle to define the future of the book in the digital world. In: First Monday, vol. 6. no. 6.

PRESS, L.: From p-books to e-books. = iMP Magazine. www.cisp.org/imp/june(2000/06(00press.htm

SCHCOLNIK, M.: A study of reading with dedicated e-readers. www.planetbook.com/downloads/schcolnik.pdf

SIMON, E. J.: Elewctronic Textbooks: a pilot study of student e-readigs habits. In: Future of Print Media Journal. www.futureprint.kent.edu/articlas/simon01.pdf

WILSON, T.: Electronic publishing and the future of the book.

www.shef.ac.uk/-is/publications/infres/paper39.html

ITS-bemutató – Az Info Technology Supply Ltd. Képviselői 2004 április 15-én az Egyetemi Könyvtárban tartott kötetlen beszélgetésen ismertették a könyvtárosokkal az ITS által forgalmazott termékeket, szolgáltatásokat. (Az ITS kínálatáról a http://www.itsltduk.co.uk/index helen lehet tájékozódni.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

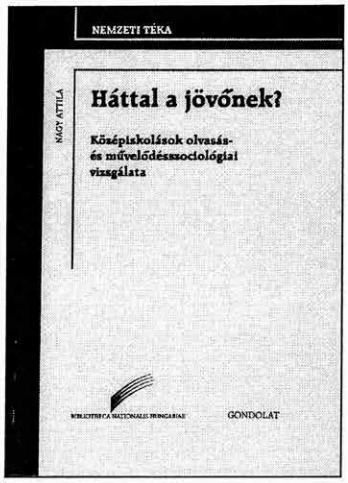
KÖNYVSZEMLE

Bezárult a kör?

A magyarországi olvasáskutatás mintegy négy évtizedes története alighanem az egyik legérdekesebb „keserédes" történet az adott korszak (egy szűkebben értelmezett) szellemi életében. *Nagy Attila* (a még azért létező művelt, felelősséget érző és nemes lelkű szűk értelmiségi réteg egyik emblematikus alakja) színes és tanulságos összefoglalója a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 2003. májusi számában mindenesetre erről győz meg. Arról elsősorban, hogy – a szó szoros értelmében – a magyar társadalom (régiesen: a magyarság, a magyar nemzet) tagadhatatlanul egyik fontos sorskérdéséről (ld. később) van szó az időről-időre megismétlődő szakszerű vizsgálatok eredményeiben. (Nyilván elsősorban e miatt nem rajong a mindenkori hatalom az efféle szociológiai vizsgálatokért.) Az is bizonyított, hogy a szóban forgó kutatások eredményeinek a „sorba állítása" (egyszerűbben szólva: összevetése) *törvényszerű* tendenciákról árulkodik; azaz *nem* részleges és esetleges ilyen-olyan „problémák" kerültek-kerülnek a felszínre ezekben a tudományos vizsgálatokban. Az említett cikkben az a folyamat is nyomon követhető, melynek során a hatvanas évek végétől (a hetvenes évek elejétől) kialakuló hivatásos kutatói műhely kiemelkedően fontos és szakmai berkekben egyetértéssel minősített eredményei ellenére, virágzása után (többnyire külső beavatkozások nyomán) átalakult, széttöredezett, majd ténylegesen is megszűnt. Éppen akkor, amikor – a „rendszerváltozás" utáni években – talán még nagyobb szükség lett volna rá. S persze azokra a kitűnő szakemberekre is, akik – többségükben csalódottan, megkeseredetten – más területeken próbáltak szakmai szerencsét. Az ezredfordu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

NAGY Attila
Háttal a jövőnek? : Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata / Nagy Attila. – Bp. : Országos Széchényi Könyvtár ; Gondolat K., 2003. – 217 p. – (Nemzeti Téka, ISSN 1586 1163)
ISBN 963 200 472 8

lóra az „aranycsapat" jószerével már csak két legszívósabb, legeltökéltebb veteránja: *Gereben Ferenc* és Nagy Attila maradt az ilyen típusú aktív kutatás lüktető valóságának a közelében. S nyilván nem véletlen, hogy a napjainkra (újra) feltámadni látszó magyar olvasás-(művelődés-) szociológia képzeletbeli szakmai asztalára éppen ők tettek le szellemileg tekintélyes és relevánsan helytálló munkákat: egy-egy országos felmérésre alapozott olvasáskutatási jelentést. Gereben Ferenc (aki – a *Könyvtárosok kézikönyve* 4. kötetében – hosszabb tanulmányban tekintette át az olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok magyarországi történetét és eredményeit) a *18 éven felüli lakosság* körében végzett reprezentatív vizsgálatot; majd Nagy Attila foglalta össze legújabb könyvében saját kutatási eredményeit.

Nagy Attila 2001 tavaszán végezte kérdőíves felméréseit az ország nyugati, középső és keleti területein fekvő *hét kisváros 15–17 éves* középiskolásainak (szakképzősök, szakiskolások, gimnazisták) körében. A mintában 1102 fő szerepelt. („Ideáltipikus" kontrollcsoportként a debreceni Dóczy református gimnázium és a pannonhalmi bencés gimnázium 50–50 tanulója szerepelt.) Már a kérdőíven ügyelt arra, hogy a legfrissebb eredmények összevethetők legyenek korábbi – nagyban hasonló metodikájú és szövegű – vizsgálatok eredményeivel, ugyanakkor – s ez a fázis értelemszerűen a legfontosabb információtömeg szállítója – az ezredforduló számos régebben nem létező művelődés-(műveltség-) szociológiai mozzanatát is megragadja. Annak rendje és módja szerint megismétli a több évtizedes „rutinkérdéseket", s a rendre előre várható eredmények újbóli birtokában (és a sokszoros hivatkozásokkal korábbi magyarországi, ill. nemzetközi vizsgálatokra) minden tekintetben hiteles és meggyőző összképet vetít elénk. „Vetítései": táblázatai ismét előtérbe hozzák az ifjú magyar emberek szellemi sorsát és az ennek várható létformáit legjobban befolyásoló tényezők: a családi háttér (elsősorban az anya iskolai végzettsége), a lakóhely (Magyarország nyugat-kelet „lejtése"), a szülők foglalkozása, stb. alapvetően meghatározó fontosságát.

A *szabadidős tevékenységek* szerkezetéről szóló fejezet helyezi megragadható közelségbe e vizsgálati jelentés igencsak borús kilátásainak első vészjeleit. Egy 1983-as és egy 1991-es kutatási eredménnyel is összevetve az látszik ugyanis napnál világosabban, hogy csaknem két évtized alatt alaposan megromlott a „fiatalság" életminőségének szellemi faktora. (Miközben e korcsoportból ma kétszer annyian járnak érettségi bizonyítványt is adó iskolatípusokba.) Drasztikusan lecsúszott (a 27 féle választ kínáló skálán) a szépirodalom olvasása (a 9. helyről a 20. helyre), a moziba járás (a 8-ról a 16-ra), a beszélgetés (a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

6-ról a 11-re), az újságolvasás (a 10-ről a 14-re) és a kirándulás (a 3-ról a 7-re.) Előretört viszont a házibuli (a 16-ról a 4-re) az autózás (!) (a 12-ről a 6-ra), a diszkózás (a 18-ról a 10-re), és – természetesen – a számítógéphasználat (az 1991-es 22. helyről a 12-13-ra). A leginkább kedvelt tévécsatornák közül toronymagasan vezet az RTL Klub és a TV2, a nézett műsorok közül pedig a kommersz. (És bizony a Máté evangélista által megfogalmazott nagy igazság – mint mindenütt – e téren is érvényesül: „Akinek van, annak még adatik, akinek nincs, attól még az a kevés is elvétetik"; azaz: a minél rosszabb anyagi és szellemi feltételek között élők léthelyzetükkel arányosan fogyasztják a növekvő igénytelenséget, más szóval: a negatív töltésű szellemi abrakot.)

Külön fejezetben foglalkozik Nagy Attila a *„kulturális tőke"* és az *internethasználat* összefüggéseivel. Jól teszi ezt, hiszen e ponton még egyszer visszatér a valószínűleg a legmeghatározóbb összefüggésre a szülői, családi, általában a közvetlen életmiliő, valamint a fiatal generáció szellemi stafírungjának szinte vastörvényszerűen szoros kapcsolatára. Általánosan érvényes (statisztikailag bizonyított), hogy: *„Kevesebben és kevesebbet olvasunk az ezredfordulón, mint tettük azt még a rendszerváltozást megelőzően, például az 1980-as évek derekán."* Az eredeti, fejezetcímbeli problémára válaszolva, Nagy Attila aprólékosan precíz táblázatai arról győznek meg, hogy a számítógép léte („lénye") *önmagában* nem föltétlenül ellensége a hagyományosan értelmezett olvasásnak. Éppen a *kulturális tőke* a meghatározó szerepére kell utalnunk. Egyértelmű például, hogy az internethasználat és a könyvtári tagság pozitív korrelációban van egymással; magyarul: a könyvtárak szolgáltatásait aktívabban és gyakrabban igénybe vevők egyúttal gyakrabban (és nyilván tudatosabban) használják az internetet is (mint a művelődés és a szórakozás egyik formáját, forrását).

A szóban forgó korosztály *könyvtárhasználati szokásai*, gyakorlata tekintetében a szerző összeveti mostani eredményeinek egyik summázatát az 1983-as vizsgálat hasonló megállapításával. „Akkor – írja – a gimnazisták tizede, most ötöde, szakmunkástanulóknál 44% kontra 51% vallotta magát könyvtárat nem használónak, több könyvtár egyidejű beiratkozott olvasójának akkor a gimnazisták 42%-a, 2001-ben pedig 32%, a szakmunkástanulók 7% kontra 3%-a jegyezte magát a begyűjtött kérdőíveken." S bár a szerző – szigorú és önkritikus szociológus lévén – bizonyos vizsgálati részeredmények miatt rendkívül óvatosan kommentálja ezeket az adatokat; a recenzensnek véleménye megformálásakor aligha van szüksége sok töprengésre: ezúttal is újabb, súlyosan nyomasztó tényekkel szembesültünk.

A *könyvtári szolgáltatások* igénybevétele listán – szinte magától értetődően – a kölcsönzés vezet, óriási különbséggel az egyéb szolgáltatásokkal összevetve. (A számítógéphasználat 9%-ot ér el az összesítésben a 36%-os arányú kölcsönzés mellett.) Nemigen szoktak *beszélgetni* könyvekről ezen ifjú honfitársaink. *„Lassan kimegy a divatból a közvetlen emberi szó, a kérdés, felelet, viszontkérdés, csönd és kölcsönös töprengés, majd a módosított, pontosított kérdés jól ismert láncolata?"* – kérdezi a szerző; bár – akár – kijelentő módban is fogalmazhatnánk.

A *könyvolvasás* gyakorisága úgyszintén romló képet mutat. *„1985-ben a 18 éven felüli hazai megkérdezettek 17%-a vallotta magát rendszeresen, havonta legalább 1 könyvet olvasónak, ebből 2000-re 12% lett, míg az egyetlen könyvet sem olvasók aránya ugyanezen másfél évtized alatt 38-ról 52%-ra növekedett."* Nagy Attila fiataljainál – 2001-ben – ezek az arányok: a rendszeresen olvasóké 17%, a nem vagy csak nagyon ritkán olvasóké pedig 42%. (A *felnőtteknél* az utóbbi két kategória már 75%-ot tett ki!) A rendszeresen olvasó fiatalok kétharmadának van számítógépe, az egyáltalán nem olvasók kétharmadának viszont nincs. (A számítógép önmagában tehát..., de ezt már láttuk.) Sőt: a gyako-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ribb olvasás *„a magasabb arányú internethasználattal jár együtt".*

S hogy (főleg) *mit* olvasnak a szóban forgó fiatalok? A „legutóbbi olvasmányok" listájából egyrészt kiderül, hogy a megkérdezett 1102 diák 19%-a nem adott választ a kérdésre, tehát nem emlékszik semmiféle olvasmányra. A többiek nagy többségükben pedig annak rendje és módja szerint felmondják a kötelező és ajánlott olvasmányokat: *„a domináns szólam a tantervi követelményeké".* Fölöttébb tanulságos a *„Kedvenc szerzők listája három időpontban"* című táblázat. Ha az 1983-as és a 2001-es felvétel eredményeit vetjük egybe, kiderül, hogy e listáról 2001-re eltűnt *May, Verne, Rejtő, Szilvási, Dumas, Hemingway, Tolsztoj, Berkesi* (eltűnt továbbá – az 1968-ban még megvolt – *Hugo, Maupassant, J. London, Zola és Solohov*); fölkerült viszont *Petőfi, Ady, József Attila, Arany, Karinthy* és *Kosztolányi.* Már-már minőségi ugrásnak is gondolhatnánk mindezt, ha nem tudnánk, hogy ugyanazt az effektust látjuk ismét: a tananyag, a kötelező irodalom és a tankönyv szereplői nyomultak elő az emlékezők tudatában. Szinte magától értetődik, hogy a kortársi magyar irodalom úgyszólván teljesen hiányzik a kedvenc szerzők listájáról. Odakerült viszont – a korábbi társadalmi és politikai giccsek (Berkesi, Szilvási) helyett az amerikanizált giccs: *S. King, R. Cook* és *D. Steel.* (A *felnőttek* két reprezentatív országos mintája eredményeinek egybevetésével – 1964-ből és 2000-ből – ugyancsak alapos változást látunk. Jókai helyett D. Steel, Gárdonyi helyett R. Cook, Móricz helyett Lőrinc L. László, V. Hugo helyett Moldova, Móra helyett Courths-Mahler, Mark Twain helyett Dallos S., L. Tolsztoj helyett S. King szerepel a „legutóbbi olvasmányok" listáján.) Nagy Attila megállapítása szerint igazolni lehet *„a nemzeti hagyományok, a klasszikus értékek radikális visszaszorulását, az erotikus (Steel, Fable) és borzongató művek (Cook, King, Lőrincz stb.), de mindenképpen a könnyed szórakoztatás előtérbe kerülését".*

A nagyra becsült *történelmi személyek és események* kérdésköreiben 2001-ben a gimnazisták jó negyede, a szakközepesek 38–39%-a, a szakképzősök 59–60%-a nem válaszolt. Nem ismernek tehát ilyen személyeket, illetve eseményeket. Sem a magyar, sem a világtörténelemből. A *válaszolók* „személyi" sorrendje a következő: *Széchenyi, Mátyás király, Petőfi, Kossuth, Szent István.* A történelmi eseményeké pedig: az 1848/49-es szabadságharc és a honfoglalás. (21, ill. 20%.) Az 1956-os forradalom az „egri diadal"-lal és a „szabadságharcok" megnevezéssel egy sorban mindössze 3%-kal szerepel. A nemzettudat és az olvasás minősége releváns módon kapcsolódik egymáshoz, állapítja meg a szerző: *„a kidolgozottabb azonosságtudat sokkal erőteljesebb olvasói aktivitással jár együtt. A történelmünk, a kultúránk iránt érdeklődők gyakrabban fordulnak az írott szó felé és fordítva."*

Meglepőnek tűnhet a szóban forgó korosztály *vallási* érzületének, vallásos tudatának viszonylagos intenzitása. Teljes bizonyossággal, illetve némi kétellyel a megkérdezettek 48%-a hisz Istenben, további 8% Isten helyett „egy felsőbb hatalomban". (Kifejezetten ateista 6–7%, nem tudja, nem válaszolt: 9%, erősen ingadozik 29%.) Még érdekesebb eredmény, hogy az említett 1. és 2. „kategória" olvasmányszerkezete lényegesen értékesebb, mint a „nem hiszek" és „nem tudom" választ adóké. (Ott a 19. és 20. századi klasszikusok aránya 55,6% emitt csak 41,8%.)

Nagy Attila – könyvének záró fejezetében – megszólaltatja az „ügyben" érdekelt tanulók mellett, után a pedagógusokat, könyvtárosokat is. (Rutinosan s okosan, hiszen ezzel a perspektívaváltással még hitelesebbé s még inkább árnyaltabbá tudja tenni mondandóját.) Ezek a kesernyés vallomások már-már reménytelenül egy irányba mutatnak: a helyzet romlott, diákjaink *„lényegesen kevesebbet olvasnak [...] Szépirodalmat szinte senki."* Terjeng és terjeszkedik a „lelki elsivárosodás", a „szellemi igénytelenség" a „kommercializálódás", „az olvasá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

si kultúra mélyponton van", dívik a közvetlen haszonelvűség. A szülőket mindez alig érdekli, a gyerekek alig-alig kapnak könyvet ajándékba, az egyik szakképző intézet tanárának minden perce „állandó harc az uralkodó semmittevés elhárítására". De még a szerzetestanár is *az általánosan romló szellemi színvonalat* érzékeli nap mint nap, midőn összeveti a negyedszázaddal korábbi állapotokkal a jelen valóságot. (*„Az a dologban a legszomorúbb, hogy alig lehet olyan gyereket látni, amelyik örömét lelné az olvasásban."*)

Nagy Attila nemcsak elsőrangú szociológus, de érzékeny pszichológus (végzettsége szerint is), továbbá vérbeli pedagógus, szülő és könyvtáros egy személyben. Ez a mostani könyve ugyanis jóval több, mint egy fontos olvasásszociológiai vizsgálat írói erényekkel történő nyilvánosságra hozása. Talán nincs egyetlen föltárt összefüggés, látható, tapintható korreláció, melyet ne kommentálna oda illő (és az érzelmeket, a morális késztetéseket sem nélkülöző) módon. Imponáló tudatosság jellemzi könyve minden részét, részletét. Beleértve a címválasztást (a nevezetes paradoxont, amely szerint az evezősök az „előre" iránnyal folyvást háttal ülve csak az elvonulót, az elmúlót látják), folytatván a frappáns idézetekkel a fejezetek élén, egészen a – már említett – személyes szerzői vallomások (e szakműfajban szokatlannak látszó) gyakoriságáig.

Ez a könyv persze szándékosan *ilyen,* éppen azért, mert Nagy Attila a nemzetközi trendekben is járatos magyar művelődéskutató a leghétköznapibb értelemben vett nemzeti sorskérdésekről beszél, ezzel kapcsolatban fejti ki érveit. Az újra felfedezett *Klebersberg Kunot* is idézi egy helyütt, aki (*Németh Lászlóval* és másokkal egyetemben) jól tudta, hogy: *„Kis nemzetek egyetlen esélye a minőség."* Meg azt a *Karácsony Sándor*-i gondolatot is komolyan veszi, amely szerint: *„Magyarnak lenni lélek dolga és sajátos feladatunk következménye".*

Hogy közelebbről is lássuk a súlyos, valamennyiünket érintő fő problémát (s hogy végre *mindenki* megértse: itt nem valaminő esztétikai szépelgésről, hanem húsba vágó, az ország, a nemzet életminőségét befolyásoló gondokról van szó), lapozzuk fel újra a könyvet!

Az olvasás – mint tudjuk – nemcsak az adott betűtenger mechanikus rendezése, hanem mélyen intellektuális („kognitív") tevékenység: azaz *meg kell érteni* azt, amit a betűsorok jelentenek. (Ld. még: PISA-vizsgálat.) S éppen e ponton fenyeget a tán legnyomasztóbb eshetőség, ami várhat ránk: a funkcionális analfabetizmus szétterjedése, amely dezintegrálja és előbb utóbb szellemileg szétzülleszti a társadalom ki tudja, mekkora részét. Ennek ma már bőven vannak jelei. (S Nagy Attila sem most, csak ezzel a könyvével kezdte meg a vészharang kongatását.) Egy szellemileg szétzilált társadalom pedig egyre nehezebben lesz képes a nyugat-európaiakkal folyó kíméletlen versenyben helytállni. Egyáltalán: *önmagáért helytállni.* (Hacsak nem arra rendezkedik be ez a társadalom – sajnos máris vannak ennek markáns jelei, a könyvben is történnek erre utalások –, hogy szűk kinevelt elitje önkörén belül intézi az ország működtetését, sorsát, a többiek, a nagy tömegek pedig élik a maguk együgyű életét.

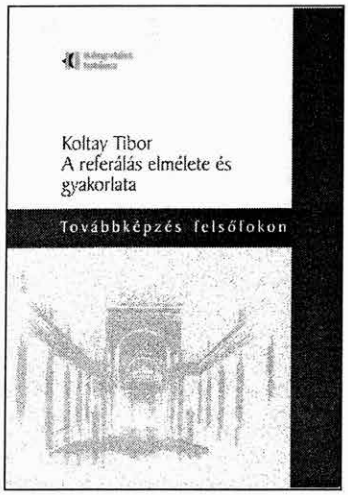
Hát erről van szó első helyen. Ez a tét. Cáfolhatatlanul ez.

Persze sok-sok derék kultúramunkás próbál mindezzel szemben cselekedni. Van is itt-ott, kisebb-nagyobb sikerük. Egyeseknek (egyeseken) tudnak segíteni. Ám a mára már szinte áttörhetetlen erejű valóság az (miként ezt egy pedagógus a függelékben megfogalmazta), hogy: *„A szülő az iskolára hárít mindent. Az iskola a szülői háttér, a kulturáltság, az igényes nyelvi környezet, a kulturális elvárások hiányában nem tud lépéseket tenni, maximum engedményeket."* Így hát a kör bezárult.

Bezárult a kör?

Monostori Imre

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KOLTAY Tibor
A referálás elmélete és gyakorlata / Koltay Tibor; [kiad. a Könyvtári Intézet]. – Bp. : Könyvtári Intézet, 2003. – 80 p. ; 24 cm. – (Továbbképzés felsőfokon ; ISSN 1589–1682)
ISBN 963 201 348 4

Kézikönyv a referálásról

„A referálás a szaktudományi tájékoztatás kiemelkedő műfaja. Fontosságát az mutatja, hogy a szakirodalmi tájékoztatás a világ tudományos irodalmát – szaktudományi tagoltságban – referátum mélységben képes feldolgozni." Az idézet a *Könyvtárosok kézikönyvé*nek 2. kötetéből származik, amelynek ezzel foglalkozó fejezete tekinthető a téma legfrissebb, de természetesen korántsem teljes magyar nyelvű szakirodalmának.

A referálás kérdésének nincs (azaz eddig nem volt) teljességre törekvő magyar nyelvű kézikönyve, bár számos magyar szerző foglalkozott már a tartalmi feltárás e kiemelkedő műfajával. 1990-ben jelent meg Rónai Tamás *Útmutató a referátumok és annotációk készítéséhez* című műve, amely korlátozott terjedelménél fogva csak a tárgyba vágó magyar szabvány (MSZ 3436-87) értelmezésére vállalkozott, mindazonáltal jól összefoglalta a referátumok és annotációk készítésével kapcsolatos legfontosabb ismereteket. Szepesváry Tamás 1979-ben publikálta *Referáló és indexelő szolgáltatások a természettudományi és műszaki információs rendszerekben* c. könyvét, amelynek 3. fejezete szól a referátumkészítés kérdéseiről. (Érdekes lenne felmérni, hogy az akkor létező magyar referáló szolgáltatásokból mennyi maradt meg és milyen formában – de ez nem a jelen könyv feladata). Ha időben visszafelé haladva folytatjuk a sort, a következő állomást Polzovics Iván *Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok területén* c. monográfiája (megjelenési éve: 1962) jelzi, amely elsőként nyújtott magyar nyelvű áttekintést a szakirodalom feltárásának folyamatáról és szervezeteiről. Ez utóbbi két könyv, bár nem nevezhető friss kiadásúnak, és példáit tekintve a természet- és műszaki tudományok tájékoztató szolgáltatásaira koncentrált, a tartalmi feltárás alapvető és ma is hasznosítható ismereteit tartalmazza. Szepesváry könyve például a referátumok készítésének szempontjainál az alábbi követelményeket sorolja fel: a referátum tartalmazza

- a közlemény tárgyát, célját,
- a szakterület elméleti vonatkozásait,
- a módszereket,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- az alkalmazott technikát, technológiát,
- a vizsgálati eredményeket,
- az eredmények értékelését,
- a következtetéseket,
- az alkalmazási lehetőségeket.

Ennél tömörebben ma sem lehetne megfogalmazni a referátummal szemben támasztott követelményeket. Polzovics Iván még arra is felhívja figyelmet, hogy a jó referátumnak olvasmányosnak kell lennie (erről sok tudományos munka szerzője megfeledkezik), és tanácsokat ad a referáló lapok szerkesztésével kapcsolatban is.

Ha a referálás külföldi irodalmát vesszük számba, itt is azt tapasztaljuk, hogy a legfontosabb könyvek a 70-es- 80-as években születtek (Borko, H.-Bernier, C.L.: *Abstracting concepts and methods,* Cremmins, E.T.: *The art of abstracting* stb.), s csak egyetlen újabb, teljességre törekvő kézikönyv jelent meg Pinto Molina spanyol nyelvű monográfiája (1992-ben), amely a referálás elméletének és gyakorlatának átfogó összefoglalását adja. (Sajnálatos, hogy angol nyelvű kiadás nem készült belőle).

A felsorolt magyar könyvek elsősorban a referátumkészítés gyakorlatával foglalkoztak, és már csak megjelenési dátumukból adódóan sem tükrözhették a témával kapcsolatos legújabb (elsősorban külföldi) kutatások eredményeit. Ezt a hiányt hivatott pótolni Koltay Tibor mostani könyve, amely nem minden előzmény nélküli. A szerző - amint ez szakirodalmi publikációiból is kitűnik - közel húsz éve foglalkozik a referálás elméleti kérdéseivel, és maga is gyakorló referátumkészítő. Több évtizedes kutatásainak eredményeit *„A referátumkészítés főbb kérdései"* című PhD-értekezésében tette közzé. (E disszertáció főbb megállapításait tartalmazza röviden a könyv első, illetve harmadik fejezete.) A könyv legfőbb értéke, hogy az elméleti ismereteket a gyakorlatba is átülteti, így valóban kézikönyvvé válhat.

A bevezetőben a szerző – többek között – elmondja, hogy munkáját elsősorban könyvtárosoknak szánta, és javasolja a könyvtár- és információtudományi tanszékek oktatási gyakorlatában való használatát (a Könyvtári Intézet *Továbbképzés felsőfokon* c. sorozatának 2. tagjaként jelent meg). Emellett segítséget kíván nyújtani azoknak is, akik kutatóként tudományos folyóiratokban publikálnak, és cikkeikről maguk készítik a tartalmi kivonatokat, azaz autoreferátumokat. Ehhez csak annyit tehetünk hozzá, hogy a könyv elolvasása ajánlott mindenkinek, aki referátumírásra vállalkozik

A referálási tevékenység fontosságáról, múltjáról és jövőjéről beszélve a szerző hangsúlyozza: azzal, hogy szövegek nagy mennyiségben tárolhatók és visszakereshetők számítógépen, nem váltak feleslegessé a referátumok. *„Továbbra is hasznosak. Emberi olvasásra készülnek és a visszakeresést segítő funkciójuk a teljesség és pontosság szempontjából egyaránt felülmúlja a teljes szövegekét."* Ezzel a megállapítással csak egyetérthetünk, ahogy azzal is, hogy a weben elérhető dokumentumok mennyiségének rohamos növekedésével az információkeresést segíthetné, a duplikációt kiszűrné, ha egy dokumentum összes példányát egyetlen referátum reprezentálhatná.

„Sokan vannak azon a véleményen, hogy nem szükséges tudnunk, miként végzi tevékenységét a referáló, elég, ha a referátum megfelel a neki szánt funkcióknak." Be kell vallanom, hogy mindennapi munkám során én is beértem ennyivel, jóllehet, lehetőségeim szerint mindig elolvastam a referálás elméleti kérdéseivel foglalkozó cikkeket. Ha nem is tudatosan, ezek az ismeretek befolyásolják az embert, és hozzájárulnak a feladatok jobb teljesítéséhez, hiszen *„a referálás tanulható és tanulandó tevékenységek sorozata."* A szerző célja, hogy a referálási tevékenység alapos megismertetésével segítsen abban, *„hogy referátumainkat megfelelő tudatossággal legyünk képesek elkészíteni."*

A könyv három fő fejezetből áll, amelyek közül az első, a referálás elméletével foglalkozó rész a könyv terjedelmének csaknem felét teszi ki. Ezen belül az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

első alfejezet a referálás tágabb kontextusát és diszciplináris környezetét mutatja be. Bár a referálást több tudományterület is vizsgálata tárgyának tekinti, alapvetően a nyelvtudomány és a könyvtártudomány kutatási területéhez tartozik. Koltay Tibor művének (ahogy disszertációjának is) egyik fő érdeme, hogy a referátumkészítés folyamatát mindkét tudományterület kutatási eredményeit figyelembe véve vizsgálja, és ötvözi az így nyert ismereteket. A téma interdiszciplináris voltáról tanúskodik a könyv irodalomjegyzéke is.

A második alfejezetben számos fogalom definícióját és jellemzőit adja meg a szerző, amelyek közül egyik-másik számomra feleslegesnek tűnik, pl. *„A referátumot szellemi erőfeszítéssel, azaz intellektuális úton előállító személyt referálónak nevezzük."* A referátum fogalmának értelmezésénél viszont számos érdekes megállapítással találkozunk, melyek közül több a nyelvtudomány területéről származik, pl. a referátumnak mint természetes nyelvi szövegnek meg kell felelnie a szövegszerűség kritériumainak (kohézió, koherencia, szándékoltság, elfogadhatóság, hírérték, helyzetszerűség, intertextualitás). Viszonylag nagy teret szentel a szerző az autoreferátumok (szerzői referátumok) kérdésének, ami nem véletlen, hiszen ezek minősége a tudományos folyóiratokban igen változó, sokszor nem felelnek meg a referátumkészítés követelményeinek. Ennek egyik oka, hogy a cikkek szerzői nem rendelkeznek referálási ismeretekkel, cikküket inkább magyarázzák, mint tömörítik. Nincs meg bennük a szükséges távolságtartás, túlságosan kötődnek mondanivalójukhoz. Koltay Tibor itt is hangsúlyozza – amivel teljes mértékben egyetértünk – a referátumkészítés tanulásának fontosságát. [Tapasztalataim szerint a könyvtártudományi szaklapokban is sokszor semmitmondó összefoglalók jelennek meg, amelyeket nem biztos, hogy a szerzők készítenek, valószínűleg inkább a szerkesztők. Ezeket azután a referáló szolgáltatások (pl. *LISA)* kisebb-nagyobb módosításokkal (rendszerint rövidítve) átveszik, így egyre kevésbé töltik be a helyettesítési funkciót.]

A rokon műfajok felsorolása és értelmezése rendkívül fontos, mivel a referátumot meg kell különböztetnünk pl. az annotációtól vagy a recenziótól. Az előbbi időnként meglehetősen nehéz, hiszen funkció tekintetében a határok gyakran elmosódnak a két műfaj között, a választóvonalat néha csak a terjedelem jelenti. A szerző elemzi a referátum idegen nyelvű elnevezéseivel kapcsolatos problémákat is (abstract, summary stb.)

A következő alfejezet a referátumok terjedelmével és funkcióival foglalkozik. A legfontosabb tudnivaló itt: *„a referátumok kívánatos terjedelme olyan, amely lehetővé teszi az elsődleges dokumentum legfontosabb mondanivalójának közvetítését."* Ez az elv némileg ellentmond sok (informális) referálási útmutatónak, hiszen pl. a mi lapunk elvileg két oldal (vagy annál rövidebb) terjedelmű referátumok készítésére kéri a szerzőket, a TMT viszont hosszabb lélegzetű munkákat vár el. A referátumok funkciói közül (jeladó, visszakeresési, helyettesítési) a legérdekesebb és legvitatottabb kérdés, hogy a referátum szükségtelenné teheti-e az elsődleges dokumentum elolvasását. Elméleti szempontból semmiképp sem, de a gyakorlat mást mutat - vélekedik a szerző. Ha az olvasó nyelvtudása nem megfelelő, vagy időhiányban szenved, esetleg mindkét helyzet érvényes, sokat segíthetnek a referátumok, természetesen csak az informatív típusúak. Még megfelelő nyelvtudás esetén is rengeteg időt takaríthatunk meg, ha pl. szakirodalmi szemle készítésénél a téma áttekintésekor először referátumokat olvasunk el, utána döntjük el, érdemes-e az elsődleges szöveghez is nyúlnunk.

A referátumok típusainak (indikatív, informatív és vegyes) részletes bemutatása során arra is kitér a szerző, hogy az egyes referátumtípusok milyen fajta dokumentumok feldolgozására szolgálnak. A különböző típusokat szövegként, azaz nyelvészeti szempontból is elemzi. Szerencsés lett volna, és a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mű kézikönyv jellegét erősítené, ha már ebben a részben is gyakorlati megközelítést alkalmaz a szerző: itt lenne a helye a konkrét példáknak, azaz egy elsődleges szöveg (akár a később közölt cikk) alapján készített indikatív, informatív, ill. indikatív-informatív típusú referátumoknak.

Bár a jó referátum kritériumait nehéz egyértelműen meghatározni, abban a legtöbb kutató egyetért, hogy a referátum minőségét döntően a referáló személye és ismeretei határozzák meg. A könyv a legújabb kutatások eredményeit összegezve viszonylag nagy terjedelemben foglalkozik ezzel a kérdéssel. Ez az alfejezet szorosan kapcsolódik a következőhöz, melynek témája a referálás folyamata, bizonyos helyeken átfedés, ismétlés tapasztalható a két rész között, célszerűbb lett volna egy alfejezetbe sűríteni, jobban rendezni a mondanivalót. A referáló személyénél utal a szerző arra, hogy a referálás professzionális információsűrítés, de a következő alfejezet is foglalkozik ezzel a kérdéssel, csakúgy, mint az olvasás folyamatával. Ugyanakkor súlytalanul szerepel, azaz *A referálás folyamatának megközelítése* c. alfejezet közepe táján, egyetlen bekezdésben utal a szerző arra a fontos tényre, hogy a tartalmi feltárás műfajai közül a referálás és az indexelés között mennyire szoros a kapcsolat. (Ezt bizonyítja, hogy számos külföldi kézikönyv együttesen kezeli a témát, köztük az egyik legjobb Lancester, F.W.: *Indexing and abstracting in theory and practice* c. 1998-ban második kiadást megért műve.) *„Az indexelés és a referálás egyaránt igényel egy analitikus fázist, amely azonos mindkettőben. A különbség a szintézisben nyilvánul meg, amikor is az indexelés és a referálás eredménye egyaránt az információs üzenet tömörített reprezentációja, a referálás végtermékeként azonban koherens szöveget, referátumot kapunk."* Pár oldallal korábban: *„A referálás a tartalmi feltárás műfajai közül legambiciózusabb, mivel nemcsak dokumentumok elemzését, hanem szöveg (referátum) létrehozását is célozza."* Látható, hogy mindkét, hasonló tartalmú idézet az alfejezet elejére kívánkozott volna, de szerepelhetett volna *A referálás tágabb kontextusa és interdiszciplináris környezete* c. alfejezetben pl. ott, ahol az abstracting szó jelentését értelmezi a szerző.

Ezzel együtt ez az alfejezet, amely a leghosszabb a könyvben, igen tartalmas, számos gyakorlati tudnivalót is tartalmaz, átvezetve az olvasót a referálás gyakorlatával foglalkozó részhez. Szó van itt a különböző olvasási technikákról, a megértésről, amely *„mindig sűrítéssel jár, különben nem lennénk képesek a megértéshez szükséges információt memóriánk véges kapacitásával megőrizni."* A szerző részletesen elemzi azt a négy alapműveletet (makroműveletet), amelyek segítségével a szövegértés során eljutunk a kivonatokhoz. Ezek a következők: kihagyás, válogatás, általánosítás és újraszerkesztés, ez utóbbi három műveletet (más forrásból vett) példákon keresztül szemlélteti a könyv.

A szintézis, azaz a referátumszöveg létrehozása során fontos szerepet kap az a kérdés, hogy azonos legyen-e a kifejtés sorrendje az elsődleges dokumentumban és a referátumban. Valóban nem szabad mereven ragaszkodnunk az elsődleges dokumentumban követett sorrendhez – ahogy Koltay Tibor is írja –, de ha az elsődleges dokumentum szerzője logikus gondolatmenetet követ, célszerű ezt megtartani a referátumban is.

A második fejezet, egyben (érzésem szerint) a könyv igazi célja a referálás gyakorlatának bemutatása. A *Hogyan írunk referátumot?* c. alfejezetben – amint a szerző is rámutat – szükségképpen előfordul ismétlés, de a gyakorlati ismereteket csak úgy lehet hatékonyan közvetíteni, ha az elméleti tudnivalókra is utalunk. Mégis, a legfőbb értéke ennek a résznek az, hogy a szerző saját gyakorlatából nyújt példákat a releváns információ kiválasztásának, kiemelésének, tömörítésének módjára, felsorol néhány, a szöveg szervezését segítő ún. „átkötő" mondatot, tagmondatot („szekvenciát"), végül a referátumkészítés „aranyszabályaiból" közli a legfontosabbnak ítélt 33-at. Hangsúlyozza, hogy *„semmi-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyen szabálygyűjtemény sem képes és nem is hivatott pótolni a referáló komplex tevékenységét".

Ezután kerül sor a referátumírás konkrét példájának leírására: számomra ez a könyv legérdekesebb része. Olyan műhelytitkokat tár fel itt a szerző, amelyekre valóban csak a sokéves referálási tapasztalat és az elméleti kutatások beható ismerete révén tehetett szert. Az itt angol nyelven közölt, környezetvédelemi kérdésekről szóló cikk jó választásnak bizonyult: tudományos ismeretterjesztő, publicisztikus jellege alkalmassá tette a referátumkészítés gyakorlati problémáinak illusztrálására. A belőle készült négy referátum elemzése számos tanulsággal szolgál, amelyekből leszűrhető, milyen egy jó referátum. Horváth Tibor és Sütheő Péter szerint (Könyvtárosok kézikönyve, 2. kötet): *„Egy jól sikerült referátum például egyértelműbb, mint a dokumentum maga ... . Strukturáltabb, nyelvileg tömör, velős, egyszerűbb, mint az eredeti szöveg ...".* Ehhez hozzá kell tenni, hogy stilárisan is megfelelőnek kell lennie, egységes szerkezetet, logikus gondolatmenetet kell követnie, nem csupán egymással laza összefüggésben álló bekezdések halmazának kell lennie.

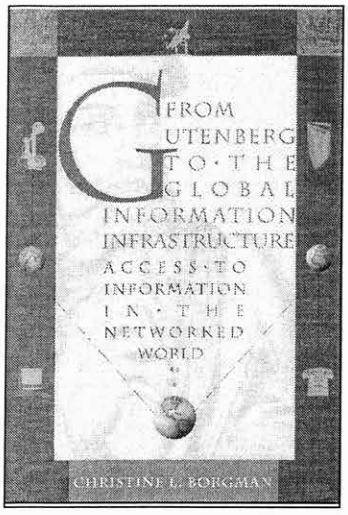
A könyv harmadik fő részében az elmélet és a gyakorlat összekapcsolását tűzte ki célul a szerző a referálás modelljeinek ismertetésével. Ezeket a Könyvtári Figyelő olvasói Koltay Tibor cikkeiből már ismerhetik, de természetesen az elméleti és gyakorlati fejezet összegzéseként itt is szerepelniük kell. Segítségükkel jobban áttekinthetővé válnak a referálás alaplépései, szemléletessé a referátumkészítés mint írástevékenység. A szerző a korábbi kutatásokból ismert modelleken kívül saját modellt is alkotott, a referálás integrált modelljét, amely egy makro- és három mikromodellből áll. A modellek részletes bemutatása alkalmat adott a referálás néhány elemi szabályának felidézésére (redukció, kondenzáció, tisztázás, a szöveg újraszervezése, stilizálás).

A Függelék a 2. fejezetben közölt cikk német, spanyol és francia változatát tartalmazza. Szerencsésebb lett volna, ha itt esetleg egy konkrét referálási útmutatót közölne a szerző, vagy más gyakorlati megoldásokat, példákat nyújtana. A kötetet angol nyelvű összefoglaló zárja, sejtésem szerint autoreferátum, amely példa lehet arra, hogy ezt a műfajt is lehet jól gyakorolni.

Összefoglalva: a könyv teljes képet ad a referálás legkorszerűbb ismereteiről, kutatási eredményeiről. A szerző – érthető módon – disszertációjából a lehető legtöbb ismeretanyagot minél szélesebb körnek akarta közvetíteni, ezért hangsúlyosabb benne az elméleti rész (az 1. fejezet). Ugyanakkor a 2. fejezet teljesen újszerű módon közvetíti a gyakorlati tudnivalókat, közvetlen tanácsokkal is szolgál, a 3. pedig az előző két részt sűrítve szemlélteti a mondanivalót, a gazdag irodalomjegyzék tovább bővíti a képet – egyszóval a mű alkalmas a kézikönyv feladat betöltésére.

Feimer Ágnes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

BORGMAN, Christine*
From Gutenberg to the global information Infrastructure : Access to information in the networked world. / Christine Borgman. – Cambridge, MA, London : MIT Press, 2000. VII–XIII, 324. p.
ISBN 0-262-02473-x

Gutenbergtől a globális információs rendszerekig: a digitális könyvtárak

„Ne törődj a címmel! A könyv a digitális könyvtárakról szól." Ezt nem más, mint *Michael Buckland, A könyvtári szolgáltatások újratervezése* című, magyarra is lefordított alapmű[1] szerzője írja recenziójában.[2] A címben ugyanis Gutenberg neve mint a nyomtatott kultúra helyettesítője szerepel, valahogy úgy, ahogy azt *Marshall McLuhan, a Gutenberg Galaxis* című híres könyvében tette.[3] Ne várjuk tehát, hogy történeti áttekintést kapunk az információs technológiáknak a 15. század óta megtett fejlődéséről. Borgman könyvének alcíme (sok más könyv alcíméhez hasonlóan) jobban eligazít bennünket a mű tartalmáról: *Az információhoz való hozzáférés a hálózatos világban.* Ez utóbbi tényre viszont már *Michael Day* hívja fel figyelmünket, megint csak egy recenzióban.[4]

A szerző, *Christine Borgman*, az UCLA (University of California, Los Angeles) professzora sok magyar könyvtárost ismer, és őt is sokan ismerik idehaza. Magyarországi tartózkodásának egyik eredménye az , amiről a könyv zárófejezetében olvashatunk.

Buckland „nagy név", ahogyan Borgman is az. Erre a könyvére sokan hivatkoztak már. Például *Marilyn Deegan* és *Simon Tanner* a *Digital futures. Strategies for the for the information age* című kitűnő könyvben[5] (*Ismertetését ld. a folyóirat előző számában – A szerk.*).

Bár Borgman nem ezzel kezdi könyvét, érdemes egy fontos gondolatát felidéznünk. Az az állítás, hogy, az internet a könyvtárak helyébe lép, gyakran megkérdőjelezhető feltételezésekre alapszik. Három téves elképzelés él a köztudatban:

- minden hasznos információ megtalálható valahol az interneten;
- ez az információ ingyenesen elérhető;
- megtalálhatja bárki, aki hajlandó elég időt szánni arra, hogy megtalálja.[6]

* Az ismertetett könyv Kolty Tibor tulajdona

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyv részben szakirodalmi szemle (ezért is igen gazdag az irodalomjegyzéke), részben a szakirodalom interpretációja, részben pedig kommentár. Buckland azt mondja, hogy Borgman megfelelően tisztában van a társadalmi megfontolásokkal és előzményekkel. Írását a holisztikus és didaktikus jelleg, valamint a mérsékelt középutasság jellemzi, hiszen a múlttal való folytonosság és a diszkontinuitás közötti úton képzeli el jövőt.[7] Leginkább a diszkontinuitás jegyében történik az, amit Buckland meg is jegyez, nevezetesen, hogy a könyv úgy tárgyalja a digitális könyvtárakat, hogy azoknak alig van köze a számítógépesített, de még nem-digitális könyvtárakhoz. Némileg leegyszerűsítve a kérdést azt mondhatnánk, hogy Borgman ott kezdi el, ahol Buckland abbahagyta előbb említett könyvében. (Ez csak azért nem teljesen igaz, mert Buckland beszél a digitális dokumentumokról is.)

Buckland hívja fel a figyelmünket arra is, hogy Borgman könyve nem a digitális könyvtárak működési mechanizmusáról, nem is a könyvtári szolgáltatásokról szól, hanem a digitális könyvtárak kérdéseit vizsgáló kutatócsoport által felvetett kérdések, elképzelések gondos kifejtése.[8] Ezért is látszik szinte magától értetődően megszívlelendőnek *Linda Hill* tanácsa, aki szintén írt egy recenziót Borgman könyvéről[9]. Hill azt javasolja, hogy a Borgman-könyv mellett olvassuk el *William Arms: Digital libraries* című könyvét[10], amely inkább a technológiáról, a digitális könyvtárak működéséről szól, hiszen egymást kiegészítő két műről van szó. (*Arms könyvét is a lap előző számában mutattuk be. – A szerk.*)

Borgman könyve egyébként a *Digital Libraries and Electronic Publishing* elnevezésű sorozat keretében jelent meg, amelynek szerkesztője Arms, aki Borgman könyvéhez előszót is írt.

Hill javaslata azt a dichotómiát teszi még érzékletesebbé, amelyet maga Borgman is megfogalmaz, nevezetesen úgy, hogy a digitális könyvtár meghatározása nagyban függ attól, hogy a digitális könyvtárakat megalapozó kutatások szempontjából, vagy e könyvtárak gyakorlati hasznosítása szempontjából definiáljuk őket.

Mindezt előre vetve most már nézzük meg, mit látunk, ha alaposabban szemügyre vesszük a kötetet. A *Globális Információs Infrastruktúra (GII)* megszületésének korai stádiumát éljük, mondja a szerző. Gutenbergből holisztikus szemlélete a fontos – állapítja meg Borgman – az, ahogyan ezzel a szemlélettel élve tökéletesítette a nyomtatás folyamatát. A globális információs infrastruktúra vagy annak bármely alkotóeleme nem új.

Borgman az amerikai és a nemzetközi gyakorlatot vizsgálja, saját empirikus kutatásait kiegészítve a szakirodalom részletes bemutatásával és elemzésével, ahogy erről már szóltunk. Különös figyelmet szentel a terminológia meghatározásának, mivel az információhoz való hozzáférés számtalan aspektusból közelíthető meg. A GII úgy definiálható, mint, egymással előre nem kiszámítható módon interakcióban álló számítógépes és kommunikációs technológiák, információtartalom, szolgáltatások és emberek alkotta keretrendszere.

A technológiák megvannak. Hogyan fogják azonban ezek a technológiák életünket megváltoztatni? Erre a kérdésre Borgman egyértelmű választ ad. A történelem rendre megmutatta, hogy az új technológiák nem tették szükségtelenné korábbi eszközeinket, hanem csak kiegészítették azokat. Az információs technológiákkal kapcsolatos túlzó ígéretek éppen a történelmi leckéket hagyják figyelmen kívül. Nos, ez az érvelés nem új, de igen fontos. Még fontosabbá válik, ha kiegészítjük ezt Borgman további gondolatmenetével. Azt mondja ugyanis, hogy a technológiákat nem tekintjük hasznosnak, ha azok nem kompatíbilisek célközönségük viselkedésével és tevékenységével. Egyes technológiák meg is bukhatnak a piacon. Nem volna tehát bölcs dolog azt feltételeznünk, hogy ha a globális információs infrastruktúrát megépítjük, szükségszerűen használni is fogják az emberek. Tegyük hozzá, hogy ez az érvelés némileg naivnak tűnik, hiszen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nem számol a technológiákat előtérbe toló, agresszíven reklámozó, tudatunkat akár a politika csatornáin át is befolyásoló gyártókkal.

Az bizonyos viszont, hogy Borgmannak messzemenően igaza van akkor, amikor azt mondja, hogy a GII kialakításával kapcsolatos erőfeszítések többsége a technológiára és a politikai kérdésekre koncentrálódódott, míg kevés figyelmet kapott az emberi viselkedés. Gyaníthatjuk, hogy talán ez nem is véletlen, hiszen jóval kevesebb közvetlen érdek fűződik hozzá, sőt a technológia mögötti profitot akár veszélyeztetheti is az emberi viselkedés alaposabb megismerése.

Félreértés ne essék, sem Borgman, sem e sorok írója nem technofób, és helytelen volna ezeket a kérdéseket valamilyen túlpolitizált, kapitalizmus-ellenes kontextusba helyeznünk. Csupán csak látnunk kell, hogy az információs társadalom körülöttünk folyó kiépülése olyan komplex folyamat, amely nem (lehet) mentes az ellentmondásoktól.

Borgman amúgy a könyv első fejezetében rámutat: a GII kiinduló pontja az, hogy a kormányzatok, az üzleti világ, a közösségek és az egyének együtt tudnak működni abban, hogy a világot hálózatokkal összekössék. A GII ígérete pedig az, hogy a hálózatok olyan információs társadalmat fognak elősegíteni, amely mindenkinek és minden jónak a hasznára fog működni. (Borgman mindezt részletezi is. Mi nem tesszük ezt.)

Mielőtt folytatnánk az első fejezet ismertetését, el kell mondanunk, hogy a szerző igen hosszú köszönetnyilvánítási listát tett kötetébe. Ezen szerepel több magyar kollégánk is. (A neveket nem soroljuk fel, nehogy valaki méltatlanul kimaradjon.)

Visszatérve Borgman gondolatmenetéhez, látjuk, hogy vitathatatlan a fejlődés nagyságrendje, ezért mondhatjuk, hogy új világ van születőben. Ésszerűtlen azonban arra a következtetésére jutnunk, hogy a változások abszolutizálhatók, mindenkit és mindent egyenlő mértékben fognak érinteni. Azt sem gondolhatjuk ugyanakkor, hogy a különböző intézmények, köztük a könyvtárak változatlanok marad(hat)nak. Mindezek alapján követi Borgman a Buckland említette középutat.

A digitális könyvtárak fogalmait áttekintő második fejezetben van a szó a definíciók kettősségről, amelyről a fentiekben már szóltunk. Ehhez csak azt tehetjük hozzá, hogy a kutatók, főként a számítógépes szakemberek szűkebb értelemben beszélnek a digitális könyvtárról, a könyvtárosok viszont olyan szervezetről beszélnek, amely felhasználóinak közösségét képviselve kiválasztja, gyűjti, szervezi, állagában és hosszú távra megőrzi azt az információt, amelyhez hozzáférést nyújt. Az utóbbi és hasonló definíciók egyaránt tartalmazzák a folyamatosságot (főként a *megőrzés* aláhúzásával) és a diszkontinuitást, amelyet az új médium, az új csatorna és velük a „jövő könyvtára" jelent. A kutatók az adatbázisokra, az információ visszakeresésére, a visszakereséssel pedig a gyűjtésre, az információszervezésre, a hozzáférés biztosítására koncentrálnak.

Borgman végül is egy átfogóbb jellegű definíciót javasol, mely szerint a digitális könyvtár az információ-visszakereső rendszerek, valamint a könyvtárakat is magukba foglaló, de azokon túl is lépő információs intézmények kiterjesztése, „javított változata" és integrációja. Ezen kívül bevezeti a *globális digitális könyvtár* fogalmát, amely alatt olyan alakulatot ért, amely magában foglalja a globális információs infrastruktúrához kapcsolt és azon keresztül elérhető digitális könyvtárakat.

A globális információs infrastruktúra számos ígéreteinek egyike, hogy az információ legkülönbözőbb formáihoz való hozzáférést jobbá fogja tenni, bárhol legyenek is a források és az azokban keresni kívánó személyek. Ez potenciálisan gazdagíthatja az emberek életét, növelheti a társadalmi egyenlőséget és meggyorsíthatja az információs eszközök útján folyó kereskedelmet. Ezek dicséretes célok, amelyekre már az előzőekben is utaltunk. Elérésük azonban attól is függ, mit értünk *az információhoz*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

való hozzáférés alatt. Erről szól a harmadik fejezet, amelyben arról is szó esik, hogy maga a globális digitális könyvtár olyan alakulat, amelynek segítségével megmagyarázhatók az információhoz való hozzáférés viselkedési, technikai, és szabályozási kérdései.

Az információhoz való hozzáférés fogalma a könyvtári szolgáltatásokban, a telekommunikációs szabályozásban és másutt gyökerezik. A könyv úgy határozza meg az információhoz való hozzáférést, mint a számítógépes hálózatokhoz és az azokon közölt tartalomhoz való kapcsolódást, amely úgy valósul meg, hogy azt használható technológia támogatja, a felhasználó rendelkezik a szükséges készségekkel és tudással, a tartalom pedig hasznos és használható formában található meg.

Az információ számos definíciójából a szerző egy gyakorlati meghatározást választ, amely szerint az információ olyan dolgokból áll, amelyeket olyan információs rendszerek tudnak kezelni, mint a digitális könyvtárak. Ehhez hasonlóan a dokumentumokat és a dokumentum-jellegű objektumokat olyan dolgoknak tekinti, amelyeket a digitális könyvtárak gyűjtenek és szerveznek használóik megbízásából és amelyek informatívak ezeknek a felhasználóknak.

A digitális könyvtárakban gyűjtött dokumentumok lehetnek digitálisak és digitalizáltak. Az előbbiek eleve digitális formában jönnek létre. Sok esetben kizárólag ebben a formában léteznek, de máskor egyéb formátumra, például nyomtatott formára konvertálják őket. A digitalizált dokumentumokat nem-digitális formájukról alakítják át digitális formára. Mindkét esetben igaz, hogy on-line szolgáltatásuk sokkal többek számára teszi elérhetővé tartalmukat, mint a legtöbb egyéb forma.

Ahogy más új technológiáknál is előfordult, a digitális formáknak vannak hátrányai a nyomtatással vagy a filmmel szemben. A digitális dokumentumok csak speciális technológiák segítségével olvashatók, ami megnehezíti megőrzésüket. A digitális médiumot folyamatosan fel kell frissíteni, új technológiákra átvinni (migrálni). Ebben a fejezetben szól a szerző arról is, hogy milyen alapvető részei a hálózati infrastruktúrának a metaadatok.

A főcím némileg félrevezető jellegét ismertetésünk elején már említettük, mindez igaz a fejezetek címére is. Sokszor nehéz a fejezetcímek alapján megítélni, miről is szól az adott egység. Ezt persze okozhatja az is, hogy a fejezetek többsége nem egyetlen, jól körülhatárolt témát tárgyal. Még akkor sem így van ez, amikor az adott fejezet címe egyértelműnek látszik, mint például a harmadik fejezetben, amelynek címe: *Hozzáférés az információhoz*. A holisztikus szemlélet szerint a kérdések teljességében való kezelése összetetté teszi a fejezeteket.

A címadás titkaiba maga a szerző is betekintést enged. A negyedik fejezet a *Könyvek, bájtok és viselkedés (Books, Bytes and Behavior)* címet viseli. Megtudjuk, hogy ez a cím *Michael Lesk: Books, Bytes and Bucks* című könyvével rokon. (A *buck* az amerikai zsargonban a *dollár* szó megfelelője.) A rokonság persze nemcsak a címben van meg, hanem a témában is: Lesk könyve a digitális könyvtárakkal foglalkozik. Hasonló jellegű címek még a *Books, Bricks and Bytes* egy folyóirat-különszámból. A *tégla* szó még *A.M. Odlyzko* könyvének a címét is idézi: *Silicon dreams and silicon bricks: the continuing evolution of libraries*, azaz *Szilikon álmok és szilikon téglák: a könyvtárak folyamatos fejlődése*. Aligha kérdéses, hogy a viselkedés szempontjának behozatala Borgman érdeme.

Ebben a fejezetben számos, az információ életciklusával, a publikálás, a technológia és az intézmények fejlődésével kapcsolatos kérdést tárgyal a szerző. Csak két okfejtést emelünk ki ezek közül.

Az egyik az elektronikus publikálásra vonatkozik. Azok az érvelések, amelyek a nyomtatott folyóiratokról az elektronikus publikálásra való áttérést jósolták, túlzottan leegyszerűsítik a helyzetet. A tudományos publikálásról tudható, hogy a szerzők, a kiadók, a könyvtárak és az olvasók közötti törékeny

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyensúly jellemzi. A tudományos publikálás egyes résztvevői viselkedésének mozgatórugói eltérőek. Minden résztvevő szívesen látna az egész rendszert érintő reformokat úgy, hogy az ő szektora kapjon nagyobb ellenőrzést. Ennek a területnek a jövőjére a technológiai fejlődésnél jóval nagyobb befolyással lesznek azok a változások amelyek a kutatók elismerésének rendszerében, a közgazdasági környezetben vagy a szellemi tulajdon szabályozásában következhetnek be.

A másik okfejtés éppen a viselkedés fontosságára vonatkozik. Technológiai szempontból a dokumentumok csupán információs rendszerekben manipulálható dolgok. A viselkedést nézve azonban a dokumentumoknak van „társadalmi élete". Célja van létrehozásuknak és meghatározott közösségek számára készülnek, amelyek e dokumentumoknak jelentés adnak a bennük rejlő értelem mellett. Minél többet értünk meg abból, hogy miként és miért készülnek a dokumentumok, továbbá, hogy milyen a használatuk, annál jobban szolgálhatja az információs rendszerek kialakítása e viselkedések támogatását.

A *Bangemann-jelentés* is megállapította 1994-ben, hogy a nemzeti és globális információs infrastruktúráknak minden állampolgárt szolgálniuk kell. Ez feltételezi, hogy mindenki számára könnyen használhatóknak kell lenniük. Ez távolról sincsen így, ezért is áll az ötödik fejezet címeként a következő kérdés: *Miért használhatók nehezen a digitális könyvtárak?*

Nézzük meg a válaszok egy részét: ahogy egy rendszer használatában a feladatok komplexebbekké válnak, és ahogy a feladatok és tevékenységek közötti viszony elvontabbá válik, a technológiák egyre nehezebben használhatók. A „való világgal" (sic!) való analógiák eltűnnek és helyükbe parancsok, menük, képernyők, billentyűzetek lépnek.

Az ember és a számítógép közötti interakciót vizsgáló kutatások azt mutatják, hogy a használhatóság minimális követelménye, hogy a rendszerek könnyen megtanulhatók, rugalmasak, adaptálhatóak, az eléjük kitűzött céloknak megfelelőek és hatékonyak legyenek, tolerálják a (felhasználói) hibákat. Ezeknek az elveknek az alkalmazása azonban egyáltalán nem egyszerű és nem is magától értetődő.

Az információkeresés a digitális könyvtárakban a problémamegoldás egy formája. (Tegyük hozzá, hogy ez minden információkeresésre igaz.) Mint a probléma-megoldási folyamatok általában, több fázisra osztható: a probléma megértése, a megoldás tervezése, a terv végrehajtása, az eredmények ellenőrzése. Az információs problémák megoldásában többféle tudás kap szerepet. A fogalmi tudás a probléma körülhatárolásában és a megoldás tervezésében fontos. A szemantikai tudás a problémamegoldó operáció közül segít választani. A szintaktikai tudás a terv végrehajtásában játszik szerepet. A technikai készségek a számítógépek kezeléséhez kellenek. A gyakorlott keresők megtervezik kereséseiket, majd újraformálják őket, ha túl sok vagy túl kevés a találat, vagy ha nem azt kapták, amit vártak. A keresések megfogalmazásában továbbra is fontos a relevancia, annak ellenére, hogy megítélése szubjektív.

A kezdő felhasználóknak gyakran kell szembenézniük a keresések sikertelenségével. Inkább abbahagyják a keresést, mintsem újraformálják azt, és nem jellemző rájuk tervezés sem. A gyakorlott keresők számos stratégiát és taktikát alkalmaznak arra, hogy a rosszul kialakított digitális könyvtárak okozta nehézségeket leküzdjék. A kezdők nem tolerálják a rossz rendszereket, ha van más alternatívájuk. És egyre inkább ők, azaz „minden állampolgár" lesz többségben. A digitális könyvtárak következő generációjának nagy és sokszínű közönséget nagy és sokszínű információforrások gyűjteményével kell majd kiszolgálnia. Bár még nem tudjuk, hogyan kell ezeket létrehozni, kiindulhatunk abból, amit az információs rendszerek használatáról ma tudunk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ötödik fejezet kérdésfeltevésére mintegy rímel a hatodik fejezet, amely azzal foglalkozik, hogy miként tehetjük könnyebbé a digitális könyvtárak használatát. Ehhez végeredményben a követező kérdést kell megválaszolnunk: mi az, ami a mai digitális könyvtárak vizsgálatából leszűrhető, és miként hasznosíthatjuk mindezt a holnap digitális könyvtárainak megtervezésekor és kialakításakor? A digitális könyvtárak tervezőinek az új technológiák megjelenésekor korábbi technológiák és kutatások tapasztalatait célszerű felhasználniuk. A forradalmian új design ritkán működik munkakörnyezetben, mivel szükségünk van arra, hogy a technológiát szükségleteinkhez és gyakorlatunkhoz alakítsuk. Ebben a fejezetben a szerző négy trendet azonosít. Az első trend a metaadatokra vonatkozik. Míg a korábbi információs rendszerek főként az off-line forrásokat leíró metaadatokból álltak, a digitális könyvtárak esetében a trend az, hogy a teljes szöveget kezelő és ahhoz társított metaadatokat tartalmazó rendszerek jönnek létre. Itt láthatjuk, hogy azért Borgman mégiscsak kapcsolódik a számítógépesített, de még nem-digitális könyvtárakhoz. Igaz, csak érinti a kérdést, de mégiscsak eszünkbe juttatja Buckland korábban említett könyvének gondolatmenetét.

A második trend az, hogy az eddig egyedül álló és független rendszerek helyét az osztott rendszerek foglalják el.

A harmadik trend az információ visszakeresésére vonatkozik. A keresőkérdésekre épülő információkeresés mellé felzárkózik a multimédia természetének (is) jobban megfelelő navigáció, amely alatt Borgman a böngészés különböző formáit és a hiperelinkek követését érti. Kiemeli, hogy a strukturált információkeresés – bár sok esetben hatékony – nem alkalmas rosszul formált kérdések megválaszolására. Márpedig a digitális könyvtárakat gyakran keresik fel ilyen jellegű információigényekkel. Tegyük hozzá, hogy ezt jól ismerjük a hagyományos, papír-alapú könyvtárból is, ahol a referensz-interjú éppen a meg-nem fogalmazott kérdések megfogalmazására irányul.

A negyedik trend az egyénekkel szemben a csoportok előtérbe kerülése a rendszerek használatában és ennek megfelelően a kutatásban.

Ezeket a trendeket azért vázolja fel a szerző, mert feltételezi, hogy a GII keretében működő digitális könyvtárak száma és sokfélesége nőni fog. Ugyancsak feltételezhető, hogy a hálózatokhoz hozzáférő emberek száma és a hálózatok kapacitása növekedni fog. Ugyanakkor Borgman figyelmeztet arra is, hogy a fejlődés igen sok tényező függvénye, nehéz tehát jóslásokba bocsátkozni. Ezzel jól példázható a szerző a már említett középutas megközelítése, amely egyúttal dicséretes józanságot is jelent, amely nemcsak a jóslásokkal szembeni fenntartásokban nyilvánul meg, hanem abban is, hogy Borgman rámutat, hogy az információs technológia valódi költségei nem feltétlenül csökkennek. (Pedig – tegyük hozzá – a nem mindig felelős jóslatok fontos eleme a költségek zuhanásának kimutatása.)

A könyvtárgépesítés kezdetén arra a kérdésre kerestük a választ, hogy miért van szüksége a könyvtáraknak számítógépre. Ma már más a kérdés. Az információs kor kihívása az, hogy itt van az Internet, a World Wide Web, itt vannak digitális könyvtárak. Szükség van-e még a könyvtárakra?

A könyvtárak a demokratikus társadalmakban a tanulást, az alkotóképesség előmozdításának és az állampolgári tájékozottság társadalmi stratégiájának részei. A digitális világban ezeknek az értékeknek fenntartásához szükséges eszközöket újra kell értékelnünk. Ahogy a tudás tőkévé válik, az információhoz való szabad hozzáférést a demokratikus társadalmakban is megkérdőjelezik. Ebből számos kihívás keletkezik a könyvtár számára. Az első az, hogy miként maradjanak láthatóak, miközben egy jól működő információs infrastruktúra részei. Az em-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

berek ugyanis nincsenek tudatában annak, mekkora erőfeszítést jelent, továbbá milyen anyagi és szellemi ráfordítást, szakértelmet igényel az, hogy az információkat biztosítsuk számukra. A második kihívás a hibrid gyűjtemények kezelése, a harmadik pedig a megőrzés kihívása. A negyedik kihívás abban van, hogy hasznukra tudják-e fordítani a könyvtárosok a levéltárak, múzeumok és könyvtárak, valamint a hozzájuk kapcsolódó szakmák között egyre inkább elmosódó határokat. Ezekről szól a hetedik fejezet.

Egy ideális világban az információkhoz való hozzáférésnek nincsenek nyelvi akadályai. Ez a világ egyelőre messze van. Mindazonáltal a különböző rendszerek közötti nyelvi interoperabilitás kérdéseivel foglalkozni kell, ahogy azt Borgman teszi is a nyolcadik fejezetben.

A kilencedik fejezet fontos kérdése, a rendszerek méretezése, különös tekintettel arra, hogy a digitális könyvtárak jelentős nagyságrendi növekedést kell, hogy kezeljenek úgy a dokumentumok, mint a felhasználók számában. Ebben a fejezetben találjuk meg azoknak a tapasztalatoknak az összegzését, amelyeket Borgman több Közép- és Kelet-Európai országban szerzett.

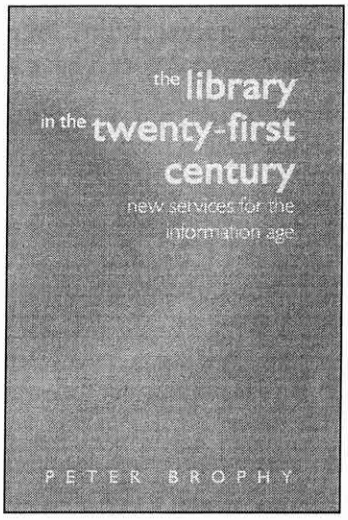
A digitális könyvtárakról számos könyv jelent meg az utóbbi néhány évben. Ebből több is a hazai olvasók kezébe kerülhet. Ezeknek a könyveknek a többségétől eltér Borgman műve. Művét ugyanis a társadalomkutató igényessége, a kérdések komplex kezelése jellemzi. A fejezetek többsége nem hoz „közvetlen hasznot", abban az értelemben legalábbis nem, hogy tankönyvi szerepben lehetne hasznosítani az ott leírtakat. Nem mintha nem lenne a kezünk ügyében tankönyv-jellegű mű. Ilyen például *Chowdhury és Chowdhury* munkája[11]. (*Erről a könyvről is megjelent ismertetés az előző folyóiratszámban. – A szerk.*) Borgman művében nincsen mindenről részletes elemzés, nincsenek „anatómiai metszetek"[12], mely akár a korábban már említett holisztikus szemlélet következménye is lehet. Mindenképpen nagy érdeme a társadalmi tényezők középpontba állítása.

Koltay Tibor

Jegyzetek

1. BUCKLAND, M.: A könyvtári szolgáltatások újratervezése. Budapest: OSZK, 1998. 102. p.
2. BUCKLAND, M.: Review for Information Processing and Management. In.: Information Processing and Management. vol. 37., 2000., 659–660. p.
3. MCLUHAN, M.: The Gutenberg Galaxy: the making of the typographic man. Toronto : University of Toronto Press, 1962. magyarul: A Gutenberg-galaxis: a tipográfiai ember létrejötte. Budapest: Trezor, 2001.
4. DAY, M.: c.n. In: Ariadne. 27.sz. http://www.ariadne.ac.uk/issue27/review/
5. DEEGAN, M. – TANNER, S.: Digital futures. Strategies for the for the information age. London: Library Association Publishing, 2002.
6. BORGMAN, Ch.: From Gutenberg to the global information infrastructure. Access to information in the networked world. Cambridge, MA, London: MIT Press, 2000. 194. p.
7. BUCKLAND: Review
8. BUCKLAND i.m.
9. HILL, L.: c.n. In: Library and Information Science Research. vol. 23., 2001., 195–206. p.
10. ARMS, W.: Digital libraries. Cambridge, MA, London: MIT Press, 2001. 287. p.
11. CHODHURY, G.G., Chowdhury S.: Introduction to digital libraries. London: Facet, 2003. 359. p.
12. HILL i.m.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

BROPHY, Peter
The library in the twenty-first century: new services for the information age / Peter Brophy. – London: Library Association Publishing, 2002., XV, 223. p.
ISBN 1-85604-375-4

A 21. század könyvtára

Peter Brophy nevét bizonyára sokan ismerik. A Manchester Metropolitan Egyetem információs és kommunikációs névre hallgató, könyvtártudományi tanszékének professzora a Könyvtári és Információmenedzsment Kutatóközpont igazgatója. Korábban egy egyetemi könyvtár igazgatójaként szerzett gyakorlati tapasztalatokat. Könyvét a kiadó könyvtár szakos hallgatóknak és gyakorló könyvtárosoknak ajánlja. A könyv stílusa időnként nem könnyű. Nem is tűnik mindig eléggé fegyelmezettnek, amit tagolásának időnkénti esetlegessége, következetlensége is súlyosbít. Ez persze főleg az angolt nem anyanyelveként használó olvasót zavarhatja.

Vitathatatlan ugyanakkor, hogy Brophy könyvében számos érdekes és értékes okfejtést találunk. Példái főleg a brit gyakorlatra szorítkoznak, ami azonban még akkor sem volna baj, ha kizárólagosságról volna szó, hiszen „példamutató példaként" tekinthetünk arra, ami Nagy-Britannia könyvtáraiban folyik. Kizárólagosságról pedig szó sincs.

A könyv két részre tagolódik. Ezek közül az első a *Mi a könyvtár?* címet viseli.

Az első fejezetben azt olvashatjuk, hogy a könyvtárakat ma fenyegető változások nem egyetlen technológia kialakulásának okán jelentek meg, hanem egy sor különböző technológia konvergenciája folytán. A változás üteme hihetetlenül gyors. A személyi számítógép alig több mint 20 éves, a World Wide Web nagyjából egy évtizedre tekinthet vissza. A könyvtár jelene jól meghatározott. Tisztában kell lennünk azonban azzal, hogy az információs „üzletág" résztvevőit mélyen fogják érinteni a most lezajló változások. Vajon e változások fényében anakronisztikus intézményekké válnak-e a könyvtárak? Ennek megválaszolásához meg kell vizsgálni, mi a könyvtárak létezésének célja. Ezt teszi a második fejezet, amelyben – részben történeti aspektusból – intézménytípusonként (nemzeti, felsőoktatási és tudományos könyvtárak, közkönyvtárak, iskolai, munkahelyi könyvtárak) veszi szemügyre a szerző a könyvtár működését. Két olyan új területet emel ki, amelyek a munkahelyi könyvtárak működését nagyban befolyásolhatják. Ezek a tényeken alapuló orvoslás és a tudásmenedzsment.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A harmadik fejezet a könyvtárak intézményi hovatartozásától független, általános modellek felé fordítja figyelmünket. Ezek közül az első és a legrégebb óta fennálló modell a könyvtár, mint könyvek gyűjteménye. Archetípusa az Alexandriai Könyvtár. A másik modell a hozzáférés modellje. Tudjuk, hogy a hozzáférés nem új probléma és követelmény, hanem a könyvtár funkcióinak mindig is része volt. A harmadik modell a forrásmegosztáson alapuló szolgáltatás modellje. Ez a három modell Brophy szerint is kiegészíti egymást. Mondhatnánk, hogy éppen ezért is tűnik túlzásnak, hogy a fentieket önálló modellnek nevezzük. Figyelemre méltó viszont, hogy megemlíti a könyvtár „ptolemaioszi" és „kopernikuszi" szemlélete közötti különbséget: az előbbiben a könyvtár, míg az utóbbiban a felhasználó áll a középpontban.

A negyedik fejezet a könyvtáros szakmának a könyvtár szerepéről alkotott nézeteit vizsgálja. A következő szakmai szervezetek „szemüvegén át", a következő dokumentumok alapján tekinti át mindezt:

a) brit szervezetek

- a könyvtáregyesület, a Library Association,
- az Institute of Information Scientists,
- a két fenti testület 1999-ben történt egyesülésével kapcsolatos anyagok
- a Quality Assurance Agency (2000)

b) amerikai szervezetek

- az Amerikai Könyvtáregyesület, ALA (2(((()
- az American Society of Information Science (2000).

Ha napjainkban foglalkozunk a könyvtárak és a könyvtárosság kérdéseivel, szinte elkerülhetetlenül dominálni fognak a technológiai, főként az információs és kommunikációs technológiák hatásával kapcsolatos kérdések. Peter Brophynak ezzel a megállapításával egyet kell értenünk. Ezért is természetes, hogy a digitális és hibrid könyvtárak külön fejezetet kapnak a könyvtár mibenlétét kutató részben.

A digitális könyvtárak modellezésére számos modell létezik. Érdemes azonban megnéznünk azt is, amelyet ebben a könyvben találunk.

A digitális könyvtárak közös vonásai a következők:

- annak felismerése, hogy a digitális könyvtárak felhasználóit érdeklő információk a valóságban egy sor különböző típusú objektumot tartalmazó, heterogén adatbázisban és gyűjteményben találhatók, fizikailag elosztva de elektronikus hálózatok által összekapcsolva;
- elosztott tulajdonlás és jogok, ide értve a szellemi tulajdonhoz fűződő jogokat;
- annak szükségessége, hogy az egyes tételeket és gyűjteményeket szervezzük, a származás és szerzőséget kezeljük;
- széles felhasználói kör, amely különböző célokból, változatos környezetben működő, különböző végfelhasználói rendszereket használ;
- annak az üzleti szükségessége, hogy a forrásokhoz való hozzáférést ellenőrizzék, bár ennek modelljei közel sincsenek tisztázva;
- változatosan meghatározott szerepű bróker vagy közvetítő, aki a felhasználókat az őket érdeklő forrásokkal összeköti;
- a források leírására, kódolására és szolgáltatására vonatkozó szabványok és protokollok.

A digitális és hibrid könyvtárakkal kapcsolatos kutatás és fejlesztés számos fogalmat és elképzelést vizsgált, a középpontban azonban az elosztott és a helyi gyűjtemények álltak, amelyek a hibrid könyvtárak esetében egyaránt magukba foglalnak digitális és analóg objektumokat. Figyelmet kapott a gyűjtemények elérésnek kérdése is. A kutatók egy része viszont ezen túllépve a tágabb társadalmi kontextus felé fordult. A modern könyvtárak és a digitális könyvtárak modelljei közötti párhuzam itt figyelhető meg. A könyvtárak korábbi modelljei is az operacionalitást helyezték előtérbe, ami a digitális környezetben a források feltárása, helyének meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

határozása és szolgáltatása (szállítása, a felhasználóhoz történő eljuttatása).

A hatodik fejezet címe: *Milyen a jó könyvtár?* Itt tekinti át a szerző azt, hogy a gyakorló szakemberek és a kutatók miként határozták meg a könyvtár „jóságát". A megközelítések általában kvantitatívak ezen a téren: (főként) az outputot mérik és a szolgáltatások felhasználói megítélését. Arra a kérdésre, hogy *Mennyi jót tesz a könyvtár?* kevesen próbáltak meg válaszolni. Keveset tudunk tehát erről. Logikusnak tűnik az a következtetés, hogy a felhasználók nem járnának többet könyvtárba, ha nem lenne használatából hasznuk. A könyvtárral kapcsolatos interakciójuk azonban olyan összetett, hogy nehéz elkülöníteni mindazt, amivel a könyvtár járul hozzá ennek a haszonnak a létrejöttéhez.

Ennél jóval nagyobb baj, hogy egészében véve a könyvtárak, mint olyanok nem tudják az általuk hirdetett értékek és hatás bizonyítékait felmutatni. Megdöbbentő állítás Peter Brophy részéről. Bizonyára sokan vitába is szállnának vele, főleg első olvasásra-hallásra. Vegyük ezt azonban intő jelnek és serkentsen elgondolkodásra (és persze az erre vonatkozó fejezet elolvasására, értelmezésére).

Mindenesetre – Brophy szerint – a könyvtárak értékelése a fenti korlát ellenére is azt mutatja, hogy a könyv korábbi fejezeteiben kifejtetteknek megfelelően, a könyvtár lényege az információ és használata, az információ szállítója és használója között megteremtendő és megteremtett kapcsolatban található meg. A sikeres könyvtár úgy működteti szolgáltatásait, hogy azok a működésében érdekeltek, mindenek előtt a legfontosabbnak tekintett végfelhasználó javát növeli.

A második rész *A jövő könyvtárai* címet viseli.

A hetedik fejezet a szerző modelljén keresztül mutatja be a különböző könyvtárak közös vonásait. Talán itt mutatkozik meg legélesebben, hogy Peter Brophy szemlélete alapvetően menedzsment-központú. Ez természetesen adottság, nem tekinthető sem erénynek, sem hibának.

Persze azért a nyolcadik fejezetben kapunk áttekintést a 21. század könyvtárát körülvevő vagy meghatározó technológiákról is. Ezt írja legalábbis a szerző. Valójában azonban még csak nem is tág értelemben vett technológiákról van itt szó, hanem olyan problémacsoportokról, eszközökről, megoldásokról, mint a személyre szabás, a metaadatok, az URN, PURL, DOI, XML, Z39.50, RDF. Ezeket egyébként megelőzi az olyan általános kérdések áttekintése, mint a rendszerek skálázhatósága, fenntarthatósága és az interoperabilitás. Az utóbbiról rövid, de jó képet kapunk, amelyet érdemes felidéznünk. Az interoperabilitás ugyanis lehet:

- technikai, amely a rendszerek együttműködéséhez szükséges szabványokra vonatkozik;
- szemantikai, amely a fogalmak és objektumok leírásának szabványosítására vonatkozik;
- politikai, emberi, amely a források feletti rendelkezésre vonatkozik;
- közösségek közötti, amely a források közösségek közötti megosztására, közös használatára vonatkozik;
- jogi;
- nemzetközi.

A hetedik fejezetben vezeti be a szerző az *információs univerzum* fogalmát, amelyet aztán a kilencedik fejezetben fejt ki részletesebben. A világon bármely formában megtalálható információforrások összességéről van itt szó. A könyvtárak mindig is intenzíven részt vettek az információs univerzum strukturálásában. Ahogy azonban a könyvtárak kevéssé gyűjteményeik mint fizikai tárgyak építésére kezdenek koncentrálni, és közvetítői szerepük felé kezdenek fordulni, érdeklődésüknek is meg kell változnia. Nem maradhatnak közömbösek azok iránt a rendszerek és szolgáltatások iránt, amelyeket használnak. Ennek következtében valóban és közelről kell érdekelje őket a regionális, a nemzeti és a nemzetközi információs környezetük. A szerző először az információs környezeteknek a tágabb politikai kontextusát, a különböző szintű információs politikákat tekinti át.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az információs környezetek kérdésével kapcsolatban kiemelésre kívánkozik, hogy a világon fellelhető digitális tartalmak különböző módon vannak szervezve és a legkülönbözőbb mechanizmusokkal érhetők el. A hozzáadott értéket képviselő szolgáltatások széles köréből a szerző a brit eLib program eredményeként létrejött és igen sikeresnek tekinthető szakterületi kapuszolgálatokat emeli ki, példaként a mérnöki tudományok információforrásait csokorba gyűjtő *EEVL*-t és a társadalomtudományi források *SOSIG* névre hallgató kalauzát emeli ki, és felhívja figyelmünket az kapuszolgálatok létrehozását és működését megalapozó *ROADS* szoftverre. Az ilyen és hasonló szolgáltatások legfőbb haszna az , hogy leveszi az egyes könyvtárak válláról a különböző szakterületek elektronikus forrásai megkeresésének és katalogizálásának terhét.

Itt szól a szerző a kapuszolgálatok és a portálok közötti különbségekről. Az előbbi olyan virtuális hely, amely mintegy jelzőoszlopokat tesz ki a forrásokhoz. A portál a keresőkérést fogadja, majd az esetleg szükséges átalakítások után a megfelelő forrásokhoz továbbítja, majd az eredményt valamilyen szerkesztett formában (például a duplum-találatok kiszűrésével) prezentálja a felhasználónak. Egy portálba belépve a felhasználónak nem kell kilépnie onnan. A portál lép ki az információs univerzumba.

A portálok számának növekedése arra készteti a működtetőiket, hogy gondosan nézzék meg, miként célozzák meg közönségüket. A portálok elszaporodásának következménye a portálok portáljainak megjelenése. Itt az szerző a *Pinakes*t említi, amely azonban nem portál, hanem – ahogy maga Brophy is írja – kapu a kapuszolgálatokhoz. (A Pinakes amúgy jeles és igen hasznos brit szolgáltatás.)

Röviden szól arról is a szerző, hogy problémát okoz a magyarra egyelőre még nehezen lefordítható *branding*. Arról van szó, hogy az adatok forrásának, a szolgáltató „márkajelének" meg kellene jelenni a képernyőkön, amelyek lassan már megtelnek.

Itt már úgy érezzük, hogy Brophy gondolatmenetét legalábbis rapszodikusnak mondhatjuk. A kapuszolgálatokról valóban eszünkbe jutnak a portálok, de a folytatást nem könnyű valamilyen határozott logikai láncolatba illesztenünk. No de, sebaj. Amiről szó van, az viszont fontos.

Például az, hogy sok minden az elektronikus környezetben is a hagyományos publikálási modellekhez illeszkedik. Az elektronikus folyóiratok többsége a papíralapúak mása. A kiadók ugyanakkor az eddigi éves előfizetés alternatívájaként különböző megoldásokat próbálnak ki.

Ezek a következők:

- egyes folyóiratok elérésére, gyakran korlátozott időre szóló licencek;
- egy kiadó folyóiratcsomagjának elérést biztosító licencek;
- régebbi folyóiratok célzott digitalizálása (ilyen a *JSTOR*);
- könyvtárak csoportjaival kötött megállapodások;
- kereskedelmi aggregátorok közreműködése;
- egyes folyóiratcikkek szállítása;
- elektronikus könyvtárközi kölcsönzés, amely az egyes folyóiratcikkek szállításának olyan változata, amely feltételezi, hogy a könyvtáraknak ugyanolyan módon kell az elektronikus folyóiratok cikkeihez hozzájutniuk, mint a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés keretében. Ezért cikkenként egységárat fizetnek.

A fenti elképzelések arra épülnek, hogy a publikációs lánc változatlan maradt az elmúlt években. Ezt azonban sokan megkérdőjelezik. Olyan kezdeményezésekkel találkozunk ezzel kapcsolatban, mint a *SPARC*, a cikkek önarchiválása, vagy az *Open Archives Initiative*.

Sok országban kapott új lendületet a konzorciumokon alapuló együttműködés. Az elosztott források

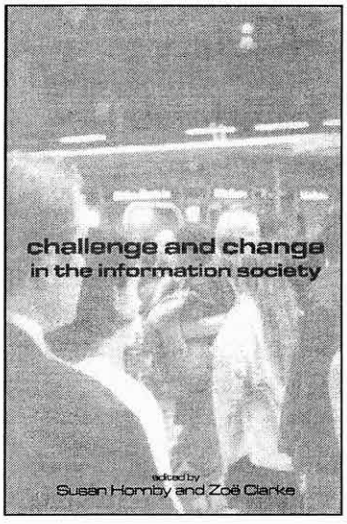
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kezelésére jött létre Nagy-Britanniában a *DNER, Distribute National Electronic Resource*. Az információs univerzum jellemzése során szó esik a szükség szerinti (on demand) publikálásról, amelynek a felsőoktatásban való hasznosítását és célszerűségét az eLib programban a *HERON, Higher Education Resources On Demand* projektje vizsgálja. Ebben a fejezetben kerül elő a heterogén forrásokban történő keresés, a digitális anyagok megőrzése.

A tizedik fejezet a *Felhasználói univerzum* címet viseli, különös tekintettel arra, hogy az információs kor megköveteli, hogy figyelmünket fokozottan a felhasználók felé fordítsuk. Az a felhasználói közösség ugyanis, amelyet a könyvtár kiszolgálni hivatott, legalább akkora figyelmet érdemel, mint az információs univerzum, amelyből termékei származnak. Ebben a fejezetben újra előkerül az információ személyre szabása, továbbá olyan kérdések, mint az adatvédelem, az élethosszig tartó tanulás, az információs írástudás.

A zárófejezetből talán legérdemesebb azt a megállapítást kiemelnünk, hogy a World Wide Web, nemhogy lerombolta volna a könyvtárak és könyvtárosok közvetítői szerepét, hanem sokkal inkább megerősítette azt.

Koltay Tibor

Challenge and change in the information Society / ed. By Susan Hornby and Zoe Clarke. – London : Facet, 2003. ; XVI, 239 p. ; 24 cm
ISBN 1-85604-453-X

Kihívás és változás

Az *információs társadalom* olyan kifejezés, amelyet megfelelő definiálás nélkül használnak az információs és kommunikációs technológiák hatásának leírására a politikusok, a média, (néha) a tudomány képviselői. Az információs társadalom azonban sokkal több ennél: elméleti perspektívából is szemlélhetjük, a társadalom jelenlegi és jövőbeli fejlődési trendjeit is elemezhetjük általa, az információs szakemberek segítségével pedig érthetővé válik, milyen hatással vannak az információtechnikai fejlődés hozta változások szerepükre és felhasználóikra.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az információs társadalommal kapcsolatosan sokféle nézőpont és elképzelés lehetséges. Ezekből a kötet 15 brit szerző írásait tartalmazza, akik a szerkesztők felkérésére tekintenek át egy-egy témát. Nemcsak az *információs társadalom* kifejezés, de a címben szintén szereplő *kihívás* és a *változás* is divatos hívószavak. A kötet éppen ahhoz kíván hozzájárulni, hogy az ezek mélyebb megértése iránt érdeklődők – legyenek azok oktatók, elméleti vagy gyakorlati szakemberek – kezébe akár jövőbeli vitákra is ösztönző olvasnivaló kerüljön.

Aligha meglepő, hogy a kötet az információs társadalom fogalmát körüljáró elméleti fejezettel kezdődik. Az első írás lényegében az információs társadalom különböző modelljeit mutatja be.

(A 15 szerző mindegyikének rövid életrajzából kiolvashatjuk, hogy felkészült szakemberekről van szó. Néhányuk neve bizonyára sokak előtt ismert idehaza. Vélhetően vannak olyanok is, akiknek a neve csak e sorok írója számára cseng ismerősen és persze olyanok is, akiket nem ismerünk. Mindenesetre sportszerűbbnek tűnt, hogy az egyes írásokat szerzőjük nevének említése nélkül mutassuk be még akkor is, ha a könyvvel szemben kevés kritikát tudunk megfogalmazni.)

Az információs társadalom különböző modelljeihez visszatérve azt mondhatjuk, hogy ezek közül az elsők (történetileg is) a közgazdaságiak. Ezekben a modellekben az információt árunak tekintik, amellyel kereskedni lehet, amely profitot termel. Az információs társadalom technológiai modelljeivel kapcsolatosan talán a legérdekesebb kérdés az, hogy a technológiai változásokat a felhasználók szükségletei vezérelték-e vagy inkább a technológiák, és a rendszerek kifejlesztését követően kell-e kitalálni, mire is használhatók.

Tulajdonképpen ennek a kérdésnek a továbbgondolása jelenik meg a szociológiai modellekben. Az, hogy az információs és kommunikációs technológiák hatással voltak életünkre és munkavégzésünkre, vitán felül áll. A kérdés az, hogy a változás a technológiák kifejlesztéséből következett-e, vagy a technológiákat azért fejlesztették ki, hogy a változás iránti igényt kielégítsék. Fontos, hogy megpróbáljuk megválaszolni ezt a kérdést, hogy megértsük ami történt. A szociológiai modellekben egyaránt szerepet játszik a technológia és a gazdaság is.

A széles körű történeti áttekintés értelmezhető kontextust teremt ahhoz, hogy megértsük a digitális technológiák hatását, valamint a hozzájuk kapcsolódó gazdasági és társadalmi változásokat. Ezeket tárják fel a történeti modellek.

Ezt az alapozást követi két további írás. Az egyik szerzője megkérdőjelezi az információs társadalom fogalmának újdonságát, azzal érvelve, hogy a múltban több információs társadalom is volt és hogy az emberiség számos fontos változást élt meg az információ továbbítása és visszakeresése terén. Vitatja a technológiai determinizmus jogosultságát, mondván, hogy az információs társadalom nem értékek nélküli, tisztán technológiai fogalom, hanem az ipari társadalom, a modernizmus és a felvilágosodás folytatása.

A kötet harmadik írása is szkeptikus az információs társadalom utópisztikus szemléletével szemben. A fogalom marxista megközelítéseit elemzi és hangsúlyozza, hogy az információs társadalom a társadalmi rend újrastrukturálása, nem pedig átalakítása. Úgy gondolja, hogy – bár az információs társadalmat a folytonosság hiánya és a fragmentáció jellemzi – az része a posztmodern társadalomnak.

A kötet második fele már a jelenre és a jövőre gyakorolt hatásokkal foglalkozik. Ennek első írása látomás a jövőről és az oda vezető út állomásairól. Ez a látomás potenciálisan jótékony tényezőnek tekinti az információs és kommunikációs technológiák fejlődését. Kifejti, milyen szerepet játszhatnak az információs társadalom alakulásában a kormányzatok.

A következő tanulmány az információs írástudást vizsgálja amerikai, ausztrál és új-zélandi, valamint brit kontextusban és úgy tekinti, mint az informáci-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ós társadalomban szükséges alapvető készséget. Ennek a résznek a másik írása viszont éppen arról szól, hogy miként állhatnak ellent a hagyományos közösségek annak, hogy elmerüljenek a globális információs kultúrában. Ez nem jelenti az információs technológia elutasítását, inkább olyan használata ennek a technológiának, amely lehetővé teszi a helyi közösségek számára saját történeteik elmesélését hipermédia alkalmazásával.

A harmadik rész az információs politika, a szabályozás elméleti és gyakorlati kérdéseit vizsgálja. Ennek a résznek az első írása az információs politika fontosságát emeli ki, hozzátéve, hogy a különböző országok kormányai és a nemzetközi szervezetek nem értik pontosan mit értsenek alatta ezért, definiálatlan fogalmakkal kell dolgozniuk. A szerző éppen ezért kínálja e komplex téma modelljét.

A következő dolgozat is a kormányzati munkához kapcsolódik. A tudásmenedzsment szerepét Nagy Britannia egészségügye, a National Health Service példáján mutatja be. Ezt megelőzően azonban képet ad a brit közszféráról és arról a hatásról, amelyet a technológia erre a szektorra gyakorolt.

A negyedik fejezet azt elemzi milyen szerepe van az információs technológiának az egyén, ill. az információs szakember életében. Olvashatunk itt az információs szakemberek számára oly sok gondot okozó kérdéskörről, a szellemi tulajdon problematikájáról, továbbá a személyes adatok védelméről, az elektronikus publikálás ígéreteiről és arról, hogy mennyire váltak ezek be. Megismerhetjük ezeken kívül az információs szakembereknek az információs társadalomban betöltött és betöltendő szerepéről alkotott nézeteket.

Koltay Tibor

Az agrárium szakterületét érintő új elektronikus szolgáltatásokról az MKE Mezőgazdasági szervezete tartott rendezvényt az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ épületében 2004. április 22-én. A rendezvényen az ITS Ltd. és a Proquest Information and Learning (PQIL) képviselői adtak tájékoztatást az elektronikus szolgáltatásaikról. Bemutatták a hazai könyvtárosok egy szűkebb köre által már ismert KnowEurope adatbázist (mely az Európai Unió országaival, régióival, intézményeivel kapcsolatos össze lényeges információt tartalmazza), a PQ Agricultural Journals (teljes szövegű mezőgazdasági folyóiratok adatbázisa) szolgáltatásait, valamint a Dissertation Abstracts and Digital Dissertations adatbázist.
A KnowEurope internetes szolgáltatásait tavaly óta néhány hazai nagykönyvtár a KnowEurope konzorcium tagjaként használja.

HANGOS KÖNYVTÁR GYENGÉN LÁTÓKNAK – Egy amerikai honlapon (www.bookshare.org) csaknem tízezer kötet tölthető le legálisan a vakok és gyengén látók részére anélkül, hogy ez a gyakorlat szerzői jogi törvényekbe ütközne. Érdekvédelmi szervezetek támogatják, hogy az Európai Unióban is bevezessék ezt a gyakorlatot.
(Metro. Infopálya. 2004. március 31. 10. p.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VÁLOGATÁS a Könyvtártudományi Szakkönyvtár új beszerzéseiből

Az ismertetett könyvekre vonatkozó könyvtárközi kölcsönzési kéréseket postán, faxon és e-mailben is fogadjuk.

Postacím: KI Könyvtártudományi Szakkönyvtár
Könyvtárközi kölcsönzés
1827 Budapest
Fax: (1)224-3795
E-mail: kszk@oszk.hu

Módszertani útmutató (forma); Oktatás információellátása; Szolgáltatások; Távoktatás; Nagy-Britannia

Allan, Barbara

E-learning and teaching in library and information services / Barbara Allan. – London ; Facet Publ., 2002. – XIV, 273 p. ; 24 cm. – Bibliogr.: p. 254-267. – ISBN 1-85604-439-4

Raktári jelzet: 3-13342

A könyv azokhoz a könyvtárosokhoz és információs szakemberekhez szól, akik már dolgoznak vagy a jövőben fognak dolgozni a távoktatásban. Azoknak is segít, akik a személyzet képzésével és felkészítésével, felügyeletével foglalkoznak. Három részre tagolódik: az első áttekintést nyújt a manapság használatos távoktatási eszközökről és technológiáról, a második útmutatást ad a távtanulás és -oktatás tanítási módszereiről és eljárásokról, a harmadik rész a szolgáltatás jelentőségét tekinti át a könyvtárakra és az informatikai szakmára nézve. Foglalkozik a virtuális kommunikációs eszközökkel, az integrált tanulási környezettel, világháló-alapú oktató anyagokkal. Módszertani segítséget ad a távtanításhoz és a sikeres tanuláshoz, valamint a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szolgáltatás szervezéséhez és a környezet kialakításához. Példákon (amerikai egyetemeken) mutatja be a napi gyakorlatot. Minden, a téma iránt érdeklődő számára alapvető tudnivalókat tartalmaz, különösen tájékoztató szakembereknek és könyvtár-informatika szakos hallgatóknak.

Digitalizálás; Dokumentumleírás; Elektronikus könyvtár; Könyvtártudományi kutatás; Munkafolyamat; Online információkeresés

Arms, William Y.

Digital libraries / William Y. Arms. – 2. print. – Cambridge, MA ; London : The MIT Press, 2001, cop. 2000. – X, 287 p. ; 23 cm. – (Digital libraries and electronic publishing). – Bibliogr. több helyt. – ISBN 0-262-51127-4

Raktári jelzet: 3-13335

Az Internet megjelenése és a számítástechnikai eszközök könnyű hozzáférése óriási érdeklődést keltett az elektronikus könyvtár és publikálás iránt. Az „elektronikus könyvtár" kifejezés mindenfajta információ létrehozását és továbbítását jelenti hálózatokon keresztül. A könyv áttekintést ad a témáról, beleértve a történeti visszatekintést, a jelen helyzetet és a folyó kutatások vizsgálatát. Lépésről lépésre kíséri a technikai fejlődés nyújtotta lehetőségeket a számítógép megjelenésétől a világháló kialakulásáig, s az információ szerepének növekedése nyomán átalakuló könyvtári szolgáltatásokat az Egyesült Államokban. Elemzi a technikai, gazdasági, társadalmi változásokat és előnyöket. Ismerteti és magyarázza a hálózattal kapcsolatos legfontosabb rendszertechnikai és informatikai fogalmakat, könyvtári és informatikai testületek és szervezetek tevékenységét. Kitűnő elméleti és gyakorlati segédlete a könyvtáros napi munkájának.

Állomány; Állományvédelem; Felmérés; Hatékonyság; Közgyűjtemény; Módszertani útmutató (forma); Nagy-Britannia

Benchmarks in collection care for museums, archives and libraries : a self-assessment checklist. – London : Resource, cop. 2002. – 67 p. ; 30 cm

Raktári jelzet: 4-11182

A segédlet a Resource által a könyvtárak, levéltárak és múzeumok számára a gyűjtemények kezelése és gondozása területén elvégzendő önértékeléshez kidolgozott módszertani útmutatót és kérdőívet tartalmazza. Az összeállítás célja az volt, hogy az egyes intézmények el tudják végezni az önértékelést és teljesítményüket össze tudják hasonlítani a hasonló intézményekével. Kilenc munkaterületre nézve szerepelnek benne ki az értékelés kritériumai, ezek a következők: Szabályzatok, Épület, Raktározás, Gazdálkodás, Az állomány kezelése és használata, Munkakörülmények, Állományvédelem, Másolás, mikrofilmezés és új média, Katasztrófavédelem. Az önértékelés során az intézmények a kérdések segítségével meghatározhatják, hogy az egyes tevékenységek lépéseit tekintve az úgynevezett minimális, a jó vagy a legjobb gyakorlatot valósítják-e meg. A kérdések legtöbbje a három gyűjteménytípusra nézve azonos, és külön jelzik, ahol esetleg csak valamelyik típus(ok) van(nak) érintve. A kötetben szerepel egy ajánló bibliográfia is a gyűjteménygondozás friss szakirodalmáról, az érvényben lévő szabványokról és irányelvekről, oktatási célra használható videókról.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hatékonyság; Kézikönyv -könyvtártudományi (forma); Közművelődési könyvtár; Munkaszervezés; Normatívák, mutatószámok; Statisztika

Bertot, John Carlo – McClure, Charles R. – Ryan, Joe

Statistics and performance measures for public library networked services / John Carlo Bertot, Charles R. McClure, Joe Ryan. – Chicago, IL ; London : ALA, 2001. – XII, 103 p. ; 27 cm. – Bibliogr.: p. 99-100. – ISBN 0-8389-0796-2

Raktári jelzet: 4-11111

Az Egyesült Államokban az országos statisztikai adatszolgáltatásnak és teljesítménymérésnek még nem részei azok a mutatók, amelyek azt jelzik, hogy a közkönyvtárakban milyen mértékben és hogyan használják a hálózati és webes szolgáltatásokat és forrásokat. A kötetben szereplő irányelvek abban a reményben készültek, hogy használatuk során összegyűlnek a szükséges tapasztalatok, és kialakulnak az országos adatgyűjtés és teljesítménymérés célszerű szempontjai és megoldásai, amelyek a hagyományos statisztikai tevékenységeket kiegészítik. A kötet fejezetei a következők:

- Ajánlott statisztikai adatok (a fő csoportok: nyilvános Internet-munkaállomások, elektronikus szolgáltatások, adatbázisok, virtuális látogatások; meghatározások, adatgyűjtési módszerek és javaslatok a felhasználásra)
- Ajánlott mérőszámok és adatlap (a hagyományos, pl. a kölcsönzésről szóló statisztikai adatokat is felhasználva az összehasonlításban)
- Használói kérdőív
- Az adatgyűjtés és -elemzés módszertana
- Felkészülés az információtechnológia további fejleményeire
- A statisztika és a mérés kiterjesztése a hálózati szolgáltatásokra (az országos adatgyűjtés lehetséges modelljei).

A függelékben további megfontolandó statisztikai adatok és teljesítmény-mérőszámok mellett rövid kalauz olvasható az adatbázis-forgalmazók használati statisztikájának értelmezéséhez, valamint néhány statisztikakészítő és -elemző szoftver ismertetése és nem könyvtári adatforrások bibliográfiája található.

Irányelvek -könyvtári (forma); Könyvtárosetika; Szakmai etika -rokon területen

Bibliotečnaâ etika v stranah mira / [sost. V. R. Firsov, I. A. Trušina] ; [izd.] Rossijskaâ bibliotečnaâ associaciâ. – Sankt-Peterburg : Izd. RNB, 2002. – 156 p. ; 20 cm. – ISBN 5-8192-0122-1

Raktári jelzet: 2-10638

Az Orosz Könyvtári Egyesület könyvtárpolitikai és jogszabályalkotási szekciója megbízásából a kötet szerzői összegyűjtötték és egy bevezető tanulmánnyal közreadták 25 ország (Ausztráliától Ukrajnáig) etikai kódexét. Függelékben: a hálózati etika szabályai (Európa Tanács), a rendszergazdákra (USA), újságírókra (Oroszország), muzeológusokra (ICOM), a bérezésre (Nagy-Britannia) és a tájékoztató szakemberek képzésére (Európa Tanács) vonatkozó szabályok, útmutatások, illetve követelményrendszer.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elektronikus könyvtár; Használó, Információs társadalom; Információtechnológia; Jövő könyvtára

Brophy, Peter

The library in the twenty-first century : new services for the information age / Peter Brophy. – Repr. – London : Library Association Publ., 2002, cop. 2001. – XV, 223 p. ; 24 cm. – Bibliogr.: p. 185-201. – ISBN 1-85604-375-4

Raktári jelzet: 3-13330

Az új társadalmi és technikai változások forradalmasították a könyvtári szolgáltatásokat és a könyvtár társadalmi szerepének alapvető újragondolásához vezettek. A könyv első része elemzi a koronként változó környezetet, amelyben a könyvtár működik és megpróbál választ adni a kérdésre: „Mi a könyvtár?" Sorra veszi a különböző könyvtártípusok (nemzeti, felsőoktatási, közművelődési, iskolai, munkahelyi szakkönyvtárak) kialakulását és szerepét az adott kor társadalmában. A szakma fejlődésével létrejött hibrid könyvtár praktikus keveréke a hagyományos és az elektronikus eszközöknek. A második részben a „jövő könyvtárai" működéséhez egy általános modellt ad, amely a ma elérhető valamennyi technológiai lehetőséggel rendelkezik, s ezek használata alakítja a tudás és az ismeretek közvetítőjévé. A modellben látható, hogyan képesek a hagyományos és elektronikus források együttműködni a teljes körű tájékoztatás érdekében az információs társadalom könyvtárában.

Digitalizálás; Hatékonyság; Költségelemzés; Könyvtár; Múzeum

Building and sustaining digital collections : models for libraries and museums / [ed. by] Council on Library and Information Resources. – Washington, D.C. : CLIR, 2001. – IV, 25 p. ; 28 cm. – Bibliogr.: p. 23. – ISBN 1-887334-85-8

Raktári jelzet: 4-11184

A Council on Library and Information Resources (CLIR) és a National Initiative for a Networked Cultural Heritage (NINCH) tanácskozást szervezett, amelyen különböző könyvtári és múzeumi digitálisgyűjtemény-építési modelleket mutattak be. A tudományos kiadás területéről a JSTOR és a HighWire Press, az újabb kezdeményezések közül az International Center for Photography/George Eastman House és a Questia Media Inc., a portálok közül az Art Museum Network és a Fathom szerepelt a napirenden. A füzet az elhangzottakat foglalja össze, és közli a tanácskozás végén megfogalmazott ajánlásokat, amelyekben egyrészt összegezték a felvetődött problémákat, másrészt meghatározták a közeljövő teendőit.

Gépi állománygyarapítás

Chapman, Liz

Managing acquisitions in library and information services / Liz Chapman. – 2nd ed. – London : Library Association Publ., cop. 2001. – X, 150 p. : ill. ; 23 cm. – Az első kiadás címe: Buying books for libraries. – Bibliogr.: p. 131-142. és a fejezetek végén. – ISBN 1-85604-386-X

Raktári jelzet: 3-13336

Az 1989-es Buying books for libraries régóta várt második, átdolgozott kiadása a gyarapítási munka eljárásait és gyakorlatát ismerteti, számítógépes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rendszerekből vett bőséges illusztrációkkal. Sorra veszi a munkafolyamat egyes lépéseit az igény felmerülésétől a hasonlításon, megrendelésen át az érkeztetésig, a pénzügyek és a költségvetés kezelését, valamint a dokumentumokról való tájékozódás célszerű forrásait is beleértve. Az új kiadás már a gyarapítás számítógépesítéssel kapcsolatos fejleményeire, az Internet által kínált lehetőségekre, az on-line megrendelésre, a kiadói és terjesztési terület átalakulására is részletesen kitér, a jövőben várható fejleményekre is előretekintve. Útmutatást ad a nem könyv jellegű (elektronikus, kormányzati, zenei és audiovizuális) dokumentumok beszerzésével kapcsolatban. A kötetet a további ajánlott olvasmányok és hivatkozások jegyzéke (webcímek), glosszárium és index teszi teljessé.

Állományalakítás; Állományelemzés; Állományvédelem; Egybehangolt állományalakítás; Költségvetés

Clayton, Peter – Gorman, G. E.

Managing information resources in libraries : collection management in theory and practice / Peter Clayton and G. E. Gorman ; bibliogr. comp. by Adela Clayton. – London : Library Association Publ., 2001. – XVI, 272 p. ; 24 cm. – Bibliogr.: p. 215-263. – ISBN 1-85604-297-9

Raktári jelzet: 3-13324

A brit Library Association sorozatának újabb darabja gyarapító könyvtárosok és könyvtároshallgatók számára készült. Lépésenként áttekinti a könyvtári állományalakítás egész munkafolyamatát a gyűjtőköri szabályzattól a selejtezésig, mind a hagyományos, mind az elektronikus forrásokat is tartalmazó könyvtárban. Az egyes fejezetek néhány célratörő, figyelemfelhívó kérdéssel indulnak, a fejezetek végén pedig az illető fejezetben elhangzottak összefoglalása, majd „hogyan tovább" címmel újabb, a napi gyakorlathoz kapcsolódó kérdések, végül további ajánlott olvasmányok és jegyzetek szerepelnek. Az utolsó fejezetben témakörönként rendezett, az 1990-2000-es évek állományalakítási szakirodalmát feltáró annotált bibliográfia hívja fel a figyelmet a hagyományos és elektronikus szakirodalmi forrásokra.

Információtechnológia; Módszertani útmutató (forma); Számítógépesítés; Tervezés; Egyesült Államok

Cohn, John M. – Kelsey, Ann L. – Fiels, Keith Michael

Writing and updating technology plans : a guidebook with sample policies on CD-ROM / John M. Cohn, Ann L. Kelsey and Keith Michael Fiels. – New York ; London : Neal-Schuman, cop. 1999. – 101 p. ; 28 cm + 1db CD-ROM. – Bibliogr. a fejezetek végén. – ISBN 1-55570-365-8

Raktári jelzet: 4-11108

A kötet bevezet az információtechnológiai fejlesztési terv elkészítésének teendőibe. A tervkészítés folyamatát olyan általános megközelítésben írja le, hogy azt a különböző típusú könyvtárak felhasználhassák, tervüket akár önállóan, akár valamely nagyobb intézmény tervének egy részeként kívánják elkészíteni. Rövid történeti áttekintés után rátér a technológiai terv fogalmának meghatározására, fő elemeinek és struktúrájának összefoglalására (ez a következő: 1. vezetői összefoglaló, 2. információk a könyvtár környezetéről, 3. technológiai helyzetkép, 4. maga az információtechnológiai fejlesztési terv és 5. a javasolt költségvetés, 6. értékelési terv), majd részletesen szól a költségvetéssel való összefüggésekről. Számba veszi, hogy a terv megfogalmazása során milyen döntéseket kell meghozni, milyen adatok összegyűjtésére és milyen igénykutatásra van szükség. A terv ezt követő megfogalmazásához, majd alkalmazásához gyakorlati segítséget ad. Külön fejezetben tárgyalja, hogy mitől lesz jó egy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

technológiai fejlesztési terv, majd a záró fejezetben arról ír, hogy a tervet hogyan lehet legjobban felhasználni a könyvtár céljainak elérésére. A kötethez tartozó CD-ROM a technológiai tervre ötven példát mutat be és a téma webliográfiáját adja közre.

Együttműködés -belföldi; Együttműködés -nemzetközi; Együttműködés -regionális; Közgyűjtemény; Nemzeti könyvtár; Nagy-Britannia

Co-operation in action : collaborative initiatives in the world of information / ed. by Stella Pilling and Stephanie Kenna. – London : Facet Publ., 2002. – XVII, 174 p. ; 24 cm. – Bibliogr. a tanulmányok végén. – ISBN 1-85604-424-6

Raktári jelzet: 3-13327

Tanulmánygyűjtemény prominens szakemberek tollából a közgyűjteményi szakmákon belüli és szakmák közötti együttműködés különböző kérdéseiről az Egyesült Királyságban és világszerte. A tanulmányok témái:

- az együttműködés a British Library szemszögéből
- országos helyzetkép és trendek
- a Resource szerepe
- regionális kérdések
- együttműködés a kutatásban és felsőoktatásban
- állományvédelmi együttműködés
- elektronizáció és együttműködés
- közös finanszírozási-támogatási törekvések
- nemzetközi vonatkozások.

A gyűjteményt rövidítésjegyzék és a vonatkozó webhelyek jegyzéke teszi teljessé.

Szerzői jog; Nagy-Britannia

Cornish, Graham P.

Copyright : interpreting the law for libraries, archives and information services / Graham P. Cornish. – Rev. 3. ed. – London : Library Association Publ., 2001. – VI, 208 p. ; 23 cm. – Bibliogr.: p. 175-177. – ISBN 1-85604-409-2

Raktári jelzet: 3-13343

Harmadízben jelent meg ez a kötet, ez alkalommal módosított kiadásban. Az Egyesült Királyság szerzői jogi törvényének előírásait magyarázza, kifejezetten a könyvtárosok, levéltárosok és tájékoztató szakemberek számára, de más országok számára is hasznos információkat nyújtva. Szerzője munkaeszköznek, nem kézikönyvnek szánja. A könnyebb áttekinthetőség érdekében tizenegy átfogó témakörbe csoportosítva, kérdések és feleletek formájában világít rá a tudnivalókra, a különböző szituációkban követendő eljárásra. 1. Meghatározások és jogszabályok, 2. Mire terjed ki a szerzői jog, 3. A szerzők és a tulajdonosok jogai, 4. Irodalmi, drámai és zeneművek, 5. Műalkotások, 6. Hangfelvételek, 7. Filmek és videók, 8. Sugárzás, 9. Adatbázisok és elektronikus dokumentumok, 10. Licencek, 11. Egyéb kérdések. A kötet végén index, a jogszabályok kivonatos közlése, címjegyzék és a további ajánlott irodalom bibliográfiája található.

Felmérés (forma); Használói szokások; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Vak könyvtárhasználó; Nagy-Britannia

Davies, J. Eric – Wisdom, Stella – Creaser, Claire

Out of sight but not out of mind : visually impaired people's perspectives of library & information services / J. Eric Davies, Stella Wisdom and Claire Creaser. – Loughborough : LISU, 2001. – II, 105 p. ; 30 cm. – (LISU occasional paper ; 29.). (Library and Information Commission report, ISSN 1466-2949 ; 123.). – ISBN 1-901786-49-8

Raktári jelzet: 4-11147

A kötetben ismertetett vizsgálat a Loughborough-i Egyetem statisztikai részlege (LISU) szervezésében

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és a Resource finanszírozásában a „Share the Vision" program keretében zajlott le. A látássérültek könyvtári ellátásának helyzetét tárta fel a közkönyvtárakban és a számukra szolgáltató speciális gyűjteményekben (National Library of the Blind, The Talking Newspaper Association stb.) személyes és telefonos interjúk segítségével. A kötet a vizsgálat módszertanát és szempontjait ismerteti, majd az előzetes eredményeket értékelő szemináriumösszefoglalóját és ajánlásait közli.

Digitalizálás; Fejlesztési terv; Konferenciai anyag -nemzetközi (forma); Könyvtörténet -egyetemes; Levéltár; Hollandia, 's-Gravenhage -K

Digital access to book trade archives : [papers of the 2001 conference in the Hague] / ed. by Berry Dongelmans, Ad Leerintveld, Adriaan van der Weel. – Leiden : Academic Press, 2002. – VIII, 84 p. ; 23 cm. – Bibliogr. a jegyzetekben. – ISBN 90-74372-23-6

Raktári jelzet: 3-13401

2001-ben Hágában konferenciát tartottak könyvtárosok, levéltárosok, könyvtörténészek, számítástechnikai szakértők és mindazok részvételével, akik az EAD (Encoded Archival Description) szabványt használják. Témája a könyvkereskedelemmel kapcsolatos levéltári anyag digitális feldolgozása volt. Az előadók a könyvtörténeti, levéltári és kézirattári feldolgozás történetéről és tapasztalatairól számoltak be az alábbi előadásokban: A könyvkereskedői levéltárak története ; Technológiai fejlődés, szabványok és projektek; Integrált online elérés a Public Record Office-ban; Malvine, Leaf és Kalliope: együttműködő modellek; A Reading University Library gyűjteményei (írás-, kiadás- és nyomdászattörténet).

Berendezés; Építési terv; Iskolai könyvtár; Könyvtárépület -iskolai, -gyermek-, -ifjúsági

Erikson, Rolf – Markuson, Carolyn

Designing a school library media center for the future / Rolf Erikson, Carolyn Markuson ... – Chicago, IL ; London : ALA, 2001. – XIII, 109 p. ; 28 cm. – Bibliogr.: p. 103-105. és a jegyzetekben. – ISBN 0-8389-0790-3

Raktári jelzet: 4-11122

Iskolai könyvtárak tervezését és kivitelezését segíti a könyv, az ötlettől az átadásig. A 12 fejezet lépésről lépésre elemzi a tennivalókat és praktikus megoldásokat ajánl. A technológiai tervezés szervesen kapcsolódik az oktatáshoz, a tanítási és tanulási folyamathoz. A helykihasználás, a funkcionális helyiségek, hívogató belső terek kialakítása, a bútorozás tervezése, polcok, székek, térelválasztók és színek helyes megválasztása a könyvtáros és az építész harmonikus együttműködését tételezi fel. Ehhez részletes bútorismertető ábrákat is mellékelnek (USA-ban gyártott bútorok). A kényelmes belső létrehozásához a világítás, az akusztika megfelelő kialakítása, épületgépészeti megoldások és ergonómiai kívánalmak is járulnak. Külön fejezet foglalkozik a mozgáskorlátozottaknak, hátrányos helyzetűeknek szóló tennivalókkal, amelyek számukra is használhatóvá tesznek minden szolgáltatást. A függelékben paramétereket adnak meg az elhelyezéshez, beépítéshez (pl. a szék- és asztalméreteket korcsoportonként), bútorgyártók listáját, website-okat közölnek, végül válogatott bibliográfiával zárják a hasznos útmutatót.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Használók képzése; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata; Továbbképzés

Gordon, Rachel Singer

Teaching the Internet in libraries / Rachel Singer Gordon. – Chicago, IL ; London : ALA, 2001. – VII, 143 p. : ill. ; 27 cm. – Bibliogr. a jegyzetekben. – ISBN 0-8389-0799-7

Raktári jelzet: 4-11144

A kötet azoknak az oktatóknak, információtechnológiai szakembereknek és intézményvezetőknek szól, akik az Internet és az elektronikus források használatáról szóló képzést előkészítik és megszervezik. Összefoglalja a trénerek kiválasztásával és felkészítésével kapcsolatos teendőket és szempontokat, a kurzusok megszervezésének teendőit. Tippeket ad a különböző speciális használói csoportok (szülők, tanárok, idősek stb.) képzéséhez, valamint egyes témák (munkakeresés, családtörténet stb.) és hálózati tevékenységek (levelezés, keresés adatbázisokban) frappáns oktatásához. Végül kitér az oktatási program értékelésére és a vélemények visszacsatolására. Az összeállítást az ajánlott irodalom jegyzéke és segédletminták teszik teljessé.

Hatékonyság; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Olvasószolgálat; Vezetés

Hernon, Peter – Whitman, John R.

Delivering satisfaction and service quality : a customer-based approach for libraries / Peter Hernon and John R. Whitman. – Chicago, IL ; London : ALA, 2001. – XIV, 181 p. ; 28 cm. – Bibliogr.: p. 171-175. és a jegyzetekben. – ISBN 0-8389-0789-X

Raktári jelzet: 4-11181

Az információs források manapság bárhonnan elérhetők. A könyvtárosoknak a legjobb választékot kell nyújtaniuk, hogy az olvasó kedvére válogasson a lehetőségek közül és mérniük kell, hogyan hasznosul az információ. Az olvasók figyelmének felkeltésére az üzleti élet megoldásait kell alkalmazni. A használó-orientált könyvtár ideáját elsősorban a felsőoktatási és a közművelődési könyvtárakban kell megvalósítani. Nagyon fontos a könyvtári szolgáltatások minősége. A könyvben amerikai főiskolai könyvtárak kérdőívei szerepelnek, melyeket a használók elégedettségének mérésére alkalmaznak. Megtudhatjuk, hogyan ismerjük meg az olvasók elvárásait; hogyan tervezzünk e kívánalmak szerint és hogyan elemezzük és tegyük közzé a méréseket. Napjainkban, amikor az információs szükségletek naponta változnak, e könyv praktikus és kipróbált stratégiákat kínál a könyvtárosoknak, hogy hosszú távon megtartsák használóikat.

Kézikönyv -könyvtártudományi (forma); Könyvtártörténet -egyetemes

International dictionary of library histories / ed. David H. Stam. – Chicago, Ill. ; London : Fitzroy Dearborn Publ., 2001. – 2 db ; 28 cm. – Bibliogr. a szócikkek végén. – ISBN 1-57958-244-3

Vol. 1., Introductory surveys, libraries: Ambrosiana Library to National Library of Brazil. – XXX, 490 p.

Vol. 2., Libraries: National Library of Canada to Zürich Central Library. – XVI, 491-1053. p.

Raktári jelzet: 4-11175, 4-11176

Alapos ismertetés a világ 224 legfontosabbnak tartott könyvtáráról, levéltáráról és egyéb, általánosan vagy lokálisan fontos gyűjteményéről. A könyvtártörténet elsősorban a gyűjtemény növekedését tárgyalja, egy-egy korszak nagy állománygyarapodása hosszú időkre megalapozza a gyűjtemény sorsát. A katalogizálás és osztályozás a másik nagyon fontos meghatározója a könyvtár működésének, amely szervezés nélkül csak raktári funkciót tölt be. Az ismertetés kitér a biztonság, állományvédelem, sta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tisztika, valamint a veszteség és fogyatkozás helyzetére is a tárgyalt könyvtáraknál.

Elektronikus folyóirat; Statisztika; Szolgáltatások használata; Egyesült Államok

Luther, Judy

White paper on electronic journal usage statistics / by Judy Luther ; [publ.by] Council on Library and Information Resources. – Washington, D.C. : CLIR, 2000. – VI, 25 p. ; 28 cm. – Bibliogr.: p. 24-25. – ISBN 1-887334-79-3

Raktári jelzet: 4-11185

A felsőoktatási könyvtárak kínálatában egyre nagyobb súllyal szerepelnek az elektronikus folyóiratok. A könyvtárosoknak az e-folyóiratok beszerzése és szolgáltatása során különböző kérdésekre kell válaszolniuk: megtartsák-e a nyomtatott és az elektronikus változatot is, indokolja-e a használat mértéke a ráfordítást, hosszú távon kifizetődő-e az előfizetés stb. Mindehhez a használat statisztikai adatai szükségesek, amelyek jelenleg a kiadóktól szerezhetők be. A kiadók és a könyvtárosok között nincs egyetértés abban, hogy milyen adatokra van szükség az elemzéshez és összevetéshez, például már abban sem, hogy mit értenek használaton. A Council on Library and Information Resources (CLIR) megbízásából egy kutatás keretében interjúk során azt vizsgálták, hogy jelenleg milyen adatokat szokás összegyűjteni, milyen módszerrel, továbbá milyen kérdésekben kellene megegyezésre jutniuk a kiadóknak és a könyvtárosoknak, hogy mindkét fél megbízható és a céljainak megfelelő adatokhoz jusson hozzá. A függelékben az ICOLC (a könyvtári konzorciumok nemzetközi szövetsége) vonatkozó irányelveinek szövege és hasonló célú projektek tevékenységének összegzése szerepel.

Elektronikus folyóirat; Hozzáférhetőség; Munkafolyamat; Szerzői jog

Managing electronic serials : essays based on the ALCTS electronic serials institutes, 1997-1999 / Pamela Bluh ed. – Chicago, IL ; London : ALA, 2001. – XIII, 189 p. ; 23 cm. – (ALCTS papers on library technical services and collections ; 9.). – Bibliogr.: p. 167-173. és a jegyzetekben.

Raktári jelzet: 3-13400

A megfelelően kezelt elektronikus folyóiratok rendkívül hatékonyak, pénzt és helyet kímélnek, könnyen elérhetők és gyorsítják az információtovábbítást. Az Internet segítségével az e-újságok a könyvtári gyűjteményt hozzáférhetőbbé teszik mind a használók, mind a személyzet számára. A „kezelés" folyamatába tartozik az engedélyezés, beszerzés, feldolgozás, a kölcsönzési gyakorlat változtatása és az elérés biztosítása. Tizennégy amerikai könyvtáros osztja meg tapasztalatait, hogyan kell 1/- megfelelő személyzettel működtetni a gyorsan változó technológiát, 2/- alaposan megvizsgálni a kurrens beszerzések tartalmát, 3/- tárgyalni engedélyezési megállapodásról, 4/- hypertext kapcsolatokkal erősíteni a tartalmat.

Az e-folyóiratok újdonságok a könyvtárakban. Folyóiratkezelőknek, állományfejlesztőknek ill. gyarapító könyvtárosoknak, valamint műszaki szakembereknek készült a hasznos kézikönyv, mely hozzásegít, hogy eljuttassuk a legjobb elektronikus anyagokat és szolgáltatásokat a felhasználókhoz.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hatékonyság; Konferenciai anyag -nemzeti (forma); Normatívák, mutatószámok; Tervezés; Nagy-Britannia, Loughborough -K

Managing for value and performance : processes in developing library plans and best value : proceedings of a seminar held at Loughborough University 7-8 March 2000 / ed. by J. Eric Davies. – Loughborough : LISU, 2001. – I, 61 p. ; 29 cm. – (LISU occasional paper ; 27.). (Library and Information Commission research report ; 94.)

Raktári jelzet: 4-11124

A Loughborough-i Egyetemen 2000 márciusában szervezett szeminárium hét előadása a könyvtári tervezés, minőségbiztosítás, értékelési és önértékelési módszerek, teljesítménymutatók, a változások kezelése, a különböző nagy-britanniai kezdeményezések (Annual Library Plans, Best Value, LISIM) és normatívák témakörében.

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Költségelemzés; Szerzői jog; Nagy-Britannia

Maynard, Sally – Davies, J. Eric

The cost of copyright compliance in further education & higher education institutions / Sally Maynard and J. Eric Davies. – Loughborough : LISU, 2001. – III, 32 p. : ill. ; 29 cm. – (LISU occasional paper ; 30.). – ISBN 1 901786 50 1*

Raktári jelzet: 4-11125

A kutatási jelentés a Loughborough-i Egyetem statisztikai részlege (LISU) által a Library Association megbízásából végzett kérdőíves felmérés eredményeit foglalja össze. A kutatás célja a szakmai viták empirikus megalapozása volt. Azt vizsgálták meg, hogy mennyi közvetlen és közvetett költséggel jár a felsőoktatási szektor számára az, hogy a nyomtatott és elektronikus információkra épülő szolgáltatásai megfeleljenek szerzői jogi előírásoknak (méltányos elbánás stb.) és egyéb kapcsolódó mechanizmusoknak. A vizsgálat a szervezés és a hatékonyság egyes vonatkozásaira is kitért (például Copyright Officer alkalmazása, az információk szétsugárzásának módszere, a licencek gondozása, megtérülés).

Közművelődési könyvtár; Módszertani útmutató (forma); Tervezés; Vezetés; Egyesült Államok

Nelson, Sandra

The new planning for results : a streamlined approach / Sandra Nelson ... – Chicago, IL ; London : ALA, 2001. – XIII, 315 p. ; 28 cm. – Bibliogr. a jegyzetekben. – ISBN 0-8389-3504-4

Raktári jelzet: 4-11123

Tervezési és igazgatási segédlet közművelődési könyvtárak számára. Először 1998-ban jelent meg, a jelenlegi átdolgozott, modernizált kiadás. Négy része: 1/ a tervezés menete, 2/ a közművelődési könyvtár szolgáltatási feladatai, 3/ „Műszerkészlet" (személyzeti képzés, továbbképzés, csoportmunka), 4/ Adatlapok, tesztek. Az idézett példák amerikai könyvtárak gyakorlatát mutatják. Tekintettel van az eltérő környezetre, helyi igényekre. A szolgáltatási kívánalmak között szerepel például, hogyan kell felkészülni újonnan jelentkező, nagyobb létszámú etnikai népesség kiszolgálására. Nagy hangsúlyt fektet a társadalmi környezet alapos ismeretére és a rendszeres, sokirányú kapcsolattartásra. Fontos fejezet a statisztikák és különféle felmérések, kérdőívek készítéséről szóló.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Építési terv (forma); Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai; Könyvtárépület -közművelődési; Könyvtárépület -nemzeti

Nouvelles Alexandries : les grands chantiers de bibliotheques dans le monde / sous la direction de Michel Melot. – [Paris] : Electre – Éd. du Cercle de la Librairie, cop. 1996. – 399, [16] p. : ill. ; 30 cm. – (Collection bibliotheques, ISSN 0184-0886). – ISBN 2-7654-0619-7

Raktári jelzet: 4-11056

Az elektronikus hálózatok, digitális dokumentumok és archívumok térhódítása korában talán meglepőnek tűnik az a világszerte megfigyelhető építkezési láz, amelynek nyomán létrejött többek között az új Alexandriai Könyvtár, megújult a British Library és a Biblioth?que nationale de France. Nincs-e ellentmondás a gigantikus, térben behatárolt építmények és az információ szinte anyagtalan áramlása között, amely megteremtette a virtuális könyvtár fogalmát? Michel Melot bevezetőjében a grandiózus, kivételes építészeti és műszaki megoldásokat felmutató, és szinte minden esetben nagy vitát kiváltó projektek létrejöttének indítóokait, valamint társadalmi, kulturális és politikai vonatkozásait vizsgálja. A könyvtáraknak nemcsak az egyre nagyobb mennyiségű írott anyaghoz kell alkalmazkodniuk annak minden megjelenési formájában, hanem az olvasók változó szükségleteit és viselkedési formáit is követniük kell. A jelenkor nagy könyvtárépületeinek ezekre az új kihívásokra kell választ adniuk. A könyv világkörüli útra indul, hogy bemutassa a közelmúlt és a jelen nagy könyvtárépítkezéseit. Tizenöt nagy könyvtár építési projektjének alapelvei, céljai és eszközei tárulnak fel egy-egy fejezetben. Az épületek részletes bemutatása (anyagok, elrendezés, funkciók, szolgáltatások, új technológiai alkalmazások) mellett szélesebb kitekintést is nyerünk a projektek történetére: a pályázatkiírásokról, a finanszírozásról, az esetleges kritikákról is találunk adatokat. A helyszínek: Alexandria, Algír, Koppenhága, Dakar, Dubai, Göttingen, La Haye, London, New York, Párizs, Peking, San Francisco, Tajpej, Tallinn és Tokió. A leírásokat bőséges illusztráció, fényképek, alaprajzok, makettek és vázlatok egészítik ki.

Elektronikus könyvtár; Igény; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás

Pantry, Sheila – Griffiths, Peter

Creating a successful e-information service / Sheila Pantry, Peter Griffiths. – London : Facet Publ., 2002. – XIII, 176 p. ; 23 cm. – Bibliogr.: p. 147-166. – ISBN 1-85604-442-4

Raktári jelzet: 3-13322

Az útmutatót azoknak szánták, akik elektronikus tájékoztatási szolgáltatások (ETSZ) létrehozásán vagy létező hagyományos szolgáltatások elektronikus változatának kialakításán dolgoznak. Ahhoz ad ötleteket, hogyan lehet ezeket a szolgáltatásokat gazdaságosan és hatékonyan kialakítani, fenntartani és értékesíteni. Nyolc rövid, áttekinthetően tagolt és összefoglalóval záruló fejezete az ETSZ fogalmával, típusaival, potenciális használóival, azok igényeivel, megtervezésével, költségeinek felmérésével, a használókkal való kapcsolattartással és az ETSZ folyamatos korszerűsítésével foglalkozik. Az elméleti részt néhány ETSZ bemutatása, webcímeket is tartalmazó hivatkozások és ajánlott irodalomjegyzék, valamint mutató egészíti ki.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Költségelemzés; Munkaszervezés; Személyzet; Szolgáltatások; Tervezés

Pantry, Sheila – Griffiths, Peter

Developing a successful service plan / Sheila Pantry ... and Peter Griffiths. – London : Library Association Publ., 2000. – X, 98 p. ; 21 cm. – (The successful LIS professional). – Bibliogr.: p. 64-74. – ISBN 1-85604-392-4

Raktári jelzet: 3-13340

Az üzleti szektorban szokásos üzleti tervhez hasonlóan a könyvtárak és tájékoztatási központok is készítenek újabban szolgáltatási tervet, amely azt rögzíti, hogy milyen célokat tűzött ki az intézmény a közeljövőre. Ebben a kötetben hasznos útmutatás olvasható a következő kérdésekről: Mire való a szolgáltatási terv? Milyen legyen a szerkezete? Ki készítse el? Hogyan illeszkedjenek hozzá az egyes munkatársak személyes továbbképzési tervei? Hogyan kell értékelni és figyelemmel kísérni a szolgáltatási terv megvalósulását? Hogyan lehet mások közreműködését megnyerni? Hogyan lehet a szolgáltatási terv révén stratégiai pozíciókat szerezni az intézményben? A kötet függelékében fejezetenként további szakirodalom, egy összeállítás a szolgáltatási terv fejezeteiről és glosszárium található.

Elektronikus könyvtár; Előszerzeményezés; Honlap; Munkafolyamat; Szolgáltatások átvétele

Pitschmann, Louis A.

Building sustainable collections of free third-party Web resources / by Louis A. Pitschmann. – Washington, D.C. : Digital Library Federation : CLIR, 2001. – VI, 44 p. ; 28 cm. – Bibliogr.: p. 40-44. – ISBN 1-887334-83-1

Raktári jelzet: 4-11186

A Digital Library Federation és a Council on Library and Information Resources közös kiadványa egy felmérés eredményeit összegzi. Annak gyakorlatát kívánták megvizsgálni, hogy a felsőoktatási és tudományos könyvtárakban hogyan választják ki, hogyan értékelik, kezelik és szolgáltatják a más intézmények által létrehozott és működtetett ingyenes webhelyeket (ezeket a csatolásgyűjtemények általában „más hasznos címek"-nek nevezik). Egyes bevált és hatékonynak bizonyult gyakorlati megoldások átvételét követendő példaként ajánlják.

Építési terv; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület

Sannwald, William W.

Checklist of library building design considerations / William W. Sannwald. – 4th ed. – Chicago, IL ; London : American Library Association, 2001. – VII, 183 p. ; 28 cm. – Bibliogr.: p. 181-183. – ISBN 0-8389-3506-0

Raktári jelzet: 4-11110

A könyvtárépületek, könyvtári terek és berendezésük értékeléséhez ad szempontokat, rávilágítva a kritikus tervezési és biztonsági problémákra. Fejezetei: 1. Építési és építészeti terv; 2. Telepítési terv; 3. Az épület külseje; 4. Az épület belseje; 5. Az esélyegyenlőségi irányelvek (ADA) érvényesülése; 6. Távközlési, elektromos és egyéb felszereltség; 7. Enteriőr; 8. Raktár és polcrendszer; 9. Épületgépészet; 10. Biztonság; 11. Az épület fenntartása, vagyonvédelem; 12. A beköltözés előkészítése, lebonyolítása és a költözés utáni értékelés; 13. Az alapkőletételi és megnyitási ünnepség. Újdonság ebben a negyedik kiadásban, hogy különös hangsúlyt kapott a „zöld" megközelítés (t.i. mennyire környezetbarát megoldások vannak alkalmazásban), a kötet foglalkozik az új épület építésének alternatíváival, a gyermekeknek és fiataloknak szánt terek speciális problémáival, a külső raktározással és a techno-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lógiai újdonságok folyamatos elhelyezési igényével is. A kötet kérdőíveinek tanulmányozása a legkülönbözőbb könyvtártípusok vezetői, könyvtárépítészek és a tervezési folyamatba bevont könyvtárosok egyaránt hasznos lehet.

File-szervezés -gépi; Módszertani útmutató (forma); Referensz; Számítógép-hálózat

Sauers, Michael P.

Using the internet as a reference tool : a how-to-do-it manual for librarians / Michael P. Sauers. – London : Library Association Publ., 2001. – XI, 143 p. : ill. ; 28 cm. – Bibliogr. a jegyzetekben. – ISBN 1-85604-432-7

Raktári jelzet: 4-11141

A kötet szerzője gazdag oktatói tapasztalatok alapján ahhoz ad útmutatást, hogy az Internetet hogyan lehet felhasználni a referensz-források között. Az Internet térhódításáról és a tájékoztató szolgáltatásokra gyakorolt hatásáról szóló bevezető után a nyomtatott forrásokkal való összehasonlításban bemutatja a hálózati tájékoztatási források értékelésének szempontjait – ahogy a kötetben mindvégig – a gyakorlatból vett példák alapján, gazdag illusztrációkkal. Ismerteti, hogyan célszerű eldönteni, hogy nyomtatott vagy internetes forrásokra támaszkodjunk-e, és milyen lépései vannak a hatékony stratégia alkalmazásának. Felhívja a figyelmet a keresőmotorok és directory-k különbségeire és a tematikus linkgyűjteményekben rejlő lehetőségekre. Ötleteket ad ahhoz, hogyan fogjunk hozzá a bonyolult referenszkérdések megválaszolásához. A záró fejezet ismét átfogó kérdéseket taglal: milyen változások történtek az Internetnek köszönhetően, hogyan értékelik a könyvtárosok az elektronikus postai tájékoztatást, és miben lehet versenytársa az Internet a hagyományos tájékoztatásnak. A kötet kiadójának honlapján (www.neal-schuman.com/sauers/) további – és folyamatosan bővülő – csatolások találhatók a témával és az ismertetett forrásokkal kapcsolatban.

Elektronikus folyóirat; Elektronikus publikáció; Folyóiratkiadás; Publikálás -tudományos kiadványoké; Számítógép-hálózat

Scholarly publishing : the electronic frontier / ed. by Robin P. Peek, Gregory B. Newby. – Cambridge, MA : London ; MIT Press, cop. 1996. – XIII, 363 p. ; 23 cm. – Bibliogr. a tanulmányok végén. – ISBN 0-262-16157-5

Raktári jelzet: 3-13428

Számos érv és ellenérv vitatja az elektronikus publikálás előnyeit és hátrányait. Ez a tanulmánykötet a tudományos világot érintő hatásokat tárgyalja. Az első rész elméleti írásokat tartalmaz, melyek többek között a digitális könyvtárak és az elektronikus irodalom kölcsönhatásáról, az elektronikus publikálásnak a tudományos közösségre gyakorolt szociális hatásairól, a tudományos minőségellenőrzésről szólnak. A második rész cikkei az új kihívás nyomán keletkezett gyakorlati tennivalókról számolnak be (amerikai környezetben), köztük a könyvtári elektronikus szövegek bibliográfiai számbavételéről és eléréséről. Több írás foglalkozik az egyetemi kiadók és az elektronikus kiadók tevékenységével.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Állomány használata; Elektronikus folyóirat; Időszaki kiadványok gyűjteménye; Munkafolyamat

The **serials** management handbook : a practical guide to print and electronic serials management / ed. by Tony Kidd and Lyndsay Rees-Jones. – Repr. – London : Library Association Publ., cop. 2000. – XVI, 159 p. ; 24 cm. – Bibliogr. a jegyzetekben

Raktári jelzet: 3-13337

A The United Kingdom Serials Group támogatásával megjelent tanulmánykötet az angolszász könyvtári gyakorlaton keresztül mutatja be, milyen feltételei vannak manapság az időszaki kiadványok könyvtári kezelésének. Foglalkozik a nyomtatott és elektronikus folyóiratok jelentőségével, ismérveikkel. Hét tanulmány tárgya az időszaki kiadványok (beleértve az elektronikus folyóiratokat is) gyűjtése, feldolgozása és tárolása, bemutatva a változásokat, amit az Internet használata és az új adathordozók megjelenése eredményez a hagyományos könyvtári munkában. Módszertani útmutatást ad a dokumentumok hasznosításához és a használatelemzéshez.

Hatékonyság; Konferenciai anyag -nemzetközi (forma); Statisztika; Vezetés; Nagy-Britannia, Loughborough -K

Statistics in practice – measuring & managing : proceedings of IFLA Satellite Conference, Loughborough, August 2002 / ed. by Claire Creaser. – Loughborough : LISU, 2003. – IV, 186 p. ; 30 cm. – (LISU occasional paper ; 32.). – Bibliogr. a jegyzetekben. – ISBN 1-901786-52-8

Raktári jelzet: 4-11203

A kötet a 2002-es Glasgow-i IFLA-konferenciához csatlakozó, a statisztikakészítés gyakorlatával és irányításával foglalkozó konferencia anyagait (előadások, műhelymunkák és poszterek) tartalmazza, összesen 21 közleményt az elhangzás sorrendjében – a rendezvény műfajának megfelelően a világ minden tájáról származó előadóktól és a közös érdeklődésre számot tartó kérdésekről.

Hozzáférhetőség; Könyvtárhasználati szabályzat; Olvasáskorlátozás; Számítógép-hálózat

Sturges, Paul

Public internet access in libraries and information services / Paul Sturges. – London : Facet Publ., 2002. – XIX, 220 p. ; 24 cm. – Bibliogr.: p. 129-133. – ISBN 1-85604-425-4

Raktári jelzet: 3-13346

Napjainkban az Internethez való nyilvános hozzáférés biztosítása az egyik legfontosabb fejlemény a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások területén. A kötet első fejezete a szélesebb összefüggéseket vázolja fel (mi az Internet, mire használható stb.). A második fejezet az Internet tartalmával és a nyilvános hozzáféréssel kapcsolatos problémákba és vitát kiváltó kérdésekbe (veszélyek, megbízhatóság, adatvédelem, szűrés stb.) enged bepillantást. A harmadik, negyedik és ötödik fejezet a hozzáférés biztosítása során felmerülő jogi és etikai kérdéseket (a tájékoztatás szabadsága, emberi jogok, szellemi tulajdon stb.) és a könyvtáros teendőit (a személyzet és a használók képzése és egyebek) tárgyalja a tájékoztatási szakember szemszögéből. A hatodik fejezet ahhoz ad gyakorlatias, módszertani útmutatást, hogy az intézmények a használók számára hogyan fogalmazzák meg a nyilvános Internet-hozzáféréssel kapcsolatos intézményi szabályzataikat és szabályaikat. A kötet fejezetenként további irodalmat és hasznos webcímeket ajánl. A Függelékben: különböző szakmai szervezetek etikai kódexei, használati szabályzatok példái, a közgyűjtemények munkatársainak szánt útmutatók és az Európa Tanács kultúrpolitikai irányelvei a nyilvános hozzáfé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

résről és a szabad véleménynyilvánításról hálózati környezetben.

Iskolai könyvtár; Kézikönyv -könyvtártudományi (forma); Vezetés

Tilke, Anthony

Managing your school library and information service : a practical handbook / Anthony Tilke. – London : Facet Publ., 2002. – XXVI, 285 p. ; 23 cm. – Bibliogr.: p. 271-280. – ISBN 1-85604-437-8

Raktári jelzet: 3-13323

Korszerű, tanulási forrásközpont-típusú iskolai könyvtár kialakításához és vezetéséhez kíván segítséget nyújtani a könyv, angolszász példákkal és adatokkal. Elemzi a könyvtár szerepét az iskolai szervezetben. Hangsúlyosan foglalkozik a működés körülményeivel, különösen a könyvtár technikai felszereltségével. Sorra veszi a vezetői feladatokat (vezetési stílus, pénzügyek kezelése, épület és berendezés kezelése, információs források ismerete, állományfejlesztés). Nagyon fontos a tanulók tájékozódó, információszerző képességeinek kialakítása. A működés/szolgáltatás ellenőrzéséhez és értékeléséhez mintát ad.

Az Egyetemi Könyvtár nem zár be, csak átalakul.

Elterjedt a hír, hogy megszűnik az ELTE Központi Könyvtára. Valójában az átalakítás és megújulás szándékával zárták be ideiglenesen a nagyolvasót. A modernizációs törekvések hátterében azonban nemcsak a látogatói szokások és igények változása, hanem a pénzhiány is áll. Elsősorban a kevesebb intézményi és állami támogatás tett szükségessé a kreatív átszervezést. A könyvtár főigazgatója, Szögi László cáfolta azokat a híreket, melyek szerint véglegesen bezárnák az olvasótermet és báltermet alakítanának ki a helyén, de hozzátette, hogy az átalakítási tervek részben valóban az egyetem idei költségvetési megszorításainak ellensúlyozását szolgálják. A vezetőség kényszerű döntésének legfájóbb pontja a könyvtár dolgozói létszámának csökkentése mellett az, hogy az intézmény és a többi, a karoktól független szervezeti egység folyóirat-rendelését bizonytalan időre meg kellett szüntetni. A könyvtárat ez súlyosan érinti, hiszen Magyarországon egyedülállónak nevezhető folyóirat-állományából 309-et csak itt olvashattak a látogatók, kétszáznál is több volt az olyan lapok száma, amelyeket legalább ötven éve rendel a könyvtár, és közülük néhány majd kétszáz éve járt folyamatosan.

(KIT hírlevél, 2004/15. sz. április 14.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

NÉHÁNY PONTOSÍTÁS ÉS KIEGÉSZÍTÉS

Vida Ildikó: Kísérleti hivatkozási index összeállítása egy jogi könyvtárban (Könyvtári Figyelő, 2003. 3. sz. 555–559.p.) c. írásához

Nagy érdeklődéssel olvastam Vida Ildikó dolgozatát és a mögötte álló hasznos és eredményes kezdeményezést. Az itt következő észrevételek természetesen semmit sem vonnak le ezek értékéből. Kizárólag néhány fogalmi, ill. előzményi kiegészítéssel szeretnék hozzájárulni egy különben fontos és aktuális témához.

„*A módszer* [itt a szerző a szóban forgó indexelési módszerére utal] *a természettudományokban már régóta bevált, nemzetközi figyelőszolgálattal is alátámasztott, de a társadalomtudományokban, így pl. a jogtudományokban nincs tudomásunk a minősítés* és pályázatok alapjául szolgáló hivatkozási mutató létezéséről." – írta Vida Ildikó.

1. Az angol nyelvben eredetileg is különbséget tesznek a „reference" és a „citation" szavak között, és ezt – helyesen – a magyar nyelvben is alkalmazni kell a „hivatkozás" és az „idézet" szavak használatával. A kettő között a különbség csekély, de jelentős, főleg abból a szempontból, hogy a hivatkozást adják, az idézetet kapják a dolgozatok szerzői.
2. Eugene Garfield és intézménye (vállalata) az Institute for Scientific Information (ISI) (Tudományos Információs Intézet), Philadelphia, USA a hatvanas években találta fel és kezdte – párhuzamosan – publikálni az azóta is megjelenő három idézettségi indexet:
   a Science Citation Indexet (SCI), Természettudományi idézettségi indexet,
   a Social Sciences Citation Indexet (SSCI) – a Társadalomtudonmányi idézettségi indexet, valamint az
   Arts and Humanities Citation Indexet (A&HCI) – a Művészetek és humaniróák idézettségi indexet.

   Az SSCI – természetszerűleg – magában foglalja a jogi tudományokat is.
3. Ami a Garfield által leírt történeti hátteret illeti[1], nem a természettudományi idézettségi indexek előzték meg a többit, hanem pont fordítva, a jogi precedens volt a döntő, és Garfieldet a „Shepard Citations" (ami a jogi szakirodalom ún. precedens indexe, és jóval az ISI indexek megjelenése előtt született 1873-ban) a saját indexeinek feltalálásánál ihlette.

Braun Tibor
(MTA KSZI Tudományelemzési és Információtudományi Kutatócsoport)

[1] GARFIELD, Eugene: Citation indexing. Its theory and application in science, technology and humanities. John Wiley & Sons, New York, 1979. p. 7.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Általános kérdések

04/001

ALBERANI, Vilma – POLTONIERI, Elisabetta: Documentazione e scienza dell'informazione: interazioni con la biblioteconomia = Boll.AIB. 43.vol. 2003. 2.no. 189-211.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

A dokumentáció, az információtudomány és a könyvtártan egymásra hatása

Dokumentáció; Informatika; Könyvtártudomány

J. H. Shera 1968-ban megjelent szemléje részletesen áttekintette a könyvtártudomány, a dokumentáció és az információtudomány, e három egymással szorosan összefüggő terület akkori állását. Hasonlóan fontos volt a könyvtártudománynak a két másik szakterülethez való viszonyát elemző, történetüket az 1800-as évek első évtizedeitől 1980-ig áttekintő tanulmány, mely 1981-ben jelent meg A. Serrai tollából. Széleskörű szakirodalmi áttekintést végeztek Shera szemléjéből kiindulva, de Otlet dokumentáció-fogalmáig visszanyúlva a könyvtártudományban is megjelenő szociál-episztemológiáig követve nyomon a három szakterület fejlődését és egymásra hatását.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Történet

04/002

HOLLENDER, Martin: Auf Wiedersehen 1940 in Berlin. Die gescheiterten Planungen dür den 3. Internationalen Kongress für Bibliothekswesen und Bibliographie = BuB. 55.Jg. 2003. 7/8.no. 442-449.p.

Res. angol és francia nyelven

Viszontlátásra, 1940-ben Berlinben. Előkészületek a meghiúsult 3. nemzetközi könyvtárügyi és bibliográfiai kongresszusra

Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Konferencia -nemzetközi; Könyvtárügy története

Együttműködjön-e a könyvtárosok nemzetközi szövetsége a diktatúrában élő kollégákkal, ha ezzel a gesztussal akaratlanul is hozzájárul egy diktatórikus állam nemzetközi elfogadtatásához? Ez a kérdés merült fel 1935-ben az IFLA barceloniai kongresszusának záróülésén, amikor a német küldöttség vezetője, H.A. Krüss, (a berlini Állami Könyvtár főigazgatója), a német kormány nevében felajánlotta, hogy az 1940-re tervezett harmadik IFLA kongresszust Németországban, Berlinben és Lipcsében tartsák meg. (A németországi helyszínt az is indokolta, hogy 1940-ben készültek a könyvnyomtatás ötszáz éves évfordulóját megünnepelni.)

A javaslat, melyet bár a német állam tett, de egy szakmailag és emberileg köztiszteletben álló könyvtáros tolmácsolt, bizonytalanságot keltett. Az IFLA elnöke, W.W. Bishop, (a michigeni Egyetemi Könyvtár vezetője), az 1940-es kongresszust Angliába tervezte, az angolok azonban most jelezték: ha a hivatalos meghívás megérkezik, visszalépnek. Az IFLA-ban vezető szerepet játszó könyvtárosok véleménye megoszlott: C. Milam, az ALA vezetője a német meghívás visszautasítása mellett érvelt, W. Munthe, (oslói Egyetemi Könyvtár), viszont arra hivatkozott, hogy Németország kiközösítése a német könyvtárüggyel szoros kapcsolatban álló kisebb európai országok könyvtárosait elszigetelné Nyugattól, ami helyrehozhatatlan kár lenne.

1936-ban a nyugati világ részt vett a müncheni olimpián. 1938 júniusában, (két hónappal Ausztria bekebelezése után), az IFLA vezetősége hivatalosan is megkapta a német meghívást. Az angol-amerikai könyvtárosok kedvetlensége ellenére az IFLA szentesítette az 1940-es németországi kongresszus tervét. A téma a könyvtárak és az olvasók kapcsolata, ill. a fotográfiai és mikrofilmező eljárások könyvtári hasznosítása lett volna, 300 külföldi és 400 német résztvevőre számítottak. Bár 1939 márciusában a német csapatok bevonultak Prágába, és a Német Birodalomban pogromokat szerveztek, 1939 aug. 5-én Amsterdamban az IFLA vezetőségi értekezletének végeztével minden delegáció ezzel búcsúzott: „Viszontlátásra 1940-ben Berlinben!"

Ha nem tört volna ki néhány hét múlva a világháború, 1940 augusztusvégi napjaiban Berlinben, Lipcsében és Mainzban nemzetközi közönség részvételével ugyanolyan fényes és képmutató ünnepség káprázta volna el a világot, mint az 1936-os olimpia alkalmából, ezúttal nem a sport, hanem a könyvkultúra ürügyén. A megindult német offenzíva azonban elsöpörte az IFLA békésnek szánt terveit. Helyette Berlinben a Német Könyvtárosok Szövetsége tartott értekezletet, melynek elnöke, a nemzetiszocialista ideológiával maradéktalanul azonosuló C. Abb kijelentette, hogy a kongresszus elmaradásáért nem Németország a felelős, hanem az ellenséges külföld.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 33

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tudománymetria, bibliometria

04/003

COMBA, Valentina: La valutazione delle pubblicazioni: dalla letteratura a stampa agli open archives = Boll. AIB. 43.vol. 2003. 1.no. 65-75.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

A tudományos publikációk értékelése a nyomtatott irodalomtól a nyitott archívumokig

Bibliometria; Elektronikus publikáció

A publikációk és értékelésük fontos eleme valamely intézmény (vagy akár szerző) szakmai rangsorolásának. Az egyetemek a kutatók és a kutatói csoportok közötti, az elismerésért és az anyagi támogatásokért folyó versenyben is az egyik első bemutatandó referencia a publikációk jegyzéke. A publikációk értékelése lehet mennyiségi és minőségi, ez utóbbi egyik formája a *bibliometria,* melynek fő módszerei közé tartozik a hivatkozás-elemzés. E módszer az 1950-es évekre, *Garfield* tájékoztatástudományi tanulmányaira, és a tudományos kutatás tanulmányozását és értékelését segítő *Science Citation Index* megalkotására nyúlik vissza. Egyes szerzők viszont már akkor figyelmeztettek a hivatkozási mutatókkal való visszaélés lehetőségére. Újabban *Borgman* és *Furner* vizsgálta részletesen a hivatkozások fő okait, segítve elválasztani a valódi (tartalmi érdemű) hivatkozásokat az inkább személyes, szociális jellegűektől. Ugyancsak számos kritika éri a folyóiratok hatástényező (impact factor) alapján való értékelését.

Az elektronikus publikálás nyomán a helyzet részben megváltozott. A hivatkozások helyét betöltő hipertext-linkek ugyan éppen úgy készülhettek tudományos, „szociális" vagy éppen technikai indokok alapján, de az általuk nyújtott lehetőségek a kutatómunka, az új információk összegyűjtése és az értékelés szempontjából egyaránt óriási jelentőségűek. A világháló használatát vizsgáló bibliometriai kutatások, amit *webometriának* neveztek el, a hivatkozásokéhoz hasonló módon tudja mérni a használatot (ez lenne a „web impact factor"). Az elektronikus könyvtárban lehetővé válik minden egyes látogatás, használat nyomon követése, ezáltal a mutatók lényegesen pontosabb képet adnak az olvasói aktivitásról (talán el is lehetne nevezni olvasási tényezőnek a hivatkozási hatástényező helyett). Újonnan jelent meg az OpCit projekt CiteBase elnevezésű szoftvere, mely igen hasznosan alkalmazható az *Open Archive Initiative* keretében publikált és „ön-archivált" elektronikus dokumentumok használatának, „hivatkozottságának" mérésére, s így megfelel azon kutatók elvárásainak (és értékelési igényeinek) akik nem csak a nyomtatott vagy elektronikus folyóiratokban, hanem a nyitott archívumokban is publikálnak.

(Mohor Jenő)

04/004

MOROS, Ángel – BORDONS, María: La memoria de actividad como fuente de información bibliométrica en el estudio de una escuela politécnica superior = Rev. Esp. Doc. Cient. 26.vol. 2003. 2.no. 143-161.p. Bibliogr. 18 tétel.

Res. angol nyelven

Az évkönyv mint bibliometriai információforrás egy műszaki egyetem esetében

Bibliometria; Felsőoktatási intézmény

Az egyetemi évkönyvek, éves jelentések a bibliometriai adatoknak lényegesen teljesebb körét tartalmazzák, mint a számítógépes bibliometriai elemzések szokásos adatforrásai. Bár az adatok manuális összegyűjtése az évkönyvekből munkaigényes, az eredmény megéri a ráfordítást. A madridi III. Károly Egyetem műszaki szakirodalmi termése (cikkek) 76%-a jelenik meg nemzetközi, 24%-a hazai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

folyóiratokban. Az ISI a nemzetközi cikkek 65%-át tartalmazza, ám ez csak 46%-a az összes cikknek. Lényegesen kevesebb cikk jelenik meg az adatbázisokban az alkalmazott ismeretek köréből, mint az elméleti, „alaptárgyi" tanszékek publikációiból. A konkrét példa elemzése, az ISI-ből és az 1998-2001 közötti tanévek jelentéseiből vett adatok összehasonlítása igazolja, hogy az utóbbi forrás alapján az intézmény tudományos teljesítménye sokkal részletesebben és pontosabban mérhető.

(Autoref. alapján)

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Nemzetközi könyvtárügy

04/005

MARTIN, Robert S.: National planning for library and information services in the US: the role of the US Institute of Museum and Library Services = Alexandria. 15.vol. 2003. 2.no. 111-119.p. Bibliogr.

A könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások országos (szövetségi szintű) megszervezése az USA-ban. Az IMLS szerepe

Koordináció -belföldi; Középtávú terv; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások; Tervezés; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Az amerikaiakban igen nagy ellenérzés van a központosított kormányzati tervezéssel szemben és az USA alkotmánya is erősen korlátozza a szövetségi kormány szerepét. Ennek megfelelően a közszolgálatok legtöbbjében a központi tervezés lényegesen kisebb jelentőségű, mint a nyugati államokban általában. A könyvtári szolgáltatások tervezése pedig különösen decentralizált, abban mindössze három szövetségi szervnek van szerepe. Ezek a Kongresszusi Könyvtár (LC), a könyvtár- és információtudomány nemzeti bizottsága (*National Commission on Library and Information Science* – NCLIS) és a múzeumok és könyvtári szolgáltatások intézete (*Institute of Museum and Library Services* – IMLS).

A LC feladatköre, elsődleges célja (a könyvtári források és szolgáltatások biztosítása a Kongresszus számára) mellett, fokozatosan kiterjedt az egész nemzet szolgálatára, s átvette a nemzeti könyvtár szerepét. Szabványosítási tevékenységével, digitális projektjeivel, a könyvtárakat támogató szolgáltatásaival a LC nagyban hozzájárul az USA könyvtári fejlődéséhez, ám a központi tervezésben nem játszik jelentős szerepet, az nem is feladata.

A NCLIS-t 1970-ben hozták létre, hogy a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások tárgykörében a kongresszus és az elnök tanácsadója legyen. 1975-ben publikált, a *Könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások nemzeti programja felé: a cselekvés céljai* című tanulmánya a könyvtári szolgáltatások első országos tervének tekinthető. A következő években a tervezésről a megvalósításra helyeződött a hangsúly

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és számos fontos felmérést végeztek, valamint jelentős szerepük volt a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások 1979-es és 1991-es „Fehér Házi" konferenciáinak előkészítésében és lebonyolításában. Az utóbbi években is folytatta fontos kérdések vizsgálatát és jelentések publikálását pl. az internet-hozzáférés a közkönyvtárakban, a globális információs infrastruktúra, a szerzői jog, a kormányzati információpolitika témáiban, s egyik legfontosabb munkája a nemzeti könyvtár-statisztikai program koordinálása volt. Az IMLS független szövetségi ügynökség, mely jelenleg a múzeumok és könyvtárak pályázatok révén megszerezhető szövetségi támogatásának legfőbb forrása. Ez a támogatás azonban egy közkönyvtár működési költségeinek átlag 3%-át teszi ki: kb. 80% a helyi közösségi forrásokból, 10% állami pénzekből, 5-7% helyi adományokból, alapítványokból és saját bevételekből származik. Az iskolai és felsőoktatási könyvtárak esetében a szövetségi támogatás szerepe még kisebb, így a szövetségi támogatás leginkább a szabványok alkalmazásának előmozdítására, a „legjobb módszerek" terjedésének segítésére szorítkozik.

A könyvtárak anyagi ellátásában való szövetségi részvétel 1956-ban, a könyvtári szolgáltatásokról szóló törvény (*Library Services Act*) megalkotásával kezdődött. Ezt a törvényt azóta több változás érte, majd 1996-ban létrejött a múzeumi és könyvtári szolgáltatásokról szóló törvény részeként a szolgáltatásokról és a technológiáról szóló (*Library Services and Technology Act* – LSTA) is. Az IMLS leginkább a következő témákban nyújtott támogatást: könyvtári-informatikai képzés és továbbképzés; könyvtártudományi kutatások és a való élet tényleges problémáira megoldást nyújtó módszerek, azok tesztelése; a könyvtári anyagok állag-megóvása és digitalizálása; könyvtár–múzeum együttműködési modellek a közösség szolgálatában, a technológia használatával, vagy az oktatás segítésére. 2003-ban az IMLS összesen mintegy 243,8 millió dollárral támogatta a pályázó könyvtárakat és múzeumokat. A könyvtári szolgáltatások tervezéséhez – figyelembe véve a decentralizált megközelítést – az IMLS indirekt módon járul hozzá: az egyes tagállamok könyvtári adminisztrációjától kért öt éves tervet a LSTA-ban foglalt célok megvalósításáról, s ezek elemzése alapján és az államok könyvtárakért felelős tisztviselőivel együttműködve általános irányelveket dolgozott ki.

(Mohor Jenő)

04/006

GEORGY, Ursula: Wo das Lesen immer noch ein Luxus ist. Einblicke in das senegalesische Bibliothekswesen = BuB. 55.Jg. 2003. 7/8.no. 476-480.p.

Res. angol és francia nyelven

Ahol az olvasás még mindig luxus. Pillanatfelvétel Szenegál könyvtárügyéről

Általános helyzetkép; Egyetemi könyvtár; Könyvkiadás és könyvkereskedelem

A nyugat-afrikai Szenegál (kb. 10 millió lakos) a világ legszegényebb országai közé tartozik. Sokan agyag-, szalma- vagy bádogviskókban élnek, víz- és villanyvezeték nélkül. A hivatalos nyelv a francia, ezt azonban csak a lakosság 20%-a beszéli, a legnagyobb etnikai csoport a volof, ennek nyelvét 80% használja; az iskolákban mindkét nyelvet tanítják. A törvényben előírt iskolakötelezettség a gyakorlatban nem mindig érvényesül (sok helyen nincs is iskola vagy a távolabb élőknek megközelíthetetlen). Viszonylag magas oktatási színvonal található a katolikus területeken, ahol a misszionáriusok a 19. században különös gondot fordítottak az iskolákra, és fontos szerepet töltenek be a Korán-iskolák, ezek azonban gyakran csak a vallási ismeretek átadására szorítkoznak és az arab írást tanítják. Az analfabéták arányát a férfiaknál 53%-ra, a nőknél 72%-ra becsülik, de a funkcionális analfabétákkal együtt ez a szám jóval magasabb. A könyvtárügy féloldalas: a viszonylag fejlett egyetemi könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tárak mellett szinte teljesen hiányoznak a közkönyvtárak. A legnagyobb egyetem Dakarban működik, (22 ezer hallgató), itt a könyvtár modern, amerikai mintát követő épületében félmillió dokumentum és 1700 ülőhely található. Nemzeti könyvtár nem működik, jóllehet ennek kötelezettségét már 1976-ban törvény írta elő. A nemzeti könyvtári funkciók egy részét az országos levéltár látta el, csak 1996-ban határozták el önálló intézmény létesítését, de az építési költségek mindmáig hiányoznak. Mind a tíz tartományban található tartományi könyvtár, ezek azonban személyzeti- és pénzhiánnyal küszködő szegényes intézmények, némelyikben még ülőhely sincs a helybenolvasáshoz.

A közkönyvtárak ügye rendezetlen. Hiányzik ennek elsődleges alapja is, a nemzeti nyelvű irodalom: Szenegálban az írók többsége franciául vagy valamely más világnyelven ír. A 2,5 milliós Dakarban városi könyvtár működik nyolc fiókkal, a községek nagy része azonban ellátatlan. Az állami intézményeken kívül ezen a területen számos privát kezdeményezés is jelen van, pl. egy alapítvány (ASAFODEB) 20 községi könyvtárat létesített és tart fenn, s ezen kívül tíz „szekrénykönyvtárat" vándoroltat faluról-falura. Ezek főleg gyakorlati tudnivalókat közlő irodalmat tartalmaznak: brossúrákat a kútásásról, a betegségekről, a higiéniáról, az élelmiszerek elkészítéséről stb.

2001-ben a kultuszminisztérium irányelveket adott ki a könyv- és az olvasáskultúra fejlesztéséről. A következő fő célokat jelölték meg:

- A szenegáli írók műveikkel járuljanak hozzá a nemzeti irodalom fejlesztéséhez.
- A nemzeti könyvtermelés mennyiségi és minőségi növelése.
- A nemzeti könyvtárügy kialakítása a kötelespéldány segítségével.
- A könyvek árának csökkentése az adó- és hitelrendszer módosításával.
- Nemzeti stratégiai program kidolgozása az olvasás népszerűsítése, a könyvtárügy és a könyvkereskedelem fejlesztése érdekében.
- A könyvkultúra és az olvasás népszerűsítése a médián keresztül.

Félő, hogy a reményt keltő kezdeményezést az állam nyomosztó pénzügyi gondjai zátonyra fogják juttatni.

(Katsányi Sándor)

04/007

SEMENOVKER. B.A.: Bibliotečnoe delo v Mongolii = Bibliografiâ. 2003. 4.no. 107-110.p.

Könyvtárügy Mongóliában a kezdetektől fogva napjainkig

Könyvtárügy

A referált cikk opponensi vélemény R Ar'aabal *A mongol könyvtárügy* c. kandidátusi disszertációjáról, amelyet főként azért illet dicséret, mivel ilyen összefoglaló jellegű, a mongol könyvtárügy múltját, jelenét és jövőjét egyaránt vizsgáló monográfia még nem született.

Amit a szóban forgó opponensi vélemény magáról a disszertáció témájáról tükröz, az a következő:

A mongol könyvtárak kezdetei az írásbeliség megjelenésével esnek egybe (9-11.sz.). A következő szakasz a 13. századtól a 20. század elejéig tartott (a Cin dinasztia bukásáig).

Az ország 1921 októberében lett független köztársasággá, s szocialista jellegéből következett, hogy szükségesnek tartva az építésben való könyvtári részvételt, már ugyanez év novemberében létrehozta a mai nemzeti könyvtár elődjét, az első állami könyvtárat. A mongol könyvtárügy a továbbiakban (1990-ig) szovjet minták szerint fejlődött. Hozzájuk képest sajátossága: az ország pásztorkodó jellegéből következően a vándorkönyvtárak nagy száma és jelentősége volt.

1991-ben Mongólia is a kapitalizmus útjára lépett. E fordulat utáni első években, akárcsak másutt,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nagy könyvtárügyi válság következett be minden lényeges működési és feltételi mutató drasztikus csökkenésével. Újabban javultak a feltételek, s egyes helyeken és vonatkozásokban az 1990 előtti eredményeket sikerült elérni.

Kívánatos, hogy az ország jellegére való tekintettel fennmaradjon (vagy csak kevéssé változzék) a könyvtárak hálózati szervezete. Ezzel párhuzamosan napirendre került a könyvtárügy műszaki korszerűsítése (jellemző: az első számítógép a mongol könyvtárügyben 1992-ben jelent meg), illetve az ország fokozatos bekapcsolódásának kérdésköre a világ információáramlásaiba. Az ország eközben továbbra is számít az orosz könyvtárügy segítségére és együttműködési készségére.

(Futala Tibor)

Lásd még 8-9, 56

Együttműködés

04/008

CAIDI, Nadia: Cooperation in context: library developments in Central and Eastern Europe = Libri. 53.vol. 2003. 2.no. 103-117.p. Bibliogr.

Együttműködési modellek a könyvtárügy fejlesztésében Közép- és Kelet-Európában. Négy ország (Csehország, Szlovákia, Lengyelország és Magyarország) gyakorlatának összehasonlítása

Együttműködés -belföldi; Felmérés; Könyvtárpolitika; Modellálás

A cikkben tárgyalt négy közép- és kelet-európai ország (Magyarország, Lengyelország, Cseh Köztársaság és Szlovákia) tudományos és egyetemi könyvtárai jelentős változásokon mentek keresztül a 90-es évek elején kezdődött gazdasági-politikai átalakulások óta. 1999-ben 49 jelentős könyvtárpolitikussal készítettek interjúkat, amelyekből kiderült, hogy a négy ország könyvtáraiban végbement változások „kulcsszava" az együttműködés és a forrásmegosztás. Az egyes országok közös jellemzőit és különbségeit négy területen vizsgálták: centralizáció illetve decentralizáció, egyéni illetve közös célok, termék- illetve folyamat-orientáció, globális illetve helyi szempontok érvényesülése. Az együttműködés változó természetét tükrözik a beszélgetések nyomán kikristályosodott együttműködési modellek: „mesterséges", „vitatott", „irányított" és „önkéntes". Az eredmények fényében kérdések merülnek fel arról, hogy külső vagy belső erők játszották-e a főszerepet az új együttműködési és forrásmegosztási modellek kialakulásában.

(Autoref.)

04/009

SPRÖGEL, Katja: Auslandskontakte stärker fördern. Bibliothekarische Zusammenarbeit mit Frankreich: Stand und Perspektiven = BuB. 55.Jg. 2003. 9.no. 554-560.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

Német és francia könyvtárak együttműködése: helyzetkép és perspektívák

Együttműködés -nemzetközi

A negyven évvel ezelőtt kötött „Elysée Treaty" óta sok területen fejlődtek a német–francia kapcsolatok. A német könyvtárosok érdeklődése a francia fejlemények iránt különösen a 80-as években erősödött fel, amikor Franciaországban fellendült a közkönyvtárak fejlődése és terjeszkedése. Azóta, bár az érdeklődés csökkent, még mindig sok könyvtár és könyvtári szervezet ápol partnerkapcsolatokat francia intézményekkel. Ebből a szempontból legfejlettebb a felső Rajna tartomány, ahol régi hagyománya van a határon túli kapcsolatok ápolásának. A Goethe Intézet jelenlegi erőfeszítései nyomán az együttműködési törekvések erősödése várható.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/010

SHACHAF, Pnina: Nationwide library consortia life cycle = Libri. 53.vol. 2003. 2.no. 94-102.p. Bibliogr.

Az országos könyvtári konzorciumok fejlődési szakaszai

Egybehangolt állományalakítás; Együttműködés -belföldi; Modellálás

Az utóbbi évtizedben a világ sok országában alakultak országos beszerzési konzorciumok. A politikai, társadalmi és kulturális környezet különbségei ellenére fejlődésükben sok a közös vonás.

Nyolc országos könyvtári konzorcium (Ausztrália: CAUL CEIRC, Brazília: ANSF, Egyesült Királyság: JISC DNER/NESLI, Izrael: MALMAD, Kína: CALIS, Mikronézia: FSM, Olaszország: INFER, Spanyolország: REBUIN) fejlődését vizsgálták és modellezték ökológiai megközelítésben az Information Technology and Libraries hét esettanulmányából kiindulva a Potter-féle hat elemzési kritérium (résztvevők köre, fő cél, a magalakulás indítéka, finanszírozás, az adott állam nagy felsőoktatási könyvtárainak részvétele, irányítás) és Van De Ven szervezetelemzési szempontjai (homogenitás, domén, a külső környezet figyelembe vétele, stabilitás, forrásmegosztás, a hálózat mérete és a tagok közötti átfedés) szerint.

A konzorciumok tagjainak száma 6-tól 175-ig terjedt, „kora" néhány hónapostól több évesig. Irányításuk, szervezeti felépítésük, szolgáltatásaik köre igen sokféle. Hasonlóak abban, hogy megegyeznek a céljaik (a hozzáférés javítása, közös licenckezelés, a költségek csökkentése, közös katalógus a könyvtárközi kölcsönzés megkönnyítésére, bizonyos esetekben helyi adatbázisok építése).

A fejlődési folyamatot az elemzés négy, 1.embrionális (Mikronézia, Olaszország, Spanyolország), 2. korai (Brazília), 3. fejlődő (EK, Izrael, Kína) és 4. érett (Ausztrália) szakaszra osztotta. Létezik egy ötödik szakasz is, ez egyrészt a meglévő struktúrák felbomlásával, másrészt a metakonzorciumok létrejöttével jellemezhető (Farmington-terv, CISTI, ICOLC, EIFL).

Az embrionális szakaszban – amely legalább két évig eltart – informális, önkéntes hálózatépítés, a bevált gyakorlatra vonatkozó adatgyűjtés, finanszírozási előkészítés folyik. A konzorciumoknak erős belső vezetésre van szükségük, és a külső tényezők befolyása erőteljesen érvényesül.

A korai fejlődés (más néven kipróbálás) egy-három éves időszakában a konzorciumot tagkönyvtárak alkotják, amelyek külső forrásokkal igyekeznek az embrionális szakaszban kitűzött célokat megvalósítani. Ilyenkor alakul ki a konzorcium szervezete, költségvetése, kapcsolatrendszere és szolgáltatásai. A közös előfizetések egy része nemzetközi bibliográfiai adatbázisokra, más részesük helyi szolgáltatásokra vonatkozik.

A harmadik, legfeljebb öt évig tartó fejlődő szakaszt egyrészt önbizalom, másrészt bizonytalanság jellemzi. Külső forrásokat keresnek a működés fejlesztése, a tagság növelése és a szolgáltatások bővítése céljából. Ilyenkor alakul ki a működési rutin és az irányítás struktúrája, amelyek a konzorcium működőképességét és stabilitását biztosítják.

Az érett szakaszt, amely több évig is fennállhat, az ausztrál konzorcium példáján és a Potter-féle jellemzők segítségével öt amerikai konzorciumon vizsgálták. A konzorciumok tevékenységét általában a következők jellemzik: központi katalógusok, könyvtárközi kölcsönzés, közös előfizetés e-forrásokra, az Internet-hozzáférés támogatása, hardvervásárlás. A finanszírozásnak több formája lehetséges, ideális esetben a konzorcium már független a külső pénzügyi forrásoktól. A költségvetés jelentős részét a tagsági díjak és a szolgáltatásokért kapott díjak teszik ki. Ezt a szakaszt teljesítménymérés és -értékelés jellemzi.

A metakonzorciumok időszakát az esettanulmányok még nem tárgyalták, a szakirodalom sem tanulmányozta. Ez a szakasz nem szükségszerűen a negyedik szakasz után következik be. Ha mégis ak-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kor, az egyik út az, hogy csökken a konzorcium működőképessége. Az országos vagy állami konzorciumok kudarcának példája az amerikai Farmington-terv és NCLIS, a kanadai CISTI és a nemzetközi USBE. A második út a konzorciumok konzorciumának megalakulásához vezet, ilyen az ICOLC és az EIFL. Új konzorciumként ugyanazok az előrelátható fejlődési szakaszok, mint amelyeket eddig ismertettünk.

További vizsgálatokra van szükség az előzetes modellek igazolására: az adatgyűjtés bővítésére primér adatokkal, a mennyiségi megközelítés kiegészítésére más adatgyűjtési módszerekkel és további minőségi elemzésre.

(Hegyközi Ilona)

04/011

VINCENTI, Raffaella – CONTIGIANI, Giovanna: La rete URBS: breve bilancio di dieci anni vita = Boll.AIB. 43.vol. 2003. 1.no. 77-82.p.

A római tudományos könyvtárak együttműködési hálózata tíz éves működésének rövid mérlege

Együttműködés -helyi; Gépi könyvtári hálózat; Tudományos és szakkönyvtárak

Az URBS (*Unione Romana Biblioteche Scientifiche* – a tudományos könyvtárak római egyesülése) 1992-ben a római amerikai, angol, dán, norvég és svéd tudományos intézetek valamint a Vatikáni Könyvtár együttműködéseként jött létre, a régészeti, történelmi és művészettörténeti intézetek nemzetközi uniója segítségével, bár egy közös katalógus létrehozásának gondolata már a nyolcvanas években felmerült. Az említett öt könyvtár már 1990-ben lehetőséget kapott a Vatikáni Könyvtártól, hogy használja annak szerverét, illetve az akkor ott működő Geac8000 rendszert.

Ma az URBS hálózatnak 16 tagja van, 13 ország (Ausztria, Dánia, Hollandia, Finnország, Franciaország, Nagy Britannia, Németország, Norvégia, Olaszország, Spanyolország, Svédország, USA, Vatikán) római tudományos intézete, továbbá a Vatikáni Könyvtár mellett három vatikáni intézmény, illetve egyetem. A hálózat szervere és technikai irodái a Vatikáni Könyvtárban vannak. Adatbázisa jelenleg több mint 900 ezer rekordot tartalmaz monográfiákról, nyomatokról, térképekről, zeneművekről és elektronikus dokumentumokról, valamint közel 18 ezer periodikumról, melyek egy része külső adatbázisokból (OCLC, RLIN, PICA) származik. OPAC-ja a *www.urbs.vatlib.it* címen érhető el.

(Mohor Jenő)

Lásd még 42

Jogi szabályozás

04/012

RUSSEL, Carrie: Fair use under fire = Libr.J. 128.vol. 2003. 13.no. 32-34.p.

Veszélyben a méltányos használat: a „digitális jogok" védelmére használt technológiák hatása

Elektronikus publikáció; Szerzői jog; Szoftver

A „méltányos használat" az Egyesült Államok szerzői jogi törvényében (is) azt jelenti, hogy egy-egy mű meghatározott részeinek felhasználása annotáció, ismertetés, kritika, tanítás, tudományos munka és kutatás céljára engedélyezett a szerzői jogok tulajdonosának előzetes engedélye nélkül. Az „első vásárlónak" pedig joga van az általa megvásárolt művet kölcsönözni, bérbe adni, eladni, elajándékozni. Ezek nélkül a jogok nélkül a könyvtár nem biztosíthatna hozzáférést legálisan megvásárolt állományához, nem kölcsönözhetné a műveket, nem adhatná el az állományból kivont műveket, és nem kaphatna ajándékkönyveket senkitől.

A DRM (Digital Rights Management), a digitális jogkezelés jelenlegi rendszere azonban súlyosan ve-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szélyezteti a könyvtárak és felhasználók jogait, az információhoz való hozzáférés szabadságát. A digitális szerzői jogok tulajdonosai ugyanis pillanatnyilag nem különböztetik meg az illegális hozzáférést a méltányos használattól. A digitális tartalmakat egyre újabb eszközökhöz és szoftverekhez kötik, és különböző feltételeket szabnak a felhasználók számára – például valamilyen módon azonosítaniuk kell magukat a felhasználás előtt. A DMCA (Digital Millennium Copyright Act), a milleniumi digitális szerzői jogi törvény pedig szigorúan tiltja bármilyen, a szerzői jog védelmét szolgáló számítógépes kód feltörését. Ennek alapján fogott perbe egy tizenöt éves norvég fiút az amerikai filmesek szakmai egyesülete, az MPAA (Motion Picture Association of America), mert egy legálisan megvásárolt mozifilm kódját feltörte, hogy meg tudja nézni saját számítógépén. Egy szövetségi bírósági határozat szerint pedig, egy internet szolgáltató köteles volt kiadni egy illegális file-használattal gyanúsított személy adatait. Ennek jegyében, ha pl. egy könyvtár egy ilyen olvasó nevét nem hajlandó kiadni, bűnsegédi bűnrészességgel vádolhatják meg. Felmerült már olyan javaslat is, hogy a szerzői jog tulajdonosának egyszerűen legyen joga a törvénytelen magatartást tanúsító használó számítógépét tönkretenni. El lehet képzelni, hogy mivel járna ez egy könyvtár esetében, – ha egy használója kalózkodik, nem ő, hanem a könyvtár veszítené el számítógépét.

A könyvtárak megértik és méltányolják a jogtulajdonosok érdekeit. Azonban a jelenlegi és egyre szigorodó hozzáférési feltételek hosszú távú hatása katasztrofális lehet. Akadályozza az információkhoz való egyenlő hozzáférés jogát, gátolja az információ-technológia forradalmi fejlődése által biztosított hozzáférési lehetőségek kiaknázását, lehetetlenné teszi az információs tartalmak archiválását – így végeredményben az oktatás és a kulturális fejlődés akadályává válhat.

A megfelelő digitális jogkezelés kialakítása tehát a könyvtárosok és használóik alapvető érdeke. A jogtulajdonosok és a felhasználók érdekei közötti helyes egyensúlyt megtartó megfogalmazása nem egyszerű feladat. Tartalmaznia kell a méltányos használat lehetővé tételén, az első vásárló jogain kívül a felhasználó személyiségi jogainak védelmét is. Ígéretesnek tűnik az internet használatot oktató és kutató intézmények számára kidolgozott új kezdeményezés, egy „közvetítő szolgálat". Lényege, hogy egy közvetítő szoftver segítségével segítenek a felhasználónak az általa igényelt dokumentumhoz való legális hozzáférésben, miközben a felhasználó személyes adatait bizalmasan kezelik.

(Fazokas Eszter)

04/013

SUBBA RAO, Siriginidi: Copyright: its implications for electronic information = Online Inf.Rev. 27.vol. 2003. 4.no. 264-275.p. Bibliogr.

Szerzői jog: történeti áttekintés és elektronikus információk

Elektronikus publikáció; Információtechnológia; Szerzői jog

A cikk áttekinti a szerzői jog történetét és az elektronikus információkkal való kapcsolatát. Felsorolja a nemzetközi szerzői jogi megállapodásokat, és ismerteti a szerzői jog védelmének helyzetét az egyes országokban, beleértve a szerzői jog törvényes szabályozásának állapotát, a szerzői jog megsértésének fogalmát, területét, szankcióit és arányait, valamint a jogtalan szoftverhasználatból eredő veszteségeket. Tárgyalja az elektronikus információk, az internet és a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások szerzői jogi vonatkozásait. Foglalkozik a szerzői jog védelmének digitális technológiáival is (ECMS, vízjel, ujjlenyomat és digitális aláírás. Arra a következtetésre jut, hogy a az információs technológia fejlődésével a szerzői jogi törvények nem tűntek el, és szükség van egy globalizált IPR rendszer kifejlesztésre.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárosi hivatás

04/014

GEBOLYS, Zdislaw: Kodeksy etyki zawodowej bibliotekarzy w Europie = Bibliotekarz. 2003. 9.no. 10-16.p. Bibliogr.

Európai könyvtárosok szakmai etikai kódexei

Könyvtárosetika

A modern értelemben vett etikai kérdések a 17/18. század fordulója óta a könyvtáros szakma valamennyi nemzedékének körében újra és újra felvetődnek. A kérdéskör nagy alapvetői között Gabriel Naudet és Gottfried Wilhelm Leibnizet tiszteljük. Későbbi „zászlóvivők": Michael Denis, Martin Schrettinger, Friedrich Adolf Ebert, Julius Petzhold. A lengyel szakemberek sem maradtak ki az „etikusok" sorából (Joachim Lelewel, Karol Estreicher, Stanislaw Dunin-Borkowski, Maksymilian Sobeszczanski). Amerikában az ALA vált az etikai kérdések gondozásának fő letéteményesévé. Az etikai problematika etikai kódexekben nyer rendszerint pozitív végkifejletet.

Európában 15 országban létezik elfogadott etikai kódex (1983: Nagy-Britannia, 1992: Horvátország, 1993: Hollandia, 1995: Izland és Szlovénia, 1996: Ukrajna, 1997: Olaszország és Svájc, 1999: Oroszország, Észtország, Portugália, 2000: Moldávia, 2002: Norvégia, 2003: Franciaország).

Ázsiában 10 ország (Izrael, Hongkong, Indonézia, Dél-Korea, Fülöp-szigetek, Sri Lanka, Japán, Malájföld, Szingapúr és Thaiföld), Amerikában 7 (USA, Kanada, Mexikó, Jamaica, Costa Rica, Chile és Argentína), Afrikában 2 (Uganda és Dél-Afrika), továbbá Ausztrália és Új-Zéland rendelkezik ilyen dokumentummal.

Európában több ország (pl. Csehország, Lengyelország) munkálkodik etikai kódex „tető alá hozásán". Dánia és Luxemburg „kódexellenes". Németország és Spanyolország közömbös a kérdést illetően.

A szerző dolgozatát részint szakirodalomból, részint egy nem túlságosan sikeres kérdőíves felmérés alapján állította össze azzal a céllal, hogy a lengyelországi előkészületekhez szolgáltasson háttéranyagot. Ennek megfelelően a 15 európai kódexet a következő szempontok szerint vizsgálta:

- milyen a szerkezetük (rendkívül változatos),
- milyen elveket rögzítenek (a könyvtáros viszonya az olvasókhoz, más könyvtárosokhoz, a dokumentumokhoz, az információkhoz, az internethez),
- milyen értékek meglétét követeli meg (a szolgáltatások magas színvonalát, hozzáférhetőséget, a hozzáférés szabadságát, a cenzúranélküliséget, az adatok bizalmasságát, a szerzői jogvédelmet, állandó önképzést, a munkatársak tiszteletét, a szakmai színvonalat), illetve miket tilt (a bármiféle diszkriminációt, a pártszerűséget, a privát érdekek érvényesítését).

Ezt a feladatot szerzőnk táblázatok, illetve a megfelelő rovataikba beleírt „plusz" és „mínusz" jelek révén oldja meg.

(Futala Tibor)

04/015

SLIPKO, Tadeusz: Bibliotekarz wobec wartosci, ale jakich = Bibliotekarz. 2003. 9.no. 16-19.p.

Könyvtáros az értékek vonzásában. De milyenekben?

Könyvtárosetika; Könyvtárosi hivatás

Az alábbiakban ismertetett cikk szerzője jezsuita. Arra a kérdésre keresi a választ, hogy a könyvtáros milyen értékek környezetében teljesíti-teljesítheti szakmai kötelezettségeit.

A filozófiában az érték a 19. század közepén vált a mai értelemben vett és intenzíven kutatott fogalommá. Szerzőnk Max Scheler értékfilozófiájának meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

állapításai felől közelít a könyvtárosok értékszolgálatának felvázolása felé.

Scheler az érték négy szintjét különbözteti meg, úm.

- az elégedettség és a lelki békesség érzetét,
- a vitális értékeket, köztük az egészséget, erőt és gazdagságot,
- a lelki értékeket, nevezetesen a megismerési, esztétikai, morális és jogi értékeket,
- a vallási értékeket, amelyek a Legfőbb Szellemre összpontosítanak.

A könyvtárosra – könnyű belátni – nem jellemző az értékek első és második szintje, természetesen a negyedik se. Maradnak hát számára a lelki értékek, mégpedig abban a változatosságban, amelyet Scheler határoz meg ezen a szinten.

A könyvtáros foglalkozási aktivitását a maximális elvontsággal értelmezett „könyv" határozza meg, amely az adott társadalom civilizációs fokától függően valamely gyűjtemény, azaz egy „könyvtár" része.

A dolog lényegét azonban csak akkor ragadhatjuk meg, ha az említett gyűjtemény tartalmi összetételéről beszélünk, amely az értékek sajátos mikrokozmosza, hisz valamennyi értékszint megjelenik benne.

A nyomtatott vagy kéziratos „igét" tartalmazó „könyv" az emberi alkotómunka fontos termékévé válik. Ezáltal határoztatik meg egyszersmind a „könyv" helye és szerepe, konkrétan a könyvtári könyv és a könyvtáros helye és szerepe a társadalom életében.

Erről az elméleti bázisról kiindulva lehet azután vizsgálni és részletezni minden konkrét eseményt, jelenséget és folyamatot értékfilozófiai szempontból.

(Futala Tibor)

Oktatás és továbbképzés

04/016

WOŹNICZKA-PARUZEL, Bronisława: Experiences of library and information science (LIS) studies accreditation in the context of quality assurance systems in Poland = Educ.Inf. 21.vol. 2003. 1.no. 49-57.p. Bibliogr. 9 tétel.

Lengyel tapasztalatok a könyvtárosképzés minőségének biztosítása és a programok akkreditációja terén

Hatékonyság; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Szakfelügyelet

Lengyelországban 12 felsőoktatási intézményben folyik könyvtárosképzés. Ezek közül eddig hat ment keresztül akkreditációs felyamaton, amely 2002. februárjában kezdődött, és májusig tartott. Ezek az intézmények háromféle képzési programot kínálnak: 1) Két részből álló képzés (három év alsóéves plusz két év posztgraduaális), 2) könyvtári szakosodás más tanszékeken (történelem, nyelvészet stb.) magiszteri programokkal, 3) posztgraduális tanulmányok. A szerző először röviden felvázolja azoknak az intézményeknek a történetét, amelyeket a felsőoktatás minőségének felmérésére hoztak létre, majd ismerteti működésük alapjait. Ezek a következők: az 1998-ban alapított UKA (Uniwersytecka Komisja Akredytacyna – Egyetemi Akkreditációs Bizottság) és a 2002-ben alapított PKA (Panstwowa Komisja Akreytacyna – Állami Akkreditációs Bizottság). Ezután bemutatja a könyvtártudományi akkreditáció folyamatát Lengyelországban, az értékelés fő alapelveit, és az eddig felmerült problémákat.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/017

BALL, Rafael: Libraries and distance education – a German view = Libri. 53.vol. 2003. 2.no. 71-81.p. Bibliogr.

A könyvtárak és a távoktatás Németországban

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Oktatás információellátása; Szolgáltatások; Távoktatás; Továbbképzés

Az információ-alapú társadalom felé vezető úton az adatok, az információk és az ismeretek mennyisége egyre nagyobb lesz. Ugyanakkor a technológia is fejlődik, ami egyrészt megkönnyíti az adatfeldolgozást, ám másrészt az információk és ismeretek hozzáértő kezelését és menedzselését kívánja meg. A digitális, multimédiás információforrások megléte támogatja a távoktatást és a decentralizált tanulást is. A könyvtár, mint az ismeretek, a tudás fizikai lelőhelye helyett az elektronikus információk, a multimédiás tanítás és tanulás könyvtára szerepel. Ennek következtében a használóknak kielégítő információs írástudást kell szerezniük, a könyvtáraknak pedig aktívan be kell kapcsolódniuk a távoktatásba, és annak megfelelő szolgáltatások sorát kell nyújtaniuk.

Németországban az egyik legsikeresebb távoktatási, illetve elektronikus tanulási forma a könyvtárosok számára informatikai, hálózati (internet, web) továbbképzést nyújtó „bibweb" projekt. Sikerét jelzi, hogy az abban részt vevők 69%-a szerint e módszer javította a tanulás hatékonyságát, 91%-uk szívesen venne részt más internet-alapú tanfolyamon is, 58%-uk szerint a kiegészítő eszközök, mint a „forró drót" és a „chat-szoba" hasznosan segíti a munkát. Ám az is igaz, hogy 40%-uk a feladatokat nem online módon, hanem „kiprintelt" feladatlapokon oldotta meg, és 43,7%-uk nem folytatott elektronikus levelezést a távolban lévő tanulótársakkal, csak a helyben lévő kollégákkal beszélt. Azaz a távoktatásban, az elektronikus tanulásban rejlő lehetőségeket nagyra értékelik, de alig használják ki. A könyvtárak tekintetében a távoktatás módszerei nemcsak a könyvtárosok továbbképzésére használhatók, de messzemenően alkalmasak az olvasók tájékoztatására, a használó-képzésre is.

Első pillantásra a könyvtár klasszikus küldetése és a távoktatás, az e-tanulás között nem látszik összefüggés: a hálózaton elérhető (online) vagy a floppyn, CD-ROM-on, DVD-n terjesztett (offline) tananyag megszerezhetősége nem függ a könyvtár lététől. Ám ha feltételezzük az egyetemen a könyvtár, a számítógép-központ és az oktatási (didaktikai) központ középtávú konvergenciáját, a könyvtár szerepe világosabbá válik. A német rektori konferencia ajánlásai között szerepel az említett központi egységek tevékenységének egymás hatását is erősítő javítása, a tudományos tanács pedig az elektronikus tananyagoknak az egyetemi tanmenetekbe való nagyobb integrációját szorgalmazza. A különféle e-tananyagok fejlesztése a könyvtári és dokumentációs módszereken és ismereteken alapul, a hagyományos oktatásnak a távoktatással való kombinációjának trendje pedig még fontosabbá teszi a könyvtárnak az e-tananyagokat szállító, szolgáltató és őrző szerepét.

A felsőoktatásban a távoktatás számos lehetőséget rejt, melyek csak akkor használhatók ki, ha van olyan központi hely, ahol összegyűjtik, rendezik (strukturálják) és hozzáférhetővé teszik ezeket az anyagokat az oktatók és a hallgatók számára. A távoktatás és az e-tanulás produktumaival kapcsolatban a könyvtár teendői a következők: azonosítja az ilyen termékeket és forrásaikat; katalogizálja azokat meta-adatok és tárgyszavak segítségével; minőségi ellenőrzést biztosít a külső eredetű e-tananyagokkal kapcsolatban; biztosítja a „termékekhez" való hozzáférés technikai feltételeit; az e-tananyagokhoz igazodva fejleszti az elektronikus környezetet; koordinálja az e-tanulási programok feldolgozását, alkalmazását, védelmét. Az USA felsőoktatási és szakkönyvtárainak egyesülete irányelveket dolgozott ki a távoktatással kapcsolatos könyvtári szolgáltatásokról. Ezek közt szerepel a referensz-jellegű

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

segítség; a számítógépre alapozott bibliográfiai és tájékoztató szolgáltatások; az intézményi és más hálózatokhoz (beleértve az internetet) való megbízható, gyors és biztonságos hozzáférés; a távoktatásban részt vevők szükségleteit figyelembe vevő könyvtárhasználói oktatás, a megfelelő információs jártasság kifejlesztésére; a nem-nyomtatott ismerethordozók használatának segítése és oktatása; könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatás; azonnali dokumentum-ellátás; megfelelő nyitvatartási idő; a könyvtári szolgáltatások promóciója a távoktatás résztvevői körében.

Mindezek alapján valósulhat meg a távoktatás és a könyvtári informatikai környezet sikeres integrációja, és jöhet létre az oktatás és a tanulás minőségileg új formája.

(Mohor Jenő)

04/018

LOUGHRIDGE, Brendan: Life after Sheffield: follow-up studies of Masters graduates = J.Libr.Inf.Sci. 35.vol. 2003. 3.no. 165-170.p. Bibliogr.

Mi lett a végzett hallgatókkal? A Department of Information Studies (Sheffield) volt diákjai körében végzett követéses vizsgálatok eredményei

Hatékonyság; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Munkakör; Tanterv, óraterv

A szakmai és felsőoktatási képzőhelyek munkájának értékeléshez hozzátartozik, hogy a gyakorlatban dolgozók igényeit és preferenciáit megvizsgálják, nemcsak azért, hogy a gyakorlat követelményeivel tisztában legyenek, hanem azért is, hogy az akkreditációs testületek követelményeinek meg tudjanak felelni.

A sheffieldi egyetem információtudományi tanszékének szervezésében 1973 óta rendszeres felmérést végeznek a végzettek körében, és az eredményeket most, a tanszék fennállásának 40. évfordulója alkalmából összegezték. A hasonló vállalkozások közül ez a vizsgálatsorozat azáltal emelkedik ki, hogy hosszú ideje zajlik, homogén megközelítésben, nagy a megkérdezettek száma, és magas a válaszolók aránya. Figyelembe kell venni azonban, hogy főként azokat tudták elérni, akik a könyvtári területen maradtak, vagy végzésük óta ugyanazon a munkahelyen dolgoznak.

A végzettek munkahelyeit, karrierjük alakulását, mobilitását, tapasztalatait és munkaköreit vizsgálták, valamint azt, hogy a tanultak mennyire bizonyulnak értékesnek és relevánsnak szakmai pályafutásuk során, és mennyire elégedettek első és további munkahelyükkel és munkakörükkel. Összességében a megkérdezettek pozitívan értékelték az oktatási programok minőségét, úgy vélték, hogy kellő alapot kaptak szakmai pályafutásuk elindításához, és egész pályafutásuk során támaszkodni tudtak a Sheffieldben tanultakra. Emellett hasznos, pozitív irányultságú és lelkes javaslatokat is tettek arra nézve, hogy a tanszék hogyan tervezze meg további tevékenységét. A végzettek elégedettsége aszerint változott, hogy milyen munkakörben és milyen ágazatban alkalmazták őket.

(Hegyközi Ilona)

04/019

MEDIAVILLA, Cindy: FILLing in the public-librarian ranks = Am.Libr. 34.vol. 2003. 6.no. 61-62.p.

Gyakornokok elhelyezése közkönyvtárakban: az amerikai FILL program bemutatása

Gyakorlati képzés; Közművelődési könyvtár

Michael McGrorty már ötödik foglalkozásánál tart, de ennek minden mozzanatát élvezi; volt már tengerész, szakszervezeti alkalmazott, magándetektív, könyvtári kisegítő a Rutgers egyetemen és egy dél-kaliforniai képviselő beszéd-írója. 2001 őszétől a San José Állami Egyetem (SJSU) könyvtár-és információtudományi tanszékének távoktatási programjában vesz részt, és azóta teljesen megváltozott az élete. Kezdetben minden könyvtáros pálya szimpatikus volt neki, de amióta az innovatív FILL

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(From Interns to Library Leaders = Gyakornokból könyvtárvezető) programba bekapcsolódott, amely a hallgatóknak fizetett gyakornoki állást biztosít Los Angeles körzetében, csakis közkönyvtárban szeretne dolgozni.

A FILL program 2001-ben indult, abban az időben, amikor a könyvtáros-hiány már kritikus méreteket öltött Kalifornia közkönyvtáraiban. Harminckét közkönyvtár konzorciuma, a Metropolitan Cooperative Library System (MCLS) 50 ezer dollárt szavazott meg egy gyakornoki programra, emellett még egy állami támogatást is megpályáztak, egy olyan modellértékű program kidolgozására vállalkozva, amely Kaliforniában bevezethető lesz. Az első 15 FILL gyakornok 2002 januárjában kezdett dolgozni. (A program azokra a gyakorlati lehetőségre épít, amelyet az SJSU és az UCLA könyvtártudományi tanszékei biztosítanak hallgatóiknak. Krediteket szerezhetnek a könyvtári gyakorlat során, de az utóbbi időben a közkönyvtári gyakorlat iránt megcsappant az érdeklődés.) A diákoknak 120, illetve 135 órát kell dolgozniuk valamelyik MCLS tagkönyvtárban. A gyakornok-pályázatok elbírálása során a diákok íráskészségét és elkötelezettségét is vizsgálják.

Az első esztendőben 45 hallgató került 27 MCLS könyvtárba; közülük húsznak nem volt még közkönyvtári tapasztalata, heten nem is tervezték, hogy közkönyvtárba mennek majd dolgozni. A gyakornoki idő végén 68%-uk azt mondta, mindenképpen közkönyvtárban akar elhelyezkedni, 29%-uk pedig "fontolgatta" ennek a lehetőségét.

A mostani második szakaszban 15 gyakornok dolgozik 12 MCLS könyvtárban. A diákokra számos feladatot bíznak, a mesefoglalkozástól az állománykivonásig sok mindent. A gyakornokok megízlelték, milyen igazi könyvtárosként dolgozni. (- Nem diákként, hanem kollégaként bántak velem - mondja McGrorty.) Ez a bánásmód részben a 2500 dolláros ösztöndíjnak is köszönhető: a fizetség révén a professzionalizmus is nagyobb nyomatékot kap, és jelentős ösztönzést jelent a gyakornokoknak is. Némelyikük számára itt dől el a tapasztalatok nyomán, hogy szívesen dolgoznának-e majd gyermek-könyvtárosként (mint Natale Majkut), de a program abban is segítségükre van, hogy megértsék, milyen fontos a közkönyvtárak társadalmi szerepe (Marjorie Acevedo, Christy Thomas). Nemcsak a diákok járnak jól a programmal, hanem gyakorlat-vezetőik, mentoraik is, akik úgy érzik, kitágul szakmai horizontjuk - látva a gyakornokok lelkesedését, illetve a fogadó könyvtárak is, amelyek olyan projektekre is tudnak vállalkozni, amelyekre addig nem volt módjuk.

A program eddigi sikere a következő, harmadik évre is biztosítja a szükséges támogatást.

(Murányi Lajos)

Lásd még 76

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Felsőoktatási könyvtárak

04/020

BRACH, Carol A.: Electronic collections – evolution and strategies: past, present, and future = Sci. Technol.Libr. 21.vol. 2001. 1/2. 17-27.p. Bibliogr.

Egy amerikai egyetemi könyvtár tapasztalatai az elektronikus dokumentumokkal – múlt, jelen, jövő

Elektronikus folyóirat; Folyóiraat-előfizetés; Munkaszervezés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az Indiana-beli Notre Dame Egyetem Könyvtára 2001-ben már több mint négyezer elektronikus folyóiratot szolgáltatott sikeresen olvasóinak. E munka során itt is sok új kérdés merült fel az elektronikus könyvtárral kapcsolatban.

A könyvtárak az elektronikus folyóiratok legnagyobb részét „kiadói csomagok" formájában fizetik elő. Ennek hátránya, hogy a nagy kiadók, mint például az Elsevier, Institute of Physisc (IOP), JSTOR, Springer stb. által kiadott periodikumokban megjelentek mellett eltörpülnek a kis kiadók értékes publikációi. Ennek következménye például a hivatkozási mutatók megtévesztő eltolódása a „nagyok" javára.

A könyvtár hatalmas erőfeszítéseket tesz, hogy az egyes cikkeket katalógusából linkek és zsilipek (gateways) segítségével közvetlenül elérhetővé tegye a használók számára, ám ennek ellenére gyakran fordul elő, hogy az olvasók elsőként az interneten kezdenek vadászni a szakirodalomra. Márpedig amit így eredményül kaphatnak, az valószínűleg csak töredéke a könyvtár által kínált információknak. Az a tendencia pedig, hogy a könyvtár manapság már nem birtoklója, csak használója a forrásoknak, tovább nehezíti a szabad hozzáférést. A gyorsan változó hardver és szoftver eszközök csak fokozzák a könyvtárak lépéstartásának nehézségeit. További probléma az elektronikus és a nyomtatott folyóiratok közötti különbség. Néhány folyóirat esetében például a kettő tartalmilag és formailag is teljesen megfelel egymásnak, de más az ISSN számuk, ezért teljesen önálló periodikumként kezelendők.

Sok a bonyodalom a felhasználói szerződésekkel is. A könyvtárosok szinte minden kiadóval kötendő szerződés esetében újra és újra végigcsinálják az egész procedúrát, gyakran jogi szakértők bevonásával, ami természetesen növeli a költségeket. Szerencsére vannak könyvtárosok által összeállított honlapok, melyek nagy segítséget nyújthatnak, mint például a Tudományos Könyvtárak Egyesületéé (Association of Research Libraries) (http://www. arl. org/scomm/licencing/), valamint a Yale Egyetem Könyvtáráé (http://www.library.yale.edu~license/index.shtml). Jó lenne egy olyan szerződésmodellt készíteni, mely tartalmazza az általános alapelveket, a közös szóhasználatot, a szokásos szerződési feltételeket, a harmadik félre vonatkozó feltételeket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Milyen kihívásokkal is kell még számolnunk? A tudományos publikációkhoz való hozzáférés biztosítása terén igen jelentős például a BioOne és a SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition), melyek a nagy kiadókhoz képest alacsony költségű alternatív lehetőséget nyújtanak a kisebbek számára a tudományos publikációk elektronikus formában történő terjesztésére. A könyvtárak a linkek szabványosításával, a Digital Object Identifier (DOI) kidolgozásával lehetővé teszik az idézett cikkek teljes szövegéhez való közvetlen eljutást. Az alapul szolgáló CrossRef központi adatbázis 2001-ben 101 kiadó 5742 folyóiratának több mint 4 millió cikkéhez kapcsolodó linkeket tartalmazta. Az adatbázis metaadatai azonban még korántsem teljes körűek, ezért a visszakereshetőség még korlátozott.

Az elektronikus tartalmak archiválása még szintén megoldandó feladatok közé tartozik, mivel a kiadók – költségigénye miatt – nem garantálják a publikációk tartós megőrzését. A Digitális Könyvtári Szövetség (Digital Library Federation) vezető szerepet játszik a kiadókkal való együttműködésben. A Yale az Elsevier-rel, a Harvard a Blackwell-lel, a Wiley-vel és a University of Chicago Pressel, a Cornell pedig egy tucatnál is több mezőgazdasági magfolyóirat-kiadóval dolgozik együtt. Persze a kiadóknak az üzleti szemlélet miatt eltérőek az érdekeik a könyvtárakétól. Vajon sikerül-e majd például megakadályozni, hogy külön-külön fizettessék meg a könyvtárakkal az aktuális évhez és az archív fájlokhoz való hozzáférést?

További fontos feladat a nemzeti kooperáció erősítése, hiszen a tendencia az, hogy míg a magfolyóiratokat az előfizetési csomagok keretében akár 10 ezer könyvtár is előfizeti, a kevésbé ismertek elsikkadhatnak. Éppen ezért a használói igények felmérése után az ezekhez való hozzáférésről nemzeti és regionális központok létrehozásával kell gondoskodni. A Tudományos Könyvtárak Központja – Center for Research Libraries (CRL) ennek megvalósítására számos kezdeményezést tett közzé a http://wwwcrl.uchicago.edu/info/intjournl.htm weblapon.

Sok új kérdést vet fel az is, hogy a dokumentumok birtoklásáról a dokumentumokhoz szükség szerint való hozzáférésére (just-in-time) helyeződött a hangsúly. Kik fogják szolgáltatni a megfelelő időben a megfelelő dokumentumot a használóknak? Vajon a könyvtárközi kölcsönzés, vagy az üzleti szemléletű kiadók viszik majd a pálmát?

A nyilvánosságnak, a közismertségnek nagyobb súlya van, mint valaha. A tanulók jelentős részének például fogalma sincs arról, hogy az interneten általuk talált forrásokhoz többnyire a könyvtárosok munkájának eredményeként jutnak hozzá. További kemény munkát igényel a könyvtárosok részéről, hogy megtanulják profi módon alkalmazni az új technikai lehetőségeket, melynek révén a dokumentumokat digitalizálva, elektronikus levélben elküldve tudják a használók rendelkezésére bocsátani, miközben tiszteletben tartják a folyamatosan változó szerzői jogi szabályozást.

(Fazokas Eszter)

04/021

CHANDRAKAR, Rajesh: Barriers of bibliographic database creation in Indian university libraries: the INFLIBNET experience = El.Libr. 21.vol. 2003. 4.no. 310-315.p.

Bibliográfiai adatbázisok építésének akadályai indiai egyetemi könyvtárakban: az egyetemi könyvtári hálózat (INFLIBNET) tapasztalatai

Digitalizálás; Dokumentumleírási szabályzat; Egyetemi könyvtár; File-szervezés -gépi; Kompatibilitás; Szoftver

Az Információs és Könyvtári Hálózatok Központja (INFLIBNET) az Indiai Egyetemi Finanszírozási Bizottság (University Grants Commission, UGC) egyik rész-szervezete. Egyetemi, kutatóintézeti és egyéb tudományos könyvtárak automatizálásával

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és az ehhez szükséges szabványosítással foglalkozik mintegy tíz évvel ezelőtti alapítása óta.

Bibliográfiai feldolgozásra a világon több mint 20 szabvány használatos. Ezek száma még nő is, pedig céljuk éppen az, hogy a rendszerek közötti adatcserén, a közös adatbázisokon, a helyi szintű együttműködésen keresztül lehetővé tegyék az egyetemes bibliográfiai számbavételt és a világméretű forrásmegosztást.

Az európai és amerikai könyvtárakban már elérték az automatizálás legmagasabb fokát, elektronikus, digitális és virtuális könyvtárakat létesítettek, jelenleg az internet katalogizálása, a metaadatok, a Z39.50 protokoll, a könyvtárközi kölcsönzés és a világhálónj működő dokumentumküldés van napirenden. Indiában az automatizálást és digitalizálást több kedvezőtlen tényező késlelteti. Az UGC egy munkacsoportja 1998-ban jelentést készített a helyzetről.

Az indiai könyvtárakban a kezdetektől fogva számos különböző szabályozás van érvényben. Tárgyi feltárásra az egyetemi könyvtárak a Dewey-féle tizedes osztályozást, a kettőspontos osztályozást, az ETO-t, az LC rendszerét, illetve ezek változatait használja. Az állományok újraosztályozása megoldhatatlan. Tárgyszavakat sok könyvtárban nem mindig adnak a rekordokhoz. Ahol igen, általában helyi tárgyszórendszerből vagy tezauruszból tárgyszavaznak. Ugyancsak különbözőek a bibliográfiai adatokat mezőkhöz és almezőkhöz rendelő katalogizálási rendszerek. A kereskedelem által kínált számos könyvtári szoftver ezek valamelyikére épül. A szoftverek használata sem egységes, ugyanis nem lehet hozzájutni felhasználói segédletekhez. Ezért aztán az adatbázisokban egy-egy szerző vagy kiadó a legkülönbözőbb alakokban fordul elő.

Az állami egyetemek könyvtáraiban a könyvek, időszaki kiadványok és disszertációk számítógépes formai, illetve tárgyi feltárásához az INFLIBNET időközben elkészítette a CCF-en (Common Communication Format), az AACR2-n (Anglo American Cataloguing Rules 2) és az LCSH-n (Library of Congress Subject Headings) alapuló szabványát. Kifejlesztették a SOUL (Software for University Libraries) nevű könyvtári rendszert. A Windows-alapú program jól megtervezett képernyői, menürendszere és súgófájljai révén felhasználóbarát. Hosszas felkészítés nem szükséges hozzá. Nagy mennyiségű rekordot képes kezelni relációs adatbázis-szerkezetben. Kliens-szerver üzemmódban működik, az egyszerre való hozzáférések száma korlátlan. Támogatja a nemzetközileg elterjedt formátumokat (CCF, MARC 21, AACR 2 stb.), az export-import műveleteket, a webes böngészést. Változatos kimeneti formákat nyújt, felületei fel vannak készítve regionális nyelvekre. A sok felhasználós változat ára 50 ezer rúpia (1027 euró), az egyfelhasználósé 15 ezer rúpia (309 euró). 2002 őszén a SOUL-t már 80 egyetemi könyvtár használta.

Az INFLIBNET a programban részt vevő könyvtárak munkatársai számára folyamatos továbbképzést, szemináriumokat és konferenciákat tart a gépi feldolgozással és automatizálással kapcsolatos témákban. Az elmúlt két évben 750 könyvtáros vett részt ilyen képzésben, évente 400-an részesültek számítógépes továbbképzésben. A ma még általános számítástechnikai képzetlenség, a műszaki és anyagi eszközök hiánya miatt azonban az automatizálás továbbra is lassú.

A könyvtári rendszerek használatát online vagy CD-ROM segédletek biztosításával lehetne támogatni. Ezek kellő számú példával bármikor segítséget kell, hogy nyújtsanak a bibliográfiai rekordok készítésénél vagy a rendszer bevezetésénél. Szükség van olyan fórumra is, ahonnan az automatizálással foglalkozó könyvtárosok bármikor szakszerű tanácsot kaphatnak. Ez utóbbi hiány az internetes fórumok jóvoltából megszűnőben van. A SOUL rendszer honlapján is van felhasználói fórum, az INFLIBNET Központhoz pedig országszerte lehet tanácsért fordulni.

(Vajda Henrik)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/022

THELWALL, Mike – AGUILLO, Isidoro F.: La salud de las web universitarias espanolas = Rev.Esp.DOc.Cient. 26.vol. 2003. 3.no. 291-305.p. Bibliogr. 40 tétel.

Res. angol nyelven

A spanyol egyetemek honlapjainak állapota

Felsőoktatási intézmény; Honlap

A világháló az egyetemek fontos eszközévé vált, melyet számos célra használnak, így tudományos tevékenységük és eredményeik terjesztésére és publikálására, tanulmányi és adminisztratív információknak a hallgatókhoz való eljuttatására, illetve a hazai és nemzetközi együttműködés előmozdítására. 64 spanyol egyetem honlapjának elemzése és négy országgal (Ausztrália, Egyesült Királyság, Taivan, Új-Zéland) összehasonlítása alapján megállapítható, hogy a spanyol egyetemi honlapok mérete igen nagy változatosságot mutat, általában függ az adott egyetem nagyságától is, és meglehetősen elmarad a külföldiektől. A web-oldalak átlagos száma (a fenti országok sorrendjében) 163, 72, 80, és 52%-kal nagyobb a spanyol átlagnál. Ugyanakkor a linkek soknyelvűsége a honlapok készítőinek nemzetközi látókörére és kiváló külső orientációra utal. A 25 leggyakoribb link közt első helyen a spanyol ISBN iroda áll, azt a google (a Spanyolországban legnépszerűbb keresőgép) és az *Open Source Discussion Forum* egyik szervere, majd a *CELCAT Web Publisher* követi. Nyolcadik helyen ál a legnagyobb spanyol napilap (*El País*), kilencedik a tudományos kutatási tanács (*CSIC*), tizedik a hivatalos közlöny. A nemzeti könyvtár csak a 24. a sorban, előtte a barcelonai egyetem áll. Meglepetéssel tapasztalták, de nem tudják, hogy spanyol különlegesség vagy máshol is létező jelenség-e, hogy a leggyakoribb linkek között több kormányhivatal és minisztérium is szerepel.

(Mohor Jenő)

Lásd még 38, 73, 77, 89

Közművelődési könyvtárak

04/023

MATLINA, S.G.: Cantral'naâ gorodskaâ publičnaâ – naučnaâ ... I eto vse o nej? = Naučn.Teh.Bibl. 2003. 8.no. 5-17.p. Bibliogr. 10 tétel.

Központi városi, nyilvános, tudományos ... és ez minden?

Városi könyvtár

Matlina cikke annak az eszmecserének keretében jelent meg, amelyet az orosz szakemberek (köztük nem utolsósorban E.P. Sukiasan és N.S. Kartasov) a központi városi könyvtárak funkcióinak kibővülésével kapcsolatban folytatnak.

Matlina, miközben dióhéjban bemutatja e könyvtártípus történetének nevezetesebb állomásait, különösen azokat, amelyek megelőzik a jelenlegi helyzetet, azt állapítja meg, hogy a központi városi könyvtárak (társadalmi nyomásra) gyorsabb fejlődésen mentek a legutóbbi években keresztül, mint a nagy régiók általános tudományos könyvtárai és a megyei könyvtárak, mégpedig annak ellenére, hogy a helyzetük sem elvileg, sem pedig gyakorlatilag nem olyan kedvező, mint amazoké.

A központi városi könyvtár a közepes orosz városok jellegzetes intézménye. Novokuzneck, Severodvinsk, Niznyj Tagil, Novouralsk, Cerepovica, Rubcovska és Glazovsk rendelkezik (számosak között) ilyen könyvtárral.

Példa gyanánt szerzőnk és az eszmecsere több más szerzője a glazovski könyvtárral foglalkozik – e könyvtár működését és szolgáltatásait mintegy etalonnak tartva. Teszi ezt nem szándéktalanul azért, mert a glazovski könyvtár az országban az első olyan központi városi könyvtár, amely erőfeszítéseinek „fenntartható növekedési szinten" való tartását biztosító dotációban részesül.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Amennyiben a többi központi városi könyvtár is megközelítené, majd elérné a glazovski könyvtár színvonalát, az igencsak előmozdítaná az ország könyvtárügyének fejlettségét, s garantálná korszerűségét.
Egyesek az eszmecserében azt is felvetették, hogy nyilvános vagy tudományos legyen-e a holnapok központi városi könyvtára. E tekintetben a közmegegyezés egyértelműen az volt, hogy a „vagy" helyett az „és"-t kell előnyben részesítenie ennek az intézménynek.

(Futala Tibor)

04/024

MAJ, Jerzy: Publiczne biblioteki somorzadowe w Plosce u progu XXI wieku = Poradnik Bibl. 2003. 7-8.no. 4-8.p.

Önkormányzati nyilvános könyvtárak Lengyelországban a XXI. század küszöbén

Közművelődési könyvtár

Lengyelországban 1990-ben kerültek teljesen önkormányzati fenntartásba az alapellátást végző nyilvános könyvtárak. Ezt követően hosszú éveken át minden alapvető könyvtári mutató (a könyvtárak száma falun és városon, az állománygyarapítási keretek alakulása, az olvasói létszám) vészes fogyatkozáson esett át.
Néhány esztendő múlva – a rendszer egészét tekintve – az általános hanyatlás megszűnt, s lassan-lassan valamennyi mutató javulni kezdett, itt-ott (mindenekelőtt városon) elérve vagy meg is haladva az 1990. évi kiindulási értékeket.
A kiindulási értékekkel való összehasonlítás mindazonáltal nem egészen helytálló, hiszen mindenki tudja: a szocialista rendszerben a tényleges adatok gyakorta lettek a „fölfelé manipulálás" áldozatai.
Az elmúlt bő évtized alatt minden mizéria ellenére is megmutatkozott, hogy a nyilvános könyvtárak önkormányzati fenntartásba adása alapjában pozitív döntés volt, ui. mindig az érdekelt önkormányzatok tudják vagy legalábbis tudhatnák a legjobban, hogy könyvtári ellátás terén a lakosságnak, a lakosság különféle rétegeinek mire van szüksége. A városi és a nagyobb községi önkormányzatoknak az igények ismeretén kívül anyagi eszközeik is vannak (szoktak lenni) könyvtárfenntartási és -fejlesztési kötelezettségeik „kinyilvánítására". Ez az a település típus, amelyben mind gyakrabban létesül új könyvtárépület, mind több pénz jut az állomány frissítésére, sőt: a korszerű információtechnika telepítésére is.
Ezzel szemben (kevés kivétellel) a községi könyvtárak továbbra is nyomorognak. Az elkeserítő pénztelenség képtelen látszatmegoldásokat szül (a könyvtár egyesítése az iskolával, kultúrotthonnal, postával, büfével stb.). Az áldatlan helyzetet látva, úgy kell/kellene állást foglalni, hogy miközben helyes a fő elv, azaz a nyilvános könyvtárak önkormányzati fenntartásban való működtetése, ám ezt megfelelő intézmények szolgáltatásaival kiegészítve lehet (pl. a születőben lévő járási könyvtárak révén) úgy realizálni, hogy tényleges előnyei mindenütt kitudódjanak, hogy a könyvtári ellátásban 21. századi esélyegyenlőség jöjjön létre az ország egész területén.

(Futala Tibor)

04/025

DI DOMENICO, Giovanni: Presentazione dell'offerta documentaria e ordinamento delle raccolte nella BEIC = Boll.AIB. 43.vol. 2003. 1.no. 45-63.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

A dokumentumkínálat bemutatása és a gyűjtemények elrendezése Milano tervezett új könyvtárában

Városi könyvtár

Milánó tervezett új könyvtárával (az információ és a kultúra európai könyvtára: *Biblioteca europea di informazione e cultura* – Beic) az elképzelések szerint az információk, dokumentumok és szolgáltatá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sok nemzetközi szinten is magas szakmai és minőségi színvonalú szervezetét kívánják létrehozni, mely – természetesen – Milánó és Lombardia nagyvárosi környezete dinamikus társadalmi, gazdasági és kulturális valóságában gyökerezik. Ugyanakkor – stratégiája szerint – kínálatát az ismeretek létrehozása és átadása folyamatainak szélesebb dimenziójában: „a tudás globális és digitális dimenziójában" helyezi el. Működésével egy nagy *public library* és egy naprakész interdiszciplináris kutatásokat szolgáló tudományos könyvtár jellemzőit együtt szándékoznak megjeleníteni, mely egyaránt szolgálná a szabadidőt és a permanens tanulást, s nagy figyelmet fordít az ismeretek új területeire, a multi- és interdiszciplináris fejleményekre.

A városon és a régión belül a legszorosabb együttműködésre kell törekednie, és partnerséget kell kialakítania – elsősorban európai szinten – más könyvtárakkal is. Szolgáltatási stílusa a legteljesebb mértékben olvasó-központú, szervezeti és vezetési szempontból pedig a folyamatokra és a projektekre összpontosító, cél-orientált, minőség-elvű kell, hogy legyen. Dokumentumkínálatát tekintve képesnek kell lennie a dokumentumok és a hozzáférési lehetőségek széles körét nyújtani, integrálva a hagyományos, a multimédiás, a digitális és a hálózati „gyűjteményeket" és szolgáltatásokat.

Mindezek csak a gyűjtemények és szolgáltatások mind térben, mind funkcionálisan rugalmas elrendezésével valósítható meg, amelyre már vannak külföldi példák, s a milánói annyival lesz más, amennyit hasznosítani tud a meglévők hibáiból és tapasztalataiból. Az elrendezési tervek szerint a *bejárati szektor* lenne az olvasó számára kényelmet, szabad mozgást és folyamatosan megújított állományt nyújtó helye a helyi és közösségi, ifjúsági információknak; az otthon, szabadidő, érdekességek témájú dokumentumoknak; a kurrens szépirodalomnak és a folyóirat-gyűjteménynek; az újdonságok bemutatásának és az aktuális tematikájú kiállításoknak. Az *általános olvasóterem* jelenítené meg a könyvtár „reference library" jellegét, szabadpolcain a papír-alapú, s mellettük hozzáférhetően a digitális, elektronikus (stb.) referensz-művek, források állnak majd rendelkezésre. A könyvtár központi része lenne a „*szakrészlegek*" helye, itt fél millió kötet kerül szabadpolcra három területen: a természet- és alkalmazott tudományi, a humán- és társadalomtudományi, valamint a művészeti és irodalmi részlegben.

(Mohor Jenő)

04/026

LHUILLIER, Marion: La bibliothèque municipale internationale: un nouvel équipement du réseau des bibliothèques de Grenoble = Bull.Bibl.Fr. 48.tom. 2003. 5.no. 24-32.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A nemzetközi irodalom városi könyvtára Franciaországban: a Bibliothèque municipale de Grenoble bemutatása

Idegen nyelvű irodalom; Városi könyvtár

A grenoblei nemzetközi városi könyvtár (Bibliothèque municipale internationale, BMI) célja az idegen nyelvek és a hozzájuk kapcsolódó kultúrák ismeretének előmozdítása. A könyvtár a grenoblei városi könyvtári hálózat tizenötödik könyvtáraként 2003 szeptemberében nyílt meg a nyilvánosság számára. A BMI két szempontból egyedülálló: 1) állományának legnagyobb része idegen nyelvű dokumentum (német, angol, arab, spanyol, olasz és portugál); 2) partnerkapcsolatban működik a városi tudományos információs és dokumentációs központtal (Centre de documentation et d'information de la Cité scolaire), amely fizikailag otthont ad neki.

(Autoref.)

Lásd még 19, 32, 34, 36, 42, 63-65

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tudományos és szakkönyvtárak

04/027

EVSTIGNEVA, G.A. – ZEMSKOV, A.N.: Elektronnye versii depozitarnyh fondov naučnyh bibliotek = Naučn. Teh.Bibl. 2003. 7.no. 5-21.p.

A tudományos könyvtárak tárolókönyvtári állományának elektronikus verziói

Elektronikus publikáció; Tároló könyvtár

Az oroszországi Állami Nyilvános Tudományos-Műszaki Könyvtárban (a GPNTB-ben) a 10 éve és még régebben kiadott dokumentumok teszik ki az olvasótermi használat 35%-át. A könyvtárközi kölcsönzésben ez az arány eléri a 60%-ot.

A kereslet 50%-át főként hazai kiadású könyvek teszik ki. Ennek magyarázata: a monográfiák tükrözik a leghűebben az egyes tudományterületek és szakmák időbeli állapotait.

A hagyományos nemzeti és nemzeti szakkönyvtárak ezért szükségképpen visszakereshető állapotban tartják és szolgáltatják ezt a régi állományt.

A GPNTB legalább 5 millió régi és ritkán keresett dokumentummal rendelkezik, de egyikükről sem lehet tudni, hogy mikor mutatkozik érdeklődés irántuk.

A tároló könyvtári őrzés és szolgáltatás drága dolog (1 négyzetméterre 672 kötetet számítva kb. 100 dollárba kerül egy-egy tárolásra szolgáló négyzetméter létesítése. Tömör raktározás esetén 2-3-szor kisebb, mikroformák esetén pedig 15-30-szor kisebb a térszükséglet).

A megtakarítás persze látszólagos: ami megtakarítódik az épületen, elveszik a berendezéseken és üzemeltetésükön. A legújabb lehetőség, az „elektronizálás" sem ingyenes, de lehet vele gazdaságosan élni.

Erre több ma már létező szolgáltatás kínál lehetőséget (pl. az amerikai Journal Storage, a JSTOR és az Elsevier Bacfiles to the Future nevű digitalizáló vállalkozása). Azokról a digitális archívumokról sem szabad megfeledkezni, amelyek egy-egy testület vagy könyvtár gyűjteményét teszik ily módon hozzáférhetővé.

Szerzőink a kezdeti eredmények láttán is óvatosak: azt javasolják, hogy mielőtt bárki is hozzákezdene állományának digitalizálásához, el kell végezni a szóban forgó állomány elemzését, tanulmányozni kell az elektronikus termékek piacát, és – főleg – figyelembe kell venni a kutatók és szakemberek szükségleteit.

(Futala Tibor)

04/028

LAITINEN, Markku – HÄKKILÄ, Tuomo: Tieteellisten kirjastojen yhteistilastotietokanta käyttöön = Signum. 2003. 5.no. 114-115.p.

Tudományos és szakkönyvtárak elektronikus statisztikai adatbázisa Finnországban

Adatbázis; Statisztika; Számítógép-hálózat; Tudományos és szakkönyvtárak

2003. június 2-án vették használatba a fent nevezett könyvtárak közös adatbázisát (KITT), amely az ISO 2789 sz. új statisztikai szabványát követve készült, és az internet közvetítésével használható. Címe: http://yhteistilasto.lib.helsinki.fi.

Meghatározták azokat a mutatókat, amelyek alkalmasak a könyvtári munka mennyiségének, minőségének és hatékonyságának mérésére. A beküldött adatok alapján az adatbázisból automatikusan kiszámíthatók az e mutatók megkívánta viszonyszámok, így a könyvtáraknak lehetőségük nyílik saját munkájuk értékelésére. Amikor pedig majd több év anyaga összegyűlik, idősorok kialakítására és a változási folyamat követésére is lehetőség nyílik. A mutatók közül 7 a könyvtárhasználatra, 6 a gyűjteményre, 9 pedig a könyvtár személyzetére és gazdálkodására vonatkozik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A 2002. évi statisztikához összesen 67 könyvtár (és persze a hozzájuk tartozó intézeti, tanszéki stb. könyvtárak) szolgáltattak adatokat. Ebből 21 egyetemi és főiskolai, 29 szakfőiskolai és 17 szakkönyvtár.

(Sz. Nagy Lajos)

04/029

CHRISTOF, Jürgen: ViFaPol – Virtuelle Fachbibliothek Politikwissenschaft = Bibliotheksdienst. 37.Jg. 2003. 7. no. 1066-1076.

Politikatudományi virtuális szakkönyvtár

Adatbázis; Elektronikus könyvtár; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás -politikai

A hamburgi tartományi és egyetemi könyvtár (SUB) a politikatudomány és békekutatás szakirodalmának gyűjtéséért felelős könyvtárként 2000 augusztusa óta szakportált alakított ki (Virtuelle Fachbibliothek Politikwissenschaft: http://www.vifapol.de). A DFG-hez benyújtott tervezetében 1999-ben ezzel kapcsolatban az alábbi követelményeket fogalmazta meg:

- a tudományszak színvonalas internet-forrásairól átfogó tájékoztatás biztosítása egy szakirodalmi kalauz révén,
- az internetes adatbanknak mind a társadalomtudományok összefüggéseibe, mind a hasonló nemzetközi rendszerekbe (subject gateways) való bekapcsolása és integrálása,
- egy stabil infrastruktúra kiépítése az elektronikus publikációk számára, az e-publikálás vonzerejének növelése egy központi, a nemzetközi szakmai közönség számára is könnyen hozzáférhető elérés biztosításával,
- bevezetés az elektronikus szakirodalmi eszközökbe a tudósok igényeire alapozva,
- az optimális hozzáférés biztosítása valamennyi dokumentumféleséghez.

A műszaki infrastruktúra mellett külső együttműködés keretében az első ütemben elkészült a „politics and peace guide" c. szakirodalmi kalauz, és kiépült a tudományos értékű szürke irodalom teljes szövegű archívuma. Az eddigiek során az alábbiakra került sor:

- az adatformátumok kialakítása az illetékes szakértői testületek bevonásával,
- a műszaki infrastruktúra kiépítése az együttműködő partnerek (a ZBW Kiel és az USB Köln) közreműködésével,
- a weboldal kialakítása egy ún. web content management rendszer segítségével,
- az alaptartalmakkal feltöltött modellek megismertetése a könyvtáros szakmával,
- tartalmi feltöltés és a szakmai együttműködések kialakítása.

Jelenleg a ViFaPol szakportál az alábbi modulokból épül fel:

- a „politics and peace guide", internet-források szakirodalmi kalauza,
- a szürke irodalom teljes szövegű archívuma (még előkészületbent),
- az Online Contents szakterületi cikkadatbázis (OLC-SSG),
- „Társadalomtudományi információkeresés" online tanfolyam,
- a regensburgi elektronikus folyóirat-könyvtár (EZB) politológia szakja,
- az ún. alaposztályozás (Basisklassifikation, BK) 89.* szakcsoportja a GBV közös katalógusához böngésző hozzáférésként,
- az Infosystem adatbázis politológia szakja (a regensburgi egyetemmel kooperációban).

A megfelelő meta-keresőgép kialakításával a különböző szakadatbázisok egyszerre lennének kereshetők. A tanulmány a ViFaPol továbbfejlesztésének lépéseit vázolja fel.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/030

POUCHKOVA, Svetlana Vasil'jevna: La Bibliothèque d'État de littérature étrangere pan-russe a Moscou = Bull.Bibl.Fr. 48.tom. 2003. 5.no. 18-23.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A külföldi irodalom állami könyvtára Moszkvában

Idegen nyelvű irodalom; Országos szakkönyvtár

Az idegen nyelvek moszkvai állami könyvtárát (Gosudarstvennaâ nacional'naâ biblioteka inostrannyh âzykov, GNBI) 1921-ben alapították. Állománya 4,4 millió dokumentumból áll, és 140 különböző nyelvet képvisel. E fontos nemzetközi kulturális és kutatási központ nagyban hozzájárult az idegen nyelvek népszerűsítéséhez, az idegen országok irodalmának és kultúrájának megismertetéséhez, az orosz könyvtárak nemzetközi kapcsolatainak fejlesztéséhez és számos nemzetközi és kulturális program elindításához. Egyéb tevékenységei mellet a cikk megemlíti a könyvtárosok képzését, kiállítások rendezését, országos és nemzetközi konferenciák szervezését stb. Épületegyüttesében negy külföldi kulturális központ kapott helyet.

(Autoref.)

Lásd még 11

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

04/031

NENADIĆ-TABAK, željka: Arbeit mit Kindern und Jugendlichen in kroatischen öffentlichen Bibliotheken = Bibliotheksdienst. 37.Jg. 2003. 7.no. 1033-1036.p.

Gyermekekkel és fiatalokkal való foglalkozás a horvát közkönyvtárakban

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Ifjúság nevelése olvasásra; Ifjúsági és gyermekkönyvtár

A horvátországi iskolai- és közkönyvtárak a következő foglalkozástípusokat alkalmazzák a gyerekekkel és fiatalokkal való munkájuk során:

1. Az iskola előtti (0-7 éves) korosztály számára a közkönyvtárakban:
- „Meseműhely". (Mesék, történetek közös hallgatása és dramatizálása).
- Képeskönyvek, illusztrációk kiállítása.
- „Játszóműhely". (Közös játék a könyvtárban.)
- „Művészi műhely" (A kicsinyeknek.)
- Bábelőadás.
- Együttes ünneplés. (Karácsony, újév, farsang, a tavasz érkezése stb.)

2. Az általános iskolásoknak (7-14 év).
- Találkozás gyermekkönyvek íróival. Új gyerekkönyvek bemutatása.
- „Játszóműhelyek". (Számítógépes-, művészi-, irodalmi-, dramaturgiai-, előadói „műhelyek".)
- Mesekönyvekhez kapcsolódó filmek.
- Kvíz-játékok.
- „Hangzó-műhelyek".
- Olvasó órák.
- „Kis könyvtárosok"
- Fiatal olvasók klubja.
- Új könyvekről ismertetések készítése.

3. Fiatalok (Középiskolás korosztály).
- Életmód-programok.
- Média-kompetencia programok.
- Számítógépes munkák.
- Szövegszerkesztés, táblázatkészítés. (Word és Excel.)
- Információkeresés az interneten.
- OPAC-keresés.

(Katsányi Sándor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Iskolai könyvtárak

Lásd 32, 81

Egyéb könyvtárak

04/032

McNICOL, Sarah: Dual use libraries in the UK = Sch.Libr. 51.vol. 2003. 3.no. 125-127.p.

Kettős funkciójú könyvtárak az Egyesült Királyságban

Iskolai könyvtár; Kettős funkciójú könyvtár; Közművelődési könyvtár

Az Egyesült Királyságban az iskolai és a közkönyvtárak között különböző együttműködési formákra találunk példát, de jóval ritkább a közösen végzett könyvtári szolgáltatás. Az elmúlt húsz esztendőben nem igen írtak a kettős funkciójú könyvtárakról, noha ezalatt országszerte számos közös fenntartású könyvtár alakult. A tanulmány arra vállalkozott, hogy kérdőíves felmérés segítségével tekintse át ezeknek az intézményeknek a helyzetét, előnyeit és problémáit. (Huszonhárom igazgatónak küldte el az ívet, és tizenheten válaszoltak is; a kapott adatokat később telefon-interjúkkal és elektronikus levelek segítségével egészítette ki.)

Az első kettős funkciójú könyvtár 1972-ben, az utolsó 2003-ban alakult – többnyire vidéken (pl. Skóciában), de városokban is létesült jó néhány. Népszerűségük a kilencvenes évektől kezdve egyre nő. Alapításukat többnyire két okra vezetik vissza: vagy egy mozgókönyvtárat váltottak fel, vagy pedig az iskola biztosította a szükséges feltételeket. (Valamennyi vizsgált intézmény iskolában működik.) Érdekes, hogy számos esetben az iskola volt a kezdeményező, elsősorban akkor, ha új iskola épült, vagy az iskola bővítése során könyvtárépítés is szerepelt a tervben.

A könyvtárak legfőbb erősségüknek a hosszabb nyitva tartást tartják; némelyik este fél nyolcig, illetve szünidőben is nyitva tart, és zömmel szombat délelőtt fogad olvasókat. Kilenc intézmény közkönyvtári, a többi közös vezetéssel működik. A fenntartás költségeit is általában közösen állják.

A legtöbb könyvtárban az állomány mindkét használói kört kiszolgálja: szépirodalom, ismeretterjesztő irodalom, kézikönyvek, számítógépek, CD-k, videók, napilapok, folyóiratok, hangos könyvek találhatók bennük. (Néhányban DVD-k, másolási szolgáltatás, közhasznú információk, nyelvtanfolyam stb. is található, de akadnak olyan szolgáltatások is, amelyek elsősorban a tanulókat és a tanárokat szolgálják.) A személyzet, amely mindkét vagy az egyik munkaterületen jártas könyvtárosokból tevődik össze, természetesen különböző nagyságú.

A vizsgálat a kettős funkciójú könyvtárak számos előnyét tárta fel: pl. jóval gazdagabb gyűjtemények jönnek létre, nagyobb a választék, több a könyvtáros, gazdaságosabb az ellátás biztosítása, jó a kapcsolat a településen élő idősebb és a fiatal generáció között. A problémák sem maradtak rejtve: a használói csoportok különbségei miatt feszültségek adódhatnak, nem könnyű az iskolai tanmenetek megfelelő támogatása, a helyszűke (elsősorban könyvtári órák alatt), a kettős beszámolási kötelezettség, a biztonsági megfontolások, a könyvtárosok fokozottabb leterheltsége stb.

Végső soron a felmérésben részt vevők rendkívül lelkesen nyilatkoztak a kettős funkciójú könyvtárakról. A sikerhez azonban elengedhetetlen a politika, a vezetés, a könyvtár és az olvasók segítsége és elkötelezettsége. A megkérdezettek megítélése szerint jó munkát végeznek, és ezek az intézmények képesek a település szerves részévé válni.

(Murányi Lajos)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/033

PIAZZONI, Ambrogio M.: The Vatican Library and its manuscripts. Between the past and the future = Alexandria. 15.vol. 2003. 2.no. 121-133.p. Bibliogr.

A Vatikáni Könyvtár és kéziratai – a múlt és a jövő között

Egyházi könyvtár; Információtechnológia; Kéziratgyűjtemény; Könyvtártörténet -nemzeti

A cikk részletesen bemutatja a vatikáni könyvtár eredetét, fejlődését és kéziratgyűjteményeit. A könyvtár létrehozását 5. Miklós pápa rendelte el 1451-ben, s az alapítás mottóját – „tanult emberek közös, kényelmes használatára" – az utódok a mai napig tiszteletben tartják. Ma a vatikáni könyvtárban találhatók a világ legnagyobb és legfontosabb kéziratgyűjteményei. Az egyik legnagyobb kihívást a használat és megőrzés megfelelő egyensúlyának megtalálása jelenti, amiben a modern technológiák fontos szerepet játszanak. A cikk a kéziratokat az elektronikus technológia szempontjából vizsgálja; ez biztosítja a legkényelmesebb hozzáférést, kutatási lehetőséget és a leghatékonyabb megőrzést.

(Autoref. alapján)

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

04/034

BALL, David: Public libraries and the consortium purchase of electronic resources = El.Libr. 21.vol. 2003. 4.no. 301-309.p.

Elektronikus források beszerzése közkönyvtárakban konzorciumos együttműködéssel

Állománygyarapítás; Együttműködés -belföldi; Elektronikus publikáció; Felmérés [forma; Közművelődési könyvtár

A Resource 2002-ben felmérte az elektronikus dokumentumok közös beszerzésének helyzetét és problémáit a közkönyvtárakban. Hat konzorciumnál és négy fenntartónál készítettek strukturált interjúkat.

A konzorciumoknál a tagságot vizsgálták. A tagok száma 3-tól 25-ig terjed. Vannak vásárlási, funkcionális (ugyanazt a számítógépes rendszert használó) és regionális ügynökségként is működő konzorciumok (ezek pl. tervezési és az élethosszig tartó tanulással kapcsolatos feladatokat is ellátnak). Két konzorciumban működnek együtt felsőoktatási és közkönyvtárak (ezeknél bizonyos nehézségek adódtak a használat eltérő mértéke és irányultsága miatt). A regionális szerveződési elv csak korlátozottan érvényesül.

A konzorciumok döntéshozatali és irányítási struktúrája igen hasonlónak bizonyult (tanács és szakértői csoportok). Az egyik konzorciumnál (CBC) ez a könyvtári szerveződés egy tágabb közös beszerzési

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

együttműködés egyik alcsoportja. Nem mindegyik konzorcium jogi személy (ezt úgy hidalják át, hogy vagy a tagintézmények egyike kap felhatalmazást a tárgyalásokra, vagy keretszerződést kötnek, amely kétoldalú szerződésekkel egészül ki). A konzorciumok változó apparátussal üzemelnek, a tagintézmények hozzájárulásától függően. Egy teljes vagy félállású ügyintéző és egy beszerzésben jártas szakember alkalmazását mindenki célszerűnek tartaná.

A szerződések legtöbbje hagyományos, nyomtatott dokumentumok, AV-anyagok és hivatalos kiadványok beszerzésére irányul, csak egy helyen készülnek folyóiratok tendereztetésére. Elvétve szereznek be a konzorciumok online forrásokat, néhány helyen kipróbálási időszak zajlik. A kiadók árait és feltételeit kedvezőtlennek tartják. Két érdekes kezdeményezés: a CUSP keretében közösen dolgozzák ki a szolgáltatások specifikációját, a Co-Eastnél pedig összeállították a beszerző tartalom stratégiáját, és publikálták a konzorcium weblapján a potenciális szállítók tájékoztatására. A nyomtatott dokumentumoknál megvan a bevált szerződésmenedzselési gyakorlat, az online forrásoknál még nincs ilyen.

A jelzett problémák a következőket érintették: távoli hozzáférés (otthonról vagy a munkahelyről), a párhuzamos használók száma, pénzügyi források, licencfeltételek, hitelesítés, a hatékony kereséshez szükséges ismeretek, a virtuális tanulási környezet és az esélyegyenlőség (ezek a szempontok a vizsgálat későbbi részében ismétlődtek). Hamarosan fel fog merülni a People's Network program keretében beszerzett számítógépek cseréje is.

A vizsgálat második része, amelyet fenntartóknál végeztek, részben az eredmények megerősítésére, részben új adalékokkal szolgált. A fenntartók egyszerre több konzorciumnak is tagjai lehetnek. Néhánynak nincs online előfizetése, de továbbra is sok CD-ROM-ot szereznek be. A kevés címre előfizetők főként hírlapokat, szabványokat és bibliográfiai adatbázisokat vásárolnak. A több előfizetéssel rendelkezők (többnyire prézens központi könyvtárakkal rendelkező hálózatok) jogi és üzleti forrásokat is vesznek.

A kiválasztási szempontok sokfélék: oktatási célra, a Co-East kritériumoknak megfelelően, a használói igények alapján (például a brit eredetű, megfelelő intellektuális színvonalú, friss), az ár-érték arány, megbízhatóság, minőség és a hitelesség szerint. A szolgáltatás tipikus módja: tematikusan csoportosított csatolások a weblapon; a legtöbben igyekeznek az egész hálózatban (a fiókkönyvtárakban is) szolgáltatni az e-forrásokat. A használat mérésére nem alakult ki egységes gyakorlat. Az észlelt technikai problémák egyrészt egybevágnak a felsőoktatási könyvtárak gondjaival, másrészt a közkönyvtárak gyakorlatlanságából és kiterjedtebb hálózatából adódnak. A szolgáltatott forrásokra vonatkozó kívánságlista részben egybeesik a konzorciumoknál tapasztaltakkal (üzleti források, referenszművek, oktatási anyagok), részben másfajta forrásokat említ (pályaválasztási és elhelyezkedést segítő források, e-kormányzati anyagok, és kedvezőbb feltételek esetén: e-könyvek, e-folyóiratok).

Ami a szolgáltatásban szereplőt tartalmat illeti: erős támogatást kapott egy, a közkönyvtáraknak szóló alapvető forrásokból álló gyűjtemény, és az egyetlen, szabványos, a könyvtárosok és a használók számára kifejlesztett könyvtári portál gondolata. Kevesen említették a folyóiratokat, sokan az oktatási anyagokat, az ingyenes és helyi dokumentumok fontosságát sokan kiemelték. Általában szükségesnek tartottak egy országos stratégiát (amely kiterjedne a nyomtatott és az elektronikus dokumentumokra is), lehetőleg egy közös közkönyvtári licencet, és többen említették, hogy a licenctárgyalásokhoz mintaszerződésre lenne szükség.

A cikk mellékletei tartalmazzák a kérdőívet és a Co-East konzorcium de facto szabványként használt válogatási kritériumait.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/035

FLOWERS, Janet L.: Negotiations with library materials vendors: preparation and tips = Bottom Line. 16. vol. 2003. 3.no. 100-105.p. Bibliogr.

Hogyan készüljünk fel a dokumentumok forgalmazóival való tárgyalásra?

Állománygyarapítás; Kapcsolat intézményekkel; Könyvkiadás és könyvkereskedelem

A könyvtári dokumentumok forgalmazóival folytatott tárgyalások jelentős hatással lehetnek a szolgáltatások sikerére és a pénzügyi források hatékony felhasználására. Érdemes áttekinteni, milyen szempontokat érdemes követni ezeken a tárgyalásokon. Ezek a szempontok jelentősen növekedtek az elmúlt tíz évben, amikor is a forgalmazók új szolgáltatásokat vezettek be azon kívül, hogy minél gyorsabban és olcsóbban szállítsák a dokumentumokat. A cikk ismerteti, hogyan kell felkészülni az ilyen tárgyalásokra, elsősorban a szilárd rendelési pozíció kialakítására, de az alapelvek többsége a gyarapítás összes módszerére érvényes. Azokkal a tárgyalási szempontokkal is foglalkozik, amelyek a megfelelő szolgáltató illetve szolgáltatás kiválasztását segítik.

(Autoref. alapján)

04/036

LOČNIŠKAR-FIDLER, Mateja: Onaliza podatkov o strukturi in uporabi knjižnične zbirke ljubljanskih splošnih knjižnic v obdobju 1990-2000 = Knjižnica. 46. let. 2002. 4.no. 271-290.p. Bibliogr. 14 tétel.

Res. angol nyelven

Az állományok összetételének és használatának elemzése Ljubljana közkönyvtáraiban 1990-2000 között

Állomány; Állomány használata; Használói szokások; Közművelődési könyvtár

A cikkben ismertetett kutatás célja annak megállapítása volt, hogy milyen mértékben gyűjtik a ljubljanai közkönyvtárak a hangkazettákat és az optikai lemezeket. A közkönyvtárak által készített statisztikák alapján a szerzők kigyűjtötték a monográfiák, a hangkazetták, a kompakt lemezek, a videokazetták és CD-ROM-ok gyarapodási, állomány- és kölcsönzési adatait. Az eredmények azt mutatják, hogy a közkönyvtárak alapvető dokumentumai még mindig a monográfiák. Az audiovizuális anyagok közül a videokazetták a legjelentősebbek, utánuk következnek a kompakt lemezek, a hangkazetták és a CD-ROM-ok. Ennek a nagyságrendnek a kölcsönzési adatok is megfelelnek. A mennyiségi mérések azt is kimutatták, hogy az audiovizuális állományok nagysága nem éri el a közkönyvtárakra megállapított nemzetközi normatívákat.

(Autoref.)

04/037

MUSEK, Matjaž: Kazalci, ki odločajo o odpovedovanju/naročanju strokovnih revij na papirnem mediju v knjižnicah slovenskega biomedicinskega kroga = Knjižnica. 46.let. 2002. 4.no. 189-215.p. Bibliogr. 25 tétel.

Res. angol nyelven

Milyen mutatók befolyásolják a tudományos folyóiratok megrendelésének lemondását ill. megújítását a szlovén orvosi-biológiai könyvtárakban?

Állománygyarapítás; Folyóirat -orvostudományi -biológiai; Igénykutatás szakirodalom iránt

A cikkben ismertetett kutatással a következőket kívánták megállapítani: 1) milyen kritériumok befolyásolják a döntéshozatalt a tudományos folyóiratok lemondásánál ill. megújításánál a szlovén orvosi-biológiai könyvtárakban; 2) van-e különbség e szempontból a szlovén könyvtárak és a világ egyéb hasonló könyvtárai között; 3) igaz-e vagy hamis az a hipotézis, hogy a könyvtárak a döntéshozatal során nem pusztán az árakra vannak tekintettel, hanem figyelembe veszik a felhasználók igényeit is.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/038

SIDDIQUI, Moid A.: Management for change in acquisitions in academic libraries = El.Libr. 21.vol. 2003. 4.no. 352-357.p. Bibliogr.

Internetes állománygyarapítás: a munkafolyamatok átszervezése egyetemi könyvtárakban

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Munkaszervezés; Számítógép-hálózat

Az internet az elmúlt években teljesen átalakította a könyvtárak működését. A tudományos könyvtárak világszerte használják gyűjteményük kiegészítésére, szolgáltatásaik kiterjesztésére és funkcióik tökéletesítésére. A gyűjteményszervezésben az internet különösen a válogatást és a rendelést forradalmasította: támogatja a beszerzési döntéseket, a könyvtárosok egymás közötti kommunikációját, valamint az információkeresést, -tárolást és -feldolgozást a törvény adta lehetőségeken belül.

Állományalakításukhoz a tudományos könyvtárak hagyományosan sokféle nyomtatott segédeszközt használnak: felsőoktatási irodalomjegyzékeket, kiadói és kereskedelmi katalógusokat, előkészületben levő művek listáit. A beszerzendőnek ítélt művek ismeretében a gyarapító munkatársak lebonyolítják a rendelést, és elkészítik a rendelési rekordokat. Ezek segítségével ellenőrzik és reklamálják a beérkező dokumentumokat, fizetik a számlákat.

A műszaki fejlődés a munka átszervezésére ösztönzi a tudományos könyvtárakat. Ezt akkor lehet sikerrel véghezvinni, ha a dolgozók nem szembesülnek kedvezőtlen tapasztalatokkal, túl radikális változásokkal. Az átszervezés egymást követő lépések logikus láncolata kell, hogy legyen. A lépések a következők:

1. Meghatározni a változás kívánatos irányát, következményeit, lehetőségeit, az azt befolyásoló tényezőket
2. Felmérni a szervezet, a munkatársak képességét a megvalósításhoz
3. Munkacsoportot kijelölni az erre legalkalmasabb dolgozókból
4. Írásba foglalni a víziót, a célokat és követelményeket, a kivitelezési, költség- és ütemtervet
5. Megbeszéléseket tartani annak érdekében, hogy a személyzet ne érezze magát veszélyeztetve és tartósan azonosulni tudjon feladatával
6. Végrehajtani a tervezett változtatásokat lehetőleg olyan időszakban, amikor a könyvtár működését egyéb körülmények nem zavarják
7. A végrehajtott változtatások értékelése.

Az internet az információ eléréséhez és a kapcsolattartáshoz egyre növekvő lehetőségeket nyújt. Az e-mail, a levelezőlisták, az elektronikus hirdetőtáblák, a világháló stb. igen hasznosnak bizonyultak a könyvtárak számára. Az állománygyarapítás területén is sokféle célra használható az internet.

Az e-mailt használják rendelésre, fogadnak rajta kutatóktól és olvasóktól érkező gyarapítási javaslatokat, segítségével értesülni lehet a kiadás körülményeiről, áremelésekről. A köszönetnyilvánítások, reklamációk és számlák elektronikus adatcsere útján a többszöri adatfeldolgozás és az átírási hibák elkerülésével, gyorsabban érnek célhoz. Az internetes bibliográfiai adatbázisok – mint az OCLC FirstSearch, a Dawson EnterBooks nevű adatbázisa vagy az Amazon.com – szabatos bibliográfiai adataik révén garantálják, hogy a rendelési rekordok megbízhatók legyenek. Az online kiadói katalógusok naprakészen tájékoztatnak arról, mi jelenik meg a közeljövőben. Egyes katalógusokból le is tölthetők rekordok MARC formában, majd beépíthetők a könyvtár katalógusába. Az EnterBooks, az Amazon.com és társai a válogatást követően online könyvrendelést is lehetővé tesznek. Sok könyvtárban az integrált rendszer nem kompatibilis a kiadók adatbázisával, így a rendelést – többszörös adatbevitellel – a helyi rendszerben végzik. Az online rendelésre felkészített könyvtári rendszerekbe viszont a rendelések is letölthetők. A kiadók web-lapjai máshol nem található adatokat is tartalmaznak, például van-e egy könyvnek elektronikus

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

változata, esetleg csak ilyen van. Ezek – díj ellenében – innen tölthetők le vagy nyomtathatók ki. Egyes web-lapok használt vagy kereskedelmi forgalomból már kikerült könyvekről is tájékoztatnak.

A Fahd királyról elnevezésű szaúdi-arábiai Kőolaj- és Ásványtani Egyetem (KFUPM) könyvtára honlapján keresztül közvetlen kommunikációt valósít meg az egyetemi oktatókkal. Könyvbeszerzési javaslathoz, könyvtárközi kéréshez és hosszabbításhoz űrlapok állnak rendelkezésre. A könyvtár munkatársai e-mailen közlik egymással egy-egy könyv rendeléshez szükséges bibliográfiai adatait, és használják a válogatásra világszerte igénybe vett számos web-lap valamelyikét. A rendeléseket e-postán adják fel. Visszaigazolás után a szállítást általában egy héten belül teljesíti a terjesztő.

A gyarapítás szempontjából az internet legnagyobb előnye, hogy naprakész, miközben a nyomtatott hordozók tartalma olykor már a megjelenés idején elavult. A keresés is gyors, bár a nem megfelelő hálózati kapcsolat jelentősen lassíthatja. Az automatizált állománygyarapítási rendszerek közül csak az újabbak képesek az elektronikus adatcserére. A gyarapítás mai automatizáltsága mellett is gyakran szükség van manuális munkára a nyomtatás és a küldés területén. A következő néhány év új rendszereiben ezekre megoldást kell találni.

A gyarapító könyvtárosoknak sok idejét veszi el a keresési készségek megszerzése. Ezen kívül az internetes források minősége a legkülönbözőbb; a megbízható források kiválasztása szintén gyakorlatot igényel. A könyvtárosoknak nagyobb szakértelemre volna szükségük a tárgyi keresésben. Ez lehetővé tenné, hogy elszakadjanak az egyetlen, általuk ismert keresőrendszertől, és tisztában legyenek a különböző keresőrendszerek és indexek előnyeivel, hátrányaival. Az internet biztonsága pedig még nem kielégítő ahhoz, hogy a tudományos könyvtárak gyarapítási kereteikről és vásárlásaikról e csatornán részleteket közöljenek.

(Vajda Henrik)

04/039

TYLER, David C. – PYTLIK ZILLIG, Brian L.: Caveat relocator: a practical relocation proposal to save space and promote electronic resources = Tech.Serv.Q. 21.vol. 2003. 1.no. 17-29.p. Bibliogr. 7 tétel.

A helyhiány problémájának megoldása az állomány áthelyezésével és az elektronikus források propagálásával

Állománygyarapítás; Állomány használata; Elektronikus folyóirat; Egyetemi könyvtár; Raktározás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az elektronikus információk egyre növekvő mennyisége ellenére a könyvtárak polcain tapasztalható helyhiány továbbra is problémát jelent. A jelen cikk egy amerikai egyetemi könyvtár kétirányú erőfeszítéseiről számol be, amelyekkel a túlzsúfolt könyvtár helyhiányának problémáját igyekeztek megoldani: bizonyos állományrészeket külső raktárba szállítottak, ugyanakkor propagálták az elektronikus források, nevezetesen a JSTOR adatbázis elektronikus folyóiratainak használatát. A döntéshozatalt a következő tényezők vizsgálatára alapozták: a bekötött folyóiratok házon belüli használata, kölcsönzési statisztika, könyvtárközi kölcsönzési kérések, számítógépes nyomtatás, illetve másolás a JSTOR-folyóiratok nyomtatott változataiból.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Állományvédelem

04/040

ČEREŠKIN, D.S. – KONONOV, A.A.: Koncepciâ sozdaniâ nacional'noj infrastruktury zašity informacii = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 2003. 8.no. 9-12.p.

Az információvédelem nemzeti infrastruktúrájának létesítésével kapcsolatos koncepció

Biztonsági berendezés; Állományvédelem

Az információátvitel biztonságos üzemelését az infrastruktúra műszaki színvonala hivatott biztosítani. Ezen kívül van az átvitel tartalmi megbízhatósága, nevezetesen az, hogy az átvitelre kerülő információt ne lehessen manipulálni, felbontani, elolvasni és terjeszteni szerzője/szerzőik beleegyezése nélkül. Ha ez nincs megoldva, az internet pl. bűnöző és terrorista csoportok eszközévé válhat.

Az internet növekvő használatával veszélyeztetettsége is növekszik. Ezeket a veszélyeket részmegoldásokkal nem lehet megszüntetni. Eredményes csak az információ megbízhatóságát garantáló nemzeti infrastruktúra lehet.

Ennek az infrastruktúrának öt összetevője van, úm. a jogszabályozási, a műszaki, a szervezési-szervezeti, a gazdasági és a módszertani összetevő.

A tudományos körök már sokszor felhívták a figyelmet az információátvitel tartalmi megbízhatóságát garantáló nemzeti rendszer létesítésének elkerülhetetlen és elodázhatatlan voltára. Mostanáig azonban nem történt erre vonatkozóan megfelelő döntés. A téma nem szerepel a vezető informatikafejlesztési dokumentumokban sem.

(Futala Tibor)

04/041

HARVEY, Ross: UNESCO's Memory of the World Programme and Australia's lost and missing documentary heritage = Aust.Libr.J. 52.vol. 2003. 2.no. 135-148.p. Bibliogr.

Ausztrália részvétele az UNESCO „Világ-memória" programjában

Megőrzés; Nemzetközi szervezet; Régi és ritka könyvek

Az UNESCO 1992-es Világmemória Programjának (Memory of the World Programme) célja a világ dokumentációs örökségének védelme és propagálása konzerválás, illetve a hozzáférhetőség biztosítása által; elejét szeretnék venni a kollektív feledékenységnek, ami az ilyen típusú anyagok „törékeny" tulajdonságaiból következik. Összeállították azoknak a dokumentumoknak a jegyzékét, amelyeket nemzetközi szinten jelentősnek minősítettek. Több mint negyven ország a fenti cél jegyében országos programot indított, ezek egyike a jelen cikk „főszereplője", Ausztrália.

(Autoref.)

Lásd még 70

Feldolgozó munka

04/042

STUMPF, Frances F.: Centralized cataloguing and processing for public library consortia = Bottom Line. 16.vol. 2003. 3.no. 93-99.p.

Központosított feldolgozás egy közkönyvtári konzorcium keretében. A megoldás hatékonyságának vizsgálata

Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Központi katalogizálás

Missouri állam egyik megyéjének városi könyvtárai 1996-ban létrehozták konzorciumukat (*Municipal Library Consortium* – MLC), forrásaik megosztása céljából. Az MLC össz-állománya több mint 600 ezer kötet, közös integrált könyvtári rendszert (Dynix) használnak, közös OPAC-juk és könyvtár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

közi kölcsönzési rendszerük van, egymás olvasóit kölcsönösen azonos módon látják el. 2001-ben kezdtek el a központi feldolgozás és katalogizálás lehetőségén gondolkodni, ennek vizsgálatára 2002-ben nyertek anyagi támogatást. A szakirodalom nem sok támpontot adott, igen kevés volt a hasonló nagyságrendű együttműködésekre vonatkozó beszámoló. A kutatás során pontosan felmérték a tagkönyvtárak jelenlegi gyakorlatát, valamint annak idő- és költség-igényeit és megállapították, hogy egy központi feldolgozó egység felállításával a feldolgozás költsége alacsonyabb lenne, mint a jelenlegi gyakorlat szerinti összeg. Ugyanakkor a központi egység felállítása számos problémával jár: földrajzilag központi helyen kell lennie, jó szállítási vagy futár-szolgálatra van szükség, jelentős helyigényt kell kielégíteni, ám a központi egységet szívesen fogadó könyvtárak nem voltak centrális elhelyezkedésűek.

A feldolgozási idő lerövidítése érdekében felmerült, hogy a megrendelt könyvek közvetlenül a központi feldolgozó egységhez kerüljenek, s innen logikus lépés volt a beszerzés központosítsa lehetőségének megvizsgálása. Felmerült a teljes központosítás (azaz valamennyi megrendelés begyűjtése és a központi egység által való továbbítása a szállítóknak), illetve csak a bestsellerek központi beszerzése, mivel azokat valamennyi tagkönyvtár eddig is vásárolta.

Felmerülő – és megválaszolandó – kérdések: Hogyan kompenzálják a központi egységnek helyt adó könyvtár fenntartási plusz-költségeit? Ki lesz felelős az egység munkájáért, annak vezetője kinek fog jelenteni? Ha a beszerzést is központosítják, ez további munkaerő-igénnyel jár, s ugyanez vonatkozik az *authority control*ra is.

Anyagi szempontból mindenesetre a központi egység felállítása megvalósítható. Ha a konzorcium ilyen irányú továbblépésre szánja el magát, újabb, részletesebb vizsgálatokra lesz szükség.

(Mohor Jenő)

04/043

SCOLARI, Antonio: Dal controllo di autorita all'accesso e all'interscambio dei dati d'autorita = Boll.AIB. 43.vol. 2003. 1.no. 29-43.p. Bibliogr. 18 tétel.

Res. angol nyelven

Az „authority control"-tól a hozzáférésig és az egységesített adatok cseréjéig

Besorolási adatok egységesítése

2001-ben az IFLA három olyan dokumentumot publikált, amelyek mind elméleti, mind alkalmazási szempontból meghatározók a következő évekre nézve a besorolási adatok egységesítése terén. Ezek a *Guidelines for authority records and references* (GARR) 2. kiadása, az *UNIMARC manual authorities format* (UNIMARC/A) – szintén 2. kiadás – és a *Structures of corporate name headings.* Mindhárom keletkezésének alapja az az utóbbi években megérett meggyőződés, hogy ideje elvetni az egyetlen egyetemes „authority" forma utópiáját, s így az authority adatok nemzetközi megosztásának elősegítése kerül középpontba. A nemzetközi összefüggések tekintetében tehát előbbre helyezik a különböző, nemzeti szinten egységesített formák közötti kapcsolatot, mint az egyetemes egyformaság elérését.

A párizsi elvek és az UBC nagy fontosságot tulajdonított az egyes nemzeti bibliográfiai intézmények által megállapított és nemzetközi érvényű egyedüli, egységes besorolási adatoknak. A nemzeti hagyományok különbözősége azonban nagy akadályokat gördített ezen elv gyakorlati megvalósítása elé. A testületi nevek egységes alakjára vonatkozó 1980-as ajánlásokat (*Form and structure of corporate headings* – FSCH) oly mértékben befolyásolta az egyes országok különböző gyakorlata, hogy a kidolgozó munkabizottságon belül sem jutottak egységes álláspontra. A 90-es években még számos kísérlet volt az FSCH revíziójára, míg végül 1998-ban feladták a projektet.

Ez a szemléletbeli változás tükröződik pl. az 1998-ban megjelent MLAR jelentésben (*Minimal level authority records*) és a GARR revíziójában, ahol még a példákban megjelenő – országonként külön-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

böző – központozás egységesítése is elmaradt, nyilvánvalóvá téve, hogy még egy ilyen merőben formális kérdésben is szinte lehetetlen nemzetközi egyetértésre jutni.

Az UNIMARC/A – mint az egységesített adatok problémakörére az alkalmazás oldaláról adott válasz – új címkéket kínál, melyeket a nemzetközi adatcsere megkönnyítése érdekében találtak ki, s nagy fontosságú a különböző írásrendszerek authority rekordjainak létrehozására szentelt elemző tevékenység is – e tekintetben az UNIMARC meglehetősen közel áll a MARC21-hez is.

A három IFLA dokumentum értékeinek és korlátainak ellenőrzése a közeljövőben lehetővé válik, hiszen már folyik a *virtuális nemzetközi authority file* (VIAF) funkciórendszerének és menedzselése lehetséges módjainak elemzése.

(Mohor Jenő)

04/044

TANGARI, Nicola: I documenti musicali e FRBR = Boll. AIB. 43.vol. 2003. 2.no. 179-188.p. Bibliogr. 16 tétel.

A zenei dokumentumok és az FRBR

Dokumentumleírás; Kotta

Az FRBR különösen nagy érdeklődést váltott ki Olaszországban: itt fordították le először, s számos egyéni véleményt követően az olasz könyvtáros egyesület katalogizálási munkacsoportja is közreadta az FRBR-rel kapcsolatos megjegyzéseit. Az FRBR kínálta lehetőségek igen érdekesnek tűntek a zenei dokumentáció, a zeneműkatalogizálás szempontjából is. Az FRBR igen jó kiindulási alapjául szolgál azoknak az eszmecseréknek és elméleti kutatásoknak, melyek a zenei dokumentumok katalogizálásán túl, a hangszerek, a zenés színházi előadások, az ikonográfiai-zenei dokumentumok katalogizálási lehetőségeit kutatják. Úgy tűnik, hogy az FRBR fejleszthető, hogy túlnőhet a könyvtár és az ahhoz kapcsolódó anyagok körén és számos más típusú dokumentumot is befogadhat.

(Mohor Jenő)

04/045

GRANATA, Giovanna: Una DTD XML per FRBR = Boll. AIB. 43.vol. 2003. 2.no. 161-178.p. Bibliogr. 27 tétel.

Res. angol nyelven

Egy XML DTD (dokumentumtípus-definíció) az FRBR számára

Dokumentumleírás; Dokumentumtipológia; Elektronikus publikáció

A W3C által bevezetett *eXtensible Markup Language* (XML), bár eredetileg a dokumentumok strukturálására találták ki, számos más területen is elterjedt, a dokumentumtípus-definíción (DTD) alapuló adatbázis-tervezéstől egészen az adatátviteli formátumok meghatározásáig. Ez utóbbi terület a könyvtárak számára is fontos, hiszen a globális kommunikáció és az interneten keresztüli adat-interoperabilitás körülményei között kezdenek megmutatkozni a MARC formátumok hagyományos használatának bizonyos korlátai a bibliográfiai adatcserében. Az FRBR analízise alapján célszerű lenne kidolgozni – a katalográfiai anyagokkal való bánás megkönnyítése érdekében – egy DTD-t az FRBR számára, hiszen szükség lehet a rekord „határainak", az egyes entitások közötti határoknak a meghatározására.

(Autoref. alapján)

04/046

GHILLI, Carlo – GUERRINI, Mauro – NOVELLI, Antoniella: FRBR: analisi del record e nuovi codici di catalogazione = Boll.AIB. 43.vol. 2003. 2.no. 145-160.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

FRBR: A rekord elemzése és új katalogizálási szabályzatok

Dokumentumleírási szabályzat

A kilencvenes évek elején alakult meg az IFLA-nak az a munkacsoportja, mely az adatbázisok bibliog-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ráfiai leírásának fejlődése (és költsége) nyomán felmerülő problémákkal volt hivatva foglalkozni. Munkájuk végeredménye az 1998-as koppenhágai kongresszuson bemutatott FRBR, mely a bibliográfiai tétel elemzésén és struktúráján alapul. Az FRBR-tanulmányt alkotta modell kísérlet olyan logikai körvonalak megállapítására, melyek a bibliográfiai leíráshoz kapcsolódó egyezmények megértését és jövőbeni fejlődését segítik. A modell egyúttal számos további, a katalogizálást, valamint a bibliográfiai adatok létrehozását, kezelését és használatát támogató rendszerek fejlesztését segítő tanulmány kiindulópontja. Lényegét tekintve az FRBR olyan konceptuális modell, mely egy nemzetközileg elismert bibliográfiai rekordot ír le, ugyanis a jelenleg hatályos leírási szabványok és szabályzatok eredményeként létrejövő rekordot elemzi.

Az FRBR modell a használó igényeit helyezi középpontba, aki *megtalálni, azonosítani* (helyesebben *lokalizálni*), *kiválasztani* és *megszerezni* akarja a számára szükséges dokumentumot. Ezek alapján kerültek meghatározásra a fő entitások: a *mű*, annak *kifejezése, megjelenése* és maga a *példány*, hiszen ezek azok, amit az olvasó egy bibliográfiai regisztrációt használva keres, azonosít, kiválaszt és megszerez. Az FRBR mindazonáltal nem keverendő össze a különböző elvekkel (mint pl. az 1961-es párizsi alapelvek, amelyek felszabadították a különböző új katalogizálási szabványok alkotásának szándékát. Az FRBR nem kínál megoldásokat, sőt még megoldási javaslatokat sem a dokumentumleírás problémáira, az mindössze egy, a bibliográfiai rekord és annak funkcionalitása elemzésére szolgáló eszköz. És éppen ezért tekinthető korszakos jelentőségűnek: fontos eszköz a bibliográfiai információk új módon való regisztrálása kidolgozási folyamatának, mely új mód a rekordok strukturálásának továbbfejlesztését, és mindenek előtt a katalógus új típusát és új koncepcióját kívánja meg.

(Mohor Jenő)

04/047

ALIMOHAMMADI, Dariush: Meta-tag: a means to control the process of Web indexing = Online Inf.Rev. 27.vol. 2003. 4.no. 238-242.p. Bibliogr.

Meta-azonosítók: eszköz a világháló indexelésének szabályozására

Gépi indexelés; Számítógép-hálózat

A teheráni egyetem posztgraduális diákja tanulmányában abból indult ki, hogy a keresőgépekkel végzett keresés során a kapott eredmény nem mindig elégíti ki a használó információs igényeit. A hálózaton megtalálható információk mennyiségi növekedésével a szervezés kérdése került a kilencvenes években a szakmai érdeklődés középpontjába. A keresőgépek gyengeségeit ellensúlyozandó az egyik megoldásnak a meta-hívójelek (meta-tags) létrehozása, valamint a hálózat indexelési folyamatának ellenőrzésében való alkalmazásuk kínálkozik.

A World Wide Web konzorcium (W3C) HTML-meghatározásában szerepel a meta-hívójel fogalma is: ezek olyan rejtett HTML hívójelek, amelyek révén a web-oldalak tulajdonosai és a szerzők bizonyos mértékig kézben tudják tartani az adott web-oldal indexelését, mégpedig úgy, hogy egyszerű, HTML metaadatként jellemzik a web-oldal tartalmát. A meta-hívójelek mindig a HTML-dokumentumok fejlécében szerepelnek, rögtön a <cím/TITLE> elem után, a <fejléc/HEAD> hívójelek között és a <szövegtest/BODY> hívójelek előtt; nem láthatók a web-oldalon, de a keresőgépek és a használók böngésző-programjai el tudják olvasni őket.

Alkalmazhatók a dokumentumok jellemző tulajdonságainak azonosítására (pl. szerző, érvényességi idő, kulcsszavak stb.) és értékek (szöveges információk) hozzárendelésére. (Ennek illusztrálására be is mutatja az egyik honlap meta-hívójeleit.) Ezekkel biztosítható a szerzők és a kiadók számára, hogy megfelelő kereséssel műveik megtalálhatók legyenek. Sullivan szerint nagyítóként kell használni

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ezeket, így segítve a keresőgépeknek, hogy megleljék egy adott web-oldal fontosabb részét. A meta-hívójelek számos előnnyel – és hátránnyal – bírnak a web-indexelés szempontjából: például nincs egy hivatalos meta-hívójelkészlet, csupán egy keret áll rendelkezésre a HTML-ben, alkalmazásuk módja sincs sehol sem definiálva. Nem is minden keresőgép veszi figyelembe a meta-hívójeleket, de jelenleg ez az egyetlen mód arra, hogy a web-oldalakat létrehozásuk során ellenőrzött nyelvi és tárgyi indexeléssel lássuk el a hatékony visszakeresés érdekében.

A HTML meta-hívójeleknek három lehetséges attribútuma lehet: a CONTENT (tartalom), a HTTP-EQUIV (http-egyenérték) és a NAME (név). A meta-hívójelek mindig információt hordoznak egy név/érték párban. A név és a http-egyenérték attribútum biztosítja a név-, a tartalom pedig az érték-információt.

A *tartalom (CONTENT)* attribútum mindig benne szerepel egy jól kialakított meta-hívójelben, és az érték-információt tartalmazza a név/érték párban. Állhat bármilyen karakterekből, de mindig idézőjelek között álljon;

- a *név (NAME)* a név/érték pár név-része, és bármilyen név alkalmas erre;
- a *http-egyenérték (HTTP-EQUIV)* is egy névből áll, de a szerver ezt használja a dokumentum fejlécében lévő név/érték párnak a böngészőhöz való eljuttatásához, mielőtt magát a HTML dokumentumot küldené el.

Száznál is több HTML-es meta-hívójel létezik, de a könyvtár-tájékoztatási szakemberek számára azok az igazán érdekesek, amelyek az információforrások egyedi reprezentációját biztosítják, és a használót az információ megtalálásában segítik. A legfontosabb hívójelek, amelyeket a keresőgépek indexelésre használnak, a leírást (description) és a kulcsszavakat (keywords) tartalmazók. E két fontos típus jellemzőinek, formai és tartalmi követelményeinek ismertetésével, valamint több dokumentum-indexelési példa közlésével zárul a tanulmány.

(Murányi Lajos)

Lásd még 21

Katalógusok

04/048

MANZI, Stefania – MARTELLINI, Enrico: Il catalogo e le risorse elettroniche in biblioteca: un'integrazione possibile = Boll.AIB. 43.vol. 2003. 1.no. 7-28.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

A katalógus és a könyvtár elektronikus forrásai: egy lehetséges integráció

Elektronikus dokumentum; Online katalógus; Számítógép-hálózat

Az elektronikus információforrások folyamatos fejlődése és növekvő fontosságuk a könyvtári gyűjteményekben mind igazolhatatlanabbá teszik a katalógusokból való kihagyásukat. A katalogizálásukat elhatározó döntés pedig két lényeges problémát hoz magával. Egyrészt bizonyos mértékű változás áll be magának a katalógusnak a természetében, mely eddig azokról a dokumentumokról tájékoztatott, amelyek a könyvtár állományában, tulajdonában, fizikailag is a könyvtárban vannak, ezután pedig azokról, amelyekhez a könyvtár hozzáférést biztosít. Másrészt pedig egy sereg új kérdés merül fel: hogyan válasszuk ki a katalogizálandó forrásokat, hogyan katalogizáljuk azokat, milyen lesz a viszony, a kapcsolat a katalógus és az ilyen publikációk hozzáférését biztosító más eszközök között.
A katalogizálandók kiválasztásához át kell tekinteni az elektronikus források teljes skáláját (hogy csak az internetről essék szó: az e-folyóiratoktól és e-szövegektől kezdve a szürke irodalmon a képe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ken és zenéken, a játékokon és a rádió- és tv-műsorokon át a hivatali és magán-honlapokig és a chatszobákig), hiszen a kiválasztás kritériumai típusonként mások lehetnek. További problémákat okoz a helyben és a távolról elérhető, az ingyenes és a „fizetős" források kellő megkülönböztetése.

A „hogyan katalogizálni" kérdés nem merül ki a megfelelő leírási szabályzatok és szabványok kiválasztásában és alkalmazásában: további problémákat okoz a változó források variációinak leírása, az olvasót az adott forrás hozzáférésének módjáról, használatának feltételeiről is tájékoztató bibliográfiai rekord létrehozása stb. S ha végül az elektronikus források szerepelnek a katalógusban, az ezek elérését szolgáló kiinduló pont inkább a könyvtár honlapja legyen. Az elektronikus környezet ugyanis az információellátás számos elemének integrálását teszi lehetővé. Különböző szinteken jöhet létre integráció:

- a könyvtár katalógusa és honlapja között;
- a könyvtári katalógus és más országos és nemzetközi katalógusok között a meta- és multi-OPAC-ok segítségével;
- a katalógus és a könyvtár által elérhető bibliográfiai adatbázisok között;
- a katalógus és az elektronikus formátumú szövegek között, ezeknek a katalógusból való közvetlen elérése révén.

A katalógus funkcionalitásának és komplexitásának ily módon történő párhuzamos növekedése fényében azonban meg kell látnunk az olvasó tapasztaltságának szintjét, s annak megfelelő mértékben kell a bibliográfiai rekordokat is ellátni „információval az információról".

(Mohor Jenő)

Információkeresés

04/049

MARSHALL, Linnea: Specific and generic subject headings: increasing subject access to library materials = Cat.Classif.Q. 36.vol. 2003. 2.no. 59-87.p. Bibliogr.

Specifikus és általános tárgyszavak használata a tárgyi keresés eredményességének növelésére

Információkeresési rendszer értékelése; Tárgyi feltárás; Tárgyszó

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A szűkebb, specifikus tárgyszavak határozott előnyt jelentenek sok kutató számára a tárgyi keresés pontossága tekintetében. Ám más kutatók számára a túl specifikus tárgyszavak akadályozzák a hatékony átfogó keresést. Egy megfelelő tágabb fogalom, különösen néhány szűkebbel együtt használva, segíti a keresőt az illető tárgykör általános irodalmának visszakeresésében. Többféle keresési szempontot kielégíthetünk, ha általános és specifikus tárgyszót egyaránt adunk egy műnek, azonban a tágabb fogalmakat a katalogizálóknak nehéz következetesen használni, és következetesség nélkül elvész ezeknek a tárgyszavaknak az átfogó gyűjtő funkciója.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/050

WOLF, Sebastian: Google auf dem Weg zum Monopol? Aktuelle Entwicklungen bei Internetsuchmaschinen: Märkte, Technologien und die Rolle der Bibliotheken = BuB. 55.Jg. 2003. 9.no. 568-575.p.

Res. angol és francia nyelven

A Google monopolhelyzetbe kerül? Fejlemények az internet-keresőgépek területén: piac, technológiák és a könyvtárak szerepe

Információkeresési rendszer értékelése; On-line információkeresés; Számítógép-hálózat

Egy ideje, különösen 2003. eleje óta erős koncentráció figyelhető meg a keresőrobotok világában: a Google-nak lényegében már csak két versenytársa maradt: az Overture és a Yahoo. Ennek vannak előnyei, de veszélyei is. Az egyik előny például, hogy három, pénzügyileg erős szervezet versenyez egymással, ami pozitív hatással lehet a keresés és indexelés technikáinak fejlődésére. A veszélyek közül a következőket lehet megemlíteni: sok használó, tudatlanságból, túlértékeli a Google lehetőségeit; a hagyományos rangsorolást fokozatosan felváltja a link-rangsorolás; a források elérhetőségét befolyásolják az információszolgáltatók érdekei (fizetett rangsorolás); az ún. „Deep Web" (láthatatlan web) egyáltalán nem elérhető a keresőrobotok számára.

(Autoref. alapján)

Lásd még 49

Olvasószolgálat, referensz

04/051

KNECHT, Michael: Cell phones in the stacks = Am. Libr. 34.vol. 2003. 6.no. 68-69.p.

Mobiltelefonok a könyvtárban

Könyvtárhasználati szabályzat; Rendbontás

„Halló, nem jól hallak! Te jól hallasz?"- harsan fel egy sztentori hang az olvasóterem csendjében. „Hogy mit hozzak? Aha, egy lityi tej, egy vekni kenyér és barna cipőfűző, meg színes kréta a gyereknek. Értem. Mit gondolsz, lehet kapni cipőfűzőt a sarki közértben? Jó, akkor indulok". Manapság nem rendkívüli jelenség a fentihez hasonló beszélgetés a könyvtárakban. Nemcsak az olvasótermek csöndjét törik meg bosszantó rendszerességgel, hanem a bibliográfiai útmutatásokat, a tájékoztató pultnál folyó munkát, vagy a kölcsönzés folyamatát is.

Mit tehetnek a könyvtárosok a könyvtár nyugalmának védelme, a többi olvasó zavartalanságának megóvása érdekében? A drákói szigortól a jóindulatú figyelmeztetésig számos eszköz áll rendelkezésünkre. A legvonzóbbnak a mobiltelefonok kitiltása tűnhet, ám valószínűleg ez a megoldás lenne a legnépszerűtlenebb az olvasók között, akiknek többsége görcsösen ragaszkodik a modern kor eme vívmányához. Az Egyesült Államok számos államának általános iskoláiból a 90-es években például kitiltották őket, de a szeptember 11-i esemény után visszavonták e rendeleteket, mert belátták, hogy vészhelyzet esetén milyen hasznos szolgálatot tehet a bekapcsolt telefon.

Mi hát a megoldás? A módszerek közül alkalmazhatjuk a „hangos zóna" kijelölésének kompromisszumos esetét. A könyvtár térségeinek és a látogatói forgalom áramlásának vizsgálatát kérdőíves felméréssel kiegészítve kijelölhetünk olyan területeket, ahol szabad a vásár a telefonálók számára.

Ígéretes a csendes üzemmódú telefonok elterjedése is. Ezek a készülékek hangjelzés helyett rezgéssel érzékeltetik gazdájukkal, hogy hívásuk van. Lehetőség van arra is, hogy ilyen esetekben hangposta útján üzenjünk a hívónak, például így: „pillanatnyilag nem tudok beszélni, hívj öt perc múlva". A tele-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fonok új generációja már szöveges üzenetet is tud küldeni ilyen esetben. A látogatók egy része azonban még nincs baráti viszonyban ezekkel a fejleményekkel, tehát nem biztos, hogy célravezető kitenni „a könyvtárban csak a csendes működésű telefonok használata engedélyezett" táblákat.

Van még egy megoldás, amely azonban meglehetősen költséges az intézmény számára. A Mayo Klinikán alkalmazzák például a Faraday ketrec elnevezésű technikát, melynek lényege, hogy a falba és a mennyezetbe rádiójel csapdákat építenek. Sajnos négyzetméterenként 35 centbe került 2001-ben, ráadásul a biztonsági szolgálat tagjainak rádiós kapcsolattartását is megakadályozza. Igaz, a mágneses 3M lopásgátló rendszerek működését nem befolyásolja, ha biztonsági kapuktól bizonyos távolságra telepítik a ketrecet.

A könyvtárak valószínűleg a lehetséges megoldások egyedi kombinációival tudják majd megakadályozni, hogy olvasóik a szükségesnél többet tudjanak meg társaik cipőfűző vásárlási szokásairól.

(Fazokas Eszter)

04/052

HOFFERT, Barbara: Taking back readers' advisory = Libr.J. 128.vol. 2003. 14.no. 44-46.p.

Online olvasási tanácsadás az interneten

Olvasásra nevelés; Online szemmód; Számítógéphálózat

– Mit olvassak el most? – kérdi az olvasó. – Mi az ördögöt ajánljak? – dörmögi maga elé a könyvtáros. Bizony az olvasási tanácsadás sokkal ingoványosabb terület, mint a tájékoztató munka. Manapság, amikor csökkennek a keretek, és a könyvtárosok buzgón segítenek olvasóiknak a világhálón eligazodni, egyre kevesebb időnk van arra, hogy olvasmány-élményeinket megosszuk velük. Talán az új technika erre is nyújt megoldást, például a hálózaton kínált olvasási tanácsadást.

A népszerű amerikai folyóirat (LJ) egyik éves felmérésében arra a megállapításra jutott, hogy a megkérdezett könyvtáraknak a fele jelen van a világhálón. A honlapok szemrevételezése után az is kiderült, hogy nem is akárhogyan! Sok olyan könyvtár akad, amelyik közli a legjobb könyvek jegyzékét, ajánl olvasmányokat, kínál könyvismertetésekhez és hasznos adatbázisokhoz csatolásokat: mindezt kiváló, formatervezett minőségben. Ez azonban nem elég – hangoztatták egyesek az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) egyik elő-konferenciáján; szerencsére egyre több kezdeményezés próbál előre is lépni.

Az olvasási tanácsadás a könyvtárak olyan egyedülálló szolgáltatása, amelyhez komoly felkészültség szükséges; a világhálón való megjelenés nemcsak a hatókörét terjeszti ki, hanem izgalmas új lehetőségeket is kínál – egyben a könyvtárak reklámozásának fantasztikus módja is. Tehát: „Könyvtárosok egyesüljetek!" – kiált fel szerzőnk –, legfőbb ideje, hogy visszavegyük az olvasási tanácsadást a világháló behemótjaitól. (Elsősorban az Amazon.com könyvekről nyújtott információira utalva.) Nemcsak arról van szó, hogy a könyvtárosok jobban végzik ezt a tevékenységet: a maguk társadalmi közegében sokkal hitelesebbek is, mint mások.

A könyvtárak honlapján általában könyvajánlásokat, „listák"-at találunk, emellett a *New York Times*, a *Publishers Weekly* és a helyi lapok népszerűségi listáit, továbbá hasznos adatbázisokra mutató csatolásokat (NoveList, Overbooked, What Do I Read Next?). Ezek a megoldások is fejleszthetők; egyrészt konkrétabbnak kell lenni: „Információk" helyett írjunk „Jó könyvek"-et, másrészt annotáljuk a könyvlistákat, mert anélkül nem sokat érnek az átlagolvasó szemében. (Ez ugyan nagyon időigényes, de megéri a fáradságot. Némely könyvtárban a legjobb könyvismertetések íróit két nap szabadsággal jutalmazzák – a világhálón való megjelenés dicsősége mellett.) Vannak olyan könyvtárak is, amelyek elektronikus levélben vagy hírlevélben kül-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dik el ezeket a könyvismertetéseket olvasóiknak, mások profilokat készíttetnek olvasóikkal, és ezek alapján értesítik őket az újdonságokról, de arra is van már példa (Cleveland), hogy interaktív formában végeznek olvasási tanácsadást. Akik nem tudnak időt szakítani erre az interaktív szolgáltatásra, vitafórummal próbálkoznak a hálózaton (Columbus Metropolitan), ahol havonta egy könyvjegyzékhez várnak hozzászólásokat, de egyéb megoldások is vannak.

Kicsit más ez az olvasási tanácsadás, mint a hagyományos, közvetlen kapcsolat a könyvtárossal; időigényes és nagyon sok szervezőmunkát igényel, de rendkívüli lehetőségek rejlenek benne. Világunk egy virtuális világ, és a könyvtárak ennek egy részét képezik: ne bízzuk másra az olvasási tanácsadás feladatát!

(Murányi Lajos)

04/053

VAN ORNUM, Mary: Without a cross word: one libary's answer to torn out text = Coll.Res.Libr.News. 64.vol. 2003. 7.no. 460-461.p.

Egy amerikai főiskolai könyvtár válasza az állomány rongálására

Főiskolai könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Könyvrongálás

A legtöbb könyvtárban megtörténik. Az olvasónak sürgős szüksége lenne egy cikkre az egyik olvasótermi folyóiratból – de hűlt helyét találja. Egy jogi folyóiratból hiányzik az éppen keresett jogi eset leírása, fontos orvosi információktól fosztatott meg egy szaklap, lába kelt a Rolling Stone-ban készített legfrissebb interjúnak. Használjon bármilyen eszközt a rongáló – borotvát, ollót, vagy a kitépés ősi módszerét – az eredmény ugyanaz: a következő olvasó már nem jut hozzá a kívánt cikkhez.

A New York állambeli Poughkeepsie-ben, a Vassar College könyvtárában szellemes megoldást találtak egy notórius rongáló megfékezésére. Az illető sebészi pontosságú műtétet hajtott végre nap mint nap az egyik közkedvelt napilapon. Ő az első oldalon rendszeresen megjelenő keresztrejtvényre utazott. Mivel a könyvtárosoknak sem kedvük, sem idejük nem volt naphosszat a cserepes páfrány mögött bujdokolva kémkedni az olvasók után, – ráadásul nem is volt cserepes páfrányuk – mást találtak ki. Szövegszerkesztő segítségével készítettek egy saját keresztrejtvényt, melynek meghatározásai és a megfejtések is egy dolgot sugalltak: a rejtvényrablás rossz dolog! A függőleges 9 meghatározása például: kiszakít, a megfejtés: kitép. A függőleges 14-nél azt kellett kitalálni, melyik az a nap, mikor a rejtvény már nem lesz kiborotválva az újságból. A megfejtés: ma.

A rejtvényt az újságba illesztették, az eredeti rejtvény fölé, és kíváncsian várták, mi történik. És láss csodát! A házi keresztrejtvény eltűnt, ám az eredeti a helyén volt. És attól kezdve mindig ott is maradt. Ez pedig egy valódi könyvtári „sikersztori", mely arra indíthat bennünket, hogy hasonlóan szellemes, lélektani megoldásokat is alkalmazhatunk az olvasókkal való kapcsolattartásban.

(Fazokas Eszter)

04/054

FLEMING MAY, Rachel – HEDGES, Barbara: Shaping patron behavior through information, communication, and education = Tech.Serv.Q. 21.vol. 2003. 1.no. 1-15.p. Bibliogr.

A rendbontó használók nevelése tájékoztatás, kommunikáció és oktatás útján

Kommunikáció -használókkal; Könyvtárhasználati szabályzat; Rendbontás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

1999 őszén jelentősen méreteket öltött az Alabamai Egyetem könyvtáraiban tapasztalt felelőt-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

len viselkedés, rendbontás és vandalizmus. E problémák közül kiemelkedett az ún. görögbetűs szervezetek tagjainak viselkedése, akik úgymond „tanulni" jártak a könyvtárba. A könyvtár létrehozott egy bizottságot a helyzet tanulmányozására; azt kívánták kideríteni, hogyan lehetne hatékonyan foglalkozni ezekkel a fiatalokkal ahelyett, hogy azonnal kitiltanák őket a könyvtárból. A helyzet tanulmányozása közben kiderült, hogy nemcsak a fenti szervezetekkel kell foglalkozni, hanem minden előfordulható rendbontó viselkedést figyelembe kell venni. A cikk ismerteti a bizottság döntéseit, valamint a könyvtárosok és az olvasók ezekből következő tapasztalatait (problémákat, illetve pozitív következményeket). Végül egy bibliográfiát közöl, amelyben a problémás olvasókról szóló további forrásokra hívja fel a figyelmet.

(Autoref.)

04/055

WEST, Jessamyn: Google Answers is not the answer = Am.Libr. 34.vol. 2003. 6.no. 54-56.p.

Egy tapasztalt könyvtáros véleménye a „Google Answers" térítéses referensz-szolgáltatásról: nem ez a megoldás

Hatékonyság; Online üzemmód; Referensz; Térítéses szolgáltatás

A szerző, aki „szabadúszó" könyvtárosként a Google tájékoztató-szolgálatának is egy ideig dolgozott, úgy véli, hogy a világháló térítéses tájékoztató szolgálatainak nemcsak a megfelelő fizetési módok kialakításával és a piaci részesedéssel van gondja, hanem versenyezniük kell a létező legjobb tájékoztató szolgálatokkal, a könyvtárakkal is. Könyvtárosi tapasztalatai a gyakorlatból származnak, hiszen a Google tájékoztató szolgálata, a *Google Answers* (a továbbiakban GA) munkatársaként egy hónap alatt több kérdésre is alkalma volt válaszolni („bedolgozóként" 176 dollárt keresett is.)

A GA 2002-ben indult, egy évig tesztelték. A kérdezők annyit fizetnek a válaszért, amennyit „megér" az nekik – jelenleg kettőtől kétszáz dollárig terjed a tarifa. A kérdésekre egy „gondosan kiválogatott" 500 fős szakértői csapat válaszol, mégpedig egymással versenyezve. Amennyiben a kérdező elégedett a válasszal, a díj 75%-a szakértőé. (Ha nagyon jó munkát végzett, borravalót is kaphat.) A legtöbb kérdésre egy nap alatt válaszolnak, bár megesik, hogy csak több nap alatt vagy sohasem. Szerzőnk csalódottan vált meg a „csapat"-tól, melynek tagjai ugyan értettek az hálózaton végzett kereséshez, de nem voltak jártasak a tájékoztatásban, vagyis annak felismerésében, mire is kíváncsi a kérdező.

Ezek után érdeklődni kezdett könyvtáros ismerőseinél – az általa működtetett honlapot (www.librarian.net) is elhasználva –, de senkit sem talált, aki használta volta a GA szolgáltatását, mégpedig a következő okok miatt:

- válaszok helyett csak web-oldalakat tartalmazó listák érkeznek, s aztán magának kell megkeresnie itt a választ;
- ha elakadt, inkább munkatársaihoz vagy ismerőseihez fordult, akikben bízik;
- szomorú, hogy egyesek azt hiszik, fizetniük kell azért, amire az első közkönyvtárban megkaphatja a választ;
- egyre inkább gyorsétterem-jellegű attitűd alakul ki az információ körül stb.

A GA indulása után egy ideig a könyvtárosok azon álmélkodtak, hogy az emberek olyasmiért fizetnek, amit ingyen is megkapnak a könyvtárban. Amikor már több idő telt el, az volt az érdekes, miért hajlandóak fizetni a válaszokért teljesen ismeretleneknek saját, jól ismert könyvtárosuk helyett. A kérdezőkkel (nem könyvtárosokkal!) folytatott beszélgetésekből kiderült, hogy

1. Egy ismeretlentől bármit meg lehet kérdezni, nem kell félni, hogy összefutunk a boltban, és odakiáltja: – Ó, Smith úr, remélem, sikerült megtalálnia azt a bizonyos Viagra-szállítót!

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. A választért fizetett csekély díj révén a kérdezőből ügyfél lesz, aki ezt az interakciót irányítja, míg a közkönyvtárban a „köz" egyik tagjaként a könyvtáros idejének csak kis részére tarthat igényt. (Ha ezt nem tudná, a könyvtárosok csakhamar eszébe fogják juttatni.)
3. A térítéses környezetben senkit sem néznek ostobának, mert akkor az illető nem fizet. (A GA-nak udvariasnak kell lennie az ügyfelekkel, akkor is, ha azok gorombáskodtak.)

Meg kell jegyeznünk ugyanakkor, hogy a GA népszerűsége ellenére sem csökkent a tájékoztató szolgálatok forgalma, ugyanis a GA és a könyvtárak teljesen más szolgáltatást nyújtanak: a GA gyors válaszokat ad olyan kérdésekre, amelyek könnyen megválaszolhatók elektronikusan, míg a könyvtárakban ez másképpen (esetenként több lépésben) zajlik. Az jó dolog, hogy több lehetőség is adódik a tájékozódásra, de nem szerencsés az egyiket a másikkal összekeverni.

(Murányi Lajos)

04/056

ASKEY, Dale: „Fühle mich oft als Bittsteller ...". Anmerkungen zur Dienstleistungsmentalität in deutschen und in amerikanischen Bibliotheken = BuB. 55.Jg. 2003. 9.no. 576-581.p.

Szubjektív megjegyzések a német és amerikai könyvtárakban tapasztalt (tájékoztató)szolgálati mentalitásról

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Összehasonlító könyvtártudomány; Referensz

A szerző, (aki a Yale Egyetem könyvtárának tájékoztató részlegében dolgozik, korábban pedig német egyetemeken is tanult), az amerikai és a német könyvtárak tájékoztató szolgálatait veti össze, személyes tapasztalatai alapján.

A német könyvtári szakirodalomban az USA könyvtárai és könyvtárügye általában példaképként szerepelnek. A tájékoztató munka területén valóban lényeges különbség van, elsősorban a szolgáltatás mentalitását illetően: az amerikai könyvtárak sokkal inkább olvasóbarátok. Ennek oka a munkaszervezetben, a könyvtárosképzésben és a két társadalom eltérő kultúrájában rejlik.

A munkaszervezetet illetően a német könyvtárakban, (a szerző elsősorban a nagy, hagyományos egyetemi és tudományos könyvtárakra építette elemzését), a szakreferensek feladatához nemcsak a tájékoztatás tartozik, hanem az adott szakterület állományának gyarapítása és feltárása is. A gyakorlatban a két utóbbi munkaterület élvez elsőbbséget. A tájékoztató pult mögött az olvasó többnyire képzett könyvtárosokkal találkozik ugyan, de nem az adott szakterületet is jól ismerő szakreferensekkel, őket csak „vészhelyzetben" hívják elő hátsó irodáikból. Az olvasók ilyenkor úgy érzik magukat, mintha hivatalokban lennének kérvényezők, akik mintegy megzavarják fontos munkájukban a tisztviselőket. Az Egyesült Államokban a „referensz könyvtár" általában az intézmény legnagyobb részlege, csaknem mindig a könyvtár központi helyén található, s ott kifejezetten tájékoztató könyvtárosok dolgoznak, akik könyvtárosi végzettségük mellett más szakmai diplomával is rendelkeznek. A Yale Egyetem könyvtárának tájékoztató részlegében pl. a 10 munkatárs közül ötnek PhD fokozata van, a többi ötnek a könyvtárosin kívül legalább egy szakterületről Master fokozata.

Különbség van a képzési rendszerben is. Az amerikai könyvtárosképzésben a hallgató választhat egyrészt a közkönyvtári, a tudományos- és a speciális szakkönyvtári szakosodás között, másrészt a „Technical Service" (bibliográfiai leírás, szakozás stb.) és a „Public Service", a nyilvános szolgálat között. A nyilvános szolgálat egyik munkaköre a „Reference Librarian", az ilyen képesítés eléréséhez egy másik szakterületről szerzett Master fokozat megszerzése is előírt, vagy legalábbis ajánlott. Ezzel szemben a német könyvtárosképzésben szerepel ugyan az információközvetítési vagy tájékozta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tószolgálati ismereteket adó szeminárium, de lényegesen kisebb időtartamban és főleg kisebb hangsúllyal, mint az amerikai képzési rendszerben.

A tájékoztató szolgálat mentalitását a két társadalom eltérő kultúrája is befolyásolja. Bár mindkét államban egyaránt hajlanak az irányítók a könyvtári költségvetések megkurtítására, Németországban azonban még elevenen él az az eszme, hogy a kulturális intézményeknek fontos társadalmi szerepük van, az elvonások ellenére itt nem vonja kétségbe a politikai elit az ilyen intézmények létjogosultságát. Az értelmiség képviselői Európában mint a kulturális intézmények védelmezői lépnek fel, s ha állásfoglalásaiknak ha nem is közvetlen, de közvetett hatása van a politikai döntésekre. Ezzel szemben az Egyesült Államokban az értelmiséget nemcsak a hatalmi központokból zárják többnyire ki, hanem még kompetenciájukat is kétségbe vonják. A könyvtárak teljes megszüntetése itt nem csak képzelt veszély. A Saint Luis-i Washington Egyetem legfelsőbb vezetője a nyilvánosság előtt jelentette ki, hogy 20 éven belül nem lesz az intézménynek szüksége könyvtárra, csak számítógépekre. A Missouri Egyetemi Szervezet elnöke a sajtó előtt úgy nyilatkozott, hogy a jövőben az államnak nem kell pénzt költeni a könyvtárakra, azt egyetlen használói kártya helyettesíteni fogja. – Az amerikai könyvtárak ebben a szituációban lázasan keresik, hogy mivel tudják nélkülözhetetlenségüket meggyőzően bizonyítani, s erre az olvasóbarát, megnyerő, népszerűen és hatékonyan működő tájékoztató szolgálatban látják a legjobb eszközt. Az „User Satisfaction", a használó elégedettsége nemcsak a menedzsment most divatos jelszava, hanem a létük veszélyeztetettségével szembenéző amerikai könyvtárosok számára is megmaradásuk legfontosabb kritériuma.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 31

Kölcsönzés

04/057

HERRERA MORILLAS, José Luis: Estudio préstamo general y de los préstamos especiales en las bibliotecas universitarias espanolas a través de sus normativas y reglamentos = Rev.Esp.Doc.Cient. 26.vol. 2003. 3.no. 306-335.p. Bibliogr. 13 tétel.

Res. angol nyelven

A kölcsönzés általános szabályai és különös esetei a spanyol egyetemi könyvtárak szabályzataiban

Egyetemi könyvtár; Kölcsönzés

Az egyetemi könyvtárak egyik leghagyományosabb és legnagyobb súlyú szolgáltatása a kölcsönzés. Jellege miatt szabályozást igényel, s még olyan egyetemi könyvtárakban is van kölcsönzési szabályzat, ahol az általános könyvtári szabályzat hiányzik. A spanyol egyetemi könyvtárak kölcsönzési szabályait elemző felmérés eredménye azt mutatja, hogy az elektronikus forradalom ellenére, bármilyen sokat beszélnek is a „falak nélküli" vagy a „számítógépen tárolt" könyvtárról, a könyvtár, mint szolgáltatások nyújtására rendelt fizikai tér, ahová – többek között – a gyűjtemény egyes darabjainak meghatározott idejű kölcsönzéséért lehet fordulni, még mindig alapvető fontosságú. Valamennyi könyvtári szolgáltatás közül a kölcsönzés „örvend" a legrészletesebben, legnagyobb figyelemmel kidolgozott szabályozásnak, mely legtöbbször el is különül a könyvtárra vonatkozó általános szabályozás szövegétől.

A kölcsönzés általános szabályai is jelentős eltéréseket mutatnak egyetemenként és könyvtáranként szinte minden mennyiségi tekintetben; az egyetemi könyvtár méretétől, környezetétől függően változik a kölcsönzési idő, a kölcsönözhető darabszám stb. Minden intézmény maga dolgozta ki saját, minden egyéb normatívától vagy szabályozástól független kölcsönzési szabályait.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Újabb fejlemény a kölcsönzés speciális eseteinek, különleges szabályainak megjelenése, amivel a könyvtárak az olvasók újabban kialakult helyzetére és az új technikák létrehozta körülményekre igyekeznek reagálni, és amelyek elsősorban az egyetemi könyvtárak elsődleges célját, az oktatás és a kutatás segítését szolgálják. Ezekben általában nagyobb rugalmasság és az egyetemi közösség új igényeihez való alkalmazkodás figyelhető meg. Ezt támasztja alá, hogy a szabályozások 55,5%-a 1998-2002 között, míg a többi 1990-1997 között keletkezett. Az oktatás új modelljeinek és az új olvasói profiloknak a megjelenését tehát a legtradicionálisabb szolgáltatás érzékenyen követi.

A külső olvasók az egyetemi környezetben meglehetősen kevesen vannak; ám az egyetem egy adott terület vagy régió oktatási rendszerének legmagasabb szintjét jelenti, s ennek megfelelően kötelessége szolgáltatásainak láthatóvá tétele. Az egyetemi könyvtár célja több kell legyen, mint az adott egyetem kiszolgálása: szolgáltatásait ki kell terjesztenie a teljes régióra, melynek középpontjában, székhelyén működik. Kölcsönzéssel is rendelkezésre kell állnia mindazon polgároknak, akik felsőbb szintű képzésben részesülnek.

Igen hasznos, hogy a legtöbb egyetemi könyvtár kölcsönzési szabályzata az interneten is megtalálható: egyrészt az olvasó könnyen tájékozódhat a lehetőségekről, másrészt az elektronikus forma lehetővé teszi a változások azonnali közzétételét. Márpedig az egyetemi könyvtárak folyamatos változás állapotában vannak, s ennek megfelelően újulnak meg szabályzataik is.

(Mohor Jenő)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

04/058

VAN BORM, Julien – CORTHOUTS, Jan: Truly European: interlending and document supply in Belgium at the beginning of the twenty-first century = Interlend.Doc. Supply. 31.vol. 2003. 3.no. 162-168.p. Bibliogr.

Könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás Belgiumban a 21. század elején – európai együttműködéssel

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -nemzetközi; Könyvtárközi kölcsönzés; Központi katalógus -on-line

Belgiumban a könyvtárközi kölcsönzési igények 20%-át a környező országokból elégítik ki. A könyvtárak együttműködése a föderális államszerkezetnek megfelelően valósul meg, tehát Franciaország és Hollandia jelentős szerepet játszik.

A külföldi folyóiratok központi katalógusa 1965-ben jelent meg kötetkatalógusként, azóta helyi és regionális kezdeményezések történtek. Ezek egyike az ANTILOPE, az antwerpeni régió gépi központi katalógusa, amely mára a tudományos és szakkönyvtárak országos online folyóiratkatalógusává vált. Ebbe integrálták a nagy európai szolgáltatóközpontok (BLDSC, INIST, NIWI, ZBMed stb.) állományát is.

A monográfiák központi katalógusa (CCB) a LIBIS-Net és az Anet tudományos könyvtári hálózat állományát tárja fel, és CD-ROM-on és DVD-n áll rendelkezésre. A CCB-t a leuveni és a genti egyetemi könyvtár gondozza. A frissítések rendszertelenek, a jelenlegi kiadás 2000 előttről származik. A nemzeti könyvtári retrokonverzió elhúzódása miatt a régi állomány hiányosan szerepel. A frissítést az UniCat projekt keretében vélik megoldhatónak,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2003 végére készül el ennek az új központi katalógusnak a prototípusa.

Hat flamand közkönyvtár VLACC néven közös katalogizálási rendszert üzemeltet, amelyet az összes közkönyvtárra kiterjesztenek a 2003-2004-es időszakban. Ennek a vállalkozásnak nincs megfelelője a vallon területen.

Az ANTILOPE projekthez (amelynek ma már több, mint 500 résztvevője van) csatlakozik az IMPALA elektronikus dokumentumrendelési rendszer. Beépítették a központi katalógusba, továbbá a SwetScan adatbázist hozzákapcsolták mind az ANTILOPE-hoz, mind az IMPALA-hoz. A könyvtárközi kölcsönzés teljes mennyiségéről nem állnak rendelkezésre adatok. Az IMPALA-n keresztül 2000-ben 177 ezer kérést bonyolítottak le (becslések szerint itt átfut a kérések fele). A LIBIS-Net is kezel kéréseket. Az egyetemi könyvtárakból érkezik az igények 57%-a, a vállalati könyvtárakhoz 31%-a, a közkönyvtárakhoz 4%-a. A cikkek teszik ki a kérések 85%-át. A fő dokumentumszolgáltatók a Királyi Könyvtár és az egyetemi könyvtárak (60%).

Az IMPALA 2003-ban a PICA-OCLC könyvtárközi kölcsönzési rendszeréhez is csatlakozott, így holland szolgáltató könyvtárak váltak könnyen elérhetővé. Vizsgálják a két országbeli rendszerek teljes integrációjának lehetőségeit.

A cikkek gyorsabban jutnak el a megrendelőhöz, mint a könyvek. Az IMPALA clearing house-ként működik, a tranzakciókat nem egyesével, hanem negyedévente összesítve számolják el. ÁFA-t egyelőre nem számítanak fel a szolgáltatásért.

VIRLIB néven a német Subitóhoz hasonló elektronikusdokumentum-szolgáltató rendszer is működik Belgiumban. Az IMPALA tagkönyvtárai a szkennelt cikkeket az Ariel szoftverrel továbbítják egymás között.

A teljes szövegű adatbázisokra vonatkozó licencmegállapodások ott is születtek, ezek előnyeit abban látják, hogy minden eddiginél több információ válik hozzáférhetővé, s a szolgáltatások a hét 7 napján, napi 24 órában rendelkezésre állnak, mégpedig a használó számítógépén. Várható, hogy a hagyományos szolgáltatás iránti igények hamarosan csökkenni fognak, különösen a természettudományok, az orvostudomány és az alkalmazott tudományok területén.

(Hegyközi Ilona)

04/059

VANBUSKIRK, Mary – KRYM, Naomi: Resource-sharing roles and responsibilities for CISTI: for better or for ILL? = Interlend.Doc. Supply. 31.vol. 2003. 3.no. 169-173.p.

A CISTI (Canadian Institute for Scientific and Technical Information) szerepe és feladatköre a forrásmegosztásban. Az utóbbi két év fejleményei

Dokumentumszolgáltatás; Egybehangolt állományalakítás; Könyvtárközi kölcsönzés; Országos szakkönyvtár -műszaki

A szerzők 2001-ben már írtak a Kanadai Tudományos és Műszaki Információs Intézet (*Canada Institute for Scientific and Technical Information, CISTI*) tevékenységéről ; mostani cikkük az azóta eltelt időszakkal foglalkozik. A mindenütt csökkenő költségvetések mellett a felhasználói igény egyre nő, míg a kiadók próbálják jobban kézben tartani az új forrásmegosztási modelleket. A CISTI mindkét oldal érdekeit igyekszik tiszteletben tartani. A klasszikus forrásmegosztási feladatokat a kanadai nemzeti könyvtár (NLC) végzi, hiszen fő feladata a koordináció. (Már nemzetközi tekintélyt szerzett szabványaival – többek között a könyvtárközi kölcsönzési protokollal –, és a külföldi dokumentum-kéréseket is továbbítja.) Mára mindennapos lett a konzorcium-alakítás is; a felsőoktatásban nemrég alakult a *Scholarsportal* (2002), amelyet részben az Ontario Innovációs Infrastruktúra és az Ontario Egyetemek finanszíroz. (A portál jelenleg 3369 teljes szövegű folyóiratot tartalmaz több mint kétmillió cikkel.) A legtöbb kanadai egyetemnek és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

konzorciumnak licence van a CISTI-Source-hoz, az információkeresés és -hozzáférés egyik fontos eszközéhez. (Két részből, az adatbázisból és a figyelőszolgálatból áll, melyekhez különböző előfizetések révén lehet kapcsolódni.) A CISTI régóta kooperál az egészségügyi tudományos szférával; szakbizottsága évi két alkalommal ülésezik, koordinálja a DOCLINE-könyvtárak munkáját, gyűjti az orvosi-egészségügyi szakirodalmat – s az országos kutatási tanács (NRC) tagjaként támogatja a kis- és középvállalatokat is.

A Communications of Canada egyik programja (Depository Services Programm, DSP) biztosít hozzáférést mintegy 800 kanadai könyvtárban és 147 külföldi intézményben a szövetségi kormányzati információkhoz, valamint az NRC Research Press 15 folyóiratához (utóbbiak online változata a kanadaiak számára ingyenes).

Az elektronikus forrásmegosztásban újdonság az a hároméves, országos hozzáférést biztosító kísérleti projekt (CNSLP), amelynek keretében elsősorban a természettudományi, orvosi, mérnöki és környezetvédelmi diszciplinák kutatói számára biztosítanak adatbázisokat és folyóiratokat. (Jelenleg 64 intézmény vesz részt benne – köztük az összes egyetemi könyvtár is.) A sikeres tapasztalatok nyomán a következő lépés az ellátórendszer véglegesítése lesz, ide értve a megfelelő finanszírozást is. (A CISTI ebben a projektben is vezető szerepet vállalhat majd a kutatók képviseletében mint a „szerzői jogok első számú tárgyaló-partnere".) A CISTI kifejlesztett egy olyan „pay-per-view" szervert, amely biztonságos online-fizetést tesz lehetővé (hitelkártyával) az NRC Research Press folyóiratok külföldi használói számára.

A CISTI hagyományos dokumentumellátó szolgáltatása iránt továbbra is nagy az érdeklődés; nemrég a nemzetközi könyvtárközi kérések kielégítésén sikerült jelentősen javítani: a 20 óráig (EST) beérkező sürgős kéréseket két órán belül előkészítik, a kérések 90%-át 24 órán belül feldolgozzák. Emellett több nemzetközi partner bevonásával sikerül az igényelt dokumentumokat elektronikusan (Ariel) vagy faxon közvetlenül a felhasználókhoz eljuttatni, zömmel 72 órán belül.

Az elektronikus világban a forrásmegosztás teljesen átalakul majd. A CISTI – felismerve, hogy az elektronikus médiáé a jövő – aktívan tárgyal a kiadókkal a licenc-szerződésekről.

(Murányi Lajos)

04/060

ROSEMANN, Uwe: Trends in German document delivery services (with particular reference to Subito) = Interlend.Doc. Supply. 31.vol. 2003. 3.no. 180-183.p.

A dokumentumszolgáltatás trendjei Németországban, különös tekintettel a Subito rendszerre

Dokumentumszolgáltatás; Szerzői jog

Németországban a dokumentumszolgáltatás továbbra is megőrzi fontosságát, ugyanis a keresett cikkek vagy nem feltétlenül állnak elektronikus formátumban rendelkezésre, vagy túl magas a szolgáltatás ára. Nem mindenütt alakultak ki a megfelelő üzleti modellek, csökken a könyvtárak költségvetése, és kevés diák vagy oktató lenne hajlandó 30 USD-t fizetni egy-egy cikkért. A Subito dokumentumszolgáltató rendszer ezzel szemben gyors és megfizethető szolgáltatást kínál, és neki köszönhető, hogy bizonyos szabványosítási és integrációs tendencia figyelhető meg a dokumentumszolgáltatási piacon.

A Subito többféle (72 órás normál, 24 órás sürgős), elektronikus postai, aktív és passzív fájlküldési, postai és faxos szolgáltatást nyújt. A célcsoportok: iskolások és diákok, üzleti felhasználók, magánszemélyek és könyvtárak. A Subito kezdeményezés 1994-ben indult, hivatalos megnyitására 1997-ben került sor. A monográfiák küldése 1999-től zajlik. Ennek az évnek a végén zárult a szövetségi kormány és az államok első Subito-projektje. Ezt köve-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tően pályázatot írtak ki a további működés koncepciójának megalkotására.

A pályázatot a hannoveri TIB (az országos műszaki információs központ és könyvtár) nyerte, amely a szolgáltató könyvtárakból egy konzorcium létrehozását javasolta, és vállalta az ügyfélszolgálat, a marketing és a kérések központi nyilvántartásának teendőit, erre egy iroda működtetését. A Subito-konzorcium 2000. január 1-jén alakult meg 27 tagkönyvtárral, közülük kettő Ausztriában, egy Svájcban található. 2003-tól a Subito egyesületként funkcionál.

Különösen sikeres az a hagyományos könyvtárközi kölcsönzésre emlékeztető szolgáltatása, amely a könyvtáraknak szól. Hatszáznál több intézmény veszi ezt igénybe. (Ennek a szolgáltatásnak – mivel nem a végfelhasználóknak szól – nincs jogdíj-vonzata.)

A jövőben a szolgáltatást szeretnék nemzetközivé tenni: egyrészt dokumentumokat szolgáltatni a német könyvtárakból más országok számára, másrészt külföldi könyvtárakat bevonni a szolgáltató intézmények körébe. Erre Skandináviából, Kelet-Európából és Ausztráliából mutatkozik érdeklődés. A másik fejlesztési irány az elektronikus dokumentumok integrálása a szolgáltatási kínálatba, megfelelő szolgáltató cégek bevonásával. A különböző dokumentumtípusokra eltérő árképzési modelleket dolgoznak ki. A Subito együttműködik a Vascoda projekttel, amely a tudományos portálok közös platformját dolgozza ki. Folyamatban van az ún. teljes szolgáltatás koncepciójának kimunkálása is a nagy megrendelők számára, amelyek több szakterületen és a legkülönbözőbb formátumokban igénylik a dokumentumokat. A kéréseket a partnerkönyvtár a Subitóhoz továbbítja, amely külső szolgáltató segítségét is igénybe veheti majd. További technológiai és logisztikai fejlesztések (hitelkártya használata, elektronikus számlázás) várhatók; a központosított számlázási rendszert nemrégen vezették be.

A szerzői jog területén néhány aggasztó fejlemény történt az utóbbi időben Németországban. A német jogi szabályozás megengedi, hogy a könyvtárak a nyomtatott folyóiratcikkeket lemásolják a megrendelő saját, tudományos célra való használatára. A szkennelés és elektronikus továbbítás is megengedett, a használó azonban nem mentheti el a fájlt, hanem csak kinyomtatnia szabad. Mindezért térítést (ez 2-től 10 fontig terjedő összeg, a haszHnáló típusától függően) kell fizetni, amelyet a szerzői jogkezelő szervezet (Wort) gyűjt be, és utal át átalánydíjként a megfelelő díjkezelőknek. 2001-ben a jogkezelő ugyan több, mint 5 millió fontot kasszírozott a dokumentumszolgáltatás fejében, de a kiadók számára nem feltétlenül derül ki, hogy a bevétel a Subitóból származik. A Subito előtt további tárgyalások állnak a tarifákról és a kiadókkal kötendő megállapodásokról. Eközben folyamatban van az európai szerzői jogi irányelv beillesztése a német jogi szabályozás kereteibe.

(Hegyközi Ilona)

04/061

MCDERMOTT, Norma: Extending our reach: resource sharing in Irish libraries = Interlend.Doc.Supply. 31.vol. 2003. 3.no. 192-200.p. Bibliogr.

A forrásmegosztás helyzete és trendjei Írországban

Dokumentumszolgáltatás; Egybehangolt állományalakítás; Elektronikus dokumentum; Hozzáférhetőség; Könyvtárközi kölcsönzés; Térítéses szolgáltatás

Írországban több, mint 2000 könyvtár van, munkatársaik száma meghaladja a 3500-at. Írország az Egyesült Királysággal közösen vesz részt a könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumszolgáltatási együttműködésben, annak egyik régiójaként. A 70-es évek óta számos forrásmegosztási kezdeményezés zajlik: LINC, CONARLS, COLICO (Committee on Library Co-operation in Ireland), LISC néven.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A statisztikai adatok azt mutatják, hogy évente 120-130 ezer kérést bonyolítanak le az ír könyvtárak. Ezek 75%-a a BLDSC-nél nyert elintézést, 80%-uk a felsőoktatáshoz kötődik, további kétharmaduk folyóiratcikkekre irányul. A közkönyvtári szektor részaránya csak 3%-os, itt a monográfiákra és a cikkmásolatokra irányuló kérések mennyisége megegyezik. A British Library a legjelentősebb dokumentumszolgáltató. A 2000-2001. évi adatok szerint a regionális könyvtárak egyre növekvő mértékben veszik ki részüket az együttműködésből. A fogadott dokumentumok száma a legjelentősebben az egészségügyi-orvostudományi könyvtárakban nőtt. A közkönyvtárak háromszor annyi dokumentumot szolgáltattak 2001-ben, mint 2000-ben. Írészakír viszonylatban továbbra is az egyetemi könyvtárak bonyolítják le a forgalom legnagyobb részét.

A BLDSC-nél 2002 augusztusában jelentős áremelés történt, a másolatszolgáltatás árai Írország felé 79%-kal, a könyvkölcsönzésé 56,4%-kal nőttek. Ennek az az oka, hogy a BL-nek Írországot külföldi országnak kell tekintenie. A COLICO jelentése alapján meg fogják vizsgálni annak kivihetőségét, hogy más forrásokat vegyenek igénybe. Az ír források jobb kihasználásának előfeltétele, hogy az állományadatok könnyen hozzáférhetővé és közösen lekérdezhetővé váljanak az egyes adatbázisokban (IRIS, Unityweb). A tervek szerint a közkönyvtárak katalógusait közös központi és helyi finanszírozással teszik a weben elérhetővé az EU információs társadalomra vonatkozó céljaival összhangban.

Az ír felsőoktatási könyvtárosok tanulmányozzák a FinElib, a SPARC és más kísérleti projektek tapasztalatait, és közösen igyekeznek a tanuláshoz szükséges elektronikus forrásokat biztosítani a Joining Forces c. országos koncepció jegyében. Az ALCID (Academic Libraries Co-operating in Dublin) program keretében a felsőoktatási és szakkönyvtárak szolgáltatásait az intézmények munkatársai és a posztgraduális kutatók közös olvasójeggyel vehetik igénybe. A brit INSPIRE és a Libraries and Learners in London projekt mintájára megállapodásokat kötöttek, esettanulmányokat készítettek. Azok számára, akik a közkönyvtárakat tanulási céllal keresik fel, lehetővé teszik, hogy továbblépjenek a felsőoktatási könyvtárakba, majd – szükség esetén – a British Library-be.

A forrásmegosztás területén zajló írországi programok közül említést érdemel az ISOS (Irish Script on Screen), a Virtual Research Library and Archive, az Irish Theatre Archive, az ACTIVATE (közös portálra kapcsolt tematikus hálózatok) és a kulturális örökség digitalizálására és szolgáltatására irányuló program, a NEWSPLAN hírlapdigitalizálási projekt, a Northern Ireland Publications Resource (NIPR) és az északír kutatási források zsilipszolgáltatása, a RASCAL.

(Hegyközi Ilona)

Dokumentációs szolgáltatások és termékeik

04/062

PINTO, Maria: Abstracting/abstract adaptation to digital environment: research trends = J.Doc. 59.vol. 2003. 5.no. 581-608.p. Bibliogr.

A referálás és a referátumok adaptálása digitális környezetben; kutatási irányok

Dokumentumszolgáltatás; Gépi referálás; Könyvtártudományi kutatás; Referálás; Számítógép-hálózat

Az információtechnológiai forradalom hatással van a dokumentumok szerkezetére, formájára és tartalmára, és a hagyományos annotációk már nem felelnek meg az új dokumentációs követelményeknek. A szerző bemutatja, milyen irányba kell fejlődniük a referáló szolgáltatásoknak az új digitális környezetben. Három kutatási irányt javasol: elméleti,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

módszertani és pragmatikus. Elméleti szempontból ki kell terjeszteni a dokumentum fogalmát, át kell dolgozni a referálás folyamatát és interdiszciplináris modelleket kell kifejleszteni. Módszertani szempontból a strukturálás, az automatizálás és az annotációk pontosítása kap hangsúlyt. Pragmatikus szempontból az alternatív és kiegészítő modellekkel kombinált hálózatosítás nyithat új és ígéretes távlatokat. A referálás ill. az annotációk automatizálása, strukturálása és pontosítása már rövid távon jelentős előrelépést hozhat, középtávon pedig az annotációk átalakítása, a hálózatosítás és a vizualizálás jelenti a gyümölcsöző kutatási területeket.

(Autoref.)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

04/063

CAHILL, Kay – CORNISH, Sue: Assistive technology for users in the Royal Borough of Kensington and Chelsea public libraries in the UK = Program. 37.vol. 2003. 3.no. 190-193.p.

A fogyatékkal élő használókat segítő technológiák a londoni Royal Borough of Kensington and Chelsea körzet közkönyvtáraiban

Információtechnológia; Közművelődési könyvtár; Testi fogyatékos olvasó; Vak könyvtárhasználó

A cikkben közölt esettanulmány ismerteti, hogyan használják a fogyatékos használókat segítő technológiákat London Royal Borough of Kensington and Chelsea nevű kerületében. A különféle információs és kommunikációs technológiákat a UK People's Network program részeként, valamint a szociális beilleszkedés és az élethosszig tartó tanulás programjainak megfelelően vezetik be. A cikk felvázolja a döntéshozatali folyamat területeit: a megfelelő hardver és szoftver megválasztása; a személyzet és a használók képzése; a szolgáltatások kiterjesztése a kerület összes könyvtáraira, és azok propagálása a különböző fogyatékos csoportok számára.

(Autoref.)

04/064

LUJIĆ, Dragana: Kako do bralcev, ki sami ne morejo do knjižnice? = Knjižnica. 46.let. 2002. 4.no. 305-315.p. Bibliogr. 10 tétel.

Res. angol nyelven

Egy szlovén városi könyvtár szolgáltatásai a testi fogyatékos olvasók számára

Testi fogyatékos olvasó; Városi könyvtár

A cikk olyan egyének és csoportok könyvtári ellátásának módszereivel foglalkozik, akik valamilyen testi fogyatékosság miatt nem tudnak személyesen elmenni a könyvtárba. Bemutatja a maribori közművelődési könyvtár szolgáltatásait, és megvizsgálja, hogy a könyvtárak tevékenységében hogyan érvényesül az egyik alapvető emberi jog: a kulturális termékekhez, ismeretekhez és információkhoz való hozzáférés joga. Ebben küldetésüknél fogva jelentős szerepet játszanak a közművelődési könyvtárak. A cikk a következő szolgáltatási formákat ismerteti: „kihelyezett könyvtár" – kölcsönzés otthon, kórházakban, bibliobuszokban; „mozgó állományok" intézményekben, ahol a használók, idős koruk vagy betegségük miatt, segítség nélkül nem tudnak hozzáférni a könyvtári anyagokhoz.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/065

ROSS, Virginia – AKIN, Lynn: Children with learning disabilities and public libraries: an e-survey of services, programs, resources and training = Public Libr.Q. 21.vol. 2002. 4.no. 9-18.p. Bibliogr.

Tanulási fogyatékkal élő gyerekek és a közkönyvtár: elektronikus felmérés a szolgáltatásokról, programokról, forrásokról és képzésről

Felmérés [forma]; Gyermek- és ifjúsági olvasók; Közművelődési könyvtár; Szellemi fogyatékos olvasó

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Mennyire megfelelő a tanulási fogyatékossággal (figyelem-összpontosítási zavar, diszlexia, diszgráfia stb.) élő amerikai gyermekek kiszolgálása a közkönyvtárakban? Egy elektronikus felmérésben a vonatkozó könyvtári programokat mérték fel Texas állam tíz régiójában. A felmérési eredmények megmutatják, hogyan elégítik ki a közkönyvtárak a tanulási rendellenességekkel élő gyermekek szükségleteit különféle szolgáltatások, programok, dokumentumok és a személyzet képzése útján.

(Autoref.)

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

04/066

STEPANOV, Vadim Konstantinovič: Hronika roždeniâ komp'uternyh setej = Biblioteka. 2003. 7.no. 57-61.p. Bibliogr. 6 tétel.

Számítógép-hálózatok születésének krónikája

Számítógép-hálózat

Az internet pályafutása 45 éve indult azzal, hogy az USA veszélyes kihívást látott a szovjet űrkutatási eredményekben. A kezdeti szupertitkos kutatások és gyakorlati megoldások előbb-utóbb átkerültek a civil életbe. A fejlődés főbb állomásai a következők:

- 1958: Az Élenjáró Kutatási Projektek Ügynöksége (ARPA) feladatává lettek azok a kommunikációbiztonsági kutatások, amelyek produktumai egy atomháború körülményei között is működnek.
- 1967: Az ország különböző helyeire telepített számítógépek közötti kapcsolat telefonhálózaton keresztül történt megteremtésével megszületik az ARPANet. – Az első két ARPANet-csomópont Los Angelesben és Stanfordban kezd működni.
- 1969: A csomópontok szaporodásával az ARPANet mind fontosabbá válik.
- 1971: Színre lép az elektronikus posta, megjelenik a „kukac".
- 1974: Az ARPANet első civil változata a Telnet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- 1977: A hálózat az USÁ-ban és Európában a telefonvonalakon kívül műholdas vonalakat és rádiócsatornákat is igénybe vesz.
- 1983: Az év januárjában „szentesítik" a TCP/IP-t, amely különféle hálózatok összekapcsolását teszi lehetővé. Ez tulajdonképpen az internet születésnapja. – Az NSF szuperszámítógépekkel köti össze – NSFNet néven – a számítóközpontokat. Ennek katonai megfelelője a MILNet.
- 1990: színre lép az FTP.
- 1991: Megjelenik a Gopher, a World Wide Web, valamint a HTTP.
- 1993: Az első grafikai interfész a Mosaic böngésző.
- 1994: Tömeges használat igényével születik meg a Netscape Navigator.
- 2002: Az internet-használók száma világszerte 689 millió, Oroszországban 8,8 millió.

(Futala Tibor)

Orvostudományi tájékoztatás

04/067

HADDOW, Gaby: Focusing on health information: how to access information quality on the internet = Aust. Libr.J. 52.vol. 2003. 2.no. 169-177.p. Bibliogr.

Egészségügyi tájékoztatás: hogyan találjuk meg a minőségi információkat az interneten?

Hatékonyság; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás -egészségügyi

A világhálón igen sok, eltérő minőségű egészségügyi információ érhető el. A könyvtári szakfolyóiratok közül a *Health Information and Libraries Journal* és a *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 2002-ben több cikkben foglalkozott azzal, hogyan lehet az internetes információk minőségét értékelni; ezek a folyóiratok azonban meglehetősen specializáltak, a *HILJ* az orvosi könyvtáraknak, a *JASIS&T* pedig elsősorban a kutatóknak szól. Fontos lenne, hogy a könyvtárak minden típusában dolgozó szakemberek tisztában legyenek azzal, hogy ezzel a kérdéskörrel foglalkozni kell.

Az információk minőségét számos tényező befolyásolja. A hagyományos kiadói tevékenység során a minőség biztosítása a folyamat részét képezte. A könyvtárak a megbízható kiadók és szállítók kiválasztásával (is) biztosítják gyűjteményük színvonalát. Az interneten a keresőgépekkel összegyűjtött információk minősége viszont nagyon egyenetlen. Az egészségügyben ugyanakkor a minőség a kezelés eredményességét jelenti, annak hiánya pedig beláthatatlan károkat okozhat, ezért ezen a területen elengedhetetlen a minőségi kritériumok kidolgozása és alkalmazása.

Amíg az online információkhoz csak speciális adatbázisokban lehetett hozzáférni, a visszakeresésben csak a relevancia és a használói igények foglalkoztatták a szakembereket. Ez a koncepció már nem használható: az információk a tudomány berkeiből kikerültek a nyilvánosság elé. A minőség jellemzőinek, illetve összetevőinek ismertetése után (minőség, műszaki minőség, relevancia, a résztvevők minőség-értelmezése – Klobas és mások munkáiban), a cikk felhívja a figyelmet az angol *DISCERN-kézikönyv*re, amely az egészségügyi információk felhasználóinak segít a nyomtatott irodalom minőségének megítélésében; ennek több ismérve is alkalmazható az elektronikus források értékelésére.

Közismert, hogy a világhálón található információk némelyikének minősége az orvostudomány szemszögéből kifogásolható, ezért veszélyes is azok számára, akik nem rendelkeznek a szükséges tapasztalatokkal. Korábban ezek az információk nem voltak ilyen mértékben hozzáférhetőek, ezért fontos lenne a nagyközönség számára rendelkezésre álló egészségügyi információkat pontosságuk, teljességük és használhatóságuk szempontjából megvizsgálni. (Felmerül az időszerűség és a megbízhatóság igénye is.) Lényeges az is, milyen szövegkörnyezet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben jelenik meg az adott információ az Interneten, hiszen az orientálja az érdeklődőt az információ céljáról, célközönségéről és hitelességéről.
Az egészségügyi információk minőségi értékeléséhez számos segédlet van már forgalomban, és a bennük szereplő ismérvek (néhányat fel is sorol a cikk függeléke) vezérfonalként, szabályzatként (codes of conduct), útmutatóként is szolgálhatnak.
Egy hétköznapi példa ismertetése után (mi található arról az interneten, hogy mit kell tenni egy lázas kisgyerekkel) rátér arra, hogy mi a gyakorló könyvtárosok és az információs menedzserek feladata. Nem elegendő ugyanis, ha csak elvezetnek az internetes információkhoz, mint a nyomtatott kiadványok esetében – hiszen az utóbbiak gondos szelekció után kerülnek az állományba, a világhálón pedig nem ez a helyzet. Ezek a szempontok főleg a közkönyvtárakban lényegesek, hiszen sokak számára azok jelentik az elsődleges forrást.
Több módszerrel is biztosítani lehet, hogy a használók minőségi egészségügyi információhoz jussanak:

- ha a könyvtár megbízható egészségügyi oldalakat szerepeltet weboldalán,
- rövid útmutatót készít (az olvasók részére) azokról a kritériumokról, amelyekkel az információk minősége felmérhető,
- rövid tájékoztatási foglalkozásokat iktat be a minőség kérdéséről az internet-használattal foglalkozó képzés során.

A függelékben tíz fontos internetes egészségügyi oldal címe is szerepel.

(Murányi Lajos)

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Általános kérdések

04/068

LISKER, Peter: Say what you mean, mean what you say – communication techniques to enhance your library = Public Libr.Q. 21.vol. 2002. 4.no. 3-8.p.

Mondd azt, amit gondolsz, és komolyan gondold, amit mondasz – technikák a hatékony kommunikáció előmozdítására

Kommunikáció -vezetésen belül; Vezetés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A könyvtári munka során igen sok olyan szituáció merül fel, amikor barátságosan és szakmailag korrekt módon kell cselekedni és megnyilvánulni. A használókkal minden alkalommal bőséges információt közöljünk, lehetőség szerint több alternatívát is kínáljunk (például a felszólításokat és előjegyzési értesítéseket telefonon, levélben vagy e-mailben is tudathatjuk).

A vezetők ismerjék el a beosztottak kiváló teljesítményét, és ne hagyják szó nélkül a kisebb eredményeket sem. Elektronikus levélben is el lehet a di-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

cséretet küldeni, kisebb jutalmakat („a hónap dolgozója" oklevél, szabadnap) lehet adni. A személyes törődésre is gondoljunk (tanulmányok lezárása, „kerek" születésnap stb. alkalmával). A munkatársakat is érintő megbeszélések jegyzőkönyveit körözni kell. A döntések folyamatába lehetőség szerint mindenkit be kell vonni. Ugyanez vonatkozik a negatív közlendőkre (fegyelmi ügyek, szemrehányások). A felmerülő problémák elrendezését nem érdemes halogatni, a munkanap végén ne hagyjunk elintézetlenül ilyen ügyeket.

Az elégedetlen (sőt, az elégedett!) használókkal levélben vagy e-mailben írassuk le véleményüket, erre a célra készenlétben tarthatunk egy űrlapot. Az ilyen leveleket aztán osszuk meg a munkatársakkal, a használóknak pedig küldjünk választ, és a válaszhoz mellékeljünk valami kis ajándékot (naptárat, könyvjelzőt stb.). A környezetünkben működő egyesületek, üzleti vállalkozások stb. adományokkal segíthetik a könyvtár munkáját; mindig tartsuk készenlétben a kívánságlistát, hogy mire lenne az intézménynek szüksége, akár szorosan a könyvtári funkcióhoz kapcsolódóan, akár annál tágabb értelemben. Lobbizás céljából kísérjük figyelemmel a településen tartott rendezvényeket, és vegyünk részt rajtuk, propagáljuk a könyvtár szolgáltatásait szóróajándékokkal.

A könyvtár egyébként is nyitott intézmény, de a nyitott napok szervezésének is van értelme: felhasználhatjuk a régi olvasókkal való kommunikációra és új olvasók megnyerésére. Az ingyenes rendezvények mindig sok látogatót vonzanak. Alkalmanként oklevéllel köszönjük meg támogatóink segítségét.

(Hegyközi Ilona)

04/069

VAN DER MERWE, Elna: The art of leadership = Cape Libr. 47.vol. 2003. 3.no. 40-41.p.

A vezetés művészete

Vezetés

„A vezető az, aki eldönti, mit kell csinálni, és azt másokkal el is végezteti, de a vezetői munka legfontosabb tényezője mégiscsak a vezetés művészetének az elsajátítása" – indítja cikkét a Hout Bay könyvtár vezetője (Fokváros, Dél-Afrika), majd röviden összegzi a vezetői feladatokat. A legfontosabb teendők (sorrendben) a tervezés, a szervezés, az ellenőrzés és az irányítás. A tervezés a célok kitűzéséből, a megoldási módok meghatározásából, a szükséges feltételek biztosításából, a feladatok megosztásából és a munkatársak motiválásából áll. A könyvtári szervezet működéséhez és fejlődéséhez szükség van koncepcionális, pszichológiai, műszaki, adminisztratív, szervezési és vállalkozói készségekre is.

A problémamegoldás folyamata során az adott kérdéssel kapcsolatban legyünk felkészültek, rögtön térjünk a lényegre, zárjuk ki a szubjektivitást, legyünk higgadtak, következetesek, mutassunk rá a következményekre, a kommunikációt bátorítsuk, a jó szándékot vegyük mindig észre, ne térjünk el a lényegtől. A döntéshozatal során az elemző, a kreatív és az értékelő fázis sorrendjét érdemes követni.

A idővel való gazdálkodás legalább olyan fontos, mint a fentiek: célszerű napi, heti, havi és éves programokat készíteni. A fontos teendőkre mindig elegendő időt szánjunk, a nyilvántartások legyenek gyakorlatiasak és napra készek, készítsünk a napi eseményekről jegyzeteket (a jövőben hasznát vehetjük). A munkanapok minden mozzanatát előre tervezzük meg, rendszeresen tartsunk értekezleteket egy-egy kérdésről – tervezés, ötletbörze vagy problémamegoldás céljából. Fontos a munkatársakat arra ösztönözni, hogy kezdeményezően és lelkesen dolgozzanak a közös cél érdekében.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A feladatok megosztására hozott példák után néhány „aranyszabállyal" zárja cikkét szerzőnk:

- mindent azonnal tegyünk vissza a helyére,
- mindennek legyen helye, hogy könnyen megtaláljuk,
- aki az utolsó nyomtatványt használja fel – legyen az vonalkód, beiratkozási nyomtatvány vagy egyéb – azonnal másoljon belőle egy köteggel,
- az értekezletekről készüljön mindig emlékeztető azok számára, akik nem tudtak ott lenni.

(Murányi Lajos)

Tervezés

04/070

BOLGER, Laurie: Scared or prepared? Disaster planning makes the difference = Inf. Outlook. 7.vol. 2003. 7.no. 26-30.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Félnünk kell vagy inkább készüljünk fel? A katasztrófaterv sokat számít

Elemi károk; Irányelvek -könyvtári [forma]; Tervezés

A könyvtárakat veszélyeztető katasztrófahelyzetek különböző súlyosságúak lehetnek (a tető beázásától a természeti csapásokig és a terrorista támadásokig). Az elmúlt évtizedben az Egyesült Államokban történt esetek közül ötöt említ a cikk részletesebben: tornádó pusztított a texasi Fort Worthben, árvíz a coloradói Fort Collinsban, tűz a minnesotai Dakotában, földrengés a kaliforniai Valenciában és egy közeli épületben történt bombarobbantás az oklahomai városi könyvtárat is sújtotta.

A legpusztítóbb csapás a World Trade Center és a Pentagon elleni 2001. szeptember 11-i terrorista támadás volt, amelyek három könyvtáros életét követelték. Az érintett könyvtárakban katasztrófák esetére és a károk helyreállítására kidolgozott tervüknek köszönhetően gyorsan megkezdődött a romok eltakarítása, majd az állomány megtisztítása, kezelése, és – hol előbb, hol utóbb, ha először korlátozottan is – visszaállt a normális működési rend. A Kongresszusi Könyvtár később, október közepén két hétre bezárt egy feltételezett baktériumtámadás miatt.

A katasztrófaterv enyhíti a pánikot és segít meghozni a szükséges döntéseket. Elkészítésének lépései a következők:

1. Határozzuk meg a felelősségi köröket, a team tagjait és vezetőjét.
2. A team tekintse át a szakirodalmat és tanulmányozza néhány könyvtár gyakorlatát, vegyen részt képzésben.
3. Lépjünk kapcsolatba a helyi katasztrófavédelmi szervezetekkel, pl. a tűzoltósággal, mérjük fel velük együtt a potenciális veszélyforrásokat.
4. Határozzuk meg a team tagjainak feladatkörét, a kapcsolattartás módját, készítsünk a teamről és a szolgáltatókról cím- és telefonjegyzéket, azt tartsuk naprakészen.
5. Vizsgáljuk meg a könyvtár állományát, és határozzuk meg a helyreállítás prioritásait. Elsőként az unikális dokumentumok, másodikként a nehezen vagy drágán pótolható dokumentumok, harmadikként a könnyen vagy olcsón pótolható dokumentumok (ezek teszik ki az állomány legjelentősebb részét) kerüljenek helyreállításra.
6. Mérjük fel a veszélyforrásokat, és értékeljük a károk bekövetkezésének valószínűségét, tegyünk lépéseket a megelőzés érdekében.
7. Tekintsük át a pénzügyi következményeket, az intézmény biztosítási kötvényeit, mérjük fel a gyűjtemény értékét, a legértékesebb darabjairól készítsünk fényképet.
8. A tervet hagyassuk jóvá a könyvtár fenntartójával, megvalósításához a személyzet kapjon megfelelő gyakorlati képzést. A legvalószínűbben bekövetkező káresethez tartsunk készenlétben különböző eszközöket könnyen elérhető helyeken az épület különböző részein.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

9. Teszteljük, módosítsuk és frissítsük a katasztrófatervet.

Ma már sok állományvédelemmel foglalkozó intézmény és szolgáltatás létezik, amelyektől segítséget kaphatunk a speciálisan a könyvtárunk igényeihez igazított terv elkészítéséhez.

(Hegyközi Ilona)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

04/071

BRAZNIKOVA, S.A.: Innovaciâ v bibliotekah: teoretičeskie i metiodičeskie aspekty = Bibliografiâ. 2003. 4.no. 35-47.p.

Innováció könyvtárakban: elméleti és módszertani alapok

Ésszerűsítés

Az Oroszország társadalmi-gazdasági életében bekövetkezett változások a könyvtárak és a könyvtárügy fejlesztését illetően is új megközelítéseket tesznek szükségessé. Ezek összességét hívjuk mostanában innovációnak, amely értelemszerűen a régi állapotok felváltására, meghaladására tör.

Az innovációval való lelkesültség azonban komoly veszélyeket is rejt magában. Ezek az emberi-egyéni és csoportos gyöngeségekre és a szovjet korszak (szokásos) formalizmusaira, illetve „formalizmus -tűrési szokásaira" vezethetők vissza.

Szerzőnk a szóban forgó veszélyek fellépését elkerülendő elemzi a könyvtári innováció elméleti és módszertani szempontjait.

Abból indul ki, hogy bármiféle innovációnak, hogy végkifejlete a munka megjavítása, a könyvtár tényleges „rangemelése" legyen, a hagyományból, a hagyomány alapos elemzéséből kell kiindulnia. E nélkül az innováció ál- vagy hazug innovációvá silányul, s ezt haszonélvezői (mert természetesen, ilyenek is vannak) divatos és jól hangzó jelzőkkel próbálják elleplezni. Effélékkel: forradalmi, élenjáró, nyugatosító stb. Az ál-innovációnak akár a legnagyobb könyvtári szervezetek is áldozatai lehetnek, amire a legjellemzőbb példa a akkori Lenin Könyvtár „innoválása" volt a 80-as évek végén, ami mérhetetlen károkat okozott a könyvtár országos módszertani funkcióinak megszüntetése miatt.

A könyvtárakban az innováció akkor a leghatékonyabb, ha fokozatosan élnek vele, illetve ha elhatározásai a gyakorlatban megvalósíthatók. Ennek elérése részint az extrapolálás, részint pedig az interpretálás révén mehet végbe.

Az innováció eredménye lehet a tartalmi megújulás, ami új vagy megújult szolgáltatásokat, munkameneteket produkál, továbbá a szervezeti-igazgatási megújulás. A kettő között a szoros kapcsolatok nyilvánvalóak.

A megvalósuló innováció feltételezi, hogy „individualizálódik", azaz szinte „vérévé válik" az illetékes munkatársaknak. Ha az igazgatás ezt a „vérré válást" ösztönözni tudja, illetve meg is követeli, az adott könyvtár munkatársi gárdája fokozatosan kicserélődik: az e célra alkalmatlan kollégák sokáig nem bírják „cérnával" az alkotó légkört, és odébbállnak.

Természetesen az innovációs törekvéseket és gyakorlatot is gondozni kell, amiben kardinális szerepet játszik a konzultatív tevékenység irányába fejlesztett módszertani munka, amit az igénybe vevők előbb-utóbb hajlandók lesznek értékei elismeréseként meg is fizetni.

(Futala Tibor)

04/072

KOVALENKO, Nadežda Ivanovna: Idei školy innovatiki. Začem edut v Belgorod bibliotekari Rossii = Biblioteka. 2003. 7.no. 68-69.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az innovációs iskola ideái. Miért utaznak Belgorodba az oroszországi könyvtárosok?

Ésszerűsítés; Munkaszervezés

A belgorodi állami általános tudományos könyvtárban 2002 végén „futott le" a könyvtári innováció iskolájának harmadik évfolyama. Míg a két első évfolyamon 40-50 hallgató vett részt, addig ezúttal 70, sőt: a Csecsen Köztársaságból még plusz húsz hallgató az oroszországi kulturális minisztérium meghívására. (Az utóbbiak számára az iskolán külön foglalkozásokat is tartottak a terület különleges helyzetére való tekintettel.)

A belgorodi könyvtáron kívül a kulturális minisztérium és a kulturális munkatársak átképzésével foglalkozó akadémia szerepelt az iskola rendezői között.

A belgorodi könyvtárra azért esett a választás, mert immár több év óta a könyvtári innováció egyik oroszországi „zászlóvivőjének" bizonyult. Az iskola előadói egytől-egyig a szakma neves szakemberei voltak. A foglalkozásokat úgy szervezték, hogy az előadáson mondottakat mindjárt ki is próbálták a gyakorlatban. Ezek a gyakorlatok részint a központi könyvtárban, részint a környék községi könyvtáraiban valósultak meg. Mégpedig olyaténképpen, hogy a hallgatóknak egyéni vagy társszerzős pályamunkákat kellett készíteniük, illetve megvédeniük a bíráló bizottság előtt. (Az első három pályamunkát a 4. évfolyamon való részvételi joggal díjazták.)

Az iskola abszolvensei állami tanúsítványt nyertek az iskola elvégzéséről, ami azért értékes, mert emeli a volt hallgatók szakképzettségi szintjét.

Az iskola befejezése előtt felmérték: a hallgatóság mennyire volt elégedett a látottakkal-hallottakkal. Ez a legtöbb esetben „nagyon elégedett" minősítéssel ment végbe. Mindazonáltal akadtak jobbítási javaslatok is. Ezek a hallgatóság következetesebb differenciálásának, a csoportfoglalkozások gondosabb előkészítésének kérdéseit vetették fel.

(Futala Tibor)

04/073

STEWART, M.Claire – CERVONE, H.Frank: Building a new infrastructure for digital media: Northwestern University Library = Inf.Technol.Libr. 22.vol. 2003. 2.no. 69-74.p. Bibliogr. 9 tétel.

Új infrastruktúra kiépítése a digitális dokumentumok számára: a Northwestern University Library tapasztalatai

Digitalizálás; Egyetemi könyvtár; Munkaszervezés; Szolgáltatások

Az amerikai Northwestern University Library úttörő szerepet játszott a szövegek és médiumok (kép, hang,video stb.) digitalizálásában. Kezdettől fogva, amikor elsősorban a kötelező irodalmat igyekeztek hozzáférhetővé tenni, a jelenlegi projektekig, melyek során nagymennyiségű médiumot digitalizálnak, a könyvtár mindig együttműködött az egyetem más részlegeivel, elsősorban az információtechnológiai központtal. A digitalizálási tervek kiszélesedésével a technológiai és szervezési feladatok is megnövekedtek. A cikk a Northwestern Egyetem digitalizálási erőfeszítései kapcsán olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyek a legtöbb, a digitalizálásban érdekelt könyvtár számára érdekes lehet.

(Autoref.)

Marketing, közönségkapcsolatok

04/074

CABALLERO, Cesar: Strategic planning as a prerequisite to strategic marketing action in libraries and information agencies = Acq.Libr. 28.no. 2002. 33-59.p. Bibliogr.

A stratégiai terv mint a könyvtárak és tájékoztatási intézmények stratégiai marketing-tevékenységének előfeltétele

Marketing; Távlati terv

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások vezetőinek a stratégiai marketing-terv kidolgozása előtt alaposan végig kell gondolniuk az elérendő célokat. Bármilyen tervezési módszert használunk is, abból világosan ki kell derülnie, hogy milyennek képzeljük el a szervezet jövőjét. Egy ideális tervnek választ kell adnia a következő kérdésekre is: Kik a szervezet legjelentősebb ügyfelei? Melyek az elsődleges és másodlagos termékek és szolgáltatások? Támogatja-e az illető terv a szervezet küldetését és stratégiai céljait? A stratégiai marketing tervezés útján a szervezet képes lesz versenyképes termékeket előállítani és azokat előre meghatározott piacokon értékesíteni. A marketing- ill. stratégiai tervezés sok vezető szemében sokáig pusztán reklámozást és közönségkapcsolatokat jelentett, de ez ma már sok könyvtár és információs szolgálat gyakorlatában jóval több ennél, és ennek megfelelően több munkát és figyelmet igényel, mint amennyit a múltban fordítottak rá.

(Autoref.)

04/075

DILLON, Dennis: Strategic marketing of electronic resources = Acq.Libr. 28.no. 2002. 117-134.p. Bibliogr.

Az elektronikus források stratégiai marketingje

Elektronikus dokumentum; Marketing

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A marketing szempontjából az elektronikus információk különleges kihívást jelentenek a könyvtárak számára, főleg azért, mert kénytelenek versenyezni a világhálón nyilvánosan hozzáférhető forrásokkal. Közben vigyázniuk kell arra is, hogy fenntartsák a könyvtár megbízhatóságát, és ne túlozzák el az elektronikus információk előnyeit, ne erőltessék használatukat olyankor is, amikor egy nyomtatott termék jobban megfelel a használó igényeinek. Az elektronikus termékek marketingje során hasznos alkalmazni a „kapcsolati marketing"-et, továbbá ismerni kell a használók tipikus hozzáállását az új termékekhez, és az információtechnológiai berendezések buktatóit. A leghatékonyabb módszer az egész szervezet bevonása a stratégiai programba.

(Autoref. alapján)

04/076

HARMON, Glynn: The importance of marketing in the library and information science curriculum = Acq.Libr. 28.no. 2002. 61-79.p. Bibliogr.

A marketing fontossága a könyvtári és tájékoztatási tantervekben

Marketing; Tanterv, óraterv

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Lévén a marketing nem más, mint a megfelelő vevőkör megtalálása, igényeinek megállapítása és kielégítése, a könyvtár- és információtudományi (KIT) stúdiumok piaci kínálatként is szemlélhetők – kínálatként a tanulók, a könyvtárvezetők és -fenntartók, az egyetemi vezetők és az egyetemek fenntartói, valamint más érdeklődők számára. Ahhoz, hogy a KIT képzési piac sokféle érdeklődőjének (potenciális vevőjének) igényeit megismerjék, a demográfiai, földrajzi, pszichológiai és viselkedési adatok összegyűjtésére és kreatív elemzésére van szükség. Az igények felismerése és a prioritások megállapítását követheti a stúdiumok megtervezé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

se, kínálata és folyamatos figyelése. Remélhető, hogy mindez az erőfeszítés kölcsönösen előnyös anyagi és nem anyagi csere-kapcsolatot eredményez a megfelelő partnerek között. Az internetre alapozás nyilván megkönnyíti a marketing-kutatást és a marketing-tevékenységet, valamint az újabb (távoktatási) stúdiumok kínálatának kialakítását és szélesebb körben való terjesztését. Hasonlóképpen a hallgatók is könnyebben jutnak hozzá a különféle stúdiumokhoz és programokhoz.

A huszadik századi KIT képzés történetében (legalább is az USA-ban) két egymásnak ellentmondó – és egymással versengő – paradigma jelenléte figyelhető meg: az egyik a könyvtárra, annak megőrző és technikai produktivitására koncentrál, a másik a referensz szolgáltatásokra, az olvasók problémáira és a tájékozódás közvetlen támogatására. Furcsa módón, az 1960-as évektől az információtudomány fejlődése mindkét paradigmát erősítette. Egyrészt, számos információs szakember és technológus a könyvtári intézmény-központúságot számítógépes intézmény-központúsággal, rendszer-központú tervezéssel és a technológiai alkalmazásokra összpontosítással cserélte fel. Másrészt, az információs szakemberek és technológusok az olvasó („használó")-központú tervezés, a tájékozódás közvetlen támogatása, a döntés-támogatás és a használói problémák megoldása felől közelítették meg a problémákat. Összességében, úgy tűnik, hogy az információtudományi fejlődés kiszélesítette az oktatási piacot, kijelölvén a néhány tucatnyi féle tájékoztatási szakember oktatási és képzési szükségleteit, adalékul a könyvtári szakismeretek mellé. Következésképpen a tájékoztatási szakemberek számára a piac egyre szélesebb, különfélébb és szegmentáltabb lett, ez pedig előmozdította a képzéseknek a „felhasználók" (a tanulók és az munkaadók) sajátos igényeihez közvetlenebbül kapcsolódó fejlődését. Sőt, különböző tudományágakban illetve szakmákban működő „felhasználói" csoportok kialakították a saját információs rendszereiket és szolgáltatásaikat azzal a céllal, hogy saját munka- oktató- vagy kutatókörnyezetükben szolgálják kutatói, tanulói, probléma-megoldási vagy döntés-segítő igényeiket.

Ezek a használói mozgalmak egyedi informatikai területek kialakulásához vezettek, így pl. a bio-informatika, az orvosi informatika kifejlődéséhez. Mivel ezek az informatikai mozgalmak az adott közösségeken belül jöttek létre, természetes módon kapcsolódnak szorosan e közösségek igényeihez és kultúrájához, azaz a piac egyes szegmenseinek felelnek meg. A KIT stúdiumok tervezőinek tehát van mit tanulniuk és általánosítaniuk ezekből.

A jövőben a KIT-tanszékek egyre inkább az „információ tanszékei" lesznek, vagy ennek valamilyen variációi. Ezek az információ-iskolák természetes módon fordulnak

A) az internet útján elérhető „kibermarketing"-lehetőségek feltárása felé, ide értve a távoktatást;
B) az internet-orientált tájékoztatási szakemberek kibocsátása irányába;
C) az ember–számítógép kapcsolat középpontba állítása felé, ami összekötheti a „rendszer-központú" és a „használó-központú" paradigmákat. Mindazonáltal ma még hosszú utat kell megtenniük a KIT tanárainak, mire át tudják hidalni mindazt, ami az intézményi vagy technológiai megközelítést és a „klientúra-marketing" megközelítést elválasztja, és autentikus marketing-orientációt tudnak beépíteni a tanmenetekbe.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/077

SOEHNER, Catherine – WEI, Wei: Bridge beyond the walls: two outreach models at the University of California, Santa Cruz = Sci.Technol.Libr. 21.vol. 2001. 1/2.no. 87-95.p.

Híd a falak mögött: a Kaliforniai Egyetem (Santa Cruz) két programja a használók megnyerésére

Egyetemi könyvtár; Könyvtárpropaganda

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az adatbázisokhoz, folyóiratcikkekhez és könyvekhez való online hozzáférés eredményeként csökkentek a kapcsolatok az olvasókkal. Ezért a könyvtárosoknak több energiát kell fordítaniuk a hozzájuk tartozó körzetek lehetséges használóinak elérésére, hogy tájékoztassák őket az új szolgáltatásokról, keresési lehetőségekről és a könyvtári állományok alakulásáról. A cikk ismerteti és összehasonlítja a University of California, Santa Cruz (UCSC) két, a használók elérésére irányuló programját, különös tekintettel az időzítés, a hely és az oktatók bevonásának szempontjaira. Egy új marketing eszközt mutat be, amelynek lényege a személyes kapcsolat az események reklámozására.

(Autoref.)

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

04/078

MUNDT, Sebastian: Stellungnahme zur Nutzungsmessung von elektronischen Zeitschriften und Datenbanken = Bibliotheksdienst. 37.Jg. 2003. 7.no. 898-900.p.

Állásfoglalás az elektronikus folyóiratok és adatbázisok használatának mérésével kapcsolatban

Adatbázis; Elektronikus folyóirat; Szolgáltatások használata

A Deutscher Bibliotheksverband (DBV) gyarapítási és állományépítési szakértői csoportjának az elektronikus folyóiratok és adatbázisok használati statisztikáiról szóló állásfoglalása fontos kérdést érint. A német könyvtárak 2001-ben – a jelentős központi támogatáson kívül – költségvetésük 10%-át fordították elektronikus dokumentumok beszerzésére. A források megfelelő felhasználásához elengedhetetlen azonban, hogy a könyvtáraknak pontos adatai legyenek a használatról. A könyvtárstatisztika kérdéseit az ISO 2789:2003 szabvány nemrég szabályozta, de gyakorlati szempontból a szabványnak az elektronikus dokumentumokra való alkalmazása – technikai, tartalmi és formai szempontból is – korlátozott, mert

- a statisztikai adatok a szerver típusától, a konfigurációtól és az oldal-szkripttől erősen függe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nek (így pl. a timeout-paraméterek beállításától is), és

- gyakran különböző mérőszámokat vetnek össze, és/vagy azonos tartalmakat különböző fogalmakkal jelölnek (session, page, impression, page view, hit).

Már azért is nehéz összevetni a különböző szolgáltatóktól származó statisztikai adatokat, mert a kapott értékek gyakran formailag is nagyon eltérőek, formátumuk miatt pedig az adatok további feldolgozása sem könnyű. A 2002 márciusában indult COUNTER projekt (Counting Online Usage of Networked Electronic Resources, hálózati elektronikus dokumentumok online használatának mérése) egy olyan vezérfonal/útmutató kimunkálását tűzte ki célul, amely a kiadóknak és a szolgáltatóknak a használati statisztika elkészítéséhez nyújt segítséget. (Jelenleg még csak angolszász kiadók, kiadói és könyvtári szervezetek támogatják anyagilag.)

Az ún. Code of Practice első verzióját 2003 elején publikálták, amelyben részletesen foglalkoznak az adatok kezelésével (http://www.projectcounter.org/code_practice.html). Tervezik, hogy a szolgáltatók és kiadók önkéntes kötelezettségvállalás formájában csatlakoznak majd ehhez. (2003 nyarán már a Blackwell Publishing, az ISI, az Oxford University Press és a Portland Press szerzett tanúsítványt, a nagyobbak pedig tervezik annak megszerzését.) A német szakértői csoport úgy véli, hogy a COUNTER Code of Practice jelentős előre lépést jelent az elektronikus dokumentumok használatának mérésében, és ezért azt javasolja a könyvtáraknak és konzorciumoknak, hogy

- tanúsítvánnyal rendelkező üzleti partnereikkel kötött érvényes szerződéseiket egészítsék ki a statisztikai adatszolgáltatásról szóló, a COUNTER által javasolt passzussal,
- az új tárgyalások során törekedjenek arra, hogy a tanúsítvánnyal még nem rendelkező kiadók készek legyenek tanúsítványt szerezni a COUNTER-től, illetve annak megfelelő adatokat szolgáltassanak,
- a COUNTER Code of Practice betartását és megvalósítását – amennyiben lehetséges – ellenőrizzék, és követeljék is meg.

Az angol eredeti mintájára a 2003 decembere utáni német licenc-szerződésekbe a szakértői csoport egy német nyelvű bekezdés felvételét javasolja, amelyben a szállító vállalja a COUNTER Code of Practice követelményei szerinti adatszolgáltatást.

(Hegyközi Ilona)

04/079

TARR, Beth L.: Looking for numbers with meaning: using server logs to generate web site usage statistics at the University of Illinois Chemistry Library = Sci. Technol.Libr. 21.vol. 2001. 1/2.no. 139-152.p. Bibliogr.

Webhely-használat mérése az Illinois Egyetem kémiai könyvtárában a web-kiszolgáló által előállított bejelentkezési naplók adatai alapján

Honlap; Statisztika; Szolgáltatások használata

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Mióta csak bevezették a számítógépes információkeresési rendszereket, a könyvtárosok megpróbálnak statisztikai adatokat gyűjteni a rendszerek használatáról. A webhelyek tekintetében ezeknek az információnak a legfontosabb forrása a bejelentkezési napló. A cikk ismerteti a webhasználati statisztikák jelentőségét, a bejelentkezési naplók korlátjait, az elemzésükre szolgáló módszereket, és az esetleges hatékonyabb statisztikák gyűjtésének esélyeit, figyelembe véve az elektronikus különgyűjtemények web-szervereinek sajátosságait.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/080

VAN EPPS, Amy S.: When vendor statistics are nor enough: determining use of electronic databases = Sci. Technol.Libr. 21.vol. 2001. 1/2.no. 119-126.p. Bibliogr.

Amikor a forgalmazók statisztikái nem megfelelők: elektronikus adatbázisok használatának mérése

Adatbázis; Statisztika; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Napjainkban sok könyvtár rendelkezik elektronikusan elérhető adatbázisokkal, például folyóiratcikkekkel, konferenciai anyagok mutatóival, teljes szövegű szolgáltatói katalógusokkal, és egyéb adatbázisokkal stb. A könyvtárak természetesen tudni szeretnék, hogy ezeket használják-e, és ha igen, milyen mértékű a használat. Ennek érdekében egy rövid programot írtak, amely számolja, ha egy bizonyos kapcsolatra kattintanak, így lehetővé válik a különböző források összehasonlítása. A kapott információval meg lehet állapítani, hogy egy bizonyos szolgáltatást használnak-e, és hogy szükség van-e hatékonyabb reklámozásra, ami végső soron elősegíti a költségvetési döntések meghozatalát.

(Autoref. alapján)

04/081

VERLIČ, Zdenka: Študije uporabnikov šolskih knjižnic = Knjižnica. 46.let. 2002. 4.no. 217-236.p. Bibliogr. 22 tétel.

Res. angol nyelven

Használói vizsgálatok szlovén iskolai könyvtárakban

Felmérés [forma]; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Iskolai könyvtár

A cikk egy kérdőíves felmérés eredményeit elemzi, melynek során arra keresték a választ, hogy a szlovén általános iskolai és középiskolai könyvtárak végeznek-e használói vizsgálatokat. Megállapították, hogy azok a könyvtárosok végeztek több ilyen vizsgálatot, akiknek magasabb volt a végzettsége, megfelelő könyvtár- és információtudományi képzésben részesültek, és akik továbbképzési programokban vettek részt. Az is lényegesen befolyásolta a használói vizsgálatok számát, hogy az illető könyvtáros tagja volt-e valamelyik szlovén szakmai egyesületnek vagy szervezetnek.

(Autoref.)

Olvasáskutatás

04/082

BIGNOLD, Heather: Children's reading choices = Sch.Libr. 51.vol. 2003. 3.no. 122-124.p. Bibliogr. 5 tétel.

Mit olvasnak az angol gyerekek?

Gyermekolvasó; Olvasásvizsgálat

A cikk szerzője egy előkészítő iskolában dolgozik iskolai könyvtárosként. Régóta foglalkoztatja, hogyan választják ki a gyerekek olvasmányaikat: miért olvassák el szívesen az egyik könyvet, és miért utasítják el a másikat. A gyermekirodalommal foglalkozó disszertációja miatt is úgy határozott, utánanéz ennek. (Mester-dolgozatát a roehamptoni Sussex-egyetemen írja.)

Több tanulmány is foglalkozott már az utóbbi időben a gyermekek olvasási szokásaival, de a leginkább használhatók a roehamptoni kutatóközpont 1994 óta végzett felmérései és egy nemrég megjelent könyv, amely az ír gyerekek olvasási szokásait vizsgálja (D. Haslett: What's the story? 2002).

Az iskolában végzett kérdőíves vizsgálat azt célozta, hogy megtudja, mi a gyermekek véleménye a könyvekről – főleg azért, mert igen eltérőnek bizo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyult az érdeklődésük, és jóval több a fiú, mint a lány.

207 nyolc és tizenkét év közötti tanulót kérdezett meg (201 válaszolt). Arra is kíváncsi volt, hogy kölcsönzési szokásaik és preferenciáik összecsengenek-e az Appleyard művében leírtakkal (Becoming a reader. 1994).

A kapott válaszokat három témakörbe rendezve elemezte:

- Hogyan választanak a gyerekek olvasnivalót – ideértve azt is, melyik szerzőt és művet részesítik előnyben?
- Milyen szerepet játszik náluk a „sorozat-olvasás"?
- Milyen mértékben játszik közre életkoruk és nemük?

Olvasmány-választásukban a szerző korábbi műve, a borító és mások ajánlása (a lányok), illetve a borító volt a meghatározó tényező, valamint az, hogy korábban már látták filmen (a fiúk esetében). A lányok kedvenc szerzője Jacqueline Wilson, a második Rowling volt, a fiúknál Rowling szerepelt az első helyen (a második Tolkien lett), míg a harmadik helyre mindkét nemnél Roald Dahl került.

Az iskolai könyvtárral a lányok elégedettebbek voltak, mint a fiúk. Emellett sok fiú arról panaszkodott, olvasmányaik kiválasztásához nem kapnak segítséget. A sorozatok kedvelése mindkét nemre jellemző volt; a gyerekek az azonos szereplők miatt olvassák szívesen, illetve azért, mert könnyebb az olvasmány kiválasztása. A nemek közötti különbségek nem voltak olyan markánsak, mint ahogy szerzőnk feltételezte (az ismeretterjesztő irodalom kedvelésében csak 9%-kal volt több a fiúk aránya), viszont a másik nem kedvelt olvasmányait firtató kérdésre olyan műfajokat jelöltek meg, amelyek nem voltak igazak.

Az egyik kérdés arra vonatkozott, hogy barátaiknak szoktak-e ajánlani könyveket; erre a lányok 68, a fiúk 31%-a válaszolt igennel. Arra is rákérdezett szerzőnk, hogy előfordul-e, hogy félbehagyják a kikölcsönzött könyvet. A lányok 24, a fiúk 40%-a ismerte el, hogy ez előfordul; az ok: unalmas vagy nagyon hosszú volt a könyv.

Végezetül szerzőnk megállapítja, hogy bár nem jutott forradalmian új megállapításokra felmérése során, de közelebb került a gyermekekhez, és néhány fontos megállapításra jutott: érdemes felújítani az iskolai könyvtár állományát: a régi kiadások helyett vonzóbbakat kell vásárolni; tudomásul kell venni, hogy fontosak a könyvborítók, és az olvasókat is célszerű bevonni – ahol lehetséges – a gyarapításba; a kezdő olvasókat meg kell ismertetni a könyvtár-használat technikájával; minél több férfi könyvtárost kell bevonni a könyvajánlás munkájába; fontos, hogy a tanárok is tisztában legyenek azzal, hogy a könyvtári ismeretek is tantárgyuk szerves részét képezi; bátorítani kell a gyerekeket, hogy beszélgessenek könyvekről, és hogy olvassanak minél többet, ha megfelelő tudásra akarnak szert tenni; a könyvtárosnak rengeteget kell olvasnia, ha olvasmányokat szeretne ajánlani a tanulóknak.

(Murányi Lajos)

Használók képzése

04/083

LAZARUS, Jens: Orientation and instruction – zur Vermittlung von Informationskompetenz an der University of Texas = Bibliotheksdienst. 37.Jg. 2003. 7.no. 863-868.p.

Az információs jártasság oktatása a Texasi Egyetemen

Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban

A könyvtárhasználók képzéséről sok szó esik mostanában Németországban, és a helyzetet az USA-beli fejleményekkel is összevetik. A szerző négyhetes amerikai tanulmányútja során számos könyvtárat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

keresett fel, és cikkében a felhasználóképzés tapasztalatairól számol be, elsősorban a Texasi Egyetem (UT, Austin) könyvtárának gyakorlata alapján. Az UT ötvenezer diákjával, háromezer oktatójával, tizenegyezer munkatársával város a nagyvárosban (tizenöt fiókkönyvtára van a központi könyvtáron kívül).

A könyvtárosok feladatkörébe tartozik az olvasók képzése és oktatása is. A központi könyvtár nyolcvan munkatársának a fele rendszeresen bekapcsolódik felhasználók képzésébe, de rendszeres oktatás folyik a másik nagy könyvtárban is, amely az alsóéveseket szolgálja. Rendkívül széles skálán mozognak a foglalkozások: a klasszikus könyvtárbemutatótól (szó esik az OPAC-ban való irodalomkeresésről is), az online források használatán keresztül a speciális, tananyaghoz kapcsolódó irodalomkutatásig. Vannak olyan képzések, amelyeknek első látásra alig van köze a hagyományos könyvtári foglalkozáshoz (a PowerPoint és más MS-Office termékek, illetve az EndNote használata), de ezeken is szó esik az adatbázisokban való keresésről, a szerzői jog és a plágium kérdéseiről.

A foglalkozások általában a felvett kurzusokhoz kapcsolódnak, és a diákok feladatokat is kapnak ezekről a témákról. Arra törekednek a könyvtárosok, hogy az oktatók is részt vegyenek ezeken az órákon. Általában a szakreferensek tartják a kapcsolatot a tanszékekkel, akik egy online űrlapon is kérhetnek foglalkozást egy-egy témáról. A tananyaghoz kapcsolódó tanórákon kívül is vannak szabadon látogatható rendezvények, ezeket főleg a szemeszterek legelején tartják az irodalomkeresésről és a könyvtár elektronikus dokumentumairól kisebb, 11-15 fős csoportok számára. Mind a két típusú foglalkozás 45, maximum 90 perces, nem épülnek egymásra, és általában a könyvtárban vagy a tanszékeken zajlanak.

A tananyagot a célszerűség jellemzi: a problémafelvetés után lépésről lépésre haladva mindenki egyénileg elsajátíthatja. Fontos szerepet szánnak az elektronikus segédleteknek; az itt kidolgozott, 1998 óta használt könyvtárhasználati segédlet (Texas Information Literacy Tutorial, TILT) olyan tanulóprogram (http://tilt.lib.utsystem.edu/), amely lépésről lépésre mutatja be a különböző információs forrásokat.

2002 őszén hat fős, csak a könyvtárhasználattal és a felhasználók képzésével foglalkozó csoport (Library Instruction and Information Literacy Service, LIILS) alakult az oktatók és a diákok eredményes munkájának segítésére.

A cikk kiemeli a texasi felhasználóképzés minőségi vonásait – megemlítve, hogy a könyvtárosokat a diák-kisegítők tehermentesítik a rutinmunkák terén, de negatívumként értékeli, hogy a szakirodalmi tájékozódás még nem vált az egyetemi tananyag szerves részévé, és szóvá teszi, hogy a fogalomhasználattal „degradálják" a felhasználóképzést, mivel „információs írástudás" helyett csupán „tájékozódásról és útmutatásról" beszélnek.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS TERJESZTÉS

Folyóiratok

04/084

WANG, Jian: Chinese serials: history, characteristics, and cataloging considerations = Cat.Classif.Q. 36.vol. 2003. 1.no. 41-54.p. Bibliogr. 14 tétel.

Kínai folyóiratok: történeti jellemzőik és katalogizálási szempontjaik

Gépi dokumentumleírás; Időszaki kiadvány; Transzliterálás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A kínai időszaki kiadványok nélkülözhetetlen részét képezik azoknak az amerikai egyetemi könyvtári állományoknak, ahol az egyetemek kínai nyelvű programokat is kínálnak. Ezeket az anyagokat nemcsak a Kína-kutatók keresik, hanem a kapcsolódó területekkel foglalkozó hallgatók, oktatók és kutatók is. Az egyetemi könyvtárak, különösen amelyeknek fő gyűjtőkörét nem a kelet-ázsiai dokumentumok képezik, egyre nehezebben tudják hozzáférhetővé tenni ezeket a dokumentumokat korlátozott pénzügyi lehetőségeik és a hozzáértő katalogizálók hiánya miatt. A cikk célja a kínai időszaki kiadványok népszerűsítése, sajátosságaik ismertetése, és katalogizálásuk problémáinak bemutatása.

(Autoref.)

04/085

BROOKS, Sam: Academic journal embargoes and full text databases = Libr.Q. 73.vol. 2003. 3.no. 243-260.p. Bibliogr. 16 tétel.

A tudományos folyóiratok hozzáférhetőségének embargója és a teljes szövegű adatbázisok

Elektronikus folyóirat; Folyóirat-előfizetés; Hozzáférhetőség; Teljes szövegű adatbázis

Az embargó azt jelenti, hogy a folyóirat kiadója egy időre visszatartja a teljes szöveg elérhetőségét. Az aggregátornak joga van ugyan a folyóirat teljes szövegének szolgáltatására, de a kiadó a legfrissebb számok szolgáltatását egy időre (jellemzően egy héttől egy évig terjedő időszakra) befagyasztja.

Az aggregált adatbázisokban azért nőtt meg az embargós folyóiratok száma, mert általánosságban véve megnőtt a teljes szöveggel elérhető folyóiratok mennyisége. Az embargóidőszakot övező félreértések körébe tartozik, hogy az embargó (azaz a kurrens számok visszatartása) csökkenti az információk elérését. Ezzel szemben olyan folyóiratokról szóló információk váltak hozzáférhetővé, amelyek másképp nem lennének hozzáférhetők az aggregált adatbázisokban. Az embargók arra szolgálnak, hogy a kiadók megőrizzék a hagyományos nyomtatott és elektronikus folyóirataikra való előfizetéseket. A teljes szövegű adatbázisok és az elektronikus folyóiratok különböző források. Az embargók használata érvényes az egyik elektronikus forrásban, de nem érvényes a másikban.

A folyóiratok embargója nélkül az adatbázisokba nem áramlott volna be olyan nagy mennyiségű, ed-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dig nem szereplő, teljes szövegű forrás, mint amennyi ma elérhető. Az történt volna, hogy sok, korábban meglévő teljes szövegű forrás szolgáltatását lezárták volna, vagy teljesen eltávolították volna azokat az adatbázisokból.

Az aggregált adatbázisokban feltétlenül szükségessé vált az a funkció, hogy a bibliográfiai információtól csatolás révén el lehessen eljutni a (könyvtár által előfizetett) e-folyóiratban szereplő cikk teljes szövegéhez. Az egyes folyóiratok esetében fennálló embargó ellenére a csatolási lehetőségek jóvoltából az előfizetéssel rendelkező egyetemek hozzá tudnak férni mind a terjedelmes archív-állományhoz, mind a kurrens számok teljes szövegéhez: mégpedig vagy az adatbázison keresztül, vagy a csupán a hivatkozást tartalmazó találati eredményből az általuk előfizetett forrásban található teljes szövegre mutató csatolással.

Az aggregátorok igyekeznek egy-egy szakterület magfolyóiratait szolgáltatni, ezek megállapításához különböző rangsorokat, előfizetési elemzéseket, a használók visszacsatolásait használják fel. Ugyanígy döntenek arról, mely folyóiratok esetében szolgáltassanak nagy visszamenőleges állományt.

Az embargós folyóiratok százalékos aránya félrevezető statisztikai adat. Fontosabb azt elemezni, hogy mekkora a lektorált teljes szövegű folyóiratok teljes száma, és azon belül az embargósok és a nem embargósok száma. Az embargó tényét az adatbázisok folyóiratjegyzékeinek tartalmazniuk kell.

Csatolások révén viszont zökkenőmentesen elérhetőek azok embargós folyóiratok, amelyek az adatbázisok kurrensen indexelnek, ugyanis elvezetnek a könyvtár elektronikusfolyóirat-gyűjteményében szereplő megfelelő teljes szöveghez.

A könyvtáraknak a szerző szerint, aki az EBSCO aggregátor elnökhelyettese, el kell fogadniuk az embargó tényét. Azt kell okosan mérlegelniük, hogy kívánnak-e egy kis időeltolódással hozzáférni az indexelt és referált tartalomhoz, valamint a kumulált PDF formátumú visszamenőleges fájlokhoz, a teljes szöveghez, vagy pedig egyáltalán nem igénylik a teljes szöveget.

(Hegyközi Ilona)

Audiovizuális és elektronikus információhordozók

04/086

WITTENBACH, Stefanie – HUGHES, John: Everything you always wanted to know about electronic journals but were afraid to ask = Ser.Libr. 44.vol. 2003. 1/2.no. 11-24.p. Bibliogr. 15 tétel.

Amit mindig tudni akartál az elektronikus folyóiratokról, de nem merted megkérdezni

Elektronikus folyóirat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk alapjául szolgáló workshop helyszíne a Kaliforniai Egyetem, Riverside (UCR) könyvtára, célja pedig könyvtárosok bevezetése volt az elektronikus folyóiratok kezelésébe.

Ma a kiadók legtöbb folyóiratukat online formában is kínálják. Néhány kiadónál nem is lehet kizárólag a nyomtatott formára előfizetni. A két forma párhuzamos előfizetése általában 5-10%-kal drágább, mint csak az egyiküké, melyek ára ugyanaz. Alkalmazzák még az adatbázisoknál megszokott módszert, hogy az ár az egyszerre biztosítható elérések számától függ. Közkönyvtáraknál sokszor az ellátott lakosságszámot, felsőoktatási könyvtáraknál a megfelelő szakok hallgatóinak számát veszik alapul. Az ár függhet továbbá attól, mekkora területen biztosítják az elérést. E megoldással rokon az IP-címeken alapuló árképzés.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Konzorciumokban az egyes könyvtárakra háruló terheket sokféleképpen szabályozzák. A Kaliforniai Digitális Könyvtár (California Digital Library, CDL) nevű konzorcium tagjai közösen fizetnek az online tartalomért és egyénileg a nyomtatott folyóiratokért. A kiadók egy része ezt azáltal teszi lehetővé, hogy a párhuzamos előfizetés díjában megállapítja a nyomtatott és az online változatra vonatkozó adatot. Az árképzési struktúrák könnyebb kezelhetőségével a Könyvtári Konzorciumok Nemzetközi Szövetsége (International Coalition of Library Consortia, ICOLC) foglalkozik, legutóbb 2001-ben tette közzé ajánlását.

Az aggregátorok több kiadótól származó online tartalmakat – általában ingyenes referátumokat – gyűjtenek össze egységes felületen és keresőrendszerrel. Biztosítják a szövegek elérését adatbázisokból és indexekből, a PURL forrásazonosítók használatát és a használati statisztikát. Ilyen a SpringerLink, a Project Muse, a Catchword/Ingenta, a JSTOR, az EBSCOHost és a Swetsnet Navigator.

A hozzáférés kapcsolódhat IP-címhez, vagy lehet jelszavas. Utóbbi esetben az ún. proxy szerver a távoli felhasználó gépéhez is ideiglenesen a szolgáltató könyvtár gépének IP-címét rendeli. Mivel ilyenkor a felhasználó tevékenységét követni lehet, a licencszerződés adatvédelmi kitétellel is kiegészül. A könyvtárak általában előzék-képernyőkön hívják fel olvasóik figyelmét az elektronikus folyóiratok használatának szabályaira.

Az állománygyarapításnak van számos, csak elektronikus folyóiratokra jellemző szempontja. Például: tükrözi-e a nyomtatott változatot; van-e archívum; annak elérése külön pénzbe kerül-e; van-e benne tiltott tartalom; valamint milyen lehetőségek vannak keresésre, letöltésre, nyomtatásra, a találatok elküldésére; mutathatnak-e a cikkekre linkek különböző referáló adatbázisokból és indexekből és az OPAC-ból. Ez utóbbi lehetőség éppen jelenleg van terjedőben.

Amint egy tanulmány rámutatott, az elektronikus folyóiratok kezelése munkaigényesebb, és a munkafolyamatok, szolgáltatások fejlettebb koordinációját igényli, mint a nyomtatottaké. Célszerű lenne, ha a könyvtárakban egy dolgozó kezében összpontosulna minden, az elektronikus forrásokkal kapcsolatos ügy, de ez nem mindig lehetséges.

A gyűjteményfejlesztés, tartalom és elérés kérdéseiben még a vásárlás előtt dönteni kell, ennek egyik módja a próba. Az értékelésből nem maradhatnak ki az ingyenes folyóiratok sem. Az UCR-en egy webes próbaoldal áll rendelkezésre az egész személyzet számára. Ha a gyűjteményszervezők döntöttek az előfizetésről, az állománygyarapítók ellenőrzik a licencszerződés szövegét és véglegesítik a kiadóval vagy terjesztővel. Ha a nyomtatott változatra is van előfizetés, konzultálni kell az előfizetési ügynökséggel. Bizonyos konzorciumokban az új előfizetést be kell jelenteni a többi tagnak. Ezek után az olvasószolgálatot tájékoztatni kell az elérés mikéntjéről, az esetleges könyvtárközi dokumentumszolgáltatási korlátozásokról és egyéb tudnivalókról.

Az elektronikus források adminisztrációjához sok könyvtár az OPAC-tól független adatbázisokat alakít ki. Különböző cégek (Jake, Serials Solutions, TDNet) már kínálnak erre szolgáló szoftvereket. Ezekből lekérdezhető, hogy adott folyóirat mely szolgáltatások keretében érhetők el, valamint kezelik a nyomtatott és online változat közti relációt és az előfizetések adatait. Egyelőre hiányoznak a műszaki adatokat is nyilvántartó rendszerek. Van példa a licencszerződések központi nyilvántartására is, ilyen Pennsylvania államban az ERLIC adatbázis.

Az online folyóiratok könyvtári szolgáltatása a későbbiekben is problémákat vethet fel. Ha az elérés megszűnik, ennek oka lehet, hogy a folyóirat már nem ingyenes, URL-je megváltozott vagy már más aggregátor szolgáltatja. A személyzet képzése igen fontos, de nehéz feladat is, mert az egyes folyóirat-csomagok feltételrendszere igencsak különböző.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A katalogizálás egyik központi kérdése, hogy a két forma külön-külön rekordot kapjon-e. Az egyetlen rekord (rendszerint a nyomtatotté) mellett szól az egységesség; a kettős rekord előnye, hogy az online állományrész könnyebben kezelhető. Az állományadatok regisztrálására is többféle gyakorlat van. Az URL-ek karbantartása a bibliográfiai rekordokban megoldható URL-ellenőrző programokkal. Aggregátorok esetén erre nincs szükség, mert a rekordokba beépített PURL azonosítók a megváltozott internet-címeket is követik.

A statisztikákban ma még nem egyértelmű, hogyan kell a párhuzamos előfizetéseket elkönyvelni. Ennek megoldását a nyomtatott folyóiratok – kényszerű – lemondása és az egy címre jutó fajlagos költségszámítások sürgetik. Az olvasószolgálatnak különféle eszközökkel fokoznia kell az elektronikus folyóiratok használatát, e költséges és munkaigényes dokumentumtípus ugyanis csak kellő kihasználtság mellett gazdaságos. A gyűjteményszervezési döntésekhez nélkülözhetetlen használati statisztika nem minden online folyóiratnál áll rendelkezésre, mert a kiadók nem, vagy csak összevontan szolgáltatnak adatot. A csak kötetszinten mérhető nyomtatott és a cikkenként figyelhető online változat kihasználtságának összevetése módszertani problémákat is felvet. Jelenleg az ICOLC dolgozik a módszer szabályozásán; hasonló céllal indult a COUNTER projekt.

(Vajda Henrik)

04/087

CHU, Heting: Electronic books: viewpoints from users and potential users = Libr.Hi Tech. 21.vol. 2003. 3.no. 340-346.p. Bibliogr.

Elektronikus könyvek a használók nézőpontjából

Elektronikus könyv

Bár az első elektronikus könyv megszületését Alan Kay már 1968-ban megjósolta, a nagyközönség és a piac csak az ezredfordulón találkozott vele; ekkor jelentek meg az olvasókészülékek és a speciális szoftverek is, és e-könyvek kiadásával és terjesztésével foglalkozó cégek (pl. a netLibrary) létesültek. Az elektronikus könyv diadalútja azonban csak rövid ideig tartott, a gazdasági recesszió következtében több cég, köztük a netLibrary is tönkrement. Méltán vetődik fel a kérdés, túlélik-e az elektronikus könyvek ezeket a nehéz időket, és lesz-e jövőjük, ha majd kedvezőbbre fordul a helyzet.

Mivel az említett külső és negatív tényezők ellenére az e-könyvek jövője jórészt a elektronikus könyveken áll vagy bukik, a tanulmány szerzője kérdőíves felmérést készített a New York állambeli Long Island Egyetem (LIU) könyvtártudományi tanszékének (Palmer School of Library and Information Science) 27 felsős diákja és doktorandusza között, hogy feltárja, mi motiválja őket ebben az átmeneti időszakban az elektronikus könyvek használatára (vagy éppen negligálására). Az elektronikus könyvekről rendelkezésre álló szakirodalom, felmérések és vizsgálatok áttekintése után a szerző kilenc kérdésből álló kérdőívére adott válaszokat ismerteti és elemzi.

A diákoknak mindössze egyharmada olvasott csupán addig e-könyveket, és valamennyien könyvtárból vagy ismerőstől kölcsönözték ki ezeket, senki sem vásárolta meg. A használat okai között a keresheőséget említették elsősorban, és azt, hogy folyton rendelkezésre állnak. (Az elektronikus dokumentumokat nem olvasók számos okot említettek: nehezen olvasható, nehéz keresni benne, külön eszközt igényel, nincs elég érdekes cím.) A megkérdezettek kétharmada szeretne majd alkalomadtán megismerkedni az e-könyvekkel, bár néhányan ehhez feltételeket szabtak (ha olcsóbb és jobban olvasható lesz, nagyobb a választék), hárman pedig nem válaszoltak.

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy az e-könyv még nem tekinthető a publikálás egyik fő formájának, népszerűsége csak fontos és érdekes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

művek megjelenésével és szélesebb ismertsége révén nőhet. A fenti kérdőíves vizsgálatnál figyelembe kell venni, hogy mindössze 27 fős mintával készült, ennek megfelelően kell eredményeit értékelni. (A függelékben a kérdőív is megtalálható.)

(Murányi Lajos)

04/088

HOOREBEEK, Mark: eBooks, libraries and peer-to-peer file-sharing = Aust.Libr.J. 52.vol. 2003. 2.no. 163-168.p. Bibliogr.

E-könyvek, könyvtárak és az internetes fájlterjesztő programok veszélyei

Elektronikus könyv; File-szervezés -gépi; Számítógép-hálózat; Szerzői jog

A Napstert, ezt a zenei fájlokat cserélő internetes szolgáltatást, 1999-ben indította az akkor 19 éves főiskolai hallgató, Shawn Fanning. A Napster szervere minden beérkező kérésre más számítógépeken megkereste a megfelelő MP3 formátumú fájlt, majd létrehozta az átvitelhez szükséges kapcsolatot. Ahogy e lehetőséget egyre többen ismerték, az elérhető fájlok száma és forgalma exponenciálisan nőtt. Pályájának csúcsán a Napster egymilliárd MP3-fájl közül több milliót továbbított. E módszer azonban megkerülte a zenei ipart és a terjesztőket is. A szellemi tulajdon ingyenes és korlátlan cseréjére az ágazat nem hasonló szolgáltatás beindításával, hanem jogi lépéssel válaszolt: 1999 decemberében az Amerikai Lemezgyártók Társasága (RIAA) beperelte a Napstert.

Az USA Legfelsőbb Bíróságának 1984-es határozata nyomán az állampolgárok a televízió műsorairól és filmfelvételekről otthonukban készíthettek másolatot. A többi hordozó védelme is ennek mintáját követte, az Európai Parlament 2001-ben hozott határozatot e szellemben. A RIAA álláspontjának hatására – mely szerint a tökéletes digitális másolatok világában ez nem maradhat így – élénk jogvita bontakozott ki. 2002 májusára a Napsternek be kellett szüntetnie tevékenységét, de megjelentek teljesen decentralizált, internetről letölthető programok, melyek már bármilyen típusú állományt cserélnek, zenét, DVD-t, programokat és e-könyveket egyaránt. E programok – számuk ma 81; pl. XoloX, KaZaA, eDonkey, Gnutella – hallatlanul népszerűek.

A könyvkiadók jövője ugyancsak bizonytalan. A kalóz könyvterjesztés két fő módja elektronikus könyvek védelmének feltörése, illetve a nyomtatott könyvek beszkennelése. A bestsellerek elektronikus kiadását már szándékosan lassítják, ezért jelenleg az utóbbi módszer dominál. Az Envisional nevű, digitális joggal foglalkozó brit cég 2001. augusztusi felmérése szerint 7300 mű került az internetre a szerzői jogok kijátszásával. Rövid távon növekvő tendenciával számolhatunk, igaz, az olvasóközönség érdeklődése egyelőre nem nagy. Elektronikus könyvek védelmének feltörése már vezetett bírósági eljáráshoz az USA-ban. Egy orosz cég által fejlesztett és értékesített szoftver alkalmas volt az Adobe programmal működő virtuális könyvtárakból való korlátlan másolásra, megsértve ezzel a Digital Millennium Copyright Act (DMCA) nevű jogszabályt.

A fájlok biztonságos titkosítása, a kódokat feltörni igyekvők nagy számát tekintve, megoldhatatlannak tűnik. A szabályozást jogi eszközökkel kell megoldani. A felelősség megállapítása jogilag akkor problematikus, ha nincs központi szerver, a sokféle és változékony csereszoftvert, illetve telepítéseiket ugyanis képtelenség nyomon követni. E kérdések tükröződnek az Európai Parlament jelenlegi törvénykezésében is. Videófelvételek, hangszalagok és CD-k magáncélú másolása továbbra is engedélyezett, a könyvtárak, az oktatási és szociális intézmények pedig oktatási céljaikra szintén készíthetnek másolatot.

Elektronikus könyveknél problémát lényegében a tudományos kiadványok okoznak, minthogy kedvtelésből a legtöbb ember legfeljebb néhány bekez-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

désnyi szöveget olvas képernyőről. A gyorsan avuló és drága tudományos szakkönyvek másolása – nem kis részben egyetemi hallgatók által – azonban érzékenyen érinti a kiadókat. Az elektronikus könyveket megjelentető és belőlük virtuális könyvtárat fenntartó Cavendish jogi kiadó az Adobe céggel együtt már dolgozik egy tökéletesebb védelmi rendszeren. Az egyetemi könyvtáraknak már világszerte figyelemre méltó elektronikus könyvállománya van. A tudományos kiadók tőlük várják a kalózmásolatok számának mérséklődését. Ha ugyanis a könyvtár fizet a kiadónak, a hallgató jogszerűen töltheti le a könyvet. Ezzel mindegyik fél jól jár, kivéve a nyomtatott tudományos kiadványokat.

(Vajda Henrik)

04/089

URQUHART, Christine – THOMAS, Rhian – ARMSTRONG, Chris [et al.]: Uptake and use of electronis information services: trends in UK higher education from the JUSTEIS project = Program. 37.vol. 2003. 3.no. 168-180.p. Bibliogr.

Hogyan használják az elektronikus információs szolgáltatásokat a brit felsőoktatásban? A JUSTEIS projekt eredményei

Egyetemi hallgató; Egyetemi oktató; Elektronikus publikáció; Felmérés [forma]; Használói szokások; Számítógép-hálózat

A JUSTEIS (JISC user surveys: trends in electronic information service) projekt célja az első három ciklusban (1999-2002) az elektronikus információs szolgáltatások használatának a felmérése volt a brit felsőoktatásban, hogy a trendek és speciális igények alapján a szolgáltatásokat minél hatékonyabban lehessen megtervezni. A célok a következők voltak: milyen szolgáltatásokat használnak a hallgatók és oktatók; hogyan tervezi meg a könyvtár, hogy mit akar beszerezni, és hogyan kívánja elősegíteni annak használatát; hogyan reklámozzák a könyvtári és információs intézmények honlapjukon a szolgáltatásokat. Az elmúlt három év felmérési eredményei következőket mutatják: az elektronikus szolgáltatások növekvő népszerűségnek örvendenek; a használók elfogadják az információkeresés keresőgépes modelljét; az egyetemi könyvtárosok fontos szerepet játszanak az elektronikus szolgáltatások használatának előmozdításában. A következtetések és ajánlások elsősorban annak szükségességét fogalmazzák meg, hogy a könyvtárosok az elektronikus szolgáltatások használatához szükséges jártasságok oktatását az egyes tudományágaknak és az intézménytípusoknak megfelelően építsék be a képzési tanagyagba.

(Autoref.)

Lásd még 12-12, 20, 27-28, 34, 39, 45, 48, 73, 75, 78, 80, 90, 92

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Elektronikus könyvtár

04/090

BARYŠEVA, O.B. – MAJSTROVIČ, T,V.: Formirovanie nacional'nogo fonda elektronnyh dokumentov: postanovka problemy = Naučn.Teh.Bibl. 2003. 8.no. 35-41.p.

Az elektronikus dokumentumok nemzeti, osztott könyvtári állományának kialakítása: a probléma felvetése

Elektronikus könyvtár; Elektronikus publikáció; Koordináció -belföldi

Az utóbbi időben Oroszországban is lendületet vett a dokumentumok digitalizálása. E folyamat időközben már elérte azt a nagyságrendet, amikor fel kell vetni vele kapcsolatban a továbblépés kérdéseit, de még nem annyira hatalmas, hogy nem lehetne megfékezni.

Olyan szabályok és eljárásmódok kimunkálására van szükség, amelyek alkalmazásával létrejön a digitalizált dokumentumok osztott állománya. A munkába minden résztvevő könyvtárnak lehetőségei szerint kell bekapcsolódnia, de úgy, hogy a használót szükségletei szerinti szolgáltatások illessék meg.

Elvi szinten jelenleg az alábbiak szakmai megvitatását kell napirendre tűzni:

1. ár digitalizálási tervét és digitalizált állományá - nak hozzáférési szabályait minden könyvtár maga határozza meg, figyelembe kell vennie az egész könyvtári közösség érdekeit, illetve a digitalizált dokumentumok nemzeti osztott állománya létrehozásának szükségszerű voltát is.
2. Az országban a könyvtárak a dokumentumok egyszeri szkennelésére és elektronikus változataik cseréjének megszervezett mechanizmusának kimunkálására törekszenek.
3. A könyvtárak belátják annak szükségszerűségét, hogy meghatározott prioritásokhoz és felelősségekhez kell tartaniuk magukat. Nevezetesen a) a nemzeti könyvtárak az általános kulturális és tudományos értékű dokumentumok, b) az országos szakkönyvtárak a gyűjtőkörükbe eső művek, c) a regionális könyvtárak a honés helyismereti munkák, d) a felsőoktatási könyvtárak anyaintézményük profiljába tartozó irodalom digitalizálásáért felelősek.
4. Ha egy könyvtár dönt valamely dokumentum digitalizálásáról, egyeztet más könyvtárakkal. Az erre való jogot az az intézmény kapja meg, amelynek legjobb feltételei vannak a digitalizálás elvégzésére, majd a digitalizált dokumentum hasznosítására. Ha valamely dokumentum bejegyzések, margináliák folytán különösen értékes, annak eredetiben való további őrzése is kötelező marad.
5. Minden könyvtárnak törekednie kell a digitalizálási szabványok és konvenciók betartására és kifogástalan másolatok készítésére.
6. A könyvtárak azokat a digitalizált és eleve digitális formában létrejött dokumentumokat tartósan őrzik, amelyek kiemelkedő kulturális vagy tudományos értéket képviselnek. Ez a kötelezettség az elektronikus kiadványok hazai archívumának létrejöttéig marad fenn.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

7. A könyvtáraknak tiszteletben kell tartaniuk a másutt hozott digitalizálási elhatározásokat, nem szabad konkurencia-harcokba bocsátkozniuk.
8. A könyvtárak mielőbb kezdjenek hozzá a szükséges normatív munka elvégzéséhez.

(Futala Tibor)

04/091

FALK, Howard: Digital archive developments = El. Libr. 21.vol. 2003. 4.no. 375-379.p.

Fejlemények a digitális archívumok területén

Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási intézmény; Folyóiratkiadás; Megőrzés; Szoftver

A digitális archívumok fejlődése a felsőoktatásban és az országos és nemzetközi kormányzati intézményekben a legélénkebb.

Az Egyesült Államokban az egyik ilyen vállalkozás a DSpace (a Massachusetts Institute of Technology/MIT és a Hewlett-Packard közös projektje, www.space.org). Az ott elhelyezett dokumentumok elérésének feltételeiről a szerzők, illetve a felsőoktatási közösségek döntenek. A támogatott formátumok jegyzékét közzéteszik. Az eScholarship Repository (a University of California projektje, a California Digital Library támogatásával; http://www.repositories.cdlib.org/escholarship/about.html) több mint 1200 társadalomtudományi, üzleti, pedagógiai, humán és természettudományi dokumentumot tartalmaz. A használóknak az azonosításhoz e-mailcímüket és munkahelyüket kell megadniuk. A Knowledge Bank (Ohio State University) létrehozása most van folyamatban; tudományos portálként, kutatásnyilvántartási címtárként, digitális letéti archívumként fog funkcionálni. A Caltech-en több digitális archívum kialakítása van zajlik a műszaki tudományok különböző területein, az Open Archives Initiative protokoljával összhangban. A Yale Electronic Archive a Yale egyetem könyvtárának és az Elsevier Science-nek a közös vállalkozása (<www.library.yale.edu/~okerson/yea>) lesz. Jelenleg prototípusa épül, a cél az elektronikus folyóiratok megőrzése.

Az európai projektek közül a University of Glasgow archívumát az egyetem könyvtára és számítógép központja közösen működteti. Lektorált folyóiratcikkeket, disszertációkat, könyvfejezeteket, konferenciai anyagokat, kutatási jelentéseket egyaránt tartalmaz. A Cambridge-i egyetemi könyvtár az MIT-val működik együtt a DSpace@Cambridge archívum kialakításán. A két intézmény szemináriumsorozatot is szervez, ahol más oktatási intézményeknek átadják tapasztalataikat. Az Open Archives Forum keretében (<www.oaforum.org/index.php>) angol (UKOLN, a fórum koordinátora), olasz (CNR) és német (a Humboldt Egyetem számítógép-központja) partnerek dolgoznak együtt.

A digitális archívumoknak a folyóiratkiadásra gyakorolt hatását, költségeit és szerzői jogi vonatkozásait vizsgálja a SPARC Institutional Repository Checklist and Resource Guide (<www.arl.org/sparc/ir/ir_guide.html>).

Az országos digitális archívumok a nyomtatott dokumentumok országos archívumait egészítik ki, de a köteles példányokról szóló jogszabályokban ez még nem tükröződik. Svédországban 2002 óta zajlik egy projekt a Királyi Könyvtárban az internetes (svéd) dokumentumok beszerzésére, megőrzésére és szolgáltatására. Az Egyesült Királyságban folyamatban van a kötelespéldány-jogszabály kiterjesztése a digitális dokumentumokra. Az USA Kongresszusa 2000-ben 100 millió USD-t tartalékolt egy digitális információk gyűjtésével és megőrzésével foglalkozó projektre. Miután a Kongresszusi Könyvtár elkészítette digitális megőrzési tervét, ebből 20 milliót felszabadítottak, de még várják a magán szektor társfinanszírozási elképzeléseit. Ausztráliában a digitalizálás használói kérések alapján történik, most folyik az online szolgáltatások kialakítása a RecordSearch adatbázishoz csatlakozva.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az archiváló szoftverek közül a legnépszerűbb a DSpace projektben használatos programcsomag, amelyet nyolc amerikai egyetem tesztel. A Mellon Alapítvány támogatásával zajlik a Dublin Core szabványnak megfelelő metaadatok létrehozása és testreszabása. A Glasgow-i archívum az ingyenes Eprints szoftver 2.1.1-es verzióját használja. A Cornell és a Virginia Egyetem FEDORA projektjének keretében szintén folyamatban vannak fejlesztések. A Grokker szoftvert pedig a nagy szöveges dokumentumgyűjtemények tartalmának vizuális megjelenítésére alkalmazzák, jelenleg a Stanford Egyetem Könyvtára használja.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 29

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

04/092

DASHKIN, Michael: Electronic writing: defining a core competency = Inf. Outlook. 7.vol. 2003. 9.no. 34-37.p. Bibliogr.

Elektronikus publikálás. Milyen alapvető készségekre van szükségük a könyvtáros szerzőknek?

Elektronikus dokumentum; Szerkesztés -tudományos kiadványoké; Tanterv, óraterv

Ma már mindenki, aki a számítógép-hálózatot használja, bizonyos fokig szerzőnek tekinthető, egyre több szolgáltatás valósul meg írásban. A könyvtárosok sokféle oktatási és tájékoztatási tevékenységet végeznek írásban: digitális referensz-szolgálatot nyújtanak, információkat elemeznek és továbbítanak a weben, közreadják a gyakran feltett kérdéseket, a használói felmérések eredményeit, hírt adnak újdonságokról, weboldalakat szerkesztenek, szerződéseket gondoznak stb. Ezt a fajta kommunikációt a lazább beszélt és a szabályozottabb írott kommunikáció egyesítése, de mindenképpen a tömörségre és a világos stílusra való törekvés jellemzi. A virtuális könyvtárak felé tartva a kommunikációnak írásos nyoma marad, a könyvtáros munkájának terméke kézzel fogható formában jelenik meg.

A könyvtárosképzés tanterveiben az ezzel kapcsolatos követelmények még nem szerepelnek, bár a legtöbb tárgy tanulása során kell írásos dolgozatokat készíteni. Az írásos kommunikáció gyakorlatára nézve nincsenek irányelvek, az egyes személyek vagy intézmények maguk alakítják ki gyakorlatukat. Ha sikerülne újabb, célirányos kurzusokat beiktatni, azok tárgya a következő legyen: az írott kommunikáció fontossága az elektronikus környezetben; a gyakorlati íráskészség fejlesztése; az internet és a számítógép hatása a kommunikációra (stílus, etikett, terjedelem); az elektronikus írástudás átadása a használóknak és a könyvtáros kollégáknak; publikálás hipertextben; multimédia a könyvtárban.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/093

FALK, Howard: Journal publishing is ripe for change = El.Libr. 21.vol. 2003. 2.no. 165-168.p.

A folyóiratkiadás megérett a változásra

Folyóiratkiadás; Publikálás -tudományos kiadványoké

A tudományosfolyóirat-kiadás válságát éli. Hihetetlen magasságba szöktek az árak: az ún. STM-folyóiratok esetében az áremelkedés az elmúlt tíz évben elérte a 200%-ot, komoly gondot okozva a felsőoktatási könyvtáraknak. Azt hihettük volna, az elektronikus kiadványok megjelenése csökkenti majd a kiadás költségeit, de nem ez történt: a könyvtárak nagyobb elektronikusfolyóirat-csomagok közül választhatnak (mint amilyen pl. az Elsevier ScienceDirect), amelyek magas áruk mellett egyedi folyóiratok előfizetését is megnehezítik. A kereskedelmi kiadók – szerzőnk szerint – ez idáig fontos szerepet játszottak a tudományos folyóiratok kiadásában, de az elektronikus formátum megjelenésével szerepük már nem olyan fontos, hiszen az internet révén a kiadás és terjesztés új módszerei, lehetőségei jelentek meg, s ezáltal nonprofit szervezetek is képesek már folyóiratok közreadására.

Új kiadói szervezetek létesültek, melyek egyike a *Public Library of Science* (PLoS, www.publiclibrary ofscience.org). A PLoS 2003 őszén már egy biológiai és egy orvosi on-line folyóiratot fog kiadni, amely mindenki számára hozzáférhető lesz. A működés (tetemes) költségeit egy alapítvány biztosítja, elnöke pedig a Nobel-díjas Harold E. Varmus lesz. A közlemények szerzői – vagy intézményük – fizetnek a publikálásért, cikkenként kb. 1500 dollárt. Ezek a folyóiratok azonban csak akkor lesznek sikeresek, ha a vezető tudósok is megjelennek benne, és legalább olyan tekintélyre tesznek szert, mint az eddigiek.

A természettudományok művelői számára kíván elektronikus folyóiratokat közreadni a *BioMed Central* nevű független kiadó (www.biomedcentral.com), amelynek igazgatótanácsában kiváló természettudósok foglalnak helyet. Jelenleg ötvenhét ingyenes elérésű folyóiratot gondoznak a biológia és az orvostudomány területén. Valamennyi cikket lektorálják, és a lektori vélemény is publikálásra kerül a weben. (A szerzők cikkenként 500 dollárt fizetnek.) A megjelentetett tudományos közleményeket azonnal archiválják a *PubMed Central*ban, amely az Egyesült Államok Nemzeti Orvostudományi Könyvtára (National Library of Medicine) Biotechnológiai Információs Központjának az irányításával tevékenykedik; a *PubMed Central* a BioMed Central folyóiratain kívül további ötvenhez biztosít szabad hozzáférést (www.pubmedcentral.nih.gov). (A kiadók önkéntesen ajánlják fel folyóirataikat.)

A Tudományos Publikálás és Felsőoktatási Források Koalíciója (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition, SPARC), amelynek pillanatnyilag több mint 200 tagja van, azokat az egyetemeket, tudományos könyvtárakat és más intézményeket fogja össze, amelyek a szabad hozzáférésű tudományos folyóiratok kifejlesztésében és megőrzésében érdekeltek. A SPARC programjai és tanácsadó szolgáltatásai a hagyományos folyóiratok ellenében kínálnak alternatívát, és a nonprofit szektornak a tudományos eredmények közzétételében való részesedését kívánják növelni (www.arl.org/sparc).

A szabad hozzáférésű folyóiratok térnyerése lassan megy végbe, hiszen egyes tudósok az eddig megszokott folyóiratokban adják közre kutatási eredményeiket, míg mások azt hiszik, az új nonprofit folyóiratokban elmarad a lektorálás, illetve sokak számára az egyetemi előmenetel a tekintélyes lapokban publikált közlemények számától függ.

A kereskedelmi kiadók sem nézik tétlenül a fejleményeket: kampányuk azt próbálja elhitetni a közvéleménnyel, hogy ők a felsőoktatásnak inkább szövetségei, semmint ellenfelei – a folyóiratok drágulásáról persze egy szó sem esik.

(Murányi Lajos)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ismertetett cikkek forrásai:

Acq.Libr. – The Acquisitions Librarian (US)

Alexandria – Alexandria (GB)

Am.Libr. – American Libraries (Am.Libr.)

Aust.Libr.J. – Australian Library Journal (AU)

Bibliografiâ – Bibliografiâ (RU)

Biblioteka – Biblioteka (RU)

Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)

Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)

Boll.AIB – Bolletino – Associazione Italiana Biblioteche (IT)

Bottom Line – The Bottom Line (US)

BuB – BuB Forum für Bibliothek und Information (DE)

Bull.Bibl.Fr. –Bulletin des Bibliothèques de France (FR)

Cape Libr. – Cape Librarian (ZA)

Cat.Classif.Q. – Cataloging and Classification Quarterly (US)

Coll.Res.Libr.News – College and Resrarch Libraries News (US)

Educ.Inf. – Education for Information (I)

El.Libr. – Electronic Libraries (I)

Inf. Outlook – Information Outlook (US)

Inf.Technol.Libr. – Information Technology and Libraries (US)

Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)

J.Doc. – Journal of Ducomentation (GB)

J.Librariansh.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)

Knji nica – Knji nica (SI)

Libr.Hi Tech. – Library Hi Tech. (US)

Libr.J. – Library Journal (US)

Libr.Q. – Library Quarterly (US)

Libri – Libri (I)

Naučn.-Teh.Inf. – Naučno-Tehničeskaâ Informaciâ (RU)

Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)

Online Inf.Rev. – Online Information Review (I)

Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)

Program – Program (GB)

Public Libr.Q. – Public Library Quarterly (US)

Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Espanola de Documentación Científica (ES)

Sch.Libr. – School Librarian (GB)

Sci.Technol.Libr. – Science and Technology Libraries (US)

Ser.Libr. – Serials Librarian (US)

Signum – Signum (FI)

Tech.Serv.Q. – Technical Services Quarterly (US)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MANCI

Könyvtáros kollégáink figyelmébe ajánljuk **MANCI** nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat.

Üzemeltetéséhez szükséges a MicroISIS program min. 3.0 változata.

A kurrens anyag éves előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA. Az aktualizálást lemezen vagy az interneten szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk: a tárgyi keresést megkönnyítő online tezaurusz ára:

8000.- Ft + ÁFA

A **MANCI** 2000. január óta az interneten is rendelkezésre áll az Országos Széchényi Könyvtár honlapjának (www.oszk.hu) Szolgáltatások c. kínálatában. Az előfizetést azokanak a könyvtáraknak ajánljuk, amelyek az adatbázisból saját igényeikhez szabott szolgáltatásokat szeretnének kifejleszteni.

További információkért forduljon a **MANCI** szerkesztőihez a 224-3796-os telefonon, vagy a novak@oszk.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KI Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota F. épület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- *A lap célja:* a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.
- *Műfajok, terjedelem:* eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), az ennél hosszabb tanulmányokat több részben jelentetjük meg), szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal). A megadott terjedelemtől a szerkesztővel megegyezve, el lehet térni.
- *Szövegszerkesztővel* készült kéziratokat e-mailben (csatolt fájlként) vagy mágneslemezen lehet küldeni (a lemezt visszaküldjük). A formázás nélkül írt szöveget tudjuk a legkönnyebben használni; a címhierarchiát számozással célszerű jelölni. Idézeteket, neveket, fontosnak ítélt részleteket lehet kurziválni. Jó, ha a mondandó áttekinthetősége érdekében alcímekkel tagolják a szöveget. A rövidítések, betűszók feloldását az első előfordulásuk után kérjük megadni. A gépelt kéziratokat egy példányban 25 soros (50-52 betűhelyes, kettes sortávolságú) A/4-es oldalon, folyamatos oldalszámozással, egy példányban kérjük benyújtani.
- *Javítás, tipográfia:* a szerkesztőség stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat, a tartalmat érintő változtatást csak a szerző jóváhagyásával lehet végrehajtani. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi el, a szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.
- *Illusztrációk:* illusztrációkat (ábrák, táblázatok, grafikonok stb.) a kézirat mellékleteként kell beadni és a szövegben, a margón kell megjelölni a helyüket. Az ábrákat számozzák be (folyamatosan, arab számokkal) és adják meg az ábrafeliratot.
- *Tartalmi összefoglaló:* a Tanulmányok és a Kitekintés rovat írásaihoz az angol és német nyelvű rezümék elkészítéséhez kb. 10-15 mondatos tartalmi összefoglalást is kérünk mellékelni.
- *Irodalomjegyzék, hivatkozások:* A szövegben említett hivatkozások forrásait a cikk végén irodalomjegyzékben kell megadni Irodalom vagy Jegyzetek cím alatt. A szövegben a felső indexbe írják a hivatkozás számát. A lábjegyzetet csillaggal kérjük jelölni és az oldal alján lehet megadni. Ha 3-nál több a megjegyzések száma, folyamatos sorszámozással kérjük a jegyzeteket, de ilyenkor a cikk végén az irodalomjegyzékbe beépítve Jegyzetek cím alatt közöljük majd.

  Folyóiratcikkre történő hivatkozás az Irodalomban:

  1. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents.
     In: College and Research Library News, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.

  Vagy

  1. TÓTH Gyula: Áttörések. A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon.
     In: Könyvtári Figyelő. 1999. 45. évf. 2. sz. 223-235. p.

  Könyvekre történő hivatkozásnál:

  1. Magyar helyesírási szótár. A Magyar Tudományos Akadémia szabályai szerint.
     Szerk. Deme László, Fábián Pál, Tóth Etelka. Bp. : Akad. K., 1999. 587 p.
  1. BATÁRI Gyula: Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből. (1853–1920).
     Bp. : OSZK, 1999. 88 p. (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei, 12.)

  Könyvrészletre történő hivatkozásnál:

  2. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. 116-126. p.
- *Honorárium:* A szerzőkkel felhasználási és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóiratszám megjelenése után tiszteletdíjat fizetünk. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza. Támogatjuk a szerző által leszámlázott tiszteletdíj kifizetését is.
- *Szerzői jog:* amennyiben a folyóiratban közölt írások máshol is megjelennek, kérjük hivatkozzanak a folyóiratban történt közlésre.
- *Tiszteletpéldány:* a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle, CD-ROM bemutató című rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után 1 tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

ETIKAI KÓDEX A KÖNYVTÁROSSÁG SZÁMÁRA

FÉLELMEK ÉS SZÜKSÉGSZERŰSÉGEK - EGY KÖNYVTÁRI MARKETINGVIZSGÁLAT TANULSÁGAI

KÍSÉRLET A MAGYAR KÖNYVTÁRAK NÉVADÁSI SZOKÁSAINAK FELDERÍTÉSÉRE

KISTELEPÜLÉSI ELLÁTÁSI FORMÁK (SZEMLE)

A SZAKMAI KOMPETENCIA AZ ALA TÁJÉKOZTATÁSI ÉS OLVASÓSZOLGÁLATI SZERVEZETÉNEK IRÁNYELVEI SZERINT

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben